

FINNMÁRKO-
KOMIŠUVDNA

FINNMARKS-
KOMMISSJONEN

Bind 1
Kapittel 1–7

RAPPORT FELT 7

TANA/TANAFJORDEN

RAPPORT FELT 7

Tana/Tanafjorden

BIND 1

Finnmarkskommisjonen
10. september 2026

INNHOLDSFORTEGNELSE

DEL I

BAKGRUNN 7

1. INNLEDNING 8

1.1	Kommisjonens rapport.....	8
1.2	Kommisjonens mandat	8
1.2.1	Generelt	8
1.2.2	Interne rettsforhold i reindriften	10
1.2.3	Fiske i saltvann	10
1.2.4	Fisket i Tanavassdraget	12
1.2.5	Særlig om motorferdsel i utmark	13
1.2.6	Grensedragning mot tilstøtende eiendommer .	13
1.3	Kommisjonens sammensetning	14
1.4	Finnmarkskommisjonen og liknende kommisjoner ellers i landet	14
1.5	Oversikt over rapportens innhold	15

2. SAKENS BEHANDLING 16

2.1	Behandlingen i kommisjonen.....	16
2.1.1	Feltutlysning, kunngjøring og informasjonsmøter	16
2.1.2	Sakkyndige utredninger mv.....	17
2.1.3	Interesserepresentanter	18
2.1.4	Høringsmøter og besiktigelser	19
2.2	Videre behandling.....	20
2.2.1	Søksmålsfrist	20
2.2.2	Hvem som kan reise sak for utmarksdomstolen	20
2.2.3	Alternativer til saksanlegg for utmarksdomstolen	21
2.2.4	Kostnadsdekning	21

3. UTREDNINGSFELTETS BELIGGENHET, TILGRESENDE EIENDOMMER 23

3.1	Geografisk beliggenhet	23
3.2	Befolkningsutviklingen	23
3.2.1	Perioden frem til grensefastsettelsen i 1751	23
3.2.2	Perioden fra 1751 og frem mot vår tid	25

3.2.3	Bosettingsmønster og befolkningssammensetning	26
-------	---	----

3.3 Eiendomsstruktur

3.3.1	Oversikt	27
3.3.2	Antall nymatrikuleringer i ulike tidsperioder ...	28
3.3.2.1	Før 1775-resolusjonen	28
3.3.2.2	Nymatrikuleringer i 1775-resolusjonens funksjonstid	28
3.3.2.3	Nymatrikuleringer i funksjonstiden til jordsalgsloven av 1863	29
3.3.2.4	Nymatrikuleringer i funksjonstiden til jordsalgsloven av 1902	30
3.3.2.5	Nymatrikuleringer i funksjonstiden til jordsalgsloven av 1965 og finnmarksloven	30
3.3.2.6	Oppsummering	30
3.3.3	Bortfeste av grunn	31
3.3.4	Eiendommer med usikre grenser og usikker eller ukjent lokalisering	32

4. GRUNNEN I FINNMARK – HOVEDTREKK I RETTSUTVIKLINGEN 33

4.1	Utviklingen frem mot jordutvisningsresolusjonen av 1775.....	33
4.1.1	Perioden frem til tidlig på 1500-tallet	33
4.1.2	Perioden fra 1500-tallet til grensefastsettelsen mot Sverige i 1751	35
4.1.2.1	Kyst- og fjordområdene frem mot og etter etableringen av norsk enejurisdiksjon i 1613	35
4.1.2.2	Indre Finnmark. Svensk jurisdiksjon fra 1500-tallet til 1751	36
4.1.3	Grensefastsettelsen i 1751. Lappekodisillen	39
4.1.4	Situasjonen i de første tiårene etter 1751	41
4.2	Jordutvisningsresolusjonen av 1775.....	42
4.3	Utviklingen fra slutten av 1700-tallet og frem til og med jordsalgsloven av 1965	44
4.3.1	Forholdene frem til slutten av 1840-tallet	44
4.3.2	Fremveksten av læren om «statens umatrikulerte grunn» – <i>staten som enerådende grunneier</i>	46
4.4	Utviklingen fra 1965-loven og frem til i dag	49
4.5	Kort om Finnmarkseiendommen	51

5.	SAKER SOM ER REIST FOR KOMMISSJONEN	53
5.1	Innledning	53
5.2	Kollektive rettighetsmeldinger	53
5.3	Individuelle rettighetsmeldinger	58
5.4	Rettighetsmeldinger som ikke er behandlet	60
6.	UTGANGSPUNKT FOR KOMMISSJONENS RETTSLIGE VURDERINGER	62
6.1	Innledning	62
6.2	Rammene for kommisjonens utredning	62
6.2.1	Finnmarksloven § 5 – forholdet til bestående rettigheter	62
6.2.2	Finnmarksloven § 29 første ledd – «gjeldende nasjonal rett»	63
6.2.2.1	Generelt om § 29 første ledd – forholdet til folkeretten	63
6.2.2.2	Generelt om vilkårene for rettighetserverv med grunnlag i utøvd bruk – noen fellestrekk	64
6.2.2.3	Hvem kan erverve rettigheter med grunnlag i langvarig bruk (rettighetsbærer)	65
6.2.3	Krav om «rettslig interesse» i saker om kyst- og fjordfiske og i saker om reindriftsinterne rettsforhold	66
6.2.3.1	Finnmarksloven § 29 første ledd annet punktum og forskrift om kommisjonen og utmarksdomstolen § 5	66
6.2.3.2	Hovedtrekkene i tvisteloven § 1-3	67
6.2.3.3	Anvendelsen av kravet om «rettslig interesse» i saker om kyst og fjordfiske og i reindriftsinterne saker	68
6.3	Aktuelle rettsgrunnlag etter «gjeldende nasjonal rett»	69
6.3.1	Innledning	69
6.3.2	Hevd	69
6.3.2.1	Tidsvilkåret	69
6.3.2.2	Bruksvilkåret	70
6.3.2.3	Godtrovilkåret	71
6.3.2.4	Særlig om kravet til «fast tilstelling» i hevdslova § 8 første ledd – generelt	72
6.3.2.5	Betydningen av at en fast installasjon er satt opp etter særskilt tillatelse	74
6.3.3	Alders tids bruk	75
6.3.3.1	Innledning	75
6.3.3.2	Tidsvilkåret	76
6.3.3.3	Bruksvilkåret	76
6.3.3.4	Godtrovilkåret	77
6.3.3.5	Særlig om rettssuksesjon	79
6.3.4	Festnede rettsforhold	80
6.3.5	Sedvanerett	83
6.3.5.1	Lokal sedvanerett	83
6.3.5.2	Samisk sedvanerett og samiske sedvaner	84
6.3.6	Okkupasjon	85

6.4	Erverv av eiendomsrett eller særlig bruksrett der bruksutøveren alt har en rett	86
6.4.1	Må bruken «klart» ha gått ut over den retten bruksutøveren har?	86
6.4.2	Særlig om reindriftsinterne saker	87
6.5	Avbrudd av ervervstiden – prinsippet i hevdslova § 6 første ledd	89
6.6	Folkerettslige kilder	89
6.6.1	Finnmarkslovens regulering av forholdet til folkeretten	89
6.6.2	ILO konvensjon nr. 169 artikkel 14 (1)	91
6.6.2.1	Noen utgangspunkter	91
6.6.2.2	Generelt om artikkel 14 (1) første setning	93
6.6.2.3	Betydningen av bestemmelsens manglende godtrokrav	94
6.6.2.4	Betydningen av statens disposisjoner	96
6.6.3	SP artikkel 27	98
6.6.4	Ikke-diskriminering	100
6.7	Beviskrav og bevisbyrde	102
6.7.1	Beviskrav og bevisbyrde i sivile saker – generelt	102
6.7.2	Beviskrav og bevisbyrde i saker om rettighetserverv med grunnlag i langvarig bruk	103
6.7.3	Bevisbyrdereglene i reindriftsrelaterte saker ..	104
6.7.4	Forholdet til folkeretten	104
7.	NOEN ALLMENNE SPØRSMÅL	107
7.1	Kommisjonens ansvar for saksopplysningen	107
7.2	Kommisjonens kildemateriale	107
7.3	Rettighetserverv som det ikke er fremsatt krav om	108
7.4	Forholdet til det sivilprosessuelle disposisjonsprinsippet	109
7.5	Oppbyggingen av rapportens vurderingsdel	109
7.5.1	Inndelingen i hovedkapitler	109
7.5.2	Oppbyggingen av de enkelte kapitlene	110

LITTERATUR OG KILDER	111
----------------------	-----

DEL I

BAKGRUNN

1. INNLEDNING

1.1 Kommisjonens rapport

Finnmarkskommisjonen avgir med dette sin rapport om rettighetsforholdene i felt 7 Tana/Tanafjorden. Feltet består av den grunnen i Tana kommune som Finnmarkseiendommen (FeFo) overtok fra Statskog SF 1. juli 2016 da kapittel 2 i lov 17. juni 2005 nr. 85 om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark (finnmarksloven) trådte i kraft, jf. §§ 29 første ledd og 49 første ledd. Tana kommune har et areal på rundt 4050 km², hvorav om lag 220 km² er ferskvann.¹ Kommisjonen har beregnet utstrekningen av den grunnen FeFo har overtatt fra Statskog SF i Tana til 3845 km², eller 94,8 % av kommunens areal. I tillegg til dette arealet består feltet av hele Tanafjorden, også de delene av fjorden som ligger i kommunene Berlevåg og Gamvik. Dette sjøarealet omfatter rundt 770 km². Se figur 1.

I rapporten har kommisjonen utredet og tatt stilling til hvem som eier grunnen i feltet og hvilke bruksrettigheter som eksisterer på denne grunnen. Rapporten redegjør også for de saksforholdene konklusjonene bygger på, jf. finnmarksloven § 33.

Til sammen behandler rapporten 55 krav om mulige kollektive og/eller individuelle rettigheter på den grunnen i Tana kommune som Finnmarkseiendommen (FeFo) overtok fra Statskog SF 1. juli 2006 ved ikrafttreddelsen av finnmarksloven kapittel 2, jf. §§ 29 første ledd og 49 første ledd. Se oversikten i kapittel 5.

1.2 Kommisjonens mandat

1.2.1 Generelt

Finnmarksloven § 5 tredje ledd slår fast at det skal opprettes en kommisjon som skal utrede rettigheter til land og vann i Finnmark «*for å fastslå omfanget og innholdet av de rettighetene som samer og andre har på grunnlag av hevd eller alders tids bruk eller på annet grunnlag*».

§ 29 første ledd fastslår at kommisjonen på grunnlag av «*gjeldende nasjonal rett skal utrede bruks- og eierrettigheter til den grunnen som Finnmarkseiendommen overtar etter § 49*».

Kommisjonens *geografiske mandat* er i § 29 første ledd første punktum, jf. 49 første ledd, angitt til den grunnen i Finnmark som Statskog SF før 1. juli 2006 hadde grunnbokshjemmel til eller eide uten å ha grunnbokshjemmel. Som nevnt i punkt 1.1, omfatter dette arealet i Tana kommune anslagsvis 94,8 % av kommunens areal.

Spørsmål om rettigheter til grunn i feltet som var utmålt til private før 1. juli 2006 faller etter dette utenfor kommisjonens mandat. Det samme gjelder grunn i kommunalt eller fylkeskommunalt eie og grunn som per 1. juli 2006 var eid av andre statlige institusjoner enn Statskog SF, som for eksempel Statsbygg, Forsvaret, Opplysningsvesenets fond og Kystverket.

Denne begrensningen i mandatet medfører at det ikke er fullt sammenfall mellom kommisjonens geografiske mandat-område og «*det samiske reinbeiteområdet*» i Finnmark slik dette er definert i reindriftsloven § 4, jf. § 5. Også utmarksgrunn som per 1. juli 2006 var privateid eller eid av andre statlige eller offentlige institusjoner enn Statskog SF, kan være en del av det samiske reinbeiteområdet slik dette i sin tid ble avgrenset.² Kommisjonens utredning omfatter derfor spørsmål om rettighetsforholdene på slike arealer.

Kommisjonens geografiske mandat-område omfatter også den sjøgrunnen som FeFo overtok fra Statskog SF, og går «*så langt ut i sjøen som den private eiendomsretten strekker seg*», jf. finnmarksloven § 2 og lakse- og innlandsfiskloven § 16. Det vil si ut til det området der sjøbunnen begynner å falle sterkt (marbakken) eller til to meters dyp.³ Dette innebærer at retten til laksefiske i sjø med faststående redskap og andre strandrettigheter som FeFo har overtatt fra Statskog SF, vil være en del av kommisjonens alminnelige rettighetskartlegging.

1 Statistisk sentralbyrå, <https://www.ssb.no/statbank/table/09280/>

2 Avgrensningen av landets seks regionale reinbeiteområder, hvorav to (Øst-Finnmark og Vest-Finnmark) ligger i Finnmark, ble gjort i 1935 med hjemmel i § 2 i den dagjeldende reindriftsloven 12. mai 1933. Her fremgikk det at reindrift så vidt mulig bare skulle tillattes i «*områder hvor flyttlapper har hatt reindrift fra gammel tid*».

3 Se for eksempel Thor og Aage Thor Falkanger, *Tingsrett*, 9. utg. (2022) s. 106-107.

Figur 1

Ved lov 21. september 2012 nr. 66 fikk finnmarksloven § 29 første ledd et nytt annet punktum. Det fremgår her at kommisjonen i tillegg til å utrede rettigheter til den grunnen FeFo overtok fra Statskog SF, også skal «*utrede krav om kollektive eller individuelle rettigheter til fiskeplasser i sjø- og fjordområder i Finnmark dersom noen med rettslig interesse i en avklaring krever det*». Lovendringen utvidet kommisjonens geografiske mandatområde i sjøen, men uten at forarbeidene til endringen går inn på hvor langt ut i sjøen utvidelsen av mandatområdet strekker seg.⁴ Se ellers nedenfor i punkt 1.2.3.

Om kommisjonens *saklige mandat* uttaler Høyesterett i dommen om eiendomsretten til Stjernøya fra 2016 at det er «*på det rene at Finnmarkskommisjonens oppgave i henhold til § 29 utelukkende er å utrede bruks- og eierrettigheter til grunnen.*»⁵ Uttalelsen kom som ledd i Høyesteretts behandling av spørsmålet om Utmarksdomstolen for Finnmark hadde kompetanse til å ta stilling til pengekrav (i form av tonnøre fra gruvevirksomhet) som var avledet av en mulig eiendomsrett til grunnen. Etter å ha gjennomgått finnmarkslovens forhistorie og forarbeider besvarte Høyesterett spørsmålet benektende.⁶

Det må etter dette legges til grunn at det også faller utenfor kommisjonens mandat å utrede andre avledede pengekrav, for eksempel krav om erstatning for naturinngrep som har begrenset eventuelle rettighetshaveres bruksmuligheter, og ulike pengekrav som er avledet av at eventuelle eier- og bruksrettigheter til grunnen ikke tidligere har blitt anerkjent.

Om det rettslige grunnlaget for de rettighetene kommisjonen skal utrede, uttaler flertallet i Stortingets Justiskomiteé at kommisjonen «*primært [skal] utrede bruks- og eierrettigheter som er basert på langvarig og tradisjonell bruk*». Komiteéflertallet fremholdt samtidig at mandatet ikke kan avgrenses til rettigheter med et slikt grunnlag, og uttalte at det kan tenkes rettighetsforhold basert på kontrakt som «*det vil være naturlig for kommisjonen å utrede.*»⁷

Bruks- og eierrettigheter kan også bygge på andre forhold enn bruk, for eksempel avtale eller arv. Derfor er det ingen umiddelbar motsetning mellom Høyesteretts uttalelse om at kommisjonen «*utelukkende*» skal utrede «*bruks- og eierrettigheter til grunnen*» og uttalelsen til flertallet i Justiskomiteen om at kommisjonens mandat ikke kan avgrenses til rettigheter som har grunnlag i utøvd bruk. Det er likevel på det rene at kommisjonens hovedoppgave er å utrede mulige rettighetserverv med grunnlag i langvarig bruk.

⁴ Prop. 70 L (2011-2012) s. 124.

⁵ HR-2016-2030-A, avsnitt 62.

⁶ HR-2016-2030-A avsnitt 54–63.

⁷ Innst. O. nr. 80 (2004-2005) s. 19-20.

1.2.2 Interne rettsforhold i reindriften

Om det på den grunnen i Tana kommune som FeFo har overtatt fra Statskog SF er etablert en alminnelig reindriftsrett, er et spørsmål om hvilke bruksrettigheter som er etablert på denne grunnen. Spørsmålet er derfor omfattet av kommisjonens mandat. Det samme gjelder spørsmål om interne rettighetsforhold i reindriften, for eksempel om en siida med grunnlag i hevd har ervervet særrett til reinbeite i en del av et reinbeitedistrikt på bekostning av andre siidaer som tilhører samme distrikt. Det er ingen betingelse for kommisjonens utredning av «*bruks- og eierrettigheter*» at det må dreie seg om rettigheter vis å vis FeFo.

Det følger imidlertid av § 5 i forskrift 16. mars 2007 nr. 277 om kommisjonen og utmarksdomstolen at kommisjonen bare skal utrede «*interne rettighetsspørsmål innen reindriften om reindriftsrett og tilknyttede rettigheter dersom noen med rettslig interesse i en avklaring av spørsmålet krever det*». Kommisjonen skal dermed ikke utrede slike spørsmål av eget tiltak, men bare dersom noen som har «*rettslig interesse*» i å få spørsmålet avgjort fremmer krav om slik utredning. Innholdet i kravet til rettslig interesse er utdypet i punkt 6.2.3.

I merknadene til forskriftens § 5 begrunner Justisdepartementet kravet om rettslig interesse med at behovet for en utredning av reindriftsinterne rettsspørsmål i Finnmark ikke er «*utløst av finnmarksloven*», og heller ikke av at FeFo i kraft av loven har overtatt den usolgte grunnen i Finnmark fra Statskog SF. Departementet viser også til at det er et ønske om å fordele reinbeitene i Finnmark på grunnlag av avtaler mellom de berørte utøverne:

«Videre pågår det for tiden et arbeid i regi av Reindriftsforvaltningen for å kartlegge beitebruken og gjennomgå distrikts- og områdegrensene i Finnmark. Siktemålet er å få fastsatt fordelingen av beitearealene gjennom frivillige avtaler mellom de ulike driftsgruppene og siidaene. Det vil være uheldig om kommisjonen av eget tiltak skulle gripe inn i denne prosessen på tvers av de berørte partenes eget ønske.»

1.2.3 Fiske i saltvann

Som nevnt i punkt 1.2.1, fikk i 2012 finnmarksloven § 29 første ledd et nytt annet punktum som innebærer at kommisjonens geografiske mandatområde også omfatter «*fiskeplasser i sjø- og fjordområder i Finnmark*». Virkeområdet for § 29 første ledd annet punktum går dermed ut over finnmarkslovens alminnelige virkeområde som lovens § 2 angir som «*fast eiendom og vassdrag med naturressurser i Finnmark*». Det daværende Fiskeri- og kystdepartementet som forberedte lovendringen, fant det imidlertid ikke nødvendig å endre § 2,

og går heller ikke nærmere inn på hvor langt ut i sjøen utvidelsen av mandatområdet strekker seg.⁸

Utvidelsen må imidlertid forstås slik at den i alle fall omfatter det som i alminnelig språkbruk kan anses som «*fjordområder i Finnmark*». Det vil si at ikke bare fjordarmer og sidefjorder, men også de store fjordene i Finnmark (Varangerfjorden, Tanafjorden, Laksefjorden, Porsangerfjorden og Altafjorden) er omfattet ut til grunnlinjene.⁹

Hva som ellers kan anses som «*sjøområder i Finnmark*» er mer usikkert. Dette må vurderes konkret dersom kommisjonen skulle motta krav om anerkjennelse av tinglige særrettigheter til «*fiskeplasser*» som er lokalisert i sjøen utenfor de nevnte fjordene.

Betydningen av uttrykket «*fiskeplasser*» er lite konkretisert i lovforarbeidene. Fiskeri- og kystdepartementet viser i sine generelle vurderinger til at det i dag er domstolene som «*må avgjøre krav fra en fiskar eller ei gruppe av fiskarar om dei har ein særrett til eit område*», og sluttet seg til kystfiskeutvalgets forslag i NOU 2008: 5 om at slike krav skulle kunne fremmes for Finnmarkskommisjonen.¹⁰ I spesialmerknadene til § 29 første ledd annet punktum uttaler departementet at fiskere «*i dag kan gå til domstolen for å få anerkjent ein rett som kan eksistere til spesielle fiskeplassar eller andre avgrensa område som ikkje vert godtekte av andre fiskarar*», og at lovendringen medfører at «*krav som i dag kan setjast fram for domstolane, no kan fremmast for Finnmarkskommisjonen*».¹¹

Heller ikke kystfiskeutvalget drøfter avgrensningsspørsmålet. Utvalget foreslo en egen lov om retten til fiske i havet utenfor Finnmark der forslaget § 13 er delvis videreført til finnmarksloven § 29 første ledd annet punktum. Forslaget var knyttet til «*kollektive eller individuelle rettigheter i havet utenfor Finnmark som kan være opparbeidet ved hevd eller alders tids bruk*». Utvalget antok at eventuelle erverv av slike rettigheter fortrinnsvis ville være begrenset til «*spesielle fiskeplasser eller andre mer begrensede områder i havet*».¹²

Krav som gjelder fisket i en hel fjord uten nærmere områdemessig avgrensning, kan ikke uten videre anses å gjelde en «*fiskeplass*» ut fra en alminnelig forståelse av ordet. At både departementet og kystfiskeutvalget viser til spesielle fiskeplasser og andre mer begrensede områder, kan derfor tilsa at kommisjonens utredning i første rekke må knyttes til krav med

en mer begrenset geografisk utstrekning, for eksempel en fiskegrunne eller en fjordarm.

Utvalgets henvisning til «*spesielle fiskeplasser eller andre mer begrensede områder*» er imidlertid ikke knyttet til hvilke krav som skal utredes, men er en antakelse om hvilke krav som har størst muligheter for å nå frem etter en materiell vurdering. Departementet viser i proposisjonen ikke bare til «*fiskeplasser*», men også til at det i dag er domstolene som må avgjøre eventuelle krav fra lokale fiskere om «*særrett til eit område*». Når § 29 første ledd annet punktum åpner for at det kan fremmes kollektive eller individuelle krav om særlige fiskerettigheter, tilsier dette at uttrykket «*fiskeplasser*» også kan omfatte fjord- og sjøområder som går ut over det man i alminnelig språkbruk vil betegne som en «*fiskeplass*».¹³

En slik forståelse underbygges av at departementet viser til at krav om særlige fiskerettigheter ikke bare kan fremmes for de alminnelige domstolene, men også for kommisjonen. Det er ingenting i veien for at en gruppe fiskere reiser sak for domstolene med påstand om at de har ervervet særlige fiskerettigheter for eksempel i en hel fjord. Har saksøkerne rettslig interesse og oppfyller tvistelovens øvrige prosessforutsetninger, vil den domstolen saken er reist for, måtte realitetsbehandle saken, også om kravet gjelder et større område enn en «*fiskeplass*» ut fra en mer snever forståelse av ordet.

Det kan neppe ha vært lovgivers mening at uttrykket «*fiskeplasser*» i § 29 første ledd annet punktum skal gjøre terskelen for at kommisjonen skal realitetsbehandle saken høyere, enn det som gjelder for de alminnelige domstolene. Tvert imot viser departementet flere ganger til at krav om fiskerettigheter skal kunne fremmes for kommisjonen fordi det «*bør vere ein enklare måte å avgjøre slike saker på*» enn ved å gå til søksmål.¹⁴

Slik kommisjonen ser det, ligger det derfor ingen begrensning i uttrykket «*fiskeplasser*», ut over at de kravene kommisjonen mottar må være konkretisert og avgrenset på en måte som gjør at det fremstår som klart hvilke fjord- eller sjøområder kravene gjelder.

Kommisjonens utredning av mottatte krav om å få anerkjent tinglige rettigheter til fiskeplasser i sjø- og fjordområder i Finnmark, vil som i kommisjonens øvrige saker, måtte skje på grunnlag av «*gjeldende nasjonal rett*», jf. finnmarksloven § 29 første ledd første punktum. Aktuelle rettsgrunnlag vil derfor være hevd, alders tids bruk og beslektede rettsgrunnlag, jf. punkt 6.2.2 og 6.3. Eventuelle krav som ikke har grunnlag i utøvd bruk, men som gjelder endringer i dagens fiskeriforvaltning vil falle utenfor kommisjonens mandat.

8 Prop. 70 L (2011-2012) s. 124 der det feilaktig er vist til finnmarksloven § 5 og ikke til § 2.

9 Grunnlinjene danner utgangspunktet for beregningen av en stats sjøterritorium og øvrige jurisdiksjonsområder utenfor grunnlinjen (blant annet territorialfarvann og økonomisk sone). Sjøområder innenfor grunnlinjene betegnes som kyststatens indre farvann. Se lov 27. juni 2003 nr. 57 om Norges territorialfarvann og tilstøtende sone §§ 1 til 3.

10 Prop. 70 L (2011-2012) s. 99.

11 Prop. 70 L (2011-2012) s. 124.

12 NOU 2008:5 s. 405-406 og 419.

13 Se også Susann Funderud Skogvang, *Fiskerettigheter i sjø- og fjordområder utenfor Finnmark*, (utredning for Finnmarkskommisjonen), 2014 s. 11-12.

14 Prop. 70 L (2011-2012) s. 50, 99, 115 og 124.

Departementet viser i merknadene til § 29 første ledd andre punktum til «*krav om enerett til fiskeplasser*».¹⁵ Dette kan ikke forstås slik at kommisjonens utredning er begrenset til krav om enerett eller eksklusive rettigheter. Også eventuelle krav om fortrinnsrettigheter må utredes.¹⁶ Kommisjonens utredning av rettigheter til fiskeplasser i sjø- og fjordområder i Finnmark er imidlertid i likhet med utredningen av interne rettsforhold i reindriften betinget av at «*noen med rettslig interesse i en avklaring krever det*». Se punkt 6.2.3 om innholdet i dette kravet.

1.2.4 Fisket i Tanavassdraget

En ytterligere begrensning i kommisjonens mandat følger av § 6 i forskrift om kommisjonen og utmarksdomstolen. Det heter her at kommisjonen ikke skal «*utrede rettigheter til fisket i Tana- og Neidenvassdragene*». Justisdepartementet uttaler i merknadene til bestemmelsen:

«I Tana- og Neidenvassdragene har lokalbefolkningen særskilte rettigheter til fisket på grunnlag av lov, alders tids bruk og lokal sedvane, jf. finnmarksloven kapittel 4. For fisket i disse vassdragene er Miljøverndepartementet i ferd med å avklare hvordan arbeidet med å utvikle en lokal, rettighetsbasert forvaltning skal legges opp. I begge vassdragene må det tas hensyn til forholdet til Finland. Det er neppe hensiktsmessig at Finnmarkskommisjonen utreder rettighetene til fisket i disse vassdragene, og språklig kan det hevdes at disse rettighetene faller utenfor uttrykksmåten «bruks[...]rettigheter til den grunnen som Finnmarkseieendommen overtar» i finnmarksloven § 29.»

Et spørsmål merknadene ikke behandler, er om begrensningen i § 6 gjelder hele vassdragene, eller bare deres lakseførende strekninger. Ordlyden i § 6 tilsier at det førstnevnte må legges til grunn. For *Tanavassdraget* støttes en slik forståelse også av at § 1 i lov 23. juni 1888 om Retten til Fiskeri i Tanavassdraget i Finnmarkens Amt, som regulerte fisket i vassdraget frem til 2014, gjaldt «*Fiskeri i Tanaelven (...) og dens Bielve*», og ikke bare vassdragets lakseførende strekning. Dette har også Ingvald Falch lagt til grunn. Han skriver med henvisning til ordlyden i 1888-lovens § 1: «*Dette betyr at lakseretten ikke er begrenset til så langt laks har gått. Skulle den f.eks. ledes på nye trakter, vil fisket også her være en bygdelagsrett*».¹⁷

Da forskriften ble vedtatt i 2007, kunne det derfor være nærliggende å anta at § 6 sikter til hele Tanavassdraget, og ikke

bare de lakseførende strekningene. Tanaloven av 1888 er imidlertid erstattet av lov om fiskeretten i Tanavassdraget 20. juni 2014 nr. 51. I motsetning til 1888-loven, gjelder 2014-loven bare for «*lakseførende deler av Tanavassdraget*», jf. lovens § 2. Forholdet til rettighetskartleggingen i Finnmark er verken drøftet i Miljøverndepartements lovproposisjon eller i Stortingskomiteens innstilling.¹⁸ De særlige fiskerettighetene som 2014-lovens §§ 4 og 5 regulerer, er imidlertid begrenset til de lakseførende delene av vassdraget. Det samme gjelder den ordningen for forvaltningen av fiskeretten i Tanavassdraget som er regulert i §§ 6 til 12 i forskrift 4. februar 2011 nr. 119. Forskriften er gitt i medhold av finnmarkslovens dagjeldende § 28 annet ledd,¹⁹ og legger forvaltningen av fiskeretten i de lakseførende delene av Tanavassdraget til det lokalt oppnevnte organet Tanavassdragets fiskeforvaltning.

Dette har som rettslig konsekvens at fisket i de ikke-lakseførende delene av vassdraget i utgangspunktet er underlagt FeFos forvaltning. Det er derfor nærliggende å anse eventuelle særlige fiskerettigheter i disse delene som omfattet av uttrykket «*bruks[...]rettigheter til den grunnen som Finnmarkseieendommen overtar*», jf. finnmarksloven § 29 første ledd, og dermed omfattet av kommisjonens mandat både geografisk og saklig. En slik forståelse antas også å være best i samsvar med formålet med rettighetskartleggingen i Finnmark.

Kommisjonen har etter dette lagt til grunn at forskriftens § 6 innebærer at eventuelle krav som gjelder fiskerettigheter i de lakseførende delene av Tanavassdraget ikke skal utredes, og at kommisjonen heller ikke av eget tiltak skal utrede fiskeretten til disse delene av vassdraget. Rettighetsspørsmål som gjelder de delene av Tanavassdraget hvor det ikke går laks, og som ikke er underlagt Tanavassdragets fiskeforvaltning, må derimot utredes på vanlig måte.

Det er nærliggende å forstå begrensningen i § 6 om fisket i *Neidenvassdraget*, på samme måte som det over er redegjort for. Den geografiske utstrekningen av den særlige lokale fiskeretten i Neidenvassdraget er imidlertid noe usikker.²⁰ Spørsmålet om forståelsen av § 6 i relasjon til dette vassdraget settes dessuten ikke på spissen i kommisjonens Tana-rapport. Det er derfor ikke nødvendig å problematisere spørsmålet nærmere i nærværende sammenheng.

Selv om laksefisket i Tanavassdraget faller utenfor kommisjonens mandat, ville fremstillingen av den lokale bruken

15 Prop. 70 L (2011-2012) s. 124.

16 Innst. 336 L (2011-2012) s. 23.

17 Ingvald Falch, *Bygdelagsrettigheter til laksefisket i vassdragene i Finnmark*, 1988 s. 23. Falch bruker begrepet «bygdelagsrett» fordi fiskeretten ligger til en del av elvedalens befolkning som en særrett, jf. Falch, Op. cit., s. 14-15.

18 Prop. 58 L (2013-2014) Lov om fiskeretten i Tanavassdraget (Tanaloven) og Innst. 247 L (2013-2014) Innstilling fra energi- og miljøkomiteen om lov om fiskeretten i Tanavassdraget (Tanaloven).

19 Finnmarksloven § 28 ble endret ved ikrafttreddelsen av Tanaloven av 2014 slik at forskriftshjemmelen i annet ledd etter lovendringen er begrenset til å gjelde for Neidenvassdraget, mens hjemmelen for å gi forskrifter for forvaltningen av den lakseførende strekningen av Tanavassdraget nå er inntatt i 2014-lovens § 6.

20 Ingvald Falch, Op. cit. s. 23-24. Se også NOU 1993:34 s. 143 og 155.

vært ufullstendig dersom dette fisket som har vært en viktig del av tanabefolkningens livsopphold (birgejupmi), overhodet ikke ble omtalt i rapporten. Det er derfor også redegjort noe nærmere for denne bruken, jf. særlig punkt 8.4.4.6.

1.2.5 Særlig om motorferdsel i utmark

Som fremholdt i punkt 1.2.1, er kommisjonens mandat etter den forståelsen Høyesterett har lagt til grunn i Stjernøy-saken, begrenset til å utrede «bruks- og eierrettigheter til grunnen.» Videre følger det av merknadene til flertallet i Justiskomiteen at det i første rekke er aktuelt for kommisjonen å utrede bruks- og eierrettigheter som kan ha grunnlag i hevd, alders tids bruk eller beslektede rettsgrunnlag, men slik at det i noen tilfeller også kan være aktuelt å utrede bruks- og eierrettigheter som har et annet grunnlag, for eksempel avtale.

Det er i norsk rett lange tradisjoner for at rett til ferdsel over andres eiendom er en bruksrett som kan erverves med grunnlag i hevd eller alders tids bruk. Hevdslova av 1966 har i § 8 første ledd en særregel om 20 års hevdstid for «*naudsynt veg*», og også tidligere hevdslovgivning har hatt slike bestemmelser. Også ferdselsrettigheter som ikke omfattes av bestemmelsen om «*naudsynt veg*» kan opparbeides ved hevd. Da vil rettsgrunnlaget være 1966-lovens regler om hevd av bruksrettigheter som ikke vises ved en «*fast tilstelling*» som etter § 8 første ledd forutsetter minst 50 års brukstid, eller reglene om alders tids bruk.

En forutsetning for et rettighetserverv er videre at det dreier seg om ferdsel som i innhold og omfang går ut over allemannsretten til ferdsel i utmark. Denne retten har et sedvanerettslig grunnlag, men er i dag regulert i frilufsloven 28. juni 1957 nr. 16 § 2 første ledd.²¹ Ferdsel som utøves innenfor allemannsrettens rammer kan verken erverves ved hevd,²² eller etter reglene om alders tids bruk. Saken stiller seg derimot annerledes dersom saken gjeder ferdsel som har et omfang ut over allemannsrettens rammer.

Slik ferdsel kan typisk være ferdsel som har satt spor etter seg ved at det har blitt opparbeidet traseer i utmark som følge av bruk av hest, kjerre og liknende transportmidler, eller der den som har utøvd ferdselen har bearbeidet terrenget for å gjøre det lettere å ta seg frem. Er det i sin tid ervervet en ferdselsrett ut over allemannsretten, kan det også tenkes at den opprinnelige ferdselsretten har utviklet seg i tråd med «*tida og tilhøva*» slik at den i dag også omfatter rett til kjøring med motoriserte terrenggående transportmidler.²³

Kommisjonens mandat omfatter også utredning av slike tinglige ferdselsrettigheter. Rettighetene kjennetegnes av at rettens innehaver har opparbeidet en rett til ferdsel på andres grunn uten at grunneieren kan motsette seg at ferdselen utøves. Spørsmålet om en mer liberal praktisering av gjeldende lovgivning om motorferdsel i utmark er derimot ikke omfattet av kommisjonens mandat. Dette spørsmålet gjelder ikke eksistensen av en tinglig rett, men praktiseringen av offentlig reguleringslovgivning. Eksistensen av tinglige rettigheter til utmarkshøsting kan imidlertid være et moment som må vektlegges ved praktiseringen av motorferdselloven og behandling av søknader om dispensasjoner fra lovens kjøreforbud.

1.2.6 Grensedragning mot tilstøtende eiendommer

Kommisjonen har forstått sitt mandat slik at den ikke skal foreta en generell grensedragning mellom den FeFo-forvaltede grunnen og tidligere utmålte private eiendommer i Finnmark. Denne vurderingen er blant annet basert på at verken finnmarkslovens ordlyd eller forarbeider sier noe om grensedragningen mellom de to typene grunn. Dersom lovgivers mening var at kommisjonen skulle trekke slike grenser, hadde dette etter alt å dømme vært lovfestet, eller i det minste vært nevnt i forarbeidene. Det må også antas at de materielle og prosessuelle sidene av de spørsmålene som en slik grensefastsettelse reiser, ville vært nærmere drøftet.

Heller ikke den øvrige forhistorien til finnmarkslovens regler om rettighetskartleggingen, gir holdepunkter for at grensedragning mellom FeFo-forvaltet grunn og private eiendommer skulle være en oppgave for kommisjonen. Tvert imot uttalte Sametinget under konsultasjonene med Stortingets Justiskomite i forkant av lovvedtaket:²⁴

«Det vil være svært uheldig å bygge på modellen som Utmarkskommisjonen for Nordland og Troms var bygget opp etter, når Sametinget og samer bosatt i områdene hvor kommisjonen arbeidet så sterkt har motsatt seg arbeidsmetodene til denne kommisjonen. Dessuten er ikke hovedformålet med en identifiseringskomisjon i Finnmark å lage grenser mellom private eiendommer og statens, formålet er å finne ut hvem som er de rettmessige eiere av grunnen i [de] enkelte områder, og fastslå dette for senere tider.»

Prosessordningen for Finnmarkskommisjonen, der kommisjonen innenfor relativt vide rammer skal utrede aktuelle rettighetsspørsmål uavhengig av fremsatte krav og med begrenset deltakelse fra partene, gjør den dessuten lite egnet til av eget tiltak å avklare grensene mellom tidligere utmålte

21 Marianne Reusch, *Allemannsretten*, 2012 s. 17-19.

22 Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 285-286.

23 Se Rt. 1924 s. 583. Se også Finnmarkskommisjonen, *Rapport felt 5 Varangerhalvøya vest*, 2014 s. 195-197 og Utmarksdomstolen for Finnmark, dom 21. oktober 2016 (16-041336TVI-UTMA) s. 17-18.

24 Sametinget, *Arbeidsdokument (1) for konsultasjonene*, 24. juni 2004 (13876_1_P), s. 20.

eiendommer og FeFo-forvaltet grunn. Fraværet av en partsprosess gir mindre muligheter for kontradiksjon og juridisk bistand til de private partene. Dette er viktig i grenseangssaker, der partsforholdet mellom hjemmelshaverne til de arealene som er gjenstand for en grensetvist (FeFo og vedkommende private grunneier), ofte vil avtegne seg klarere enn i saker som gjelder erverv av kollektive bruksrettigheter i utmark, som ifølge Justiskomiteen er hovedtemaet for kommisjonens rettighetskartlegging.²⁵

En prosessordning som forutsetter at det tas initiativ fra en part, vil også sikre at samfunnet ikke bruker ressurser på å avklare eiendomsgrenser som ingen av eierne av de tilgrensende eiendommene ser noe behov for å få avklart.

Kommisjonen har derfor ansett det som lite hensiktsmessig ressursbruk om den av *egret tiltak* skulle begi seg inn på en avklaring av eiendomsgrenser, som verken den private grunneieren eller FeFo har sett noe behov for. I tilfeller hvor disse mener at det er behov for en slik avklaring, eksisterer det et apparat som kan håndtere grensespørsmålene, og som vil være bedre rustet for dette enn kommisjonen, blant annet fordi prosessordningen er en annen.

Ved en grenseangssak vil avgjørelsen dessuten i stor grad måtte bygge på tolkning av grensebeskrivelsene i gamle utmålsforretninger og oppmålingsprotokoller, og der det ikke er spørsmål om det er opparbeidet rettigheter med grunnlag i langvarig bruk. Sakene må derfor også anses som saker som «åpenbart ikke egner seg for utredning av kommisjonen», jf. finnmarksloven § 30 tredje ledd. Se ellers den mer utførlige redegjørelsen for kommisjonens mandatforståelse i punkt 3.3 i rapporten for felt 3 Sørøya.²⁶ Se også det som er sagt i punkt 1.2.1, om at det i lys av Høyesteretts avgjørelse i saken om eiendomsretten til Stjernøya og forarbeidene til finnmarksloven,²⁷ fremstår som klart at kommisjonens hovedoppgave er å utrede spørsmål om rettighetserverv med grunnlag i langvarig bruk.

Dersom det er behov for å få avklart eiendomsgrensene eller en eiendoms nøyaktige beliggenhet, kan imidlertid spørsmålet tas opp med kommunen som matrikkelmyndighet. Det kan også reises sak for domstolene eller grenseangssak etter jordskiftelova 21. juni 2013 nr. 100 (jordskiftelova) kapittel 4. Konkrete grensespørsmål kan også avklares på utenrettslige måter, for eksempel ved avtale mellom de involverte grunneierne.

²⁵ Innst. O. nr. 80 (2004-2005) s. 28.

²⁶ Finnmarkskommisjonen, *Rapport felt 3 Sørøya*, 2013 s. 18-21.

²⁷ HR-2016-2030-A premiss 62 og Innst. O. nr. 80 (2004-2005) s. 19-20.

1.3 Kommisjonens sammensetning

Om sammensetningen av kommisjonen fastsetter finnmarksloven § 29 annet ledd:

«Kongen oppnevner Finnmarkskommisjonens medlemmer. Finnmarkskommisjonen skal bestå av en leder og fire andre medlemmer. Lederen skal oppfylle de kravene som domstoloven stiller til høyesterettsdommere. To av de øvrige medlemmene skal oppfylle de kravene som stilles til tingrettsdommere. Minst to medlemmer skal være bosatt i eller på annen måte ha sterk tilknytning til Finnmark fylke.»

Finnmarksloven kapittel 5, som regulerer Finnmarkskommisjonens mandat og arbeidsmåte, trådte i kraft ved kongelig resolusjon 14. mars 2008. Kommisjonen hadde ved avgivelsen av rapporten for felt 7 Tana/Tanafjorden følgende sammensetning:

Jon Gauslaa (leder)
Veronica Andersen
John Bernhard Henriksen
Ingrid Aamodt
Aili Keskitalo

Gauslaa ble oppnevnt 14. mars 2008, og Andersen 11. november 2014. Hun erstattet Kjell Næss, som var medlem fra 14. mars 2008 til 31. desember 2013. Henriksen ble oppnevnt som erstatter for Anne Marit Pedersen 20. oktober 2015, etter at hun hadde vært medlem fra 14. mars 2008 til 31. desember 2014. Aamodt ble oppnevnt med virkning fra 1. september 2021 og erstattet Hilde Heggelund som var medlem i kommisjonen fra 14. mars 2008 til 31. august 2021. Aili Keskitalo ble oppnevnt med virkning fra 1. juli 2025, og erstattet Ole Henrik Magga som var kommisjonsmedlem fra 14. mars 2008 til 30. juni 2025.

1.4 Finnmarkskommisjonen og liknende kommisjoner ellers i landet

Finnmarkskommisjonen har visse likhetstrekk med Høyfjellskommisjonen for Sør-Norge som var i funksjon fra 1908 til 1953, og med Utmarkskommisjonen for Nordland og Troms som fungerte fra 1985 til 2004. I likhet med disse har Finnmarkskommisjonen til oppgave innenfor sitt geografiske mandat område å avklare hvilke rettigheter den lokale befolkningen med grunnlag i langvarig bruk har ervervet til grunn og naturressurser i utmark. Videre har Finnmarkskommisjonen, på samme måte som Høyfjellskommisjonen og

Utmarkskommisjonen, hovedansvaret for saksopplysningen, jf. finnmarksloven § 32.

En markant forskjell mellom de to tidligere kommisjonene og Finnmarkskommisjonen, er at de førstnevnte hadde som en lovfestet oppgave å «fastsette grenser mellom statens grunnarealer og tilstøtende grunnarealer».²⁸ Grensefastsettelse mellom FeFo-forvaltet grunn og tilstøtende arealer er derimot verken nevnt i finnmarksloven eller forarbeidene, jf. punkt 1.2.6. I motsetning til Høyfjellskommisjonens og Utmarkskommisjonens konklusjoner, har Finnmarkskommisjonens konklusjoner heller ikke rettskraft.²⁹ Som følge av dette er kommisjonens konklusjoner verken rettslig bindende for sakens parter eller andre.

En annen forskjell mellom Finnmarkskommisjonen og de tidligere kommisjonene er at Finnmarkskommisjonen selv fastsetter felt for utredningsarbeidet og bestemmer hvilken rekkefølge feltene skal behandles i, jf. finnmarksloven § 30 første ledd.

Høyfjellskommisjonen trådte i funksjon etter felttildeling fra Justisdepartementet. Utmarkskommisjonen bestemte hvilken rekkefølge de sakene som var brakt inn for kommisjonen skulle behandles i. Den trådte imidlertid ikke i funksjon av eget tiltak, men bare etter stevning, og slik at stevningen avgrenset tvistegjenstandens art og omfang. Finnmarkskommisjonen er ikke avhengig av initiativ fra en part for å tre i funksjon, og dens vurderinger er ikke begrenset av det partene har anført for kommisjonen.

1.5 Oversikt over rapportens innhold

Delrapporten har tre hoveddeler. Del I er en bakgrunnsdel. Kapittel 1 omtaler blant annet kommisjonens mandat og sammensetning. Kapittel 2 gir en oversikt over kommisjonens sakbehandling og eventuell videre behandling av sakene.

Kapittel 3 beskriver utredningsfeltets beliggenhet, befolkningsutvikling og eiendomsstruktur. Kapittel 4 tar for seg hovedtrekk i rettsutviklingen i Finnmark, med særlig fokus på forholdene i Indre Finnmark. Kapittel 5 gir en oversikt over hvilke spørsmål som er reist for kommisjonen av private parter. Kapittel 6 redegjør generelt for det rettslige utgangspunktet for kommisjonens vurderinger, og for hvilke prinsipper kommisjonen har bygget vurderingene på. Kapittel 7 tar opp noen fellesspørsmål og gir en oversikt over oppbyggingen av rapportens vurderingsdel.

Del II inneholder kommisjonens vurderinger av mulige *kollektive rettighetserverv* i feltet. Kapittel 8 inneholder kommisjonens generelle vurdering av Tana-befolkningens kollektive rettigheter i feltet, med grunnlag i innmeldte rettighetsmeldinger fra Tana kommune og Sohpar. Begge meldingene gjelder all FeFo-forvaltet grunn i feltet. De øvrige rettighetsmeldingene som er behandlet i del II gjelder kollektive eller individuelle rettigheter i mer avgrensede deler av Tana kommune. Kapittel 9 og 10 gjelder spørsmål om av alminnelig reindriftsrett, mens kapittel 11 til 23 gjelder spørsmål om kollektive rettighetserverv for bygdelag eller andre mindre kollektive enheter. Kapittel 24 og 25 reiser blant annet spørsmål om rettigheter til fiskeplasser i sjø, og kapittel 26 behandler et krav fremsatt av samer på finsk side av riksgrensen om bruksrett på norsk side. Kapittel 27 gjelder kollektiv rett til et grustak.

Rapportens del III består av kapittel 28 til 60 og tar for seg til sammen 34 rettighetsmeldinger som reiser spørsmål om erverv av individuelle rettigheter for enkeltpersoner eller familier.³⁰

Det skriftlige grunnlagsmaterialet konklusjonene er bygget på, er listet opp i rapportens oversikt over litteratur og kilder. Se også rapportens fotnoter og øvrige kildehenvisninger, der det fremgår hvilke muntlige kilder som er trukket inn i kommisjonens vurderinger.

28 Sitert fra § 2 nr. 2 i lov 7. juni 1985 nr. 51 om Utmarkskommisjon for Nordland og Troms (nå opphevet).

29 Innst. O. nr. 80 (2004-2005) s. 21 (merknader fra Justiskomiteens flertall til finnmarksloven § 33).

30 To av disse rettighetsmeldingene er slått sammen til felles behandling i kapittel 41. Derfor er kommisjonens behandling av de 34 rettighetsmeldingene som gjelder individuelle rettigheter fordelt på 33 kapitler.

2. SAKENS BEHANDLING

2.1 Behandlingen i kommisjonen

2.1.1 Feltutlysning, kunngjøring og informasjonsmøter

Finnmarkskommisjonen fastsetter etter finnmarksloven § 30 selv felt for utredningsarbeidet og bestemmer i hvilken rekkefølge feltene skal behandles. I bestemmelsens første ledd heter det:

«Ved avgjørelsen skal det bl.a. legges vekt på hensynet til en naturlig og hensiktsmessig avgrensning av feltet når det gjelder utstrekning og rettslig og historisk sammenheng samt på behovet for avklaring av rettsforholdene.»

Kommisjonen besluttet i møte 2.–5. desember 2013 (sak 60/2013) å utlyse Tana/Tanafjorden som felt 7. Feltet omfatter den grunnen i Tana kommune som Finnmarkseiendommen (FeFo) overtok fra Statskog SF 1. juli 2006 ved ikrafttreddelsen av finnmarkslovens kapittel 2, jf. finnmarksloven § 29 første ledd, sammenholdt med § 49 første ledd. I tillegg omfatter feltet hele Tanafjorden, inkludert den delen av fjorden som ligger i kommunene Gamvik og Berlevåg. Se figur 1.

Om kunngjøringen av nye utredningsfelt bestemmer finnmarksloven § 31 første ledd:

«Utredningsarbeidet for et felt skal kunngjøres med oppfordring til mulige rettighetshavere om å melde seg. Kunngjøringen foretas i Norsk lysingsblad, i en avis som er alminnelig lest på stedet og lokalt på annen hensiktsmessig måte».

Kommisjonen publiserte sin kunngjøring om felt 7 (på norsk og samisk) i Norsk lysingsblad, Finnmark Dagblad, Ságat og Ávvir 23. september 2014, og på kommisjonens hjemmeside (www.finnmarkskommisjonen.no). Kunngjøringen hadde følgende ordlyd:

KUNNGJØRING AV UTREDNINGSFELT – TANA

Finnmarkskommisjonen kartlegger eksisterende bruks- og eierrettigheter til Finnmarkseiendommens (FeFo) grunn

som folk i Finnmark har ervervet med grunnlag i langvarig bruk, som per i dag ikke er formelt rettslig anerkjent.

Med dette kunngjør kommisjonen oppstart av kartlegging i:

FELT 7 – TANA

Rettighetskartleggingen omfatter all grunn i Tana kommune som FeFo overtok fra Statskog Finnmark ved finnmarkslovens ikrafttredelse 1. juli 2006, herunder også sjølakseplaser på FeFo-grunn. Kommisjonen skal også utrede rettigheter til fiskeplasser i Tanafjorden og interne forhold i reindriften, dersom noen med rettslig interesse i en avklaring krever det.

Mulige rettighetshavere i felt 7 Tana kan melde inn rettigheter/krav til:

Finnmarkskommisjonen

P.b. 24, 9846 Tana

Besøksadresse: Tinghuset, Tanabru

Mer informasjon: www.finnmarkskommisjonen.no, hvor skjema for melding om mulige rettigheter kan lastes ned. Kommisjonens sekretariat; tlf. 78926440, finnmarkskommisjonen@domstol.no

Etter finnmarksloven § 31 annet ledd skal kommisjonen i tillegg til å kunngjøre feltutlysningen varsle «*reindriftsorganisasjoner og andre representanter for brukerinteresser i det aktuelle feltet, samt Sametinget, Finnmark fylkesting, Finnmarkseiendommen og berørte kommuner*». Ved brev 23. september 2014 (jnr. 14/294-1) varslet kommisjonen følgende institusjoner og foreninger:

Aleknjarg bygdelag
Algašvárre bygdelag
Austertana bygdelag
Austertana sauealslag
Badje Deanu siida
Birkestrand bygdelag
Båteng og omegn bygdelag
Båteng og Sirma sauealslag
Deanu gielda – Tana kommune

Deatnu/Tana elgjegerforening
 Fanasgietti Badjosiida
 Finnmark fylkesteing
 Finnmark Sau og Geit
 Finnmark sjølaksefiskerlag
 Finnmark småbrukarlag
 Finnmarkseiendommen (FeFo)
 Forum for Natur og Friluftsliv (FNF), Finnmark
 Fylkeskontoret Finnmark Bondelag
 Holmesund og Gardak bygdelag
 Holmfjell og Gulbojok bygdelag
 Kystfiskarlaget
 Landbruksdirektoratet
 Lavonjarg vel
 Leavvajoga ja Rástegáissá sámesiida
 Masjok bygdelag
 Maskevarra sauealslag
 Nedre Tana sauealslag
 Norges Jeger og Fiskeforbund (NJFF), Finnmark
 Norges Fiskarlag v/Fiskarlaget Nord
 Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi/Norske Reindrifts-
 samers Landsforbund
 Polmak bygdelag
 Polmak flyttsamelag
 Reindriftsavdeling Øst-Finnmark
 Reinbeitedistrikt 7 Rákkonjarga
 Reinbeitedistrikt 9 Čorgaš
 Rustefjelbma og Boftsa bygdelag
 Sandlia og omegn bygdelag
 Sámediggi – Sametinget
 Seida og Luftjok bygdelag
 Skidalen og omegn næringslag
 Skippagurra bygdelag
 Sirpmá gilisearvi – Sirma bygdelag
 Tana bondelag
 Tana bonde- og småbrukarlag
 Tana bygdekvinne- og småbrukarlag
 Tana historielag – Deanu historjásearvi
 Tana jeger- og fiskerforening
 Tana og omegn sjølaksefiskerforening
 Tana sauealslag
 Torhop og Tarmfjord bygdelag
 Vestertana kapell og bygdelag
 Vestre Skippagurra bygdelag

Kommisjonen avholdt 29. februar 2016 et åpent informasjonsmøte i Tana. På møtet redegjorde kommisjonen generelt for sitt arbeid og mandat. De fremmøtte fikk anledning til å stille spørsmål.

I perioden mellom mars 2016 og september 2022 opplyste kommisjonen på hjemmesiden og på spørsmål fra publikum

at eventuelle rettighetsmeldinger bør oversendes så snart som praktisk mulig, men uten å sette noen frist. Kommisjonen la 29. september 2022 ut en oppfordring på hjemmesiden til de som ønsker å få utredet bruks- og eierrettigheter i feltet om å melde fra til kommisjonen innen 1. desember 2022. Oppfordringsfristen ble også kunngjort i Ságat og Ávvir 30. september og 18. november 2022, og i Finnmarken 3. oktober og 18. november 2022:

Felt 7 Tana/Tanafjorden – Rettighetsmeldinger oppfordres fremmet innen 1. desember 2022

Finnmarkskommisjonen er i gang med utredning av mot-
 tatte rettighetsmeldinger i feltet. Av hensyn til det videre
 arbeidet med innhenting av saksopplysninger, oppfordres
 de som ønsker å få utredet bruks- og eierrettigheter i feltet
 om å sende inn rettighetsmelding innen 1. desember 2022.
 Kommisjonen tar sikte på å gjennomføre et siste hørings-
 møte på nyåret. Mer informasjon: www.finnmarkskommisjonen.no, epost: finnmarkskommisjonen@domstol.no, tlf. 78926440.

2.1.2 Sakkyndige utredninger mv.

Finnmarksloven § 32 første ledd åpner for at kommisjonen kan «*innhente forklaringer, dokumenter og annet materiale, samt foreta undersøkelser og utredninger m.m. om faktiske og rettslige forhold som kan være av betydning for kommisjonens konklusjoner.*»

Kommisjonen utlyste 14. oktober 2014 en anbudskonkurranse i samsvar med regelverket for offentlige anskaffelser, med frist 28. oktober 2014. I utlysningen ba kommisjonen om en utredning av bruk av grunn og naturressurser i felt 7, og av rettsoppfatninger knyttet til bruken. Konkurranses grunnlagets bilag A punkt 3 stiller følgende krav til utredningen:

«Det bes om en beskrivende fremstilling av ulike gruppers (jordbrukere, reindriftsutøvere, kyst- og fjordfiskere, sjølaksefiskere, kombinasjonsbrukere, fastboende bygdebefolkning, fritidsbrukere/allmennhet, eventuelt andre) bruk av grunn og naturressurser i feltet, herunder fiskeplasser i Tanafjorden for fiske av saltvannsfisk. Brukens innhold, omfang og varighet må beskrives. Det er viktig både å fokusere på tidligere tiders bruk og på dagens bruk. De rettsoppfatningene som har gjort – og gjør – seg gjeldende når det gjelder bruken beskrives så langt som mulig.

Med rettsoppfatninger menes i nærværende sammenheng de ulike gruppenes og informantenes oppfatninger om brukens rettmessighet, og ikke deres oppfatninger om hvordan rettsstilstanden bør være. Utredningen må ha fokus på både kvinners og menns bruk av utmarka.

Det vil også ha interesse å få belyst hvordan bruk og rettsoppfatninger har utviklet seg over tid, og herunder

hvordan statlige reguleringer av bruken av grunn og naturressurser fra og med Kgl. res. 27. mai 1775 angaaende Jorddelingen i Finnmarken samt Bopladses Udvisning og Skyldlægning sammesteds og frem mot våre dager, har blitt mottatt av den berørte lokalbefolkningen og av andre aktuelle brukergrupper.

Både argumenter som kan anføres for og argumenter som kan anføres mot en bestemt konklusjon på spørsmålet om mulige rettsdannelser bør komme frem, i den grad slike argumenter kan trekkes ut av det materialet som undersøkes. Imidlertid må det avgrenses mot vurderinger av hvilke tingsrettslige posisjoner den utøvde bruken og de foreliggende rettsoppfatningene eventuelt måtte kvalifisere for. Dette er forhold som det ligger til kommisjonen å ta stilling til.

Det forutsettes at både skriftlige og muntlige kilder benyttes i utredningsarbeidet. Det må fremgå hvilken metode som er benyttet i arbeidet, og det stilles herunder krav om at kildegrunnlaget (kildehenvisningene) fremkommer i utredningen. Utredningen skal være ferdigstilt innen 30. juni 2016.»

Kommisjonen mottok to (2) tilbud innen fristen. Tilbudene var levert av Norsk Institutt for Naturforskning (NINA) og Norsk Institutt for Kulturminneforskning (NIKU). Etter forhandlinger med begge tilbyderne 14. november 2014, leverte de reviderte tilbud 18. november (NIKU) og 21. november (NINA). Kommisjonen inngikk kontrakt med NIKU 5. desember 2014.

Etter at NIKU i april 2016 varslet at utredningen ville bli noe forsinket, ble fristen for ferdigstillelse utsatt til 20. oktober 2016. NIKU oversendte en foreløpig versjon til kommisjonen 16. november 2016, og en justert versjon 20. januar 2017. Denne versjonen ble presentert på kommisjonens møte 26. januar 2017. På møtet var også interesserepresentantene for felt 7 til stede, jf. punkt 2.1.3. NIKU har utarbeidet utredningen i samarbeid med Sámi info og Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáš/Samisk Nærings- og Utredningssenter (SEG). Utredningen forelå i ferdigstilt form 20. mars 2017, og er publisert på kommisjonens hjemmeside.

I tillegg til NIKU-utredningen som fokuserer konkret på bruk og rettsoppfatninger i felt 7, har kommisjonen sørget for at det har blitt utarbeidet ulike tematiske sakkyndige utredninger som også er offentliggjort på kommisjonens hjemmeside. Disse utredningene har en generell innretning, men gir også informasjon av interesse for kommisjonens arbeid i Tana-feltet.

Samisk Høgskole og Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáš/Samisk Nærings- og Utredningssenter (SEG) har utredet laksefiske i sjø i Finnmark i historisk perspektiv. Norsk institutt for naturforskning (NINA) har utredet

allmennhetens bruk av utmarka i Finnmark. Begge utredningene ble sluttført i 2010. En utredning om reindriftsinterne rettighetsspørsmål utarbeidet av JBH Consultants v/John Bernhard Henriksen ble sluttført i 2011. Daværende førsteamanuensis Susann Funderud Skogvang ferdigstilte en utredning om fiskerettigheter i fjordene og sjøen utenfor Finnmark i 2014. Samme år ferdigstilte professor Kirsti Strøm Bull en utredning om den såkalte jordsalgslovgivningen i Finnmark i perioden fra 1775 til og med 1965. Hun har også utarbeidet en utredning om ulike generelle rettslige problemstillinger i saker om interne rettighetsforhold i reindriften. Dette arbeidet sluttførte hun i januar 2018.

Kommisjonen og sekretariatet har også selv gjennomgått en rekke skriftlige kilder. Dette har gitt grunnlag for flere interne utredninger som danner en del av bakgrunnen for kommisjonens vurderinger av de sakene rapporten behandler. Sekretariatet har videre intervjuet 15 personer i Tana om lokale rettsoppfatninger og bruk av grunn og naturressurser, og gjort 64 intervjuer med informanter (til sammen 68 personer) som ifølge meldingsfremsetterne kan bidra til saksopplysningen ved behandlingen av deres rettighetsmelding.

Når det ellers gjelder kommisjonens arbeid med saksopplysningen og hvilken informasjon som er innhentet, vises det til det som er sagt om dette under behandlingen av de ulike rettsspørsmålene og rettighetsmeldingene som er vurdert i kapitlene 8 til 60.

2.1.3 Interesserepresentanter

Kommisjonen oppnevnte i møte 28.–30. november 2016 (sak 39/16) representanter for ulike interessegrupper i feltet for å følge kommisjonens arbeid, jf. finnmarksloven § 32 tredje ledd. Før oppnevningen inviterte kommisjonen organisasjoner og sammenslutninger tilhørende de ulike brukergruppene til å foreslå minst to representanter hver, en kvinne og en mann. Kommisjonen oppnevnte representantene på grunnlag av de mottatte forslagene. Ved avgivelsen av rapporten for felt 7 var følgende personer interesserepresentanter:

Viktor Trosten (fastboende utmarksbrukere)
Katri Sarak Somby (friluftsliv)
Jorunn Sottinen (jordbruk)
Sverre Kimo Pedersen (kyst- og fjordfiske)
Reidar Larsen (sjølaksefiske)
Frode Utsi (reinbeitedistrikt 7 Rákkonjárga)
Máret Elle Varsi Kemi (reinbeitedistrikt 9 Čorgaš)

Sistnevnte ble oppnevnt i kommisjonens møte 18.–20. oktober 2022 (sak 50/22) etter at den først oppnevnte representanten, Nancy Porsanger Anti ba om fritak i august 2022. Før oppnevningen av Máret Elle Varsi Kemi, innhentet kommisjonen forslag fra Reinbeitedistrikt 9 Čorgaš.

Stortingets Justiskomité betegner ordningen med interesserepresentanter som et rettshjelpstiltak, og som et alternativ til at partene opptrer for kommisjonen med egen advokat.¹ Fordi representantene har kunnet følge kommisjonens arbeid og gi innspill til sakkyndige utredninger og annet fremlagt materiale, har de også bidratt til saksopplysningen. De har også deltatt i planleggingen av og foreslått informanter til de i punkt 2.1.4 omtalte høringsmøtene.

Kommisjonen hadde sitt første møte med interesserepresentantene 26. januar 2017 i Tana. Interesserepresentantene var også til stede da de sakkyndige samme dag la frem sin utredning for kommisjonen, og har gitt muntlige og skriftlige kommentarer til utredningen. Senere har kommisjonen hatt møter med interesserepresentantene i forbindelse med de ulike høringsmøtene, 16. oktober 2018, 13.–15. mars og 6.–7. november 2019, 2. november 2021 og 15.–16. mars 2023. I tillegg hadde kommisjonens sekretariat et møte med interesserepresentantene 19. juni 2018. Interesserepresentantene har også deltatt på kommisjonens åpne høringsmøter for feltet. De deltok også på kommisjonens feltbesiktigelse 24. og 25. august 2022. Se punkt 2.1.4.

2.1.4 Høringsmøter og besiktigelser

Kommisjonen avholdt 16. oktober 2018 et innledende *åpent høringsmøte* for felt 7 med sikte på å belyse bruk og rettsoppfatninger i feltet generelt. Møtet ble gjennomført som en rundebordsamtale med deltakelse fra åtte informanter, interesserepresentantene og kommisjonens medlemmer. Tilhørerne kunne stille spørsmål og kommentere det som fremkom under samtalen. Under møtet var også fire representanter fra FeFo til stede.²

Kommisjonen har i tillegg hatt fire åpne høringsmøter der de rettighetsmeldingene som har vært fremmet for kommisjonen har vært tema. På høringsmøtet 13.–15. mars 2019 behandlet kommisjonen de meldingene den inntil da hadde mottatt i områdene fra omtrent Tanabru og sørvestover (øvre Tana). Høringsmøtet 6.–7. november 2019 fokuserte i hovedsak på rettighetsmeldinger lokalisert i nedre Tana. Temaet på høringsmøtet 2. november 2021 var de meldingene som hadde kommet inn til kommisjonen i tiden mellom høringsmøtet i november 2019 og oktober 2021. Kommisjonens høringsmøte 15.–16. mars 2023 tok for seg meldinger innkommet i perioden fra november 2019 og frem til oppfordringsfristen 1. desember 2022.

På møtene deltok kommisjonen, interesserepresentantene, meldingsfremsetterne og representanter for FeFo. De ulike meldingsfremsetterne redegjorde for sine meldinger, og besvarte spørsmål fra kommisjonen og interesserepresentantene. Til sammen avga 81 personer partsforklaringer på møtene, fordelt på 23 på høringsmøtet 13.–15. mars 2019, 23 på møtet 6.–7. november 2019, 20 på møtet 2. november 2021 og 20 på møtet 15.–16. mars 2023.³

Etter høringsmøtene har kommisjonen ved behov kontaktet personer som avga partsforklaring og stilt oppfølgende spørsmål. Kommisjonen har også kontaktet parter som ikke kunne delta på høringsmøtene med ulike spørsmål knyttet til deres rettighetsmeldinger. Se nærmere om dette under behandlingen av de ulike meldingene i kapittel 8 til 60.

Kommisjonen gjennomførte i slutten av august 2022 en guidet *besiktigelse* i Tana-feltet. Her deltok fire av medlemmene, tre ansatte i sekretariatet og interesserepresentantene.⁴

Besiktigelsen startet 24. august ved Tanabru, og dekket først den vestre delen av nedre Tana etter ruten Masjokdalen–Rustefjellbma–Bonakas–Langnes, og retur via Rustefjellbma til Smalfjord, Torhop, Tarmfjord og Vestertana til Tanabru. Derfra fortsatte besiktigelsen til østre del av nedre Tana og områdene Seida, Luftjok og Austertana. Besiktigelsen stoppet underveis i Masjokdalen, Langnes, Gohppevárri, Vestertana, Luftjokdalen, Høyholmen og Austertana.

25. august dekket besiktigelsen områder i øvre Tana, fra Tanabru og mot Holmesund, Láalloš, Horbmá, Polmak, Hillágurra til Båteng og videre til Sirma og Levajok, og retur til Ohcejohka (Utsjoki) og langs Tanaelva på finsk side av grensen til Polmak og tilbake til Tanabru. Underveis stoppet besiktigelsen i Holmesund, Skoarrojohka, Båteng, Sirma, Levajok, nedenfor Ohcejohka (Utsjoki) og ved Geavŋŋis (Storfossen) på finsk side.

Underveis i besiktigelsen ble det gitt informasjon om lokalhistorie, bosetting, birgejupmi og utmarksbruk i de ulike områdene, og også om forholdene på Norskholmen.

¹ Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 20.

² Finnmarkskommisjonen, *Møtebok for høringsmøte*, 16. oktober 2018 (jnr 14/294-20). Kommisjonen hadde i samråd med interesserepresentantene invitert 12 eksterne informanter til møtet, men fire av disse meldte forfall.

³ Antall avgitte forklaringer er noe høyere enn antall personer som har gitt forklaring. Dette har blant annet sammenheng med at én og samme person i enkelte tilfeller har avgitt flere partsforklaringer.

⁴ Kommisjonens medlem, Veronica Andersen, hadde forfall. Katri Sarak Somby (friluftsliv) deltok bare 24. august. Maret Elle Varsi Kemi (Reinbeitedistrikt 9) var på besiktigelsestidspunktet ikke oppnevnt som interesserepresentant, men deltok fordi hennes forgjenger, Nancy Porsanger Anti, hadde fått fritak fra vervet.

2.2 Videre behandling

2.2.1 Søksmålsfrist

Ifølge finnmarksloven § 36 første ledd skal det opprettes en særdomstol, Utmarksdomstolen for Finnmark, som skal behandle tvister om rettigheter som oppstår etter at Finnmarkskommisjonen har utredet et felt. Domstolen har vært i operativ virksomhet siden 1. september 2014.

Etter § 38 første ledd må eventuelle tvister som oppstår etter at kommisjonen har utredet et felt reises ved skriftlig stevning til utmarksdomstolen senest 18 måneder etter at kommisjonens rapport ble avgitt. Det vil i felt 7 si innen 10. mars 2028. Paragraf 38 første ledd angir også kravene til stevningens innhold. Annet ledd åpner for at utmarksdomstolen på visse vilkår kan bestemme at også saker som er reist etter utløpet av den ordinære søksmålsfristen kan tas til behandling. Kommisjonen er ikke en domstol og dens konklusjoner har ikke rettskraft.⁵ Utmarksdomstolen er derfor ingen ankedomstol, men en særdomstol som i første instans behandler rettighetsspørsmål som blir reist etter at kommisjonen har utredet et felt.⁶ Utmarksdomstolens avgjørelser kan etter finnmarksloven § 42 ankes direkte til Høyesterett.

Noe av grunnen til at søksmålsfristen er så romslig som 18 måneder er at finnmarksloven § 34 forutsetter at FeFo skal ha tatt stilling til kommisjonens konklusjoner, og at partene skal ha hatt en reell mulighet til å forhandle før utløpet av søksmålsfristen.⁷ Finnmarkseiendommens stillingtagen er ikke nødvendig i de sakene der FeFo ikke er part. Reglene om søksmålsfrist på 18 måneder med mulighet for forlengelse gjelder imidlertid også i saker om reindriftsinterne rettsforhold og i saker om fiskerettigheter i sjø- og fjordområder i Finnmark.

2.2.2 Hvem som kan reise sak for utmarksdomstolen

Adgangen til å reise sak for utmarksdomstolen ligger etter alminnelige prosessregler til sakens parter, og andre med rettslig interesse i å få prøvd kommisjonens konklusjoner. Personer og grupper som har fått sine rettighetskrav realitetsbehandlet av kommisjonen, vil alltid ha stilling som part. Det samme gjelder andre – i første rekke kollektive enheter – som kommisjonen har vurdert rettsstillingen til uten at de uttrykkelig har fremsatt noe krav. Som hjemmelshaver til den grunnen som har vært gjenstand for rettighetskartlegging, er også FeFo part i de sakene kommisjonen har behandlet som gjelder mulige rettighetserverv på denne grunnen.

Derimot er FeFo ikke part i saker om reindriftsinterne rettighetsforhold, og med unntak av saker om sjølaksefiske med faststående redskaper, heller ikke i saker om rett til fiske i sjø- og fjordområder. Det skal også mye til for at FeFo er så sterkt berørt av kommisjonens konklusjoner i disse sakene at FeFo vil ha rettslig interesse i å få prøvd konklusjonene for utmarksdomstolen.

Også andre enn FeFo og de som har reist krav for kommisjonen kan ha tilstrekkelig nærhet til saken til at de kan reise sak for utmarksdomstolen. Dette gjelder blant annet personer eller grupper som har tilhørighet til og har brukt områder der kommisjonen har konkludert med at andre har eiendomsrett eller ulike typer særrettigheter til utmarkshøsting.⁸ Det kan også gjelde for interesseorganisasjoner og sammenslutninger av utmarksbrukere. For disse kan et alternativ også være å opptre i saken som partshjelpere for den private parten eller FeFo.⁹ Utmarksdomstolen avgjør om de aktuelle personene, gruppene, organisasjonene eller sammenslutningene har tilstrekkelig nærhet til saken til at de kan reise selvstendig søksmål eller opptre som partshjelpere. Avgjørelsen skjer på grunnlag av reglene i tvisteloven 17. juni 2005 nr. 90 som gjelder «*så langt de passer*» for utmarksdomstolens virksomhet, jf. finnmarksloven § 46 annet ledd.

I reindriftsinterne saker kan de personene eller siidaene som har brakt saken inn for kommisjonen, reise sak for utmarksdomstolen. Også andre reindriftsutøvere i det aktuelle området vil kunne bringe kommisjonens konklusjoner inn for utmarksdomstolen. Dette gjelder uavhengig av om utøverne eller siidaene selv har fremmet rettighetskrav for kommisjonen. Det samme vil også være tilfellet i saker om fiskerettigheter i sjø- og fjordområder i Tana-feltet.

Finnmarkseiendommen har visse plikter ut over det som er alminnelige partsforpliktelser.¹⁰ Ifølge finnmarksloven § 34 første ledd skal FeFo «uten ugrunnet opphold» ta stilling til kommisjonens konklusjoner. Hva som er «*ugrunnet opphold*» vil blant annet bero på antall spørsmål som er behandlet i kommisjonens rapport og omfanget og kompleksiteten av spørsmålene. Dette vil derfor variere fra rapport til rapport. Fristen for FeFo til å ta stilling til konklusjonene, er imidlertid betraktelig kortere enn søksmålsfristen på 18 måneder.

I den grad FeFo kan tiltre kommisjonens konklusjoner om at andre har rettigheter til den grunnen FeFo har grunnbokshjemmel til eller var antatt å eie uten å ha grunnbokshjemmel, bestemmer § 34 annet ledd at FeFo plikter å gi skriftlig uttrykk for dette. Gjelder det rettigheter som er egnet for tinglysning,

5 Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 21 (merknader fra flertallet i Justiskomiteen til finnmarksloven § 33).

6 Se for eksempel utmarksdomstolens kjennelse 19. desember 2014 (UTMA-2014-164427-1) s. 5 (i lovdatabasen).

7 Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 23 (komitéflertallets merknader til finnmarksloven § 38).

8 Se utmarksdomstolens avgjørelse 8. november 2022 (UTMA-2021-87408).

9 Se blant annet utmarksdomstolens avgjørelser 30. mars og 30. november 2022 (UTMA-2021-86077-1 og UTMA-2021-86077-4).

10 Se merknadene til finnmarksloven § 34 fra flertallet i Justiskomiteen i Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 21.

skal FeFo uten ugrunnet opphold sørge for tinglysning, eller reise grensegangssak for jordskifteretten, jf. finnmarksloven § 45.

Som part kan FeFo også reise sak for utmarksdomstolen dersom man er enig i kommisjonens konklusjoner og ønsker disse stadfestet ved rettskraftig dom, men FeFo har ingen plikt til slikt saksanlegg. Heller ikke i tilfeller der FeFo ikke slutter seg til kommisjonens konklusjoner, plikter FeFo å reise sak. I slike tilfeller må derfor den private parten som har fått medhold av kommisjonen, som regel selv ta initiativet til videre rettslig behandling.

2.2.3 Alternativer til saksanlegg for utmarksdomstolen

Private parter som ikke ønsker å sette rettighetsspørsmålet på spissen ved saksanlegg for utmarksdomstolen, kan la FeFo fortsette å forvalte grunnen uten at det avskjærer adgangen til senere å ta opp spørsmålet.¹¹ Dette er en følge av at kommisjonens konklusjoner ikke har rettskraft, og utgjør en viss modifikasjon av FeFos forpliktelser etter § 34. Den erklæringen FeFo etter § 34 er forpliktet til å gi i den grad man kan slutte seg til kommisjonens konklusjoner, er for sin del ikke til hinder for at FeFo senere tar initiativ til å få saken rettskraftig avgjort.

Finnmarksloven § 35 åpner for at parter som «*ikke er enig i kommisjonens konklusjoner, eller som trenger bistand til å få konklusjonene nedfelt i bindende avtale*», kan be kommisjonen om å mekle. Det er imidlertid ikke et vilkår for saksanlegg at partene først har forsøkt mekling.¹² Kommisjonens plikt til å mekle faller bort ved utløpet av søksmålsfristen i § 38.¹³ Ordningen har vært benyttet i to tilfeller, én gang i felt 2 Nesseby, og én gang i felt 4 Karasjok. Meklingene førte ikke frem, men begge sakene endte med forlik under behandlingen i utmarksdomstolen.¹⁴

Finnmarksloven § 36 tredje ledd bestemmer om forholdet til de alminnelige domstolene og jordskifte at «*saker som hører under utmarksdomstolen*» ikke kan bringes inn for disse instansene. Utmarksdomstolen har derfor som utgangspunkt eksklusiv kompetanse innenfor sitt saksfelt.¹⁵ Saker som utmarksdomstolen har *avvist* etter finnmarksloven § 39 fordi de er ansett som uegnet for behandling, kan imidlertid bringes inn for de alminnelige domstolene eller jordskifteretten. Det

samme gjelder saker der søksmålsfristen på 18 måneder i § 38 første ledd er utløpt og utmarksdomstolen ikke har tatt saken til behandling etter § 38 annet ledd.

Uttrykket «*saker som hører under utmarksdomstolen*» omfatter rettighetsspørsmål som er behandlet i kommisjonens rapport, men ikke saker om spørsmål kommisjonen ikke har utredet. Utmarksdomstolen er en særdomstol som skal behandle «*tvister om rettigheter som oppstår etter at kommisjonen har utredet et felt*», og skal ved behandlingen «*ta utgangspunkt i*» kommisjonens rapport, jf. finnmarksloven §§ 36 første ledd og 41 første ledd.¹⁶ Utmarksdomstolens kompetanse beror dermed på hvilke spørsmål kommisjonen har utredet. Se også Justisdepartementets merknader til § 5 i forskrift 16. mars 2007 nr. 277, der det er uttalt at domstolen «*bare skal behandle tvister om rettighetsspørsmål som kommisjonen har utredet i rapporten for vedkommende felt.*»

Det kan som nevnt over, ikke utelukkes at også potensielle rettighetshavere som ikke selv har reist spørsmål om rettighetserverv for kommisjonen kan få reist saken for utmarksdomstolen. På grunn av begrensningene i utmarksdomstolens kompetanse er det imidlertid ingen automatikk i at de vil få prøvd saken der. De det gjelder kan imidlertid reise sak for de alminnelige domstolene, både før og etter at fristen for å bringe saken inn for utmarksdomstolen er utløpt.

Kommisjonen har i rapporten for felt 7 ikke vurdert spørsmål om mulige individuelle rettighetserverv som det ikke er fremsatt krav om. Videre har kommisjonen i tilfeller der det ikke er fremsatt krav som gjelder særlige kollektive rettsdannelser for mindre grupper av befolkningen i feltet, hatt begrensede muligheter til å undersøke eksistensen av slike rettsdannelser.

Dette medfører ikke at eventuelle rettigheter er tapt. Kommisjonens konklusjoner har ikke rettskraft. Det har derfor ingen umiddelbare rettsvirkninger at kommisjonen ikke har behandlet et spørsmål. Enkeltpersoner eller grupper som mener at de i felt 7 har rettigheter som kommisjonen ikke har behandlet, kan derfor reise sak for de alminnelige domstolene for å få avklart spørsmålet. Som nevnt over, er utmarksdomstolens kompetanse til å prøve slike spørsmål mer begrenset.

2.2.4 Kostnadsdekning

Finnmarksloven § 43 regulerer dekningen av kostnadene ved å anlegge sak for utmarksdomstolen. I tilfeller der kommisjonen har gitt en privat part medhold og FeFo motsetter seg kommisjonens konklusjon, dekker staten nødvendige

11 Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 21 (komitéflertallets merknader til finnmarksloven § 33).

12 Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 22 (komitéflertallets merknader til finnmarksloven § 36).

13 Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 22 (komitéflertallets merknader til finnmarksloven § 35).

14 Se utmarksdomstolens hevingskjennelser 10. august 2016 (sak 14-164484TVI-UTMA) og 21. juni 2022 (21-087718TVI-UTMA).

15 Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 22 (komitéflertallets merknader til finnmarksloven § 36 tredje ledd).

16 Se utmarksdomstolens avvisningskjennelse 14. januar 2015 (UTMA-2014-164247), samt domstolens avgjørelse 20. august 2015 av spørsmålet om dens saklige kompetanse – delvis avvisning av søksmålet, krav om festeavgift og tonnøre (UTMA-2014-162528-3 og UTMA-2014-164564). Se også HR-2016-2030-A (Stjernøy) premiss 54-63.

saksomkostninger både for den private parten og FeFo, jf. § 43 annet ledd. Regelen gjelder uavhengig av om parten har reist sak for å få stadfestet kommisjonens konklusjon, eller om FeFo har anlagt sak for å få fastslått at konklusjonen er feil.

Kostnadsdekningen i saker der den private parten ikke har fått medhold av kommisjonen er regulert i § 43 tredje ledd. Det fremgår her at utmarksdomstolen avgjør i hvilken grad de det gjelder, vil få dekket omkostningene ved et eventuelt søksmål. I tilfeller der den private parten reiser sak, kan utmarksdomstolen uten å foreta en foreløpig (prejudisiell) prøving av søksmålets muligheter for å føre frem, bestemme at staten skal dekke partenes nødvendige saksomkostninger dersom sakens prinsipielle betydning, sakens betydning for parten, eller andre hensyn tilsier at kostnadene dekkes. Finner

utmarksdomstolen grunn til å tro at søksmålet *«kan føre frem»*, skal staten alltid dekke den private partens og FeFos nødvendige saksomkostninger.

Finnmarksloven § 43 regulerer kostnadsdekningen i de sakene der FeFo er part, men sier ikke noe om kostnadsdekningen i saker der FeFo ikke er part. I saker om reindriftsinterne rettsforhold og fiskerettigheter i sjø- og fjordområder må utmarksdomstolen vurdere spørsmålet om dekning av partenes saksomkostninger etter de alminnelige reglene i tvistelovens kapittel 20. Dette følger av at finnmarksloven § 46 annet ledd fastslår at tvistelovens regler gjelder *«så langt de passer for utmarksdomstolens virksomhet, dersom ikke annet er bestemt i [Finnmarksloven]»*.

3. UTREDNINGSFELTETS BELIGGENHET. TILGRESENDE EIENDOMMER

3.1 Geografisk beliggenhet

Felt 7 Tana/Tanafjorden består av den grunnen i Tana kommune som Finnmarkseiendommen (FeFo) overtok fra Statskog SF da finnmarkslovens kapittel 2 trådte i kraft 1. juli 2006. Feltet omfatter i tillegg hele Tanafjorden, også den delen av fjorden som ligger i kommunene Berlevåg og Gamvik, og nærliggende sjøområder. Se kartet i figur 1.

Tana kommune ligger i Øst-Finnmark ved den indre delen av Tanafjorden (Deanuvuotna) og på nordsiden av Tanaelva (Deatnu). Kommunen grenser i øst til kommunene Nesseby og Vadsø, i nord/nordøst til Berlevåg kommune, i nordvest til Gamvik kommune, i vest til Porsanger kommune, og i sør til Karasjok kommune og Utsjok kommune i Finland. Landskapet er preget av Tanaelva som renner fra Finnmarksvidda og ut i Tanafjorden. Elvedalen der Tanaelva renner er skogkledd. Landskapet på nordsiden av elva er et mer typisk viddelandskap. Kommunenes høyeste punkt Rásstigáissá nord for Levajok på grensen mot Lebesby, ligger på 1067 moh.¹

Det området som nå utgjør Tana kommune inngikk i de samiske siidaene Deanu (Juxby/Teno), Ohcejoga (Utsjok/Arritsby), Deanodat (nedre Tana) og Várjjat (Unjárga/Nesseby).² Se figur 3. Den ytre delen av dette området ble underlagt dansk-norsk enejurisdiksjon ved freden i Knærød i 1613, og den øvre delen av kommunen ved grensetraktaten mellom Danmark-Norge og Sverige i 1751. Se nærmere i punkt 4.1.

Da Norge i 1837 ble inndelt i formannskapsdistrikter inngikk den nedre delen av dagens Tana kommune i Lebesby formannskapsdistrikt (herred). Lebesby herred ble i 1864 delt i Lebesby og Tana. Frem til 1914 omfattet Tana også dagens Gamvik og Berlevåg kommuner. I 1903 ble Polmak herred som omfattet den øvre delen av dagens Tana kommune, utskilt fra Nesseby herred, som i sin tur var utskilt fra Vadsø formannskapsdistrikt (by- og landdistrikt) i 1839. Polmak ble i 1964

slått sammen med Tana til nåværende Tana (Deatnu) kommune.³

Tana kommunes landareal dekker litt over 4050 km², inkludert 220 km² ferskvann.⁴ Kommunen er Finnmarks fjerde største og Norges femte største (etter Kautokeino, Karasjok, Porsanger og Rana).⁵ Den grunnen i Tana som FeFo har overtatt fra Statskog SF, er i matrikkelen delt i 40 gårdsnumre som dekker omtrent 3840 km², eller 94,8 % av Tanas landareal.⁶

Kommunen har seks naturreservater. De omfatter til sammen rundt 52 600 dekar (52,6 km²). Ovddaldasvárri naturreservat på 13 927,9 dekar ble etablert i 1983 av hensyn til områdets særpregede geologi i form av fossile sanddyner. Tanamunningen naturreservat på 34 091,1 dekar ble etablert i 1991 for å bevare viktig våtmark. Vestertana naturreservat har et areal på 847,4 dekar og ble etablert i 2007 for å bevare et særegent strand- og fjærområde. Samme år ble også naturreservatene Hanadalen (2760,0 dekar), Julelvdalen (304,6 dekar) og Harrelv (687,8 dekar) etablert. Formålet med disse naturreservatene er å bevare tilnærmet urørt lauvskog.⁷

3.2 Befolkningsutviklingen

3.2.1 Perioden frem til grensefastsettelsen i 1751

Det arealet som inngår i dagens Tana kommune, har vært brukt og bebodd av mennesker i mange tusen år. Blant annet er det funnet gjenstander fra steinalderen ved Seidafossen (Sieiddáguoika) i Tanaelva og på Gullholmen ved Tanaelvas

1 Store norske leksikon, nettutgaven (<https://snl.no/Tana>).

2 Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 6.

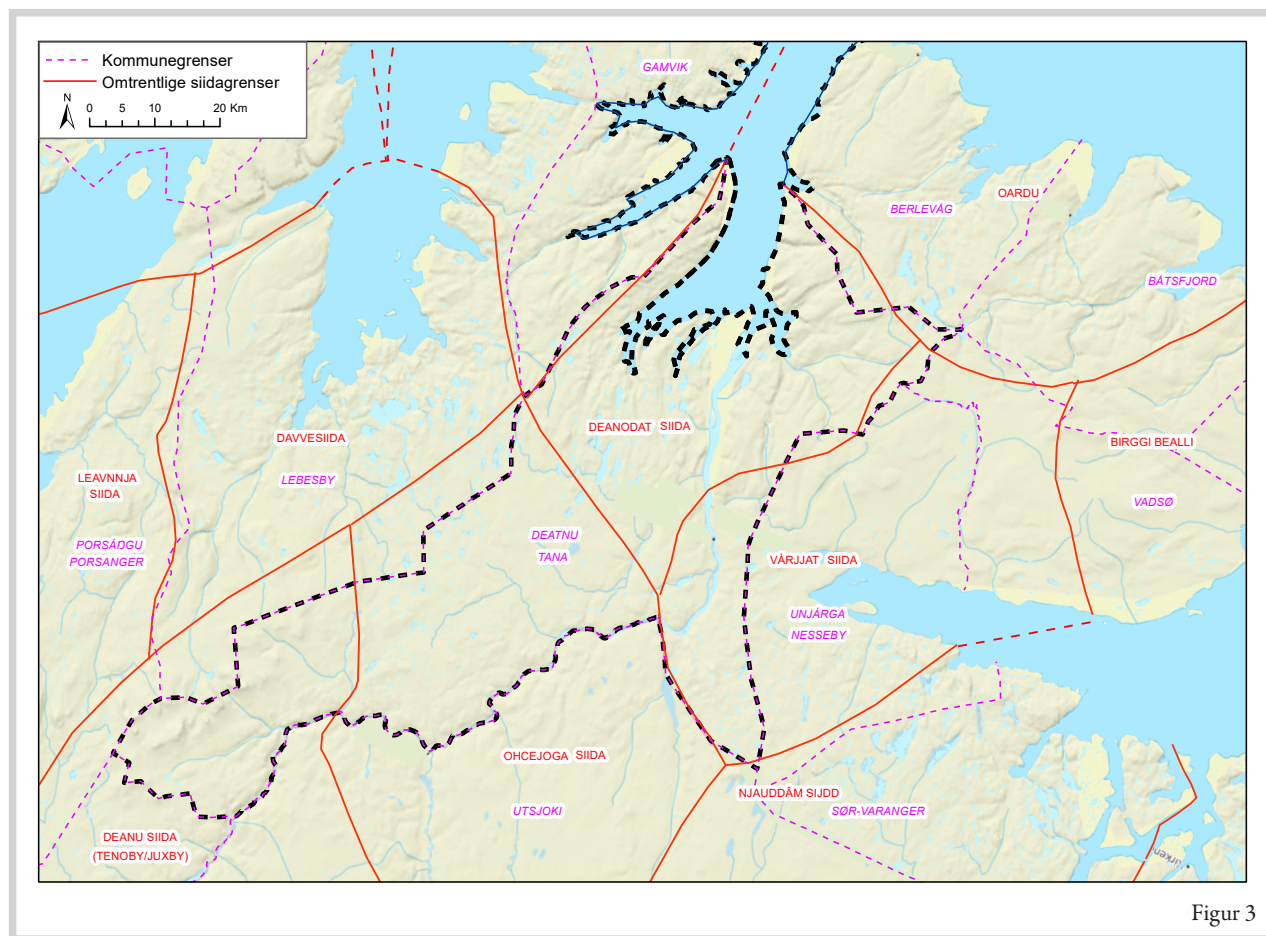
3 Dag Juvkvam, *Historisk oversikt over endringer i kommune- og fylkesinndelingen*, SSB-rapport 99/13 s. 84–85.

4 Statistisk sentralbyrå, <https://www.ssb.no/statbank/table/09280/>

5 https://no.wikipedia.org/wiki/Mal:Norges_st%C3%B8rste_kommuner_etter_areal.

6 Opplysningene om utstrekningen av den grunnen FeFo forvalter i Tana kommune er hentet fra Kartverkets nettsted <https://eiendomsregisteret.kartverket.no>. Nettstedet opplyser at informasjonen kan være beheftet med visse mangler.

7 <https://www.miljodirektoratet.no/tjenester/naturbase/enkelt-sok/>

Figur 3

utløp i Tanafjorden.⁸ Flere steder i kommunen er det funnet offerplasser og fangstanlegg for villrein. Anleggene skriver seg fra den perioden i arkeologien som betegnes som samisk jernalder som går fra starten av vår tidsregning og frem til ca. 1600.⁹ Anleggene var trolig i bruk frem til overgangen til tamreindrift på 1600-tallet.¹⁰

1500-tallets norske og svenske skattelister er de eldste skriftlige kildene med informasjon om folketallet i Finnmark. Datidens skattelister viser at samene på 1500- og 1600-tallet var den eneste folkegruppen med tilhold i området.¹¹ Skatelistenes manglende opplysningene om fast bosetting er trolig et utslag av at de samiske siidaene var nomadiske veidesamfunn

med flyttinger mellom sesongboplasser.¹² Enkelte områder i den ytre delen av Tanafjorden hadde derimot på denne tiden en viss norsk bosetting. Blant annet gjaldt dette fiskeværet Omgang ytterst i Tanafjorden i dagens Gamvik kommune, som var Tanasamenes nærmeste tingsted.

De bevarte tingbøkene for Finnmark fra 1620 og fremover, og inndelingen i rettskretser fra 1647 tyder på at det først noen år etter 1650 fant sted noen form for dansk-norsk jurisdiksjon blant samene i Tana ut over skatteinnkreving og en viss håndheving av strafferett. I 1629 og mer jevnlig fra 1649 ble det holdt ting i Varanger-siidaen som også omfattet en del av dagens Tana kommune. Første gang tingbøkene omtaler befolkningen i nedre Tana, er i 1670, og første gang det ble oppnevnt lagrettemenn blant Tana-samene var i 1671.¹³

Fogd Niels Knags matrikkel opplyser at det i 1694 var 26 samiske skattemenn (familier) i «Arritzbye» (Ochejohka/

⁸ <https://digitaltmuseum.no/0210211952136/oks> og <https://digitaltmuseum.no/0210211953912/stykke>.

⁹ NOU 1978:18A, *Finnmarksvidda, natur – kultur* s. 139–144 og s. 147–148 (kartillustrasjon).

¹⁰ Lars Ivar Hansen og Bjørnar Olsen, *Samenes historie fram til 1750*, 2004 s. 203 flg.

¹¹ Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 9.

¹² Se nærmere NOU 1984:18 s. 70–79.

¹³ Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 12–13.

Utsjok) tingsted som omfattet områdene både sør og nord for Tanaelva fra noe vest for Utsjok til Polmak. I det tilgrensende tingstedet «Iuxbye» (Deanu/Teno), som omfattet området fra litt øst for dagens Karasjok kirkested og nordover på begge sider av Tanaelva mot Våljohka og inn i Tana kommune, var antallet fire. Skattemennene i de to tingstedene skattet både til Norge og Sverige. Knag opplyser videre at «*Schiøtningsberg og Omgangs Sogner*» hadde 58 norske og 16 samiske skattemenn, som bare skattet til Danmark-Norge. Disse 16 samiske skattemennene utgjorde skattebetalerne i nedre Tana.¹⁴

Major Peter Schnitler deler i sine grenseeksaminasjonsprotokoller fra 1742–1745 Finnmarks befolkning i fem grupper; «1) *af Nordmænd, kaldede Buemænd, eller Boemænd*, 2) *Norske Søe-Finner*; 3) *privative Norske Field-Finner, eller Lapper*, 4) *Felles Field-Finner, eller Lapper*. ... 5) *de saakaldende Qvæner*». Han skriver at «*Om Finnerne i Almindelighed er at merke, at de ere de rette og ældste Indvaanerne af Finmarken*». Den gruppen Schnitler betegner som «*privative Norske Field-Finner*» var fjellsamer som betalte skatt bare til Norge. De han betegner som «*Felles Field-Finner*», var fjellsamer som betalte skatt både til Norge og til Sverige eller Russland.

Om de nedre delene av Tana opplyser Schnitler at til sammen 30 familier, fordelt på 19 norske sjøsamefamilier og 11 norske fjellsamefamilier, hørte under «*Tana-Finne-Capell*». Han gir ingen opplysninger om at nordmenn sognet til kapellet,¹⁶ som lå på Gullholmen nær Tanaelvas utløp. Av de 19 sjøsamefamiliene som sognet til Tana kapell, bodde 11 innenfor grensene for dagens Tana kommune, fordelt på tre i Leirpollen, to i Vestertana to i Vesterbukt, og én i Smalfjord, én i Bonakas, én i Seida og én i Polmak. De tre sistnevnte familiene var kvenske familier som later til å ha ankommet en gang på 1730-tallet, og som i løpet av de kommende tiårene ble assimilert inn i den lokale samiske befolkningen.¹⁷

Befolkningen i øvre Tana var ifølge Schnitler «*Field Finner Som Norrig har tilfelles med Sverrig*». Han gir ingen opplysninger om norsk bosetting i øvre Tana, men opplyser at det var 26 «*Felles*» fjellsamefamilier i Ohcejoga-siidaen (Utsjok Arritsby) og to i Deanu-siidaen (Tenoby/Juxby).¹⁸

Ifølge Schnitlers informanter brukte befolkningen i Ohcejoga-siidaen områdene nord for Tanaelva om sommeren. Ellers i året brukte de områder sør for elva i dagens Finland.¹⁹

Om områdene ytterst i Tanafjorden, opplyser Schnitler at sju norske familier bodde på vestsiden av fjordmunningen i «*Omgangs Annex*» som sorterte under «*Kiøllefiords Gield*». I Kjøllefjords hovedsogn som ikke grenset til Tanafjorden, bodde det 21 norske familier. Verken Omgang eller Kjøllefjord hadde samisk eller kvensk bosetting. Schnitler har ingen opplysninger om norsk eller annen bosetting i områder ved østsiden av den ytre delen av Tanafjorden. Derimot forteller han om norsk bosetting lenger øst i Makkaur (åtte familier), Kiberg (ti familier), Vardø (14 familier) og Vadsø (57 familier), og om sjøsamisk (130 familier) og kvensk (14 familier) bosetting i områder som sognet til «*Angsnass Finne Capell*» i indre Varangerfjord.²⁰

Schnitlers opplysninger viser at det på 1740-tallet ikke var norsk bosetting i noen del av dagens Tana kommune. Befolkningen i øvre Tana var fjellsamer som skattet både til Danmark-Norge og Sverige. Nedre Tana var bebodd av sjøsame og fjellsamer som skattet bare til Danmark-Norge. Det var også en viss kvensk bosetting i nedre Tana. Om dette skriver Schnitler:²¹

«Ved Tana-Elv i Ost-Finmarken have for faa Aar 3de saadanne Qvæner paa privative-norsk Grund røddet sig Jord-Pladser, nærende sig af deres Qvæg, Fiskerie i Tanen-elv og andre ferske Field-Vande».

Professor Hilde L. Sommersest har i en utredning for kommisjonen beregnet det samlede folketallet i Deanu siida (Juxby), Ochejoga siida (Arritsby/Utsjok) og Deanodat siida (nedre Tana) til om lag 270 individer på 1740-tallet.²²

3.2.2 Perioden fra 1751 og frem mot vår tid

Folketellingene viser at det etter fastsettelsen av riksgrensen i 1751, med enkelte unntak, var en jevn økning av folketallet i Tana frem mot 1960. Dette gjelder både i det området som fra 1914 til 1964 utgjorde Tana kommune (nedre Tana), og i det området som fra 1903 til 1964 tilhørte Polmak kommune

14 Niels Knag, *Matricul oc Beskrivelse ofuer Findmarchen for Anno 1694*, [i] Martha Brock Utne, *Finnmark omkring 1700*, 1932 s. 14 og 31.

15 Peter Schnitler, *Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*, Bd III, ved Lars Ivar Hansen og Tom Schmidt, 1985 s. 55.

16 Peter Schnitler, Op. cit., 1742–1745, Bd III, ved Lars Ivar Hansen og Tom Schmidt, 1985 s. 58. Se også Bd I ved Kristian Nissen og Ingolf Kvamen, 1962 s. 401.

17 Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 22 og 49 med videre henvisning til (blant annet) Peter Schnitler, Op. cit., Bd I, ved Kristian Nissen og Ingolf Kvamen, 1962 s. 298–305.

18 Peter Schnitler, Op. cit., Bd I, ved Kristian Nissen og Ingolf Kvamen, 1962 s. 314 og 401. Se også Bd. III ved Lars Ivar Hansen og Tom Schmidt, 1985 s. 58

19 Peter Schnitler, Op. cit., Bd I, ved Kristian Nissen og Ingolf Kvamen, 1962 s. 292–293.

20 Peter Schnitler, Op. cit., Bd. I, ved Kristian Nissen og Ingolf Kvamen, 1962 s. 401.

21 Schnitler, Op. cit., Bd. III, ved Lars Ivar Hansen og Tom Schmidt, 1985 s. 54. Det Schnitler omtaler som «*privative-Norsk Grund*» er grunn som for 1751 var under dansk-norsk enejurisdiksjon, i motsetning til «*felles Grund*» som var under svensk geistlig og verdslig jurisdiksjon, men der befolkningen betalte skatt både til Sverige og Danmark-Norge.

22 Hilde Sommersest, *Befolkningsutviklingen i Tana, 1560–1801*, 13. desember 2024 (jnr. 14/294-72) s. 9 (tabell).

(øvre Tana). Etter dette fortsatte folketallet i øvre Tana å øke frem til rundt 1980, for deretter å stabilisere seg. I Nedre Tana har det i samme periode vært en klar nedgang i folketallet.

Ifølge folketellingen for 1801 var det 110 fastboende innbyggere i nedre Tana (Seida, Bonakas, Vestertana, Langnes og Gullholmen). I øvre Tana (Polmak tinglag) var det 60 fastboende (åtte familier og 48 personer i Polmak, og tre familier og 12 personer på strekningen Laksjok-Sirma), og 31 fjellsamefamilier med 154 personer. Dette gir et samlet folketall på 324, fordelt på 110 fastboende i nedre Tana, 60 fastboende i øvre Tana og 154 fjellsamer. Det oppgitte antallet fjellsamer i Tana kan imidlertid ha omfattet noen fjellsamer som sognet til Nesseby, slik at det er mulig at tallet må justeres noe ned.²³ I en tabell utarbeidet i 2011 oppgir imidlertid Statistisk Sentralbyrå folketallet i det området som i dag inngår i Tana kommune, til 386 i 1801.²⁴ Hva som ligger til grunn for beregningen til SSB fremgår ikke av tabellen.

Ved folketellingen i 1900 hadde folketallet i dagens Tana kommune økt til 1979 personer, og i 1946 til 2906 personer. Den siste folketellingen før sammenslåingen av tidligere Tana og tidligere Polmak kommune i 1964 ble gjennomført i 1960, og viser at folketallet hadde økt til 3282 personer. Et nytt toppunkt ble nådd i 1980 da folketellingen registrerte 3323 personer bosatt i Tana kommune.²⁵ Etter dette har folketallet gått ned. Folketellingen i 2011 registrerte en nedgang fra 3045 innbyggere i 2001 til 2901 innbyggere i 2011.²⁶ Ifølge SSB hadde Tana kommune 2806 innbyggere i fjerde kvartal 2025.²⁷

Tallene viser at folketallet i det området som nå utgjør Tana kommune ble rundt femdoblet i løpet av 1800-tallet, fra noe under 400 i 1801 til nesten 2000 i 1900. Det var også en relativt sterk befolkningsøkning fra 1900 til 1960 da folketallet økte med drøyt 1300 personer eller rundt 65 %, fra 1979 i 1900 til 3282 i 1960. Siden 1980 har det vært en befolkningsnedgang i kommunen på i overkant av 15 % fra 3283 i 1980 til 2806 i fjerde kvartal 2025.

Det var i løpet av 1800-tallet en betydelig tilflytting til nedre Tana. I 1900 ble det registrert 1526 innbyggere i dette

området, mot et sted mellom 200 og 250 i 1801.²⁸ Det dreier seg dermed om minst en seksdobling av folketallet fra 1801 til 1900. Etter dette var det en liten nedgang i folketallet i nedre Tana til 1480 i 1920, før det økte med nesten 50 % til 2212 i 1960, for deretter å gå ned til 1922 i 1970, til 1735 i 1980 og til 1440 i 2011.²⁹

Tendensen for nedre Tana er dermed at den relative befolkningsøkningen var meget sterk på 1800-tallet, og at det var en klar økning også fra 1900 til 1960, før folketallet siden 1960 har gått jevnt nedover. I øvre Tana var økningen på 1800-tallet mer beskjeden, om enn ganske betydelig, og sterkere på 1900-tallet, samtidig som det i alle fall ikke før 2000 var noen nedgang.

Forutsatt at hver av de 36 familiene som ifølge 1801-folketellingen hadde tilhold i øvre Tana besto av fem medlemmer, gir det som sagt over, et folketall på 180. Ved folketellingen i 1900 ble det registrert 453 personer i øvre Tana. Folketallet i øvre Tana ble dermed mer enn doblet på 1800-tallet, mens folketallet i nedre Tana ble mer enn seksdoblet i samme periode. Fra 1900 til 1960 steg folketallet i øvre Tana fra 453 i 1900 til 1070 i 1960 og til 1583 i 1980. En del av økningen fra 1960 til 1980 kan forklares med at kommunesenteret Tanabru som ble etablert fra slutten av 1960-tallet, ligger innenfor gamle Polmak kommune, og dermed i øvre Tana.³⁰

Folketellingen i 2001 registrerte 3045 innbyggere i Tana kommune, fordelt på 1440 i nedre Tana og 1605 i øvre Tana. Sammenliknet med 1980 da det var 1753 innbyggere i nedre Tana og 1583 i øvre Tana, var det dermed fra 1980 til 2001 en befolkningsnedgang i nedre Tana på snaut 18 % (fra 1753 til 1440), og en økning på rundt 1,4 % (fra 1583 til 1605) i øvre Tana.³¹

3.2.3 Bosettingsmønster og befolkningssammensetning

De tallene som er omtalt i punkt 3.2.2, viser at det befolkningsmessige tyngdepunktet i dagens Tana kommune har endret seg over tid. Den nedre delen hadde i 1900 over tre ganger så mange innbyggere (1526) som den øvre delen (453). I 1960 var det dobbelt så mange innbyggere i nedre Tana (2212) som i øvre Tana (1070). Tallene var i 1980 i ferd med å jevne seg ut, men nedre Tana (1753) hadde fortsatt flere innbyggere enn øvre Tana (1583). I 2001 var det flere

23 Nasjonalarkivet, Arkivet etter Rentekammeret inntil 1814 (AV/RA-EA-4070/J/Jd/L0065), Folketelling 1. februar 1801, Tana Sogn, s. 455–462. Se også Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 48–50.

24 Statistisk Sentralbyrå (SSB), *Folkemengde ved folketellingene i 1801, 1910 og 2011, etter fylke og kommune*, 2025 Deatnu – Tana (<https://www.ssb.no/a/kortnavn/fobhoved/tab-2012-06-21-01.html>).

25 NIKU, Oppdragsrapport 39/2017 s. 46 (tabell).

26 SSB, *Folke- og bolig tellingen*, 2011 (<https://www.ssb.no/a/kortnavn/fobhoved/tab-2012-06-21-01.html>).

27 SSB, <https://www.ssb.no/kommunefakta/deatnu-tana>.

28 NIKU, Oppdragsrapport 39/2017 s. 43–44 oppgir 110 fastboende og 154 flyttsamer i nedre Tana i 1801, eller til sammen 264 personer. Noen av flyttsamene sognet til Nesseby, men dette gjelder trolig godt under halvparten.

29 NIKU, Op. cit., 2017 s. 46 og SSB, *Folke- og bolig telling 2001 Deatnu – Tana*, tabell 28 s. 52.

30 NIKU, Oppdragsrapport 39/2017 s. 45–46.

31 Statistisk sentralbyrå (SSB), *Folke- og bolig telling 2001 Deatnu – Tana*, s. 52 (tabell 28).

innbyggere i øvre Tana (1605) enn i nedre Tana (1440). Som nevnt over, har utviklingen delvis sammenheng med at kommunesenteret, Tanabru, ligger i et område som sogner til øvre Tana. En annen sannsynlig årsak er nedgang i det lokalt baserte kyst- og fjordfisket og det lokale jordbruket.

Ved folketellingen i 1900 var 1526 personer registrert bosatt i grunnkretser tilhørende nedre Tana, fordelt på 312 i Austertana, 175 i Birkestrand/Harrelv, 151 i Østre Seida, 172 i Vestre Seida/ Holmfjell, 68 i Boftsa/Rustefjellbma, 297 i Bonakas/Langnes, 123 i Smalfjorden og 228 i Torhop/ Vestertana. 453 personer var registrert i grunnkretser tilhørende Øvre Tana; 155 i Sirma/Levajok, 60 i Båteng/Lákšjohka, 107 i Horma/Vestre Skippagurra, 95 i Alleknjarg/Polmak og 36 i Skiippagurra.³² Det senere kommunesenteret Tanabru hadde ingen bosatte i 1900.³³

Tallene forteller om spredt bosetting, med en viss befolkingskonsentrasjon ved Tanafjorden. I 1900 var litt over 60 % (1203 av 1979) var bosatt i grunnkretsene nærmest fjorden; 312 i Austertana, 175 i Birkestrand/Harrelv, 297 i Bonakas/Langnes, 123 i Smalfjorden, 68 i Boftsa/Rustefjellbma, 228 i Torhop/Vestertana. Drøyt 23 % var bosatt i grunnkretsene nærmest Tanabru (466 av 1979); 36 i Skiippagurra, 107 i Horma/Vestre Skippagurra, 172 i Vestre Seida/ Holmfjell og 151 i Østre Seida. Snaut 16 % (310 av 1979) var bosatt i Polmak og Tanadalen, fordelt på 95 i Alleknjarg/Polmak, 60 i Båteng/Lákšjohka og 155 i Sirma/Levajok.

Av de 1979 personene som i 1900 var registrert bosatt innenfor dagens Tana kommune, hadde 60 % (1187) samisk bakgrunn, 23 % (455) norsk bakgrunn og 17 % (337) kvensk bakgrunn.

I øvre Tana var befolkningen i all hovedsak samisk. Av de 453 registrerte innbyggerne hadde 428 (94,5 %) samisk bakgrunn, 24 (5,3 %) hadde norsk bakgrunn, og bare én (0,2 %) hadde kvensk bakgrunn. Nedre Tana hadde en mer sammensatt befolkning. Her ble 759 av 1526 innbyggere registrert som samiske (49,7 %), 431 (28,3 %) som norske og 336 (22,0 %) som kvenske. Samtlige grunnkretser i øvre Tana hadde en samisk befolkningsandel på 88,4 % eller mer. I nedre Tana hadde over halve befolkningen i Torhop/Vestertana (85,5 %), Smalfjorden (69,1 %) og Austertana (60,3 %) samisk bakgrunn. I Østre Seida (59,0 %), Vestre Seida/Holmfjell (56,4 %) og Boftsa/ Rustefjellbma (51,5 %) hadde over halve befolkningen kvensk bakgrunn. I Bonakas/Langnes (52,5 %) og Birkestrand/Harrelv (42,9 %) var personer med norsk bakgrunn den største folkegruppen.³⁴

Folketellingene i 1980 og 2001 viser at Tana kommune fortsatt hadde relativt spredt bosetting. De 3323 personene som i 1980 var registrert bosatt i Tana, var fordelt slik mellom kommunens 14 grunnkretser; 227 i Sirma/Levajok, 172 i Båteng/ Lákšjohka, 216 i Horma/Vestre Skippagurra, 271 i Alleknjarg/Polmak, 184 i Skiippagurra, 513 i Tanabru, 295 i Østre Seida, 296 i Vestre Seida/Holmfjell, 117 i Torhop/ Vestertana, 92 i Smalfjorden, 163 i Boftsa/Rustefjellbma, 310 i Langnes/Bonakas, 153 i Birkestrand/Harrelv og 309 i Austertana. I tillegg kommer fem personer uten oppgitt bosted.³⁵ Til sammen 1504 personer var bosatt i Tanabru og de fire nærmeste grunnkretsene; 513 i Tanabru, 184 i Skiippagurra, 216 i Horma/Vestre Skippagurra, 296 i Vestre Seida/Holmfjell og 295 i Østre Seida. Dermed var litt over 45 % av innbyggerne i Tana (1504 av 3323) i 1980 bosatt i et område som dekker snaut 13 % (520 av 4050 km²) av kommunens areal.

Ifølge folketellingen for 2001 bodde snaut 58 % av kommunens innbyggere (1760 av 3045) i de fem nevnte grunnkretsene, fordelt på 615 i Tanabru, 272 i Skiippagurra, 233 i Horma/ Vestre Skippagurra, 293 i Vestre Seida/Holmfjell og 347 i Østre Seida. Sammenliknet med 1980 økte folketallet i disse grunnkretsene, bortsett fra i Vestre Seida/Holmfjell (fra 296 til 293). I de øvrige ni grunnkretsene var det en beskjeden økning fra 1980 til 2001 i Boftsa/Rustefjellbma (fra 163 til 164), og ellers en til dels markant nedgang, særlig i kystområdene. Fordelingen i 2001 var slik: 264 i Austertana, 99 i Birkestrand/Harrelv, 176 i Bonakas/Langnes, 39 i Smalfjorden, 58 i Torhop/Vestertana, 158 i Alleknjarg/Polmak, 147 i Båteng/Lákšjohka og 180 i Sirma/Levajok.³⁶

Tallene viser at det fra 1900 til 2001 har vært en sentralisering rundt kommunesentret Tanabru. I 1900 var litt over 23 % (466 av 1979) av befolkningen bosatt i grunnkretsene ved og nær Tanabru. De tilsvarende tallene var 45 % i 1980 (1504 av 3323) og snaut 58 % i 2001 (1760 av 3045). Befolkningsandelen i grunnkretsene nærmest Tanafjorden har gått ned fra litt over 60 % (1203 av 1979) i 1900 til vel 26 % (800 av 3045) i 2021. I Polmak og Tanadalen var befolkningsandelen 15,7 % i 1900 (310 av 1979) og 15,9 % i 2001 (485 av 3045).

3.3 Eiendomsstruktur

3.3.1 Oversikt

Det var ifølge oversikter kommisjonen har mottatt fra Kartverket per 15. november 2022 registrert 4692 matrikkelenheter i Tana, fordelt på 3704 grunneiendommer, 940

32 De krets-/stedsnavnene som er angitt her og i påfølgende avsnitt, er de SSB har brukt i originalkilden.

33 NIKU, Oppdragsrapport 39/2017 s. 45.

34 NIKU, Oppdragsrapport 39/2017 s. 45.

35 NIKU, Oppdragsrapport 39/2017 s. 45.

36 Statistisk sentralbyrå (SSB), *Folke- og bolig telling 2001 Deatnu – Tana*, tabell 28 s. 52.

festeeiendommer og 48 eierseksjoner. I tallene inngår også 768 utgåtte matrikkelenheter (517 grunneiendommer, 249 feste-eiendommer og to eierseksjoner). De 3924 ikke-utgåtte enhetene besto av 3187 grunneiendommer, 691 festeeiendommer og 46 eierseksjoner. Av de 3187 grunneiendommene hadde 40 Finnmarkseiendommen (FeFo) som registrert eier (gnr. 1, bnr. 1 til og med gnr. 40, bnr. 1) og 3147 andre eiere enn FeFo. De 691 ikke-utgåtte festeeiendommene var fordelt mellom 667 festeeiendommer på grunn der FeFo er registrert som grunneier, og 24 festeeiendommer på tidligere utmålte private eiendommer.³⁷ Den arealmessige utstrekningen av den grunnen i Tana som er registrert med andre eiere enn FeFo, er rundt 210 km², eller snaut 5,2 % av kommunens areal.

Ifølge Kartverkets oversikt har 1362 av de 4692 registrerte matrikkelenhetene status som «nymatrikuleringer». Det vil si enheter som er fradelt fra opprinnelig umatrikulert grunn. Oversikten gir et relativt fullstendig bilde over antall nymatrikuleringer foretatt før overgangen til nytt matrikkelsystem i Tana i desember 1984, men ikke over nymatrikuleringer foretatt etter dette. Det reelle antallet nymatrikuleringer er derfor noe høyere enn 1362. Dette tallet omfatter i tillegg til 1321 grunneiendommer fradelt fra den usolgte grunnen, også de 40 grunneiendommene i Tana der FeFo er hjemmelshaver, og én festeiendom (gnr. 7, bnr. 1, bnr. 53). Per 15. november 2022 var 23 av nymatrikuleringene utgått av matrikkelen. Av de 1339 nymatrikuleringene som ikke er utgått, var 1297 per 15. november 2022 registrert med etableringsdato mellom 3. juli 1809 (gnr. 40, bnr. 2 og gnr. 40 bnr. 3) og 13. august 2008 (gnr. 12, bnr. 205). De 40 grunneiendommene som er registrert på FeFo, og to private grunneiendommer (gnr. 12, bnr. 3 og gnr. 35, bnr. 7) har ukjent etableringsdato.³⁸

Til sammen 465 matrikkelenheter i Tana har ukjent etableringsdato, hvorav 418 er grunneiendommer. Det sistnevnte tallet omfatter de 40 FeFo-eiendommene, 11 grunneiendommer med andre eiere (inkludert to nymatrikuleringer), og 367 grunneiendommer som har utgått av matrikkelen, som regel fordi de har blitt slått sammen med andre eiendommer. De resterende 47 matrikkelenhetene med ukjent etableringsdato, er festeeiendommer. Ti av festeforholdene er aktive, og 37 er utgått av matrikkelen, som regel fordi festekontrakten ikke har blitt fornyet.³⁹

3.3.2 Antall nymatrikuleringer i ulike tidsperioder

3.3.2.1 Før 1775-resolusjonen

Kommisjonens undersøkelse av skattelister, tingbøker, dom-bøker, jordebøker, kirkebøker, pantebøker og andre kilder som

kan belyse eiendomshistorien i dagens Tana kommune fra rundt 1550 og fremover, tyder på at det på første halvdel av 1700-tallet eksisterte ni lappskattelend i øvre Tana. Lappskattelend var familieeide områder som utgjorde en del av skattegrunnlaget ved utlikning av skatt til den svenske kronen. Lappskattelendenes rettslige karakter er lite belyst i det tilgjengelige kildematerialet, og de ble ikke videreført i form av eiendommer eller liknende enheter i offentlige registre etter at grensen mellom Norge og Sverige ble fastsatt i 1751.⁴⁰

Heller ikke tingbøker og liknende kilder fra årene mellom grensedragningen i 1751 og utferdigelsen av «Kgl. res. ang. Jorddelingen i Finnmarken samt Bopladses Udvisning og Skyldlegning sammesteds» av 27. mai 1775 (heretter omtalt som 1775-resolusjonen) har opplysninger om eiendomsforholdene i det området som nå er en del av Tana kommune.⁴¹ Det finnes dermed ingen matrikulerte eiendommer i Tana fra tiden før 1775-resolusjonen.

3.3.2.2 Nymatrikuleringer i 1775-resolusjonens funksjonstid

Kirkeboka for Vadsø har enkelte opplysninger om eiendomsforholdene i Tana på 1780-tallet. Dette har sin bakgrunn i at en handelsforordning for Finnmark som gjaldt fra 1778 til 1789 satte krav om at ingen ungkarer måtte vies uten å fremlegge «Jord-Uddelingsbrev» eller «Plads-sæddel». I den nevnte perioden godtgjorde to brudepar bosatt i Tana at de eide jord. Kirkeboka har ikke nærmere opplysninger om hvor jordstykkene/eiendommene lå, men det gjaldt trolig i begge tilfellene jordstykker som var etablert som eiendommer på vielsestidspunktet.⁴²

På slutten av 1790-tallet og tidlig på 1800-tallet ble det tinglyst ulike rettighetsdokumenter, blant annet om rett til stengselfiske etter laks i Tanaelva og om rett til bestemte engslåtter.⁴³

I årene 1809 til 1817 ble det tinglyst skjøter på 21 eiendommer innenfor grensene av dagens Tana kommune.⁴⁴ Ni av eiendommene kan gjenfinnes i dagens matrikkel. De to eldste (gnr. 40, bnr. 2 og gnr. 40, bnr. 3) ligger i Polmak, og står med 3. juli 1809 som registreringsdato. Det er 20. juli 1817 registrert fire eiendommer; én i Smalfjord (gnr. 18, bnr. 2), to i Torhop (gnr. 20, bnr. 2 og gnr. 20, bnr. 3) og én i Lille Molvik (gnr. 25, bnr. 2). To eiendommer i Vestertana (gnr. 20, bnr. 4 og gnr. 20, bnr. 5) er registrert 21. juli 1817. En eiendom ikke langt fra Sirma er registrert 16. september 1816 (gnr. 6, bnr. 2), og har senere utgått av matrikkelen. Alle de nevnte

³⁷ Kartverket, *Matrikkelenheter ordnet etter gårds- og bruksnummer*, Tana, november 2022 (jnr. 17/624-11).

³⁸ Kartverket, Op. cit., Tana, november 2022 (jnr. 17/624-11).

³⁹ Kartverket, Op. cit., Tana, november 2022 (jnr. 17/624-11).

⁴⁰ Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 22–26.

⁴¹ Finnmarkskommisjonen, Op. cit., 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 27–29.

⁴² Finnmarkskommisjonen, Op. cit., 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 37–39.

⁴³ Finnmarkskommisjonen, Op. cit., 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 39–46.

⁴⁴ Finnmarkskommisjonen, Op. cit., 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 48.

eiendommene var nymatrikuleringer.⁴⁵ De var imidlertid ikke nyryddingsbruk, men eiendommer som var opparbeidet og tatt i bruk på matrikuleringstidspunktet.⁴⁶

De neste registrerte eiendommene i Tana er datert i 1834, da tre eiendommer (gnr. 18, bnr. 3, gnr. 18, bnr. 4 og gnr. 18, bnr. 5) ble registrert i Bonakas på vestsiden av Tanaelva, om lag 10 kilometer fra utløpet i Tanafjorden. I 1835 er det registrert én eiendom i Polmak (gnr. 40, bnr. 4). For årene fra og med 1809 til og med 1835 kan man dermed i dagens matrikkel gjenfinne til sammen 13 eiendommer, hvorav én (gnr. 6, bnr. 2) er utgått av matrikkelen.

For årene fra 1836 til og med 1863 da de siste eiendomsregistreringene i Tana i kraft av 1775-resolusjonen fant sted, kan 72 eiendommer gjenfinnes i dagens matrikkel, fire registrert i 1841, 12 i 1843, én i hvert av årene 1844, 1848 og 1849, fire i 1851, 12 i 1852, fire i 1854, to i 1855, fem i 1858, 17 i 1862 og åtte i 1863. Med unntak av én eiendom ved Hillágurra (gnr. 11, bnr. 4) som er registrert i 1862 ved fradeling fra en tidligere matrikulert eiendom, og som nå er utgått av matrikkelen, var alle eiendommene nymatrikuleringer.⁴⁷

I dagens matrikkel har dermed 87 eiendommer registreringsdato innenfor 1775-resolusjonens funksjonstid (1776–1864), hvorav 86 er nymatrikuleringer. Av disse ligger 60 i det området som fra 1914 til 1964 var en del av gamle Tana kommune (nedre Tana) og 26 i gamle Polmak kommune (øvre Tana). De delene av nedre Tana som hadde flest nymatrikuleringer i disse årene var dagens gnr. 18 (Rustefjelbma-Bonakas-Langnes), gnr. 20 (Smalfjord-Torhop-Vestertana) og gnr. 23 (Lássásuolu-Stáhpojeddi) med henholdsvis 14, 13 og seks nymatrikuleringer. I Øvre Tana hadde dagens gnr. 12 (Horma-Holmesund-Tanabru), gnr. 40 (Polmak) og gnr. 38 (Allekn-jarg) flest nymatrikuleringer med henholdsvis ti, seks og fem.⁴⁸

Kommisjonens gjennomgang av eldre pantebøker viser at noen eiendommer er matrikkelført med feil registreringsdato. Blant annet gjelder dette ti eiendommer ved Seida som ble tinglyst i juli 1843, men som er registrert etablert i september 1877. Selv om ikke alle disse eiendommene var nymatrikuleringer, er dermed det reelle antallet nymatrikulerte eiendommer i Tana frem til og med 1863 noe høyere enn 86. Det er imidlertid liten grunn til å tro at dette vil påvirke fordelingen

av eiendomsregistreringer mellom øvre og nedre Tana i nevneverdig grad.⁴⁹

Det ble i Tana også utstedt en del amtsedler i 1775-resolusjonens virketid. En amtseddel ga innehaveren et midlertidig hjemmelsdokument til en bestemt plass i påvente av at skjøte skulle utstedes.⁵⁰ Kommisjonens gjennomgang av pantebøkene for Tana har avdekket 83 tinglyste amtsedler på jord, frem til ordningen ble avvirket ved jordsalgsloven av 1863. Av disse skriver 14 seg fra årene frem til 1826, og 47 fra perioden 1842 til 1859. Det reelle antallet er trolig noe høyere fordi den som fikk utstedt amtseddel ikke trengte å tinglyse. De eiendomsskjøtene som ble tinglyst i 1809 og 1817 later til å ha blitt tinglyst uten at det først var utstedt amtseddel på eiendommene. Hovedmønsteret fra midten av 1830-tallet synes derimot å ha vært at eiendomsutvisningene i Tana skjedde på jord det tidligere var utstedt amtseddel på.⁵¹

For øvrig opplyste «*Commissionen der er nedsatt for at foretage Undersøgelse om Midlerne til Finnmarkens Opkomst*» at det i 1826, i tillegg til de som brukte jord på grunnlag av skjøte eller amtseddel, var «*mange*» i Tana som brukte jord uten slike dokumenter.⁵²

3.3.2.3 Nymatrikuleringer i funksjonstiden til jordsalgsloven av 1863

Antallet eiendomsregistreringer i Tana økte etter at jordsalgsloven av 1863 avløste 1775-resolusjonen med virkning fra 1. januar 1864. Mens det i dagens matrikkel kan gjenfinnes 86 nymatrikulerte eiendommer (inkludert én utgått) før 1864, er det tilsvarende tallet for de 38 årene utmålingene skjedde i kraft av 1863-loven (1864–1904) 293 (inkludert to utgatte). I det sistnevnte tallet inngår som nevnt over, også noen eiendommer som ble tinglyst i 1843, men som er registrert etablert i 1877. Det totale antallet reelle nymatrikuleringer i årene mellom 1864 og 1904 er derfor trolig noe lavere enn 293. Antallet er høyest i 1901 (27) og i 1904 (25). Andre år med minst ti årlige nymatrikuleringer er 1869 (16), 1874 (12), 1877 (10), 1881 (14), 1889 (10) og 1902 (12). Ellers varierer antallet mellom fem og ni i året, bortsett fra i 1867 (3), 1870 (2), 1871 (2), 1872 (3), 1875 (3), 1888 (2), 1892 (4), 1893 (3), 1894 (1), 1895 (4) og 1897 (2).⁵³

Tanakommisjonen ble opprettet i 1876 for å ordne jordforholdene i Tana sorenskriveri og utga i 1884 en matrikkel over jordeiendommer i sorenskriveriet etablert mellom 1806

45 Kartverket, *Matrikkelenheter ordnet etter gårds- og bruksnummer*, Tana, november 2022 (jnr. 17/624-11).

46 Se nærmere Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 50–53.

47 Kartverket, *Matrikkelenheter ordnet etter gårds- og bruksnummer*, Tana, november 2022 (jnr. 17/624-11).

48 Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) tabell 1a)–b).

49 Finnmarkskommisjonen, Op. cit., 1. juni 2026 (jnr. 14/297-47) s. 75 og 80–82.

50 Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 151.

51 Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/297-47) s. 69.

52 Finnmarkskommisjonen, Op. cit., 1. juni 2026 (jnr. 14/297-47) s. 68.

53 Kartverket, *Matrikkelenheter ordnet etter gårds- og bruksnummer*, Tana, november 2022 (jnr. 17/624-11).

og 1883. Matrikkelen lister opp 302 eiendommer innenfor dagens Tana kommune, fordelt på 225 i den nedre delen av kommunen, og 77 i den øvre delen (gamle Polmak kommune). I tillegg til nymatrikulerte eiendommer omfatter matrikkelen også en del eiendommer som var opprettet ved fradeling fra tidligere matrikulerte eiendommer, men den gir ingen opplysninger om antallet.⁵⁴

Av de 286 nymatrikulerte eiendommene som er registrert i 1863-lovens funksjonstid (1864–1904), ligger 166 i nedre Tana og 120 i øvre Tana. I nedre Tana var det flest nymatrikuleringer i områdene Rustefjelbma-Bonakas-Langnes (dagens gnr. 18), Smalfjord-Torhop-Vestertana (gnr. 20) og Birkestrand-Austre Bonakas-Hårrejohka (gnr. 32) med 23, 20 og 17. I øvre Tana var det flest nymatrikuleringer i områdene Horma-Holmesund-Tanabru (gnr. 12), Alleknjarg (gnr. 38) og Nedre Bievrrá-Sirma-Lákšjohka (gnr. 7) med 36, 15 og 14.⁵⁵

I likhet med perioden før 1864, er tallene noe usikre, men det bildet dagens matrikkel gir av eiendomsfordelingen mellom øvre og nedre Tana er trolig relativt treffende.⁵⁶ Det var begge steder noen tyngdepunkter, men eiendomssetableringene foregikk over et relativt vidstrakt område.

3.3.2.4 Nymatrikuleringer i funksjonstiden til jordsalgsloven av 1902

For perioden fra 1905 til 1967 da eiendomssetableringene skjedde i kraft av jordsalgsloven av 1902, har 939 grunneiendommer status som nymatrikuleringer; 701 i nedre Tana og 238 i øvre Tana. Frem til midten av 1930-tallet lå antallet stort sett mellom 10 og 20 per år, med 1908 (23), 1910 (9), 1913 (6), 1914 (5), 1915 (9), 1916 (21), 1921 (3), 1924 (7), 1932 (6) og 1934 (7) som unntak. Fra 1936 til 1942 økte antallet betydelig, med 43 nymatrikuleringer i 1936 og 1937, 46 i 1938, 33 i 1939, 21 i 1940 og 45 i 1941 og 1942. Deretter fulgte noen år med få nymatrikuleringer, bortsett fra i 1943 (18) og 1948 (41), før antallet igjen ble liggende mellom 10 og 20 per år, bortsett fra i 1954 (21), 1956 (9) og 1958 (8). Fra 1959 til og med 1965, varierte antallet med unntak av 1961 (11), mellom fem (1960) og to (1963).⁵⁷

De fleste nymatrikuleringene i øvre Tana fant i 1902-lovens funksjonstid sted i områdene Suohpanjárga-Skiippagurra (gnr. 37) med 51, Nedre Bievrrá-Sirma-Lákšjohka (gnr. 7) med 35 og Horma-Holmesund-Tanabru med 32. I nedre Tana var antallet høyest på strekningene

Rustefjelbma-Bonakas-Langnes (gnr. 18), Birkestrand-Austre Bonakas-Hårrejohka (gnr. 32) og Smalfjorden-Torhop-Vestertana (gnr. 20) med henholdsvis 94, 68 og 65 nymatrikuleringer.⁵⁸

3.3.2.5 Nymatrikuleringer i funksjonstiden til jordsalgsloven av 1965 og finnmarksloven

I perioden fra 1968 til 2006 da eiendomssetableringene skjedde i kraft av jordsalgsloven av 1965, er det registrert 220 nymatrikuleringer i Tana, fordelt på 104 i øvre Tana og 116 i nedre Tana. Etter at FeFo overtok grunnbokshjemmelen til fra Statskog SF ved finnmarkslovens ikrafttreden, er det frem til juni 2026 registrert 176 eiendommer utskilt fra den tidligere umatrikulerte grunnen i Tana kommune, fordelt på 86 i tidligere Polmak herred og 90 i tidligere Tana herred.⁵⁹

3.3.2.6 Oppsummering

I dagens matrikkel er det i perioden fra 1775-resolusjonen og frem til finnmarksloven trådte i kraft 1. juli 2006, registrert til sammen 1538 nymatrikulerte grunneiendommer med kjent etableringsdato. Av disse ligger 493 i øvre Tana og 1045 i nedre Tana. Dette gir et gjennomsnittlig antall nymatrikuleringer på rundt 6,7 per år i hele kommunen, fordelt på noe over 2,1 per år i øvre Tana, og litt over 4,5 per år i nedre Tana. I nedre Tana er det flest nymatrikuleringer innenfor dagens gnr. 18 (Rustefjelbma-Bonakas-Langnes) med 135, fulgt av gnr. 20 (Smalfjord-Torhop-Vestertana) med 106 og gnr. 32 (Birkestrand-Austre Bonakas-Hårrejohka) med 92 nymatrikuleringer. De fleste nymatrikuleringene i øvre Tana fant sted innenfor gnr. 12 (Horma-Holmesund-Tanabru) med 132, gnr. 37 (Suohpanjárga-Skiippagurra) med 61, og gnr. 7 (Nedre Bievrrá-Sirma-Lákšjohka) med 83 nymatrikuleringer.⁶⁰

Fra den første registrerte nymatrikuleringen i kraft av 1775-resolusjonen fant sted i 1809 og frem til og med 1863, var det gjennomsnittlige antallet nymatrikuleringer per år i hele dagens Tana kommune i overkant av 1,5 per år, med et gjennomsnitt for øvre Tana på 0,5 per år, og litt over 1,0 per år i nedre Tana. I 1863-lovens funksjonstid (1864–1904) steg antallet til litt over 7,3 per år, fordelt på i underkant av 3,1 per år i øvre Tana og snaut 4,2 per år i nedre Tana. I de årene eiendomssetableringene skjedde i kraft av 1902-loven (1905–1967), var gjennomsnittstallet snaut 14,9 nymatrikuleringer

54 Finnmarkskommisjonen, Op. cit., 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 99–102.

55 Kartverket, *Matrikkelenheter ordnet etter gårds- og bruksnummer*, Tana, november 2022 (jnr. 17/624-11) og Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) tabell 1 a)-c).

56 Finnmarkskommisjonen, Op. cit., 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 102.

57 Kartverket, *Matrikkelenheter ordnet etter gårds- og bruksnummer*, Tana, november 2022 (jnr. 17/624-11).

58 Kartverket, Op. cit., november 2022 (jnr. 17/624-11).

59 Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) tabell 1 a)-c).

60 Kartverket, Op. cit., november 2022 (jnr. 17/624-11). Gårdsnummer 37 går litt ut over grensene for gamle Polmak kommune slik at blant annet fem eiendommer etablert mellom 1867 og 1904 under dagens gnr. 37, ligger i nedre Tana, men eiendommen er i nærværende oversikt plassert i øvre Tana. De 57 registrerte nymatrikuleringene under gnr. 7 omfatter også ett utgått feste (gnr. 7, bnr. 1, fnr. 53).

per år; noe over 3,7 per år i øvre Tana og litt over 11 per år i nedre Tana. Gjennomsnittstallene for årlige nymatrikuleringer i den perioden eiendommene ble etablert i kraft av 1965-loven (1968–2006) var litt over 5,8 per år i hele Tana, 3 per år i nedre Tana og i overkant av 2,7 per år i øvre Tana.⁶¹

Brutt ned på femårsperioder, var den mest aktive nymatrikuleringsperioden i 1863-lovens funksjonstid årene 1900–1904, da det ble foretatt 78 nymatrikuleringer (15,6 per år), fordelt på 37 i nedre Tana (7,4 per år) og 41 i øvre Tana (8,2 per år). Ellers varierte antallet fra 17 i årene 1890–1894 (3,4 per år) til 49 i årene 1880–1884 (9,8 per år). I 1902-lovens funksjonstid var antallet nymatrikuleringer høyest i femårsperiodene 1935–1939 og 1940–1944 med henholdsvis 183 (36,6 per år) og 136 (27,2 per år). Fordelingen mellom nedre og øvre Tana var 149 i nedre Tana i årene 1935–1939 (29,8 per år) og 34 i øvre Tana (6,8 per år). I årene 1940–1944 var fordelingen 106 i nedre Tana (21,2 per år) og 30 i øvre Tana (6,0 per år). Før 1935 var perioden 1905–1909 den mest aktive nymatrikuleringsperioden i 1902-lovens funksjonstid med 79 nymatrikuleringer (15,8 per år), hvorav 70 i nedre Tana (14,0 per år) og ni i øvre Tana (1,8 per år). Femårsperioden med flest nymatrikuleringer etter 1944 er 1950–1954 da det er registrert 74 nymatrikuleringer (14,8 per år); 50 i nedre Tana (10,0 per år) og 24 i øvre Tana (4,8 per år).⁶²

3.3.3 Bortfeste av grunn

Det har i praksis vært liten forskjell mellom borforpaktninger og bortfester av grunn i Finnmark. Betegnelsene har blitt brukt om hverandre, men med den forskjellen at bortforpaktningene var registrert i egne lister, og ikke var en integrert del av matrikkelen. De bortforpaktningene som fortsatt var aktive ved innføringen av ny matrikkel for Tana i 1984 og som skulle videreføres, ble da tildelt et nytt festenummer i det nye systemet, men beholdt sin opprinnelige etableringsdato. Den følgende oversikten, er basert på det som i dagens matrikkel er registrert som festeeiendommer.

I dagens matrikkel er det eldste eksemplet på en festeeiendom i Tana registrert 2. september 1916. Det gjelder et grunnstykke på vel 117 dekar ved Hillágurra (gnr. 11, bnr. 1, fnr. 11). Den neste bortfestingen fant sted i 1927. Frem til og med 1949 finnes det ytterligere 11; ett i hvert av årene 1932, 1943, 1944 og 1948; to i 1939 og 1949; og tre i 1947. Mens dagens matrikkel har registrert 13 bortfester som er eldre enn 1950, er antallet nymatrikuleringer i samme periode 755.⁶³

På 1950-tallet festet staten bort 70 grunnstykker, med 1953 (17) som toppår. Antall nymatrikuleringer var 124. I de resterende årene av 1902-lovens funksjonstid (1960–1965) er det registrert 22 nymatrikulerte grunneiendommer og 87 bortfestede grunnstykker (festeiendommer). Det samlede antall bortfester i kraft av 1902-loven er dermed 170, fordelt på 53 i nedre Tana og 117 i øvre Tana. I nedre Tana er det flest festeeiendommer innenfor dagens gnr. 15 (Máskejohka-Fávlemohkki-Golggotjohka) med 17 og gnr. 19 (Smalfjorden) med 13. I øvre Tana er det flest bortfester innenfor gnr. 12 (Horma-Holmesund-Tanabru) med 13 og gnr. 38 (Alleknjarg) med ni.⁶⁴

I de årene statens disposisjoner skjedde i kraft av 1965-loven, er det som nevnt i punkt 3.3.2.5, registrert 43 nymatrikulerte grunneiendommer. I samme periode er det registrert 649 festeeiendommer, som gjelder grunn der FeFo er hjemmelshaver.⁶⁵ Mange av de 46 statlige bortfestingene som har ukjent etableringsdato, ble trolig også etablert i kraft av 1965-loven.

Før 1965-loven var antallet bortfester over dobbelt så høyt i nedre Tana som i øvre Tana (117 mot 53). I 1965-lovens funksjonstid er tallene nesten like (328 i nedre og 321 i øvre Tana). Flest bortfester i nedre Tana i denne perioden hadde gnr. 20 (Smalfjord-Torhop-Vestertana) med 47, gnr. 15 (Máskejohka-Fávlemohkki-Golggotjohka) med 42 og gnr. 36 (Luovtjehokka-Sieiddá) med 31. I øvre Tana er det flest bortfester i gnr. 37 (Suohpanjárga-Skiippagurra) med 72, gnr. 7 (Nedre Bievrrá-Sirma-Láksjohka) med 49 og gnr. 12 (Horma-Holmesund-Tanabru) med 47.⁶⁶

Ser man perioden fra det første bortfestet i 1916 og frem til finnmarkslovens ikrafttreden 1. juli 2006 samlet, og inkluderer bortfester med ukjent etableringsdato, er det i matrikkelen registrert 819 bortfester der FeFo er hjemmelshaver. Av disse ligger 474 i nedre Tana og 391 i øvre Tana. De gårdsnumrene med flest bortfester i nedre Tana er gnr. 15 med 63, gnr. 20 med 55 og gnr. 36 med 41. I øvre Tana er det flest bortfester innenfor gnr. 37 med 80, gnr. 12 med 64 og gnr. 7 med 63.

Etter at FeFo overtok grunnbokshjemmelen fra Statskog SF ved finnmarkslovens ikrafttreden 1. juli 2006, har antallet bortfester gått markant ned. Til sammen 57 matrikkelenheter er registrert som festegrunn fra 1. juli 2006 til 15. november 2022. Dette gir et gjennomsnitt på snaut 3,4 bortfester i året. Gjennomsnittstallet i 1965-lovens funksjonstid var over 17 per år.

61 Finnmarkseiendommen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) tabell 1a)–c).

62 Kartverket, Op. cit., november 2022 (jnr. 17/624-11).

63 Kartverket, Op. cit., november 2022 (jnr. 17/624-11).

64 Kartverket, Op. cit., november 2022 (jnr. 17/624-11).

65 Kartverket, Op. cit., november 2022 (jnr. 17/624-11).

66 Kartverket, Op. cit., november 2022 (jnr. 17/624-11).

3.3.4 Eiendommer med usikre grenser og usikker eller ukjent lokalisering

Grensen mellom den grunnen FeFo overtok fra Statskog SF i 2006 og tidligere utmålte private eiendommer er ikke alltid presist angitt i de private eiendommenes hjemmelsdokumenter. Det kan noen ganger også være usikkert hvor en privat eiendom er lokalisert. Ifølge opplysninger som tidligere var tilgjengelige på Kartverkets hjemmesider, var i september 2009 om lag 4 % (2500) av de rundt 61 000 matrikkelførte eiendommene i Finnmark ikke kartfestet. Disse eiendommenes nærmere beliggenhet var derfor ikke kjent. Videre var i underkant av 7 % (4200) av eiendommene sirkeleiendommer som er avmerket på kart, men uten angitt areal. Noen sirkeleiendommer er kartfestet innenfor deres reelle utstrekning, mens andre er feilplassert.⁶⁷

Dette kan også forekomme i Tana. Som nevnt i punkt 3.3.1, var det per 15. november 2022 i Tana kommune matrikkelført 1339 grunneiendommer som ikke er gått ut av matrikkelen. Kommisjonen kjenner ikke til hvor mange av disse som er sirkeleiendommer og hvor mange som mangler geografisk referanse slik at de ikke enkelt kan kartfestes. Er gjennomsnittstallene for Finnmark fra 2009 representative for Tana, dreier det seg imidlertid om drøyt 50 ikke-kartfestede

grunneiendommer, og noe over 90 sirkeleiendommer (henholdsvis 4 og 7 % av 1339).

Hensikten med kartet i figur 1 er å illustrere grensene mellom privat grunn i Tana og grunn som FeFo har overtatt grunnbokshjemmelen til. Kartet er basert på nasjonalt register for matrikkelenheter, og viser verken sirkeleiendommer eller ikke-kartfestede eiendommer. Grensene er heller ikke rettsgyldige. Eventuelle feil i registeret er derfor videreført til kartet.

Selv om kartet er beheftet med en viss usikkerhet, er det på det rene at det store flertallet av de private eiendommene i Tana er små og omfatter lite utmark. Det finnes imidlertid en del unntak. Blant annet har flere eiendommer ved Sirma, i Polmak, ved Alleknjarg, i Skiipagurra, i Torhop, ved Rustefjelbma og i Austertana et areal på 150 dekar eller mer, og omfatter også en del utmark. En eiendom i Luftjokdalen (gnr. 35, bnr. 54) har et areal på over 500 dekar, mens en eiendom litt nord for Bonakas (gnr. 18, bnr. 5) er på over 700 dekar. Ved Seida like nord for Tanabru er det en eiendom på over 620 dekar (gnr. 13, bnr. 282). I Leirpollen har Elkem Tana siden mai 1979 festet et grunnstykke (gnr. 26, gnr. 1, bnr. 3) på over 3 060 000 dekar (drøyt 3 km²).⁶⁸

⁶⁷ Se Finnmarkskommisjonen, *Rapport felt 5, Varangerhalvøya øst*, 2014 s. 19.

⁶⁸ Opplysningene er i hovedsak hentet fra Kartverkets nettsted (<https://eiendomsregisteret.kartverket.no>). Oversikten er tatt med for illustrasjonens skyld, og omfatter ikke nødvendigvis de største private eiendommene i Tana.

4. GRUNNEN I FINNMARK – HOVEDTREKK I RETTSUTVIKLINGEN

4.1 Utviklingen frem mot jordutvisningsresolusjonen av 1775

4.1.1 Perioden frem til tidlig på 1500-tallet

Som nevnt i punkt 3.2, er det i ulike deler av Tana funnet steinalderboplasser, og gjort funn fra samisk jernalder som dekker perioden fra Kristi fødsel til ca. 1600. Dette gjelder også ulike steder på Finnmarksvidda og i kyst- og fjordområdene. Det er derfor antatt at Finnmark har hatt permanent samisk bosetting i alle fall siden starten av vår tidsregning.¹

De samiske samfunnene var i denne perioden veidesamfunn med flyttinger mellom sesongboplasser. Ressurshøstingen var organisert i siidaer. En siida var et ressursområde der siidagrensene fulgte vannskillene med fjorder og vassdrag som sentrum i ressursområdet. Medlemmene i siidaen hadde en felles rett til siidaområdet, og fordelte ressursene internt.² Kartet i figur 4 bygger på Ørnulv Vorrens rekonstruksjoner av siidagrensene omkring 1700,³ kart utarbeidet av ČálliidLágádus/Samuli Aikio i 2017,⁴ og skisser som kommisjonen har utarbeidet.

Ved siden av arkeologisk materiale, har den finske geologen og geografen Väinö Tanners analyse av de østsamiske siidasamfunnene fra 1929 vært viktig for oppfatningen av hvordan de samiske samfunnene var organisert.⁵ Ifølge Tanner hadde kollektive enheter som besto av flere husholdninger en avgjørende rolle i ressursforvaltningen og reguleringen av forholdet mellom dem. Fangstutbyttet ble fordelt mellom husholdningene etter deres størrelse.⁶

Andre har påpekt at fordelingen særlig gjaldt utbyttet av ressurshøsting som krevde felles innsats, så som villreinfangst og elvefiske etter laks. Utbyttet av individuell jakt og fangst

tilfalt derimot den enkelte jegeren og hans hushold. Nyere forskning har også vist at det er betydelige regionale og tidsmessige variasjoner når det gjelder organiseringen av siidaene. Siidasystemet hadde derfor ikke samme innhold overalt hvor det ble praktisert. Eksistensen av kollektive enheter over husholdsnivået som fordelte ressurshøstingen internt, var imidlertid lenge et gjennomgående trekk ved organiseringen av de samiske samfunnene.⁷

Samene både i indre Finnmark og i kyst- og fjordområdene drev lenge jakt, fangst, fiske og annen ressurshøsting mer eller mindre uforstyrret. I vikingtiden var det en viss, trolig sesongbasert, norrøn bosetting langs kysten av Vest-Finnmark frem til Nordkapp, der folk livnærte seg av kombinasjonsdrift mellom gårdsbruk og fiske. Mot slutten av 1000-tallet forsvinner alle spor etter slike bosettinger nord for Tromsø. Etter dette finnes det ikke opplysninger om norsk bosetting i Finnmark før rundt 1300 da det var høykonjunktur i fiskeriene, og der den norske befolkningen var bosatt i fiskevær og levde av fisket alene.⁸

Ole Hannibal Sommerfelt var fogd i Øst- og Vest-Finnmark fra 1783 til 1787 og amtmann i Finnmark fra 1787 til 1800. I en tekst fra 1790-årene viser han til Gerhard Schönings verk, «*Forsøg til de nordiske lands, særdeles Norges, gamle Geografi*» fra 1751, og skriver:⁹

«Finnmarkens tiltagende Indbyggere inddeles efter Sprog og Skikke i 3de Slags nemlig: Normænd, Finner og Qvæner (Karelere). Finnerne inddeles igjen i Fjeldfinner og Söfinner samt russiske Fællesfinner. At Finnerne have været eet Folk med, eller nedstammer fra Samojederne; at Finnerne have været Finnmarkens første Beboere, have været et Folk under sine egne Fyrster eller Forstandere, samt at de have givet Finmarken sit Navn, det synes, efter Schönings anførte i hans Forsøg til særdels Norges gamle Geographie, at være

1 Se f.eks. Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 8.

2 NOU 1984: 18 s. 72.

3 Se NOU 1978: 18A *Finnmarksvidda. Natur – kultur* s. 148-149 og 157.

4 Se Samuli Aikio: *Davvisámi báikenamat*, 2017 s. 6.

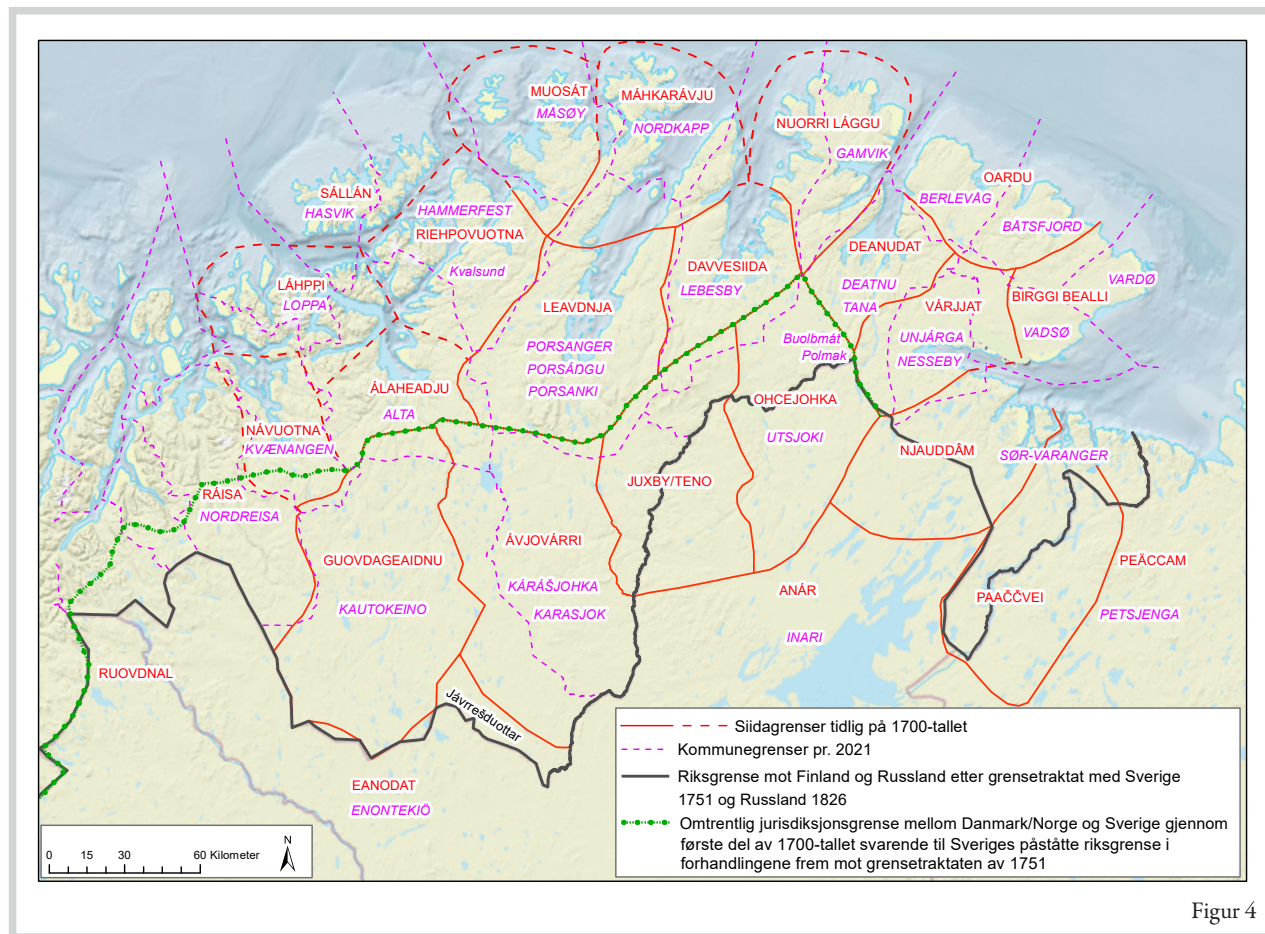
5 Väinö Tanner, *Antropogeografiska studier inom Petsamo-området I. Skolt-Lapparna*, [i] Fennia 49, No. 4, 1929.

6 Lars Ivar Hansen og Bjørnar Olsen, *Samenes historie fram til 1750*, 2004 s. 176. Se også s. 178–185 der det gis en relativt bred omtale av Tanners studie av de østsamiske siidane og av den konteksten Tanners arbeid inngikk i.

7 Se nærmere Lars Ivar Hansen og Bjørnar Olsen, *Samenes historie fram til 1750*, 2004 s. 175–177.

8 Povl Simonsen, *Den norske bosetning i Finnmark*, [i] Ottar nr. 58 (4), 1968 s. 16 flg. på s. 17–19.

9 Ole Hannibal Sommerfelt, *Kort beskrivelse over Finmarken*, [i] Topographisk Journal 1799–1800 § 16. Se <https://web.archive.org/web/20130812062251/http://janmon.priv.no/olehsommerfelt.html>.

uimodsigeligt. Efter bemeldte Schönings Forsøg er det vistnok aldeles rigtigt, at Normændene senere, og først ved de Tider Christendommen indførtes i Norge, have boesat sig i Finmarken, og ere indkomne deels fra Nordlands og Trondhjems Amter, men mange ogsaa, særdeles i det 14de, 15de, 16de og 17de Seculo ere didkomne fra Bergens Stift. Fra 1305, da Kong Hagen Magnussön bevilgede Bergenserne Handel paa Finmarken, kan man nok egentlig regne den finmarkske Söstrands og Öers Bebyggelse af Normænd.»

Sommerfelts uttalelse om at det er «uimodsigeligt» at «Finnerne have været Finmarkens første beboere», er sammenfallende med Peter Schnitlers utsagn i fra 1740-tallet om at «Finnerne i Almindelighed er ... ere de rette og ældste Indvaanerne af Finmarken», jf. punkt 3.2.

Den norrøne tilstedeværelsen i Finnmark i vikingtiden hadde neppe særlig innvirkning på samisk samfunnsliv og ressurs høsting, men samene måtte etter hvert betale skatt både til Norge, Sverige og Russland. Skattleggingen var en form for

fredsskatt som ble betalt av et folk med tilhold utenfor den egentlige riksgrensen, men innenfor statens skatteland, og var derfor ingen statsrettslig eller privatretslig tilegnelse av områdene. For Norges vedkommende ser skattleggingen ut til å ha blitt igangsatt av håloygske storbonder, før kongemakten trolig overtok den en gang på 1000-tallet.¹⁰ Etter hvert strakte den norske skattleggingen seg til Kandalaksja på Kolahalvøya. Grensen for den russiske skattleggingen gikk i Nord-Troms. Fra 1300-tallet begynte også svenskene å skattlegge mot finmarkskysten.¹¹

Anleggelsen av Vardø kirke og Vardøhus festning tidlig på 1300-tallet og økende norsk fiskeværbosetting fra slutten av 1200-tallet, bidro til at de ytre kystområdene i Finnmark ble underlagt norsk verdslig og geistlig jurisdiksjon. Denne

10 Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 8–9.

11 Sverre Tønnesen, *Op. cit.*, 1972/1979 s. 9 og 318 (note 3).

tilstanden synes å ha festnet seg i løpet 1300-tallet.¹² Med unntak av skattlegging, var derimot de samiske bosettingsområdene i fjordene og i indre Finnmark i liten grad gjenstand for norsk jurisdiksjonsutøvelse på denne tiden, og heller ikke i de nærmeste århundrene.

Finnmark ble lenge ansett som en utpost fjernt fra sivilisasjonen. Erik Walkendorf som ble utnevnt til erkebiskop i Nidaros i 1510, gir følgende beskrivelse i en beretning til pave Leo X i Roma, fra en reise som Walkendorf trolig gjennomførte i 1512:¹³

«[Finmarken] bestaar af brede Klipper, i det hele tørre og meget ufrugtbare, thi kun i faa af dens Dale gror smaa Væxter og paa de fleste Steder vokser ikke Græs, men endog af Skov eller Vedfang findes intet, især langs Havet; den frembringer af Husdyr kun faa Faar og Gjeder. Dette Landskabs Fjelde byder for Synet et underligt og usædvanligt Udseende og Form. Landet vilde ikke være beboeligt for kristne Mennesker, hvis ikke Fiskefangsten, som der er meget rigelig, lokkede Folk til at slaa sig ned der, thi denne Art Fisk, som sædvanligt kaldes Stokfisk [tørrfisk], er saa værdifuld, at den for sin Godheds Skyld udføres til næsten alle fremmede kristne Folk.»

Walkendorf forteller at det øst for Finnmark finnes «*vilde Mennesker*» som «*tilbeder Guder*», men at «*De Finner, som bor mellom Russland og Finmarken, er nu Kristne*».¹⁴

4.1.2 Perioden fra 1500-tallet til grensefastsettelsen mot Sverige i 1751

4.1.2.1 Kyst- og fjordområdene frem mot og etter etableringen av norsk enejurisdiksjon i 1613

På midten av 1500-tallet skattet befolkningen i hele det området som i dag inngår i Tana kommune til både Danmark-Norge, Sverige og Russland. Ved freden i Teusina i 1595 frafalt

Russland retten til å kreve skatt av samene i området fra vest for en linje trukket fra Østerbotten til Varangerfjorden.¹⁵

Freden i Knærød i 1613 avsluttet Kalmarkrigen og medførte at Sverige avsto sitt krav på kystområdene i Finnmark og Troms med fjordene og det nærmeste opplandet.¹⁶ Med dette tok den svenske skattleggingen av samene i nedre Tana slutt, og området ble underlagt dansk-norsk enejurisdiksjon. Den øvre delen av Tana (gamle Polmak kommune) og dagens Kautokeino og Karasjok kommuner lå derimot under svensk geistlig og verdslig jurisdiksjon, men slik at befolkningen her skattet til både Sverige og Danmark-Norge.¹⁷

Frem til noen tiår ut på 1600-tallet fokuserte den dansk-norske jurisdiksjonsutøvelsen i hovedsak på håndheving av strafferett blant den samiske befolkningen, som på denne tiden var den eneste folkegruppen som hadde tilhold i den nedre delen av dagens Tana kommune.

I boken *De Regiae Daniae et Norwegiae Tractatus varij* som kom ut i 1629 gir den danske historikeren og filologen Stephan Hansen Stephanius enkelte opplysninger om eiendomsrettslige forhold i den da dansk-norsk administrerte delen av Finnmark. Beskrivelsen er basert på kilder som er noe eldre enn 1629, og lyder slik i norsk oversettelse:¹⁸

«Finnmark til vanlig kalt Taakemarchia, grenser til Norge i nord og har det som særmerke at denne regionen ikke er adskilt i eiendommer og besittelser som det er andre steder, men er åpen for alle og for den første som okkuperer. Men den som okkuperer først, han vinner ikke eiendom slik som [han vinner] avkastningen. Samene drar til havet for å fiske og skifter lett oppholdssted når det blir for lite ved i nærheten, men når sommerfisket er slutt, drar de tilbake til innlandet for vinteren».

Stephanius omtaler ikke Finnmark som en del av Norge, men som et område som grenser til Norge i nord («*adjacet Norvegiæ ad septentriones*»). De rettighetsforholdene Stephanius beskriver, gjelder i alle fall de norske fiskeværene på kysten. Hans omtale av samenes sesongflyttinger har mer preg av en beskrivelse av et faktisk bruksmønster, enn av en rettslig beskrivelse. Denne beskrivelsen har også interesse for Tana, fordi det ikke var norske bosettinger i noen del av dagens Tana kommune på Stephanius' tid.¹⁹

12 Se blant annet Geir Atle Ersland og Terje H. Holm, *Norsk forsvarshistorie. Bind 1: Krigsmakt og kongemakt 900–1814*, 2000 s. 22, Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 10 og Lars Ivar Hansen og Bjørnar Olsen, *Samenes historie fram til 1750*, 2004 s. 165.

13 Erik Walkendorf, *En kort og summarisk Beskrivelse over Nidaros Diocese og særligt over den Del av denne, som kaldes Finmarken, det yderste Landskab i Kristenheden mod Nord*, avsnitt 2. Brevet er sendt til paven rundt 1520. Det ble oversatt fra latin til norsk og utgitt i 1901 av Dr. K. H. Karlsson og Dr. Gustav Storm.

14 Erik Walkendorf, Op. cit. avsnitt 12 og 13. Det området Walkendorf omtaler som beliggende «*mellem Russland og Finmarken*» er i note 28 i oversetterens merknader antatt å omfatte «*Lapper sønderfor Vardøbus, altsaa i Torne Lapmark*», hvori inngår «*de derværende Lappebyer Arrishy (Utsjoki), Ekselby (Temby), Indejaure (Enare), Adever (Adjuvarra) og Kodicken (Kautokeino)*».

15 https://no.wikipedia.org/wiki/Freden_i_Teusina.

16 Se for eksempel Øyvind Ravna, *Finnmarksloven – og retten til jorden i Finnmark*, 2013 s. 62.

17 Steinar Pedersen, *Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv* [i] NOU 1994: 21 s. 13 flg. på s. 29–30.

18 Originalteksten er på latin. Oversettelsen her er basert på oversettelsen i NOU 1993: 34 s. 253–254.

19 Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 9.

Det nærmeste tingstedet for de samene som sognet til nedre Tana på 1600-tallet, var fiskeværet Omgang ytterst i Tanafjorden i nåværende Gamvik kommune. De dansk-norske tingbøkene gir ingen informasjon om befolkningen i det området som i dag inngår i Tana kommune før i 1670. Adelaerkommisjonens rapport fra 1690 har opplysninger om at «*Nedertanens finner*» har klaget over inntrengen på deres områder fra «*Øfvertanens finner*».²⁰

Når det ellers gjelder rettighetssituasjonen i nedre Tana på 1600-tallet, drev danskekongen fra 1611 laksefiske for eksport i den nedre delen av Tanaelva som et kongelig privilegium. Dette sto ved lag mesteparten av århundret, men etter hvert sto den lokale samiske befolkningen også for mye av det eksportrettede fisket. Samene fisket også til eget bruk og for omsetning lokalt. Fogd Niels Knags matrikkel fra 1694 opplyser at Kongen også på dette tidspunktet eksporterte laks fra den delen av Tanaelva som lå under dansk-norsk jurisdiksjon. Ifølge Knag forpaktet bergenseren Rasmus Henningsen Smidt retten til å eksportere laks fra Tanaelva og hadde ansatt lokale samer til å fiske laks for seg. Knag opplyser også at Tanasamene i tillegg til rein hadde et par kuer og noen sauer.²¹

Kongens handelsforordning for Finnmark av 25. april 1702 ga sjøsamene i Finnmark («*Søefinnerne udi Finmarken*») innenfor deres respektive tingsteder en viss beskyttelse for deres jaktrettigheter mot konkurrerende bruk fra tilreisende fiskere fra Nordland og Troms («*Nord-land eller Hiemladnsfarere*»)²² Tingbøkene fra første halvdel av 1700-tallet har opplysninger om at fjellsamer fra Arritsby (Ohcejoga/Utsjok) og Enare fisket laks i Tanaelva når de flyttet reinen til kysten om sommeren, og at også samer fra Varanger drev laksefiske i Tanaelva. Allan Kristensen beskriver i en utredning publisert i 2001 forholdet mellom de ulike samegruppene laksefiske i Tanaelva på følgende måte:²³

«Det er ingen tvil om at de lokale samene langs Tanaelva i utgangspunktet hadde en eksklusiv rett til laksefisket her gjennom 1600- og 1700-tallet, men en form for fiskefelleskap har likevel eksistert mellom samer fra flere siidaer.»

Kildene fra første halvdel av 1700-tallet opplyser også om kollektive rettigheter for samene i nedre Tana, og om rettigheter for enkeltpersoner eller familier. Et eksempel på det førstnevnte er at tingbøkene fra Omgang i 1713, 1717 og 1745 opplyser at «*Øvre- og nedre Tanen Finner*» hadde retten til ilanddrevet hval i Tanafjorden innenfor Digermulen og østover

til Nålneset, i dagens Berlevåg kommune. Et eksempel på individuelle rettigheter er at det på 1720-tallet ble utstedt «*frihed seddeler*» til å sette laksestengsel i Tanaelva til Mellet Mortensøn som var innskrevet «*udi Thanen finners Mandtal, til skat og ledings betaling*», og til Olle Olsen som var «*Skattefind udi Tanen*».²⁴

Steinar Pedersen antar at utstedelsen av frihetsedler ble gjort på grunnlag av lokal sedvane, og at deres hovedfunksjon var å beskytte innehaveren mot konkurrerende brukere.²⁵

Når det gjelder retten til laksefiske i den nedre delen av Tanaelva på første halvdel av 1700-tallet, kan også følgende uttalelse fra Peter Schnitler i 1744 trekkes frem:²⁶

«Norske Søe- og Fjeld-Finner af det Norske Tana-Capells Sogn og ingen Nordmænd andenstedz fra, ere berettigede til at fiske i denne TanaElv op til Storfossen.»

4.1.2.2 Indre Finnmark. Svensk jurisdiksjon fra 1500-tallet til 1751

Den svenske jurisdiksjon i indre Finnmark ble i likhet med den dansk-norske jurisdiksjon i kystområdene, etablert ved en gradvis utvikling. Svensk geistlig og verdslig jurisdiksjon, blant annet i form av rettspleie, ser ut til å ha fungert der fra midten av 1500-tallet.²⁷ Den konkrete jurisdiksjonsutøvelsen frem til midten av 1600-tallet var imidlertid på samme måte som i den dansk-norsk administrerte delen av dagens Tana kommune, i hovedsak knyttet til håndheving av strafferett blant samene, som var den eneste befolkningsgruppen med tilhold i området.²⁸

De samiske områdene som skattet til Sverige ble på 1500-tallet inndelt i lappmarker. De nordligste var Torne og Kemi. Hver lappmark var inndelt i «*lappebyer*» (samebyer) der beboere hadde enerett til beite og andre ressurser innenfor samebyens grenser. Noen samebyer ble også inndelt i «*lapp-skatteland*» der enkeltpersoner hadde en form for individuell særrett.²⁹

Inndelingen i samebyer fulgte samenes inndeling i siidaer. Hver sameby ble en egen rettskrets med årlige ting. Ved siden av fagdommeren, besto retten av en nemnd oppnevnt blant samebyens innbyggere. Et liknende system fantes bare delvis i de områdene som lå under dansk-norsk jurisdiksjon. Også

24 Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 20-21.

25 Steinar Pedersen, *Laksen, allmuen og staten*, 1986 s. 19.

26 Peter Schnitler, *Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742-1745*, Bd III, ved Lars Ivar Hansen og Tom Schmidt, 1985 s. 305.

27 Otto Jebens, *Om eiendomsretten til grunnen i Indre Finnmark*, 1999 s. 150.

28 Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 7 og 10.

29 Otto Jebens, *Op. cit.*, 1999 s. 144-145.

20 Finnmarkskommisjonen, *Op. cit.*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 18.

21 Finnmarkskommisjonen, *Op. cit.*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 18.

22 Finnmarkskommisjonen, *Op. cit.*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 20.

23 Allan Kristensen, *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger – med utgangspunkt i studier av tingbøkene fra Finnmark for perioden 1620 – 1770* [i] NOU 2001: 34 s. 33 flg. på s. 41.

innbyggerne i de samiske fjordstrøkene hadde i stor grad enerett til ulike ressurser i sine områder, men de sorterte under tingsteder som i hovedsak lå i de norskdominerte fiskeværene.³⁰ Svensk lovgivning, domspraksis og administrativ praksis bidro dermed til at rettsutviklingen i indre Finnmark fra rundt 1550 til 1750 ble annerledes enn ved kysten.³¹

Blant annet viser kildematerialet at samene i Tanadalen tidlig på 1600-tallet hadde enerett til laksefisket i Tanaelva og den lokale furuskogen som frem til 1751 lå under svensk jurisdiksjon. Retten til laksefisket ble etter hvert gjenstand for visse begrensninger, blant annet ved at det ble ansatt en svensk laksefogd som deltok i fisket på linje med de lokale samene.³²

Fra siste halvdel av 1600-tallet viser rettsreferater fra Torne Lappmark som også omfattet den øvre delen av Tana kommune, at det på tingene tidvis også ble reist spørsmål om rett til fiske, fangst, jakt og slåttemark. Av et referat fra tinget for Teno lappeby 14. februar 1688 fremgår det for eksempel at fire søskenbarn eide to jevnstore parter i en lakseplass som trolig lå på Karasjok-siden av dagens kommunegrense mellom Karasjok og Tana. Saken ble imidlertid avgjort på grunnlag av lokal sedvane og er trolig illustrerende for hvilken type rettigheter som mer generelt kunne være knyttet til laksefisket i den øvre delen av Tanaelva.³³

De svenske samebyene hadde et betydelig selvstyre, men begrensede muligheter til å motsette seg at nybyggere etablerte seg i deres områder.³⁴ Det finnes likevel materiale fra lokale tingbøker og andre kilder som kan tilsa at samtykke fra innehaveren av lappskatteland eller vedkommende sameby i noen tilfeller ble ansett som en betingelse for nybygging.³⁵ Dessuten er det ikke gitt at samebyenes kollektive rettigheter på 1500- og 1600-tallet sto vesentlig svakere enn tilsvarende lokale rettigheter i ikke-samiske områder. På denne tiden kunne kongemakten nokså fritt gripe inn i private rettigheter. Ideen om ekspropriasjonserstatning ble for eksempel ikke formulert

før på slutten av 1600-tallet, og fikk ikke umiddelbart gjennomslag.³⁶

Bildet nyanseres dessuten av systemet med «lappskatteland». Systemet går tilbake til slutten av 1500-tallet og ble endelig avviklet først i 1928. Det gikk ut på at hver sameby ble inndelt i mindre områder (skatteland), som tilkom enkeltfamilier eller bestemte slekter. Områdene kunne erverves ved arv eller kjøp, og bruken av dem ga grunnlag for skatteplikt til staten.³⁷ Innehaveren av et lappskatteland, hadde dermed en individuell særrett til området.

Det er sannsynlig at inndelingen i lappskatteland bygde på samisk sedvanerett. Embetsmennene har trolig ansett det fornuftig å se hen til sedvaneretten da de skulle etablere en skatteordning for samene, og så har ordningen blitt videreutviklet gjennom praksis.³⁸ Videre hadde innehaverne av lappskatteland ifølge den svenske koloniseringsplakaten som ble utferdiget i 1673 og revidert i 1695 og 1749, rett til beite, jakt, fiske og annen høsting på sitt skatteland. De kunne også nekte nybyggere å slå seg ned der om det kunne påvises at dette ville skade høstingen. Tidvis kan rettsbeskyttelsen også ha gått lenger enn dette.³⁹

For samebyene Kautokeino, Ájvjavárri (Karasjok), Tenoby/Juxby (øvre Tana) og Ohcejoga (Utsjok/Arritsby) som omfattet områder som i dag ligger helt eller delvis i Norge, og der befolkningen skattet til både Danmark-Norge og Sverige, foreligger det opplysninger om bruksområder ofte knyttet til fiske, som lå til enkeltpersoner eller enkeltfamilier. Områdene ble gjerne omtalt som eiendommer («ägor».)⁴⁰ Begrepet «skatteland» forekommer også i kilder fra det området som

30 Se for eksempel Allan Kristensen, *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger – med utgangspunkt i studier av tingbøkene fra Finnmark for perioden 1620 – 1770* [i] NOU 2001: 34 s. 33 flg. på s. 37 og 47–48.

31 Se nærmere Otto Jebens, *Om eiendomsretten til grunnen i Indre Finnmark*, 1999 s. 144–152 og Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 104–114.

32 Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 8.

33 Finnmarkskommisjonen, Op. cit., 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 15.

34 Sverre Tønnesen, Op. cit., 1972/1979 s. 106, jf. også s. 109–110. Se også Otto Jebens, Op. cit., 1999 s. 225–233.

35 Otto Jebens, Op. cit., 1999 s. 230–233 med videre henvisninger til Kaisa Korpiaakko Labba, *Om samernas rättsliga ställing i Sverige-Finland*, 1994 s. 375, 378 og 386–387.

36 Tanken om eiendomsretten som en rett det ikke kunne gripes inn i uten erstatning, ble først formulert i 1689 i verket «*The Two Treatises of Government*» av John Locke, som for øvrig anførte at urfolk hadde en for uorganisert samfunnsform til at de kunne eie land. Prinsippet om ekspropriasjonserstatning ble i 1789 nedfelt i artikkel 17 i Den franske grunnlovgivende forsamlings menneskerettserklæring, og i 1791 i det femte tillegg til den amerikanske Grunnloven. Den norske Grunnlovens § 105 ble utformet i 1814, men dansk-norsk rett hadde spesialregler om ekspropriasjonserstatning i en bergverksanordning fra 1752 og i en anordning om veivesenet fra 1793, som i 1801 ble gjort gjeldende også i Norge, jf. Håvard Steinholt, *Oreigning* [i], Hans Sevatdal, v/Per Kåre Sky og Erling Berge (red.), *Eigedomshistorie. Hovudlinjer i norsk eigedomshistorie frå 1600-talet fram mot nåtida*, 2017.

37 Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 106. Se Nils-Johan Päiviö, *Lappskattelandens rättsliga utveckling i Sverige*, Diedut nr. 3: 2001 for en bredere omtale av lappskattelandssystemet.

38 Otto Jebens, *Om eiendomsretten til grunnen i Indre Finnmark*, 1999 s. 146.

39 Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 110 og Otto Jebens, Op. cit., 1999 s. 230–233.

40 Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 22.

i dag inngår i Tana kommune.⁴¹ Av de 28 lappskattelandene som er oppført i skatteliste for siidaene Ohcejoga (Utsjok/Arritsby) og Deanu (Tenoby/Juxby) for årene fra 1737 til 1743, ble 14 liggende på norsk side av riksgrensen etter 1751. Av disse 14 ligger ni i dagens Tana kommune, fordelt på åtte på Laksefjordvidda og ett ved Tanaelva.⁴²

De svenske tingbøkene for den delen av Finnmark som i 1751 ble underlagt dansk-norsk enejurisdiksjon, har også opplysninger som tyder på at de bruksområdene som lå til enkeltpersoner eller enkeltfamilier kunne kjøpes og selges, arves og pantsettes. Blant annet finnes det slike opplysninger i tingbøkene for Kautokeino,⁴³ og det er ikke grunn til å tro at rettsituasjonen var annerledes i den øvre delen av dagens Tana kommune. På tinget i Ávjovárri for 1671 fikk et spørsmål om hvem som brukte fiskevannene følgende svar:⁴⁴

«Kilbi Järfwi och Y Järfwi, brukas af hehla byen, och fiiskia dhe hwar om annan, efter gammall stadga och förlikningh. Wuddis Järfwi brukas aff Olof Gotormsson och Pål Hanson allena. Uthi Ellfwerne Yes Jochi och Karas Jochi, brukar hehla byen Laxefiiskie, Hwar och en i sitt rum och ställe. Finnes fuller andre små Siögar, men ähre obrukelige och odughze.»

Det er noe usikkert hvilke vann som er omtalt i sitatet, men «*Kilbi Järfwi*» er trolig Iešjávri. Navneformene «*Y Järfwi*» og «*Wuddis Järfwi*» er trolig brukt om Idjávri i dagens Karasjok kommune og Vuottašjávri i dagens Kautokeino kommune. I nærværende sammenheng er uansett det mest interessante at de to førstnevnte vannene lå til felles bruk for alle i samebyen, mens Olof Gotormsson og Pål Hanson var alene om å fiske i Vuottašjávri. Også det foran omtalte referatet fra tinget for Teno lappeby 14. februar 1688, der det opplyses at fire søskenbarn eide to jevnstore parter i en lakseplass, viser at det på denne tiden eksisterte ulike former for individuelle rettigheter til ressurshøsting i de samiske områdene i indre Finnmark.

Dette viser at tingbøkene har noe informasjon om egne bruksområder for familier eller enkeltpersoner. Tingbøkene gir imidlertid ikke entydige opplysninger om en konsekvent

inndeling i lappskatteland slik som i en del av de svenske samebyene lenger sør. Dette har gitt grunnlag for antakelser om at det i Kautokeino, Ávjovárri og Teno eksisterte en felles beskyttet rett for de som tilhørte samebyen innenfor dennes område.⁴⁵ En mulig årsak til at inndeling i lappskatteland synes å ha forekommet mer sporadisk i disse samebyene, kan ha vært at relativt få personer tilhørte dem. Derfor var det trolig heller ikke noe stort behov for å dele inn i ressursområder, samtidig som skatleggingen fra 1695 skjedde i form av en fellesskatt.⁴⁶

En annen årsak kan være at fremveksten av reindrift med større flokker minsket presset på jakt- og fiskeressursene på den tiden rettsprotokollene ble skrevet, og at det derfor ble ført færre saker på tinget knyttet til disse ressursene i årene fra 1680 til 1750. Nils-Johan Päiviö har pekt på at økt sambruk av skatteland i forbindelse med overgangen til reindrift med større flokker gjorde at skattelandene fikk mindre betydning, og at dette skjedde først i de nordligste av de svenskadministrerte samebyene.⁴⁷ Da reinflokkene økte utover på 1600-tallet oppsto det ifølge Päiviö dessuten en skjevhet i skattesystemet ved at skatten ble beregnet på grunnlag av skattelandene, og ikke på grunnlag av antall rein. Det ble dermed uforholdsmessig dyrt å sitte på skatteland, og dette kan sammen med omleggingen av skattesystemet til en fellesskatt fra 1695, ha bidratt til at skattelandene som var grunnlag for individuell skatteplikt, etter hvert opphørte.⁴⁸

Systemet med inndeling i lappmarker, samebyer og lappskatteland var i hovedsak en administrativ overbygning. Den svenske jurisdiksjonsutøvelsen grep i liten grad inn i eller endret bruken av naturressursene, som fortsatt var regulert av samisk sedvanerett.

Dette hadde sammenheng med at tilflyttingen til de samiske områdene var liten, og derfor ikke påvirket de samiske brukstradisjonene. I 1738 var det bare fem nybyggerfamilier i hele det området som i 1751 ble overført fra svensk til dansk-norsk jurisdiksjon, tre i Ávjovárri og to i Teno. Partene i de rettstvistene som ble avgjort på tingene var dessuten samiske brukere, og datidens svenske lovgivning hadde få bestemmelser som kunne anvendes i tvister mellom enkeltpersoner eller mellom samebyene. Tilgjengelige rettsprotokoller og tingbøker viser at når det oppsto brukstvister, bygget de

⁴¹ Se for eksempel rettsprotokoller fra tinget i Teno og Utsjok tinglag 10. og 11. februar 1738, gjengitt hos Dag A. Larsen og Kåre Rauø, *Dombok for Torneå Lappmark 1736–1751*, 1999 s. 90.

⁴² Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 23–25.

⁴³ Se rettsreferater fra tinget i Kautokeino 12. februar 1658, 6. februar 1660 og 3. februar 1694, gjengitt hos Dag A. Larsen og Kåre Rauø, *Dombok for Torneå Lappmark 1639–1725*, 1999 s. 18, 21 og 102.

⁴⁴ Dag A. Larsen og Kåre Rauø, *Dombok for Torneå Lappmark 1639–1725*, 1999 s. 678 b. Sitatet bygger dels på avskrift gjort av Ella Simma Fjellgren, publisert 1981 gjengitt i Jebens, *Om eiendomsretten til grunnen i Indre Finnmark*, 1999 s. 255 og dels på avskrift gjort av Larsen og Rauø i 1999.

⁴⁵ Otto Jebens, *Om eiendomsretten til grunnen i Indre Finnmark*, 1999 s. 146.

⁴⁶ Nils-Johan Päiviö, *Från skattemannarätt till nyttjanderätt – En rättshistorisk studie av utvecklingen av samernas rättigheter från 1500-talet till 1886 års renbetelag*, 2011 s. 97.

⁴⁷ Nils-Johan Päiviö, Op. cit., 2011 s. 103 og 252–257.

⁴⁸ Nils-Johan Päiviö, Op. cit., 2011 s. 94–95.

svenske embetsmennene og dommerne som deltok på tingene i stor grad på de samiske sedvanene.⁴⁹

Også det forholdet at samebyene i dagens indre Finnmark var de samebyene som lå lengst unna den svenske sentralmakten, kan ha bidratt til at de avgjørelsene om tingsrettslige forhold som ble avsagt på tingene, i hovedsak var bygget på lokal samisk rettsoppfatning. Sverre Tønnesen oppsummerer forholdene midt på 1700-tallet slik:⁵⁰

«Henimot 1750 ble rettspraksis og rettsoppfatning i Polmak, Karasjok og Kautokeino ennå regulert av den gamle sedvanerett. Denne må i vår terminologi antagelig beskrives som at bygdesamfunnet «eide» bygdas jord. Det var dog klart at [den svenske] staten kunne utvise jord til nybyggere, uten erstatning til bygdelaget. Men de rettigheter som fantes til jakt, fangst, fiske og beite tilhørte bygdelaget.»

4.1.3 Grensefastsettelsen i 1751. Lappekodisillen

Grensen mellom Norge og Sverige, som frem til 1809 også omfattet Finland, ble fastsatt ved den såkalte Strømstadtraktaten i 1751. I forkant av grensedragningen, som gjaldt strekningen fra Kornsjø ved Halden til Nesseby i Finnmark, ble det gjort omfattende undersøkelser av den lokale utmarksbruken, under ledelse av major Peter Schnitler. Hans protokoller er en viktig kilde når det gjelder bruksforhold og rettsoppfatninger i Finnmark midt på 1740-tallet.⁵¹ Protokollene tyder på at tilstanden der samene i indre Finnmark brukte ressursene og fordelte dem mellom seg i henhold til sedvaner og tradisjoner, på dette tidspunktet fortsatt sto ved lag.

Ved grensedragningen ble det utferdiget et tillegg til grensetraktaten; «*Første Codicil og Tilleg Til Grendse-Traktaten imellem Kongerigerne Norge og Sverrig Lapperne betreffende*» (lappekodisillen). Kodisillens § 10 fastslår at den samiske befolkningen skulle beholde retten til å flytte over grensen med sine reinflokker i samsvar med «*gammel Sedvane*». Som tidligere skulle de også «*lige med Landets Undersaatte*» kunne «*betiene sig af Land og Strand til Underholdning for deres Dyr og sig selv*». Dette fremstår som en anerkjennelse av rettigheter som eksisterte i 1751. Det er vanskelig å angi rettighetenes nærmere innhold og karakter, men kodisillens § 10 viser at

grensedragningen ikke skulle gripe inn i etablerte samiske rettigheter.⁵²

Grensedragningen stadfestet også den dansk-norske statsrettslige høyhetsretten (enejurisdiksjonen) over indre Finnmark. Fra grensetraktatens ikrafttredelse skulle norsk lovgivning gjelde i området, og bli håndhevet av norske domstoler og norsk øvrighet.⁵³ Om statsmakten også mente at stadfestelsen av dansk-norsk enejurisdiksjon gjorde indre Finnmark til Kongens/statens eiendom i privatrettslig forstand, er derimot et annet spørsmål.

I en vedleggsutredning til Rettsgruppens utredning viser Gudmund Sandvik til at lappekodisillens § 30 første ledd siste setning fastslår at «*hvert Rige skal herefter paa sin Side af benevnte Grendse aleene og ubeskaaret være berettiget, alle Regalia og Jura Majestatis, saavel i Geistlige som Verdslige Sager, at øve og bruge*». Sandvik påpeker at formuleringen er avledet fra innledningen til Kongeloven av 14. november 1665. Her formaliserte Fredrik III eneveldet i Danmark-Norge, etter at styreformene var blitt innført ved et statskupp i 1660,⁵⁴ ved å erklære at riksrådet og stendene hadde overdratt til ham arveretten til «*disse Vore Kongeriger Danmark og Norge sampt alle Iura Majestatis, absolute Magt, Souverainetet og alle Kongelige Herligheder og Regalier*». Dette leder Sandvik til følgende konklusjon:⁵⁵

«Den samme Lappekodisillen som garanterte rettigheter «Lapperne betreffende» sa avslutningsvis at heretter hadde hvert rike ubeskåret suverenitet innenfor sine grenser. En del av denne suvereniteten for myndighetene i det norske riket var å bruke norsk lov. Og etter norsk lov på 1700-tallet var Finnmark «Kongens land».»

Sandvik synes dermed å legge til grunn at indre Finnmark ble underlagt Kongens eiendomsrett direkte i kraft av lappekodisillen. En slik slutning samsvarer ikke med kodisillens formål

49 Se Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 111–112 og Otto Jebens, *Om eiendomsretten til grunnen i Indre Finnmark*, 1999 s. 150–152. Se også Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 15 og 114.

50 Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 114.

51 Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745, bind I ved Kristian Nissen og Ingolf Kvamen 1962, bind II ved Just Qvigstad og K. B. Wiklund 1929 og bind III ved Lars Ivar Hansen og T. Schmidt, 1985.

52 Se NOU 1984: 18 s. 179–182 med videre henvisninger til den svenske Högsta Domstolens avgjørelse i Skattefjällsmålet, 29. januar 1981 (NJA avd.) I s. 1–253, samt NOU 1993: 34 s. 223–224, NOU 1997: 5 s. 73–75, NOU 2007: 13 s. 402 og 409–410, jf. også foredraget til kgl. res. 2. november 2005 nr. 850, skrivelse 3. februar 2005 fra den svenske regjeringen til Riksdagen. Se også Steinar Pedersen, *Lappekodisillen i Nord 1751–1859 – Fra grenseavtale og sikring av samenes rettigheter til grensesperring og samisk ulykke* [doktoravhandling], 2006 [i] Diedut 3:2008 og *Momenter om Lappekodisillen og samiske rettigheter i Finnmark* [i] NOU 1997: 5 s. 78–89.

53 Se for eksempel Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 122.

54 Store norske leksikon, nettutgaven (https://snl.no/Norge_under_dansk_styre_-_1537-1814).

55 Gudmund Sandvik, *Statens grunn i Finnmark. Et historisk perspektiv* [i] NOU 1993: 34 s. 334 flg. på s. 358–359.

om å bevare «*Den Lappiske Nation*».⁵⁶ Slutningen er heller ikke i samsvar med kodisillens § 30 lest i sammenheng, fordi § 30 i hovedsak gjentar og utdyper rettighetsgarantiene i kodisillens § 10.⁵⁷

Lappekodisillens bruk av formuleringen fra Kongeloven av 1665, kan derfor neppe trekkes lenger enn til at de statene som var parter i kodisillen skulle ha full statsrettslig jurisdiksjon – også lovgivningsmyndighet – innenfor sine respektive grenser. Kodisillen er imidlertid et folkerettslig dokument som begrenser statenes lovgivningsmyndighet ved at de påtar seg en forpliktelse overfor den andre staten til å sikre samiske rettigheter. Etableringen av statsrettslig enejurisdiksjon kunne derfor ikke gi grunnlag for å oppheve de privatrettslige rettighetene av individuell eller kollektiv art som eksisterte da kodisillen trådte i kraft.⁵⁸

Lappekodisillen er i første rekke et uttrykk for at traktatpartene var opptatt av å sikre de rettighetene den samiske befolkningen hadde opparbeidet gjennom langvarig bruk av og tilhold i de aktuelle områdene. Statsadministrasjonen må derfor i alle fall ha ment at samene i indre Finnmark hadde minst like sterke rettigheter til de lokale naturressursene som det lokalbefolkningen i ytre Finnmark hadde. I den grad det i indre Finnmark i løpet av de vel 200 årene området var underlagt svensk jurisdiksjon før 1751, var etablert sterkere rettigheter enn i ytre Finnmark, kan det videre ikke ha vært meningen å gripe inn i disse rettighetene.

Det foreligger en del indikasjoner på at det dansk-norske embetsverket rundt 1750 anså den delen av Finnmark som hadde vært underlagt dansk-norsk enejurisdiksjon siden 1613 som en kongeallmenning, selv om området ikke alltid ble behandlet i samsvar med et slikt syn. Sverre Tønnesen antar at embetsverket trolig mente at Kongen i egenskap av landsherre hadde ulike grunneierbeføyelser, og at lokalbefolkningen på samme måte som i andre kongeallmenninger, hadde rett til utmarkshøsting i samsvar med den bruken de hadde utøvet i alders tid.⁵⁹

I alle fall må dette gjelde kyst- og fjordområdene i Vest-Finnmark, der fogd Niels Knag på tinget i Hasvåg i 1693

brukte uttrykket «*Hans Majestets alminding og Skove*» om fredlysningen av Alta-skogen. Uttrykket er hentet fra Christian Den Femtis Norske Lov av 1687 og samsvarer med det som på 1700-tallet ser ut til å ha vært vanlig språkbruk i embetsverket om den delen av Finnmark som før 1751 lå under dansk-norsk jurisdiksjon.⁶⁰

Det er mer usikkert om statsadministrasjonen på denne tiden anså Øst-Finnmarks kyst- og fjordområder som en kongeallmenning. Som det vil bli redegjort for i punkt 4.3.1, uttalte fogden i Vest-Finnmark i 1825 at det her eksisterte «*Staten tilhørende Almindinger*», mens fogden i Øst-Finnmark uttalte at det i «*Øst-Finnmarken ikke eksistere nogen Staten tilhørende Almindinger*». Fogdens syn var dermed at det på 1820-tallet ikke fantes stateide allmenninger i Øst-Finnmark. Det foreligger ingen opplysninger om hvilken oppfatning embetsverket hadde rundt 1750, men staten hadde neppe svakere pretensjoner i Finnmark på 1820-tallet enn på midten av 1700-tallet. Det er derfor ikke usannsynlig at oppfatningen i embetsverket også rundt 1750 var at det ikke var kongeallmenninger i kyst- og fjordområdene i Øst-Finnmark.

En mulig forklaring på forskjellen mellom kyst- og fjordområdene i Vest-Finnmark og Øst-Finnmark, kan være at områdene i vest tidligere og i større omfang var gjenstand for tilflytting søfra enn de østlige områdene. En indikasjon på dette er at tingstedene i Vest-Finnmark (Loppa, Hasvik, Hammerfest, Gåsnes og Kjølvik) i 1648 jevnt over hadde atskillig større utstrekning enn tingstedene i Øst-Finnmark (Skjøtningberg, Omgang, Vardø, Kiberg og Vadsø).⁶¹ De tre rådighetene som kongemakten hadde over allmenning i Finnmark som er så gamle at opprinnelsen til dem er ukjent (Sørøyretten, retten til laksefiske i Alta og innkreving av landvard på Loppakalven), ligger dessuten alle i Vest-Finnmark.⁶²

Det er etter dette nærliggende å anta at den rådende oppfatningen i den dansk-norske statsadministrasjonen midt på 1700-tallet var at i alle fall kyst- og fjordområdene i Vest-Finnmark var en form for kongeallmenning. Om dette også gjaldt de indre områdene av Finnmark som da nettopp var blitt en del av Norge, er mindre sannsynlig.

Statsadministrasjonens oppfatning av hvem som eier grunnen eller har rettigheter i et område, er uansett ikke alene avgjørende for hvordan rettighetssituasjonen faktisk er, verken i 1751 eller i dag. Ved vurderingen må det også ses hen til

56 Dette kommer blant annet til uttrykk i forarbeidene til kodisillen. Se nærmere NOU 1984: 18 s. 187.

57 Jon Gauslaa, *Kommentarer til Lappekodisillen 2. oktober 1751* [i] Norsk lovkommentar, note 41 til 44 til kodisillens § 30 med videre henvisninger (sist revidert 10. juli 2023).

58 NOU 1997: 5 s. 74–75.

59 Se Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979, s. 56–58 og s. 133–148 og Kirsti Strøm Bull, *Jordsalgslovgivning. En rettshistorisk gjennomgang av jordsalgslovgivningen i Finnmark i perioden 1775–1965*, utredning for Finnmarkskommisjonen, 2014 s. 5. Et unntak er Sorøya, som på 1700-tallet ble ansett som et «Krongods» og dermed som Kongens personlige eiendom, og ikke som «Kongens Allmenning» der den lokale befolkningen hadde rett til aktuell utmarksbruk. Se Finnmarkskommisjonen, *Rapport felt 3 Sorøya*, 2013 s. 15–17.

60 Gudmund Sandvik, *Statens grunn i Finnmark. Et historisk perspektiv* [i] NOU 1993: 34 s. 334 flg. på s. 345–346.

61 Se kart over Finnmarks administrative grenser 1648 og 1978, inntatt i Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 11.

62 Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 41. Landvard er en fiskeriavgift som kongemakten innkrevede. Ordningen ble opphevet i Hålogaland på 1600-tallet, jf. Tønnesen, Op. cit., 1972/1979 s. 34–35.

bruken av området, hvilke rettsoppfatninger som gjør seg gjeldende der, og om det statlige nærværet har påvirket befolkningens oppfatninger om rettighetsforholdene. Samtidig kan det ut fra kodisillens henvisning til gammel sedvane slutes at grensedragningen, som medførte at det ble trukket en riksgrense gjennom et område som inntil da hadde vært bebodd og brukt av samer, ikke var ment å medføre – eller medførte – noen umiddelbare endringer av rettighetsforholdene.

4.1.4 Situasjonen i de første tiårene etter 1751

Det er ikke noe som tilsier at det fra 1751 og frem mot 1775-resolusjonen skjedde nevneverdige endringer av rettighetsforholdene i de ulike delene av Finnmark.

Dette er for indre Finnmarks vedkommende ikke overraskende sett i lys av at grensedragningen i 1751 ikke skulle gripe inn i samiske rettigheter, jf. punkt 4.1.3. På tinget i Ávjovárri i 1762 ble det riktignok lest opp et brev der Kongen godkjenner at trær skadet av skogbrann kunne utvises til allmuen mot en avgift til statskassen, men det foreligger ingen opplysninger i senere tingbøker om at innbyggere i Ávjovárri eller andre steder har betalt slik avgift. Tingbøkene har heller ikke opplysninger om at de som tilhørte samebyene i indre Finnmark har betalt avgifter for annen ressurs høsting i de første tiårene etter 1751, eller om at befolkningens ressurs høsting har vært gjenstand for andre begrensninger i denne perioden.⁶³

Det ser heller ikke ut til å ha vært tilfellet for det området som i dag inngår i den øvre delen av Tana kommune. Området hadde få dansk-norske undersåtter i 1751. Det ble brukt av befolkningen i Ohcejoga-siidaen (Utsjok/Arritsby) og Dea-nusiida (Teno/Juxby) som gradvis fikk status som dansk-norske undersåtter ved at familiene slo seg ned på sine tradisjonelle sommerboplasser på norsk side av Tanaelva. Etter hvert som bosettingen på norsk side økte, ble det etablert en viss statlig forvaltning av området. Den statlige forvaltningen har imidlertid hatt relativt liten betydning sammenliknet med den lokale befolkningens sedvanebaserte forvaltning.⁶⁴ Det er derfor nærliggende å anta at det i all hovedsak fortsatt var lokale samiske sedvaner som regulerte bruken, på samme måte som i perioden med svensk jurisdiksjon.

Som nevnt i punkt 4.1.2, finnes det for årene før 1751 en del opplysninger om individuelle særrettigheter til bestemte ressurser innenfor de enkelte samebyene (siidaene), men en felles beskyttet rett for samebyens medlemmer innenfor dennes område var den viktigste rettigheten. For årene etter

1751 foreligger det opplysninger om tvister mellom samebyer om bruken av ressurser og områder, men få opplysninger om tvister om enerettigheter innenfor samebyene. Det er imidlertid grunn til å tro at ressursbruken har fortsatt i samsvar med de tradisjonelle bruksmønstrene. At enkeltpersoners bruk ikke er omtalt i offentlige dokumenter eller i tingbøkene, er ikke ensbetydende med at individuelle særrettigheter ikke eksisterte.

En vel så nærliggende forklaring kan være at det var få tvister om slike rettigheter. Blant annet kan presset på de bruksmåtene som tradisjonelt var gjenstand for individuelle rettigheter, småviltjakt, fangst og fiske, ha avtatt etter at reindrift med større flokker ble vanlig. Dette kan i sin tur ha ført til et lavere konfliktnivå knyttet til slike rettigheter, og til færre opplysningene om individuelle rettighetstvister i kilde-materialet. Det er også mulig at befolkningen har ansett rettsapparatet som lite egnet til å løse slike tvister.

Heller ikke i det området som nå inngår i den nedre delen av Tana kommune, synes grensedragningen i 1751 å ha påvirket rettighetsforholdene i nevneverdig grad. I et skriv til rentekammeret i København 23. oktober 1754 gir amtmann Mathias Collett følgende beskrivelse av hvordan sjøsamene i Finnmark oppfattet retten til de engslettene de brukte:⁶⁵

«... thi naar en Søe-fin har om vinteren, paa en uskickelig maade saaledes forhugget den tet ved hans gamle beliggende birke-skov, saa han icke med magelighed kand bære veden som han hver dag hugger til sin fornødenhed til gammen, flytter hand anden-steds hen hvor tyk skov findens, og samme steds holder vinter-sæde, saa lenge indtil han icke med sædvanlig magelighed kand naa Skoven. Og er der Søefinner som skal have flyttet 10 og flere gange, og i alt dette er det forunderligt, at naar paa de ruinerede stykker skov jorden er blevet noget beqvem til græs formedelst de forraadnede stubber, tilegner finnen sig at slaa alt det græs som voxer paa de af ham ruinerede steder, hvilke av mængden af finnerne kaldes enge stykker som de selv har ryddet; saa at dette er beskaffenheden af de fleste finners adkomst til deres enge, hvilke enhver paastaar at burde nyde efter deres forældre eller Slægtninger som har fordærvet birkeskovene ...».

Det fremgår av sitatet at sjøsamene brukte bjørkeskogen rundt sine gammer til brensel, og at hogsten medførte at området gradvis ble omgjort til engsletter. Etterkommerne av de som hadde «fordærvet birkeskovene» og ryddet engene, mente at de hadde enerett til å slå dem. Colletts beskrivelse er generell, men det er sannsynlig at beskrivelsen er dekkende også for

63 Finnmarkskommisjonen, *Rettsprotokoller for Indre Finnmark etter 1751*, 20. juli 2017 (jnr. 14/315-102) s. 4, jf. vedlegg 2 og 3.

64 Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 28.

65 Sitert etter Sandvik, *Statens grunn i Finnmark. Et historisk perspektiv* [i] NOU 1993: 34 s. 334 flg. på s. 363.

bruken og rettsoppfatningene til den sjøsamiske befolkningen i Tana.⁶⁶

For øvrig er hovedinntrykket at det i de første tiårene etter 1751 var store likheter både når det gjelder forvaltning og rettstilstand, mellom de øvre og de nedre delene av Tana. Forvaltningen var i all hovedsak lokal, og det var få statlige reguleringer. Riktignok ble det mellom 1760 og 1775 etablert enkelte boplasser i Finnmark med grunnlag i plassedler utstedt av amtmannen. En plasseddel ga innehaveren en livslang garanti til å bebo og bruke den plassen seddelen gjaldt, og ga vern mot andres inntrenging på dette området, men i motsetning til et skjøte eller en amtseddel, kunne den ikke overdras, pantsattes eller verdsettes ved arveskifte.⁶⁷ Etter det kommisjonen erfarer finnes det ingen eksempler på at det har vært utstedt plassedler innenfor det området som inngår i dagens Tana kommune.

4.2 Jordutvisningsresolusjonen av 1775

De uavklarte statsgrenseforholdene gjør det noe usikkert i hvilken grad Christian Den Femtis Norske lov (NL) av 1687 skulle gjelde i Finnmark. Loven ble imidlertid kunngjort på tingene i Øst-Finnmark høsten 1688.⁶⁸ Dette gjør det sannsynlig at datidens embetsmenn må ha ment at loven skulle gjelde, og at NL (1687) i prinsippet gjaldt for Finnmarks kyst- og fjordområder fra kunngjøringen i 1688, og for indre Finnmark fra innlemmelsen i Norge i 1751.

Loven introduserte begrepet «*Kongens Alminding*» i NL 3-12-2 for den lokale befolkningen, men hadde ikke regler som kunne løse de utfordringene som var utløst av det begynnende jordbruket i Finnmark. Sverre Tønnesen viser til at det i siste halvdel av 1700-tallet var blitt behov for å fordele de naturlige engslettene mellom enkeltpersoner i bygdesamfunnene. De lokale brukssedvanene som hadde regulert og fordelt bruken av grunn og utmarksressurser, ga fortsatt domstolene grunnlag for å avgjøre hvilken bygd som hadde retten til bestemte engsletter. Derimot var domstolene ifølge Tønnesen «*helt uten midler til å få avgjort hvem av enkeltmedlemmene av bygdelaget som skulle utnytte engen*», og mangelen på egnede tvisteløsningsmekanismer var det «*som tilslutt foranlediger resolusjonen av 1775*».⁶⁹

Tønnesens påstand om at domstolene var «*helt uten midler*» til å avgjøre saker om fordelingen av engslettene innad i bygdelaget, er noe bastant. Lokale sedvaner kan ha gitt grunnlag for domstolenes avgjørelser også i slike saker. Tønnesen tar det forholdet at de norske tingbøkene fra slutten av 1600-tallet ikke har opplysninger om saker om arv av engsletter, til inntekt for at arv av bruksretter er ideer «*som på et sent tidspunkt er kommet med norsk påvirkning*».⁷⁰ En vel så nærliggende forklaring er imidlertid at samene i datidens dansk-norsk administrerte område brukte andre kanaler enn domstolene for å bilegge eventuelle arvetvister.

Allan Kristensen antar i sin utredning fra 2001, som det også vil bli redegjort for i punkt 4.3.1, at det i Øst-Finnmark ikke var «*behov for å få avklart enkeltpersoners rett til jordstykkene*», fordi de rådende sedvanene gjorde at samene «*visste hvilke engsletter de kunne bruke, og hvilke naboer brukte*».⁷¹ Også Tønnesen viser til flere kilder fra siste halvdel av 1700-tallet som tyder på at sjøsamene da hadde individuelle rettigheter til sine engsletter, og at engslettene ble arvet.⁷² Det er langt fra gitt at ideer om arv av bruksretter, som ifølge Tønnesen ikke fantes på slutten av 1600-tallet, skal ha festnet seg i løpet av de neste drøye 50 årene.

Det er derfor grunn til å nyansere Tønnesens påstand om at domstolene «*var helt uten midler*» til å fordele ressursene innad i et bygdelag, og at 1775-resolusjonen var foranlediget av mangelen på tvisteløsningsmekanismer. Dette kan ha dannet noe av bakgrunnen for resolusjonen, men den ble i samtiden begrunnet med at det var nødvendig med en lov-hjemmel for å etablere oppmålte, skyldsatte og matrikulerte eiendommer. Dette behovet var ikke primært knyttet til *fordelingen* av jorden, men ser mer ut til å ha vært knyttet til et ønske om en modernisering for å fremme fast bosetting og trygghet for den enkeltes eiendom.⁷³

Statsmakten vurderte derfor ulike tiltak for å fordele jorden innad i bygdene, men fant ikke hjemmel for dette i 3-12-4, jf. 3-12-7 i NL (1687) om utvisning av allmenningsgrunn til rydningsplasser som særrettigheter for enkeltpersoner i allmenningen, og heller ikke i andre generelle forordninger.⁷⁴ Tønnesen antar at dette kan skyldes at «*Kongen muligens i eldre tid sto svakere i Finnmarksallmenningen enn [i] de andre*

66 Finnmarkskommisjonen, *Eiendomsbistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 29–30.

67 Det første kjente tilfellet av at en plasseddel ble utstedt i Finnmark var på tinget i Talvik 18. juni 1760. Ordningen ble avvirket i 1775, jf. Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 90–92.

68 NOU 1993: 34 s. 345 og NOU 1997: 4 s. 583.

69 Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 66–69.

70 Sverre Tønnesen, Op. cit., 1972/1979 s. 67.

71 Allan Kristensen, *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger – med utgangspunkt i studier av tingbøkene fra Finnmark for perioden 1620 – 1770* [i] NOU 2001 s. 34 s. 33 flg. på s. 52.

72 Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 67–68.

73 Se For eksempel Torkel Fielstedts promemoria til rentekammeret i København, 31. mars 1775 s. 1 og 5–6. Se også Finnmarkskommisjonen, *Eiendomsbistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-57) s. 55 og 83.

74 Kirsti Strøm Bull, *Jordsalgslovgivning. En rettshistorisk gjennomgang av jordsalgslovgivningen i Finnmark i perioden 1775–1965*, utredning for Finnmarkskommisjonen, 2014 s. 6–7.

kongsallmenningene».⁷⁵ En stor del av behovet i Finnmark knyttet seg dessuten til formalisering av eldre boplasser og gressenger, og ikke rydningsplasser. Fordi det eksisterende regelverket ble ansett utilstrekkelig, fant statsadministrasjonen det nødvendig å utarbeide en resolusjon som ga staten særskilt hjemmel til å utvise jordstykker til eneeiendom i Finnmark.

Resolusjonen ble forberedt fra slutten av 1760-tallet,⁷⁶ og vedtatt 27. mai 1775 med tittelen «Kgl. res. ang. Jorddelingen i Finmarken samt Bopladses Udvisning og Skyldlægning sammesteds». Hovedformålet med resolusjonen var ikke å sikre statens økonomiske eller eiendomsrettslige interesser, men å legge til rette for ordnede forhold i jordbruket, og å sikre stabil bosetting i Finnmark ved at oppsitterne skulle bli eiere av sine boplasser.⁷⁷ Mens statens disposisjoner i allmenningene i Sør-Norge i tillegg til å bidra til nyrydding skulle skaffe staten inntekter, la resolusjonen opp til gratis jordutmåling i Finnmark. I § 6 heter det dessuten:

«De Herligheder, som hidindtil have været tilfælles for hele Bygder eller Almuen i Almindelighed, være sig Fiskerie i Havet og de store Elve, samt Landings-Steder og deslige, forblive fremdeles til saadan almindelig Brug».

Ressurser som før 1775 hadde ligget til «*alminnelig Brug*» for «*hele Bygder eller Almuen i Almindelighed*», skulle dermed fortsatt gjøre det. Lokalbefolkningens utmarksrettigheter skulle med andre ord være i behold. I en beskrivelse av Finnmark fra 1799–1800, skriver daværende amtmann i Finnmark, Ole Hannibal Sommerfelt:⁷⁸

«I Vestfinmarken eje Nordmænd, Sefinner og Quæner almindelig deres paaboende og skyldlagte Jorder, nogle faa Nye-Ryddere Undtagne. I Ostfinmarken har Jorddelingen formedelst den der uryddede og udyrkede Jordsmon ikke kunnet finde Sted. Landet har hørt Kongen til, og tilhører ham endnu, forsaavidt det ej er skyldsatt og solgt.»

At Sommerfelt skriver at landet har «*hørt Kongen til, og tilhører ham endnu*», må ses i lys av at datidens eiendomsrettsbegrep hadde et annet innhold enn i dag.⁷⁹ Når Sommerfelt og andre

samtidige embedsmenn viste til at et område «*tilhører*» Kongen, var ikke det nødvendigvis uttrykk for *privatretslig eierrådighet* i dagens betydning. Det kunne også være en henvisning til Kongens høyhetsrett (statsrettslige suverenitet).⁸⁰ For eksempel skriver Torkel Fieldsted i et brev til rentekammeret i København 28. september 1773 om Finnmark at «*alle Indvaanere have liige Rett, og Hvor ingen uden Kongen som Territorial Herre ejer een eneste Jordplætt*».⁸¹ Blant annet kan 1775-resolusjonens § 7 c) om at utviste plasser som ble liggende øde, etter tre år skulle være «*Kongen igjen hjemfalden*» og kunne overdras til andre, ses i et slikt lys. Hovedformålet med § 7 c) var neppe å markere Kongens eiendomsrett, men å oppfordre de som hadde fått utvist eiendommer til å ta disse i bruk.

En viktig del av bakgrunnen for resolusjonen var dessuten som nevnt over, et ønske om å legge til rette for oppmåling, skyldsetting og matrikulering av eiendommer, for å skape trygghet for den enkeltes eiendom og fremme fast bosetting. En stor del av, og kanskje bortimot alle, jordutmålingene i medhold av 1775-resolusjonen i den første tiden etter at resolusjonen var satt i kraft, må derfor ha vært knyttet til arealer som var tatt i bruk av den som fikk utvist eiendommen. I disse tilfellene har det dreid seg om formalisering og regulering av pågående bruk, ved at oppsitterne har fått papirer på arealer de alt hadde i sin besittelse.

Uansett hvilket syn staten hadde på det rettslige grunnlaget for 1775-resolusjonens bestemmelser, har den neppe medført noen umiddelbare endringer av befolkningens rettsoppfatninger. Både øvre og nedre Tana hadde i all hovedsak samisk befolkning i de vel 90 årene 1775-resolusjonen var styrende for jordutmålingene (frem til 1864), jf. punkt 3.2. Dessuten var antallet nymatrikulerte eiendommer i Tana relativt lavt. Se punkt 3.3.2 der det fremgår at man i dagens matrikkel fra 1775-resolusjonens funksjonstid kan gjenfinne 29 nymatrikulerte eiendommer i øvre Tana og 60 slike eiendommer i nedre Tana.

75 Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 86.

76 Se nærmere Kirsti Strøm Bull, *Jordsalgslovgivning. En rettshistorisk gjennomgang av jordsalgslovgivningen i Finnmark i perioden 1775–1965*, utredning for Finnmarkskommisjonen, 2014 s. 7–14.

77 Se Otto Jebens i NOU 1993: 34 s. 285, jf. s. 255–256 og Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 133–136.

78 Ole Hannibal Sommerfelt, *Kort beskrivelse over Finmarken*, [i] Topgraphisk Journal 1799–1800 s. 143 (§ 16). Se også <https://web.archive.org/web/20130812062251/http://janmon.priv.no/olehsommerfelt.html>. Sommerfelt var amtmann fra 1787 til 1800 og hadde vært fogd i Øst- og Vest-Finnmark fra 1783 til 1787.

79 Se for eksempel Thor Falkanger, *Allmenningsrett*, 2009 s. 45.

80 NOU 1993: 34 s. 253–254.

81 Se Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 56.

4.3 Utviklingen fra slutten av 1700-tallet og frem til og med jordsalgsloven av 1965

4.3.1 Forholdene frem til slutten av 1840-tallet

De samtidige kildene tyder på at 1775-resolusjonen fikk tidligere og større betydning i Vest-Finnmark enn i Øst-Finnmark. I 1796 skrev topografen og juristen Lars Hess Bing:⁸²

«Allerede ved Amtmand Collets Betænkning, Aar 1757, foresloges en Jorddeling, men den kom ikke til Virkelighed førend ifølge Kongel. Befaling af 27 Maj 1775, efter Forslag af T. Fieldsted, som Stedets da værende Amtmand, nu Stiftsamtmand over Trondhiems Stift. Der bleve da 2de Landmaalere ansatte, en i Østfinn., og en i Vestfinn., de sidste med en Assistent. I Østfinnmarken blev Jorddelingen til visse Boepladse igjen ophævet, formedelst de dermed forbundne Vanskeligheder, som flød af Landets Beskaffenhed, Indbyggernes Tænkemaade og omflakkende Levemaade, den de ikke paa den Tid være at formaae til at omvexle med faste Boepæle, saa at altsaa Jorddelingen vilde være unyttig. I Vestfinnmarken derimod gik den frem, og blev fuldført i Aar 1789 over alle til den Tid oprykkede og indtagne Jorder eller Engesletter, og Eiendoms Skiøder paa de uddeelte Pladse bleve givne. Derved er nu matrikulerede Jorder til 629 Boepladse, under følgende 6 Tinglave, som Vestfinnmarken indeholder, nemlig; Hammerfest, Loppen, Hasvig, Maasøe, Alten og Kiældvig».

Bing opplyser her at det i Vest-Finnmark mellom 1775 og 1789 ble matrikulert jord til 629 boplasser i kraft av 1775-resolusjonen. I Øst-Finnmark ser landmåleren ut til å ha gitt opp prosjektet, blant annet som følge av landets beskaffenhet og innbyggernes tenke- og levemåte.

En annen kilde fra denne tiden er teologen Jens Rathke, som senere ble professor i naturhistorie. Ifølge Rathke ble det ikke utvist jord i Øst-Finnmark. Han foretok på 1790-tallet flere reiser til Finnmark, og fremholder at «*Landets Udskifning til Eiendom fandt som Bekiendt til Uheld saa megen Modsigelse i Østfinnmarken, at den ej kunne iværksettes*».⁸³ Det kan også nevnes at amtmann Ole Hannibal Sommerfelt i den i punkt 4.2 omtalte topografiske beskrivelsen av Finnmark, skriver at det ikke hadde funnet sted noen jordinndeling i

Øst-Finnmark. Han forklarer dette med områdets «*uryddede og udyrkede Jordsmonn*».⁸⁴

Kirkebøkene i Øst-Finnmark har opplysninger om at 72 brudepar mellom 1779 og 1789 godtgjorde for presten i Vadsø at de eide jord. Dette har sin bakgrunn i en handelsforordning som gjaldt i disse årene, og som satte krav om at ingen ungkarer måtte vies med mindre de kunne legge frem dokumentasjon på at de eide jord for eksempel i form av en jordseddel. Det finnes også eksempler på at muntlige erklæringer var tilstrekkelig. To av de 72 brudeparene var fra Tana. Kommisjonens undersøkelser tyder på at opplysningene i kirkebøkene, både for de to brudeparene fra Tana og de øvrige 70, gjaldt eiendommer som var etablerte da det ble utstedt jordseddel eller tilsvarende dokumentasjon på dem. Se foran i punkt 3.3.2.⁸⁵

I Nesseby-dommen uttaler førstvoterende at det «*materialiet som er fremlagt for Høyesterett, gir klare holdepunkter for at det som ble registrert i kirkebøkene, var utvisninger som hadde skjedd etter bestemmelsene i jordutvisningsresolusjonen*».⁸⁶ Det fremgår ikke hvilket materiale førstvoterende sikter til, og andre har vist til at kirkebøkene i hovedsak registrerer umatrikulerte eiendommer som var etablert uavhengig av resolusjonen.⁸⁷ Også kommisjonens undersøkelser tyder på at de eiendommene som kirkebøkene omtaler, var umatrikulerte og etablert uavhengig av resolusjonen. De bekreftelsene som ble gitt, var i all hovedsak begrenset til å opplyse at rekvirenten hadde eiendom og hvilken eiendom det gjaldt, men uten at det i forkant av bekreftelsen ble gjort noen form for befarings eller oppmåling.⁸⁸

Finnmarkskommisjonens undersøkelser av andre utredningsfelt, tyder også på at 1775-resolusjonen fikk senere og mindre betydning i Øst-Finnmark enn i Vest-Finnmark. I amtmannsberetningen for Finnmark for 1836 til 1840 er det for eksempel uttalt:⁸⁹

«Jordutdelingen efter Resolutionen av 27de Mai 1775 [er] endnu kun (...) for en Deel fremmet i Lebesby og Kjøllefjord, Thanens og Næsseby Thinglaug, men aldeles ikke i Vadsø, Vardø og Polmak Thinglaue».

82 Lars Hess Bing, *Beskrivelse over Kongeriget Norge, Øerne Island og Færøerne, samt Grønland* (...), 1796 s. 146–147.

83 Jens Rathke, *Afhandling om de norske fiskerier og beretninger om reiser i aarene 1795–1802 for at studere Fiskeriforhold m.v.*, utgitt 1907 av Selskapet for de norske Fiskeriers Fremme, s. 144.

84 Ole Hannibal Sommerfelt, *Kort beskrivelse over Finnmarken*, [i] Topografisk Journal 1799–1800 s. 143 (§ 16).

85 Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 37–39.

86 HR-2018-456-P (sak nr. 2017/860) avsnitt 138, jf. også avsnitt 136–137.

87 Øyvind Ravna, *Nye bidrag til eiendomshistorien i Finnmark*, [i] Heimen nr. 1:2017 s. 6 flg., særlig s. 18–25 med videre henvisninger.

88 Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 39.

89 Sitert etter Kirsti Strøm Bull, *Jordsalgslovgivning. En rettshistorisk lovgivningsomgang av jordsalgslovgivningen i Finnmark i perioden 1775–1965*, utredning for Finnmarkskommisjonen, desember 2014 s. 26.

Under arbeidet med rapportene for Nesseby og Varangerhalvøya øst, fant ikke kommisjonen dokumentasjon for jordutmålinger i kraft av resolusjonen før 1824 i Nesseby, 1841 i Vadsø og 1844 i Vardø, og antall utmålinger frem til jordsalgsloven av 1863 avløste resolusjonen var relativt lavt.⁹⁰ I dagens Berlevåg kommune ble 1775-resolusjonen første gang tatt i bruk i 1817, og også her skjøt jordutmålingene for alvor fart først da 1863-loven hadde erstattet resolusjonen. I Båtsfjord ser den første eiendommen ut til å ha blitt etablert i 1864.⁹¹ I Karasjok fant den første matrikuleringen av eiendom sted i 1811, og frem til 1814 skjedde det ytterligere åtte matrikuleringer. Etter dette ble det ikke utmålt eiendommer i Karasjok før i 1862.⁹²

Et av de første tinglyste dokumentet angående en individuell rettighet i Tana skriver seg fra 1796. Dokumentet ble tinglyst i 1798 og gjaldt laksefiske ved «Zolabatioki» i Tanaelva.⁹³ De første eiendomsutmålingene i kraft av 1775-resolusjonen fant sted i 1806 da sju eiendommer i Polmak og Alleknjarg ble utmålt. Eiendommene ble tinglyst i 1809.⁹⁴ To av dem kan gjenfinnes i dagens matrikkel (gnr. 40, bnr. 2 og gnr. 40, bnr. 3). I 1826 var det 18 eiendommer med kongelig skjøte i Tana. Rundt 30 oppsittere hadde amts-sedler på den jorden de brukte.⁹⁵ En amts-seddel ga innehaveren et hjemmelsdokument til en bestemt plass inntil skjøte kunne utstedes, og ga reelt sett samme beskyttelse som et skjøte. Ordningen ble avvirket ved jordsalgsloven av 1863.⁹⁶

En mulig årsak til at det skjedde flere eiendomsetableringer i kraft av 1775-resolusjonen i Vest-Finnmark enn i Øst-Finnmark kan være at det i østfylket var mindre behov for jordutmålinger for å skape ordnede forhold i jordbruket. Der det ikke var behov for jordutmålinger for å skape slik orden, for eksempel fordi brukskonkurransen var liten eller fordi lokale sedvaner regulerte bruken, var det heller ikke nødvendig å anvende resolusjonen. Allan Kristensen gir følgende forklaring i en bakgrunnsutredning for Samerettsutvalget:⁹⁷

«Det faktum at jordutvisningsresolusjonen av 1775 i så liten grad fikk betydning i Øst-Finnmark, tror jeg må ses i sammenheng med de rådende sedvanene. Samene visste hvilke engsletter de kunne bruke, og hvilke naboen brukte. Sedvanen med kollektiv bruk kunne altså brukes for å fordele [engslettene], og dermed forelå det ikke noe utpreget behov for å få avklart enkeltpersoners rett til jordstykkene.»

Stortinget anmodet 23. mars 1824 regjeringen om en oversikt over «*de Staten tilhørende Eiendomme og sammes nutidige Anvendelse*». For å følge opp dette påla Finansdepartementet landets amtmenn å opplyse «*om de i Amtsdistriktet værende Almindinger*». I Finnmark ba amtmannen fogdene om å redegjøre for statens allmenninger i deres respektive distrikter.⁹⁸

Fogden i Vest-Finnmark meldte at det her eksisterte «*Staten tilhørende Almindinger*» med ulike bruksrettigheter for lokalbefolkningen, men at distriktet var for stort til at han kunne gi «*nogen Detailleret Beskrivelse over disse*». Videre opplyste han at staten eide enkelte engslåtter og øyer der det blant annet ble drevet fuglefangst, oterveide og samlet fjær og egg. Disse områdene kunne «*maaske ikke egentlig ... kaldes Almindinger*».⁹⁹

Fogden i Øst-Finnmark uttalte at det her «*saavidt mig bekiendt, existerer ingen Staten tilhørende Almindinger*». Amtmannen tok dette til etterretning og journalførte at fogden «*melder at i Øst-Finnmarken ikke existere nogen Staten tilhørende Almindinger*».¹⁰⁰

Det er vanskelig å si noe om årsaken til fogdenes ulike syn på eksistensen av «*Staten tilhørende Almindinger*». Den hyppigere bruken av 1775-resolusjonen i vest kan imidlertid ha bidratt til å opprettholde og forsterke synet på staten som allmenningseier, mens den mindre omfattende bruken av resolusjonen i øst, kan ha ført til at det her ikke var en slik effekt.

Etter at Finansdepartementet hadde mottatt amtmannens innberetning, utarbeidet det en oversikt som ble sendt Stortinget. Til tross fra at innberetningen ga grunnlag for å skille mellom statsallmenninger med bruksrett for lokalbefolkningen i Vest-Finnmark, andre statseiendommer i Vest-Finnmark og allmenninger uten definert eier i

90 Finnmarkskommisjonen rapporter, *felt 2 Nesseby*, 2013 s. 49 og 66 og *felt 5 Varangerhalvøya øst*, 2014 s. 55–56.

91 Finnmarkskommisjonen, *Rapport felt 6 Varangerhalvøya vest*, 2015 s. 21 og 61.

92 Finnmarkskommisjonen, *Rapport felt 4 Karasjok*, 2019 s. 26 og 38.

93 Finnmarkskommisjonen, *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 39–40. Det er noe usikkert hvor «Zolabatioki» var lokalisert, men det er trolig i den delen av Tana som før 1751 var svenskstyrt.

94 Finnmarkskommisjonen, Op. cit., 1. juni 2026 (jnr. 14/294-47) s. 50 flg.

95 NIKU Oppdragsrapport 39/2017, s. 75–79.

96 Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 151.

97 Allan Kristensen, *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger – med utgangspunkt i studier av tingbøkene fra Finnmark for perioden 1620 – 1770* [i] NOU 2001: 34 s. 33 flg. på s. 52.

98 Steinar Pedersen, *Fra bruk av naturgodene etter samiske sedvaner til forbud mot jordsalg til ikke-norsktalende*, [i] NOU 2001: 34 s. 289 flg. på s. 299–301. Se også Øyvind Ravna, *Nye bidrag til eiendomshistorien i Finnmark*, [i] Heimen nr. 1:2017 s. 6 flg. på s. 16.

99 Steinar Pedersen, Op. cit., [i] NOU 2001: 34 s. 289 flg. på s. 301–302.

100 Sitert etter Steinar Pedersen, Op. cit. [i] NOU 2001: 34 s. 289 flg. s. 302 og s. 303.

Øst-Finnmark,¹⁰¹ ga departementet en felles omtale av grunnen i Finnmark: «*I det egentlige Finmarken, hvor lidet eller ingen matriculeret Jord findes, maa vel alt det øvrige i vidløftig forstand kaldes Almindinger*».¹⁰²

Utsagnet er inntatt i en beskrivelse av «*Statens Eiendomme*». Det må derfor antas at departementet anså Finnmark som en statsallmenning der lokalbefolkningen hadde rett til ulike former for utmarksbruk i samsvar med bruksutøvelsen fra gammel tid og de lokale bruksforholdene. Departementet gir ikke på noen måte uttrykk for at grunnen i Finnmark var et statlig «*Jordegods*» eller «*Krongods*» der staten har ubegrenset eiendomsrett.

Også på 1830-tallet ga både lokale statlige embedsmenn og sentraladministrasjonen uttrykk for at Finnmark var allmenningss grunn, der rettighetene var delt mellom staten og lokalbefolkningen. Dette gjaldt nå både vestfylket og østfylket der fogden betegnet furuskogene i Sør-Varanger som ble norsk område i 1826, som «*statens Almindingskove*».¹⁰³

Statsmyndighetene gjorde også i første halvdel av 1840-tallet gjeldende at Finnmark var en allmenning, som var klart atskilt fra statens jordegods. I Finansdepartementets oversikt over statens eiendommer fra 1845, som ble utarbeidet i 1842 og 1843, viser amtmannen under tittelen «*Statens Almindinger*» til at det var lite matriculert jord i Finnmark. Derfor måtte alt land som ikke var ryddet og utmålt til private «*formeentlig ... ansees som Almindinger*». Amtmannen ga også uttrykk for at i Finnmark «*eier Staten intet Jordegods*».¹⁰⁴

Det må etter dette antas at praktiseringen av 1775-resolusjonen frem til slutten av 1840-tallet i liten grad påvirket de lokale rettsoppfatningene. Trolig hadde resolusjonens bestemmelser heller ikke nevneverdig faktisk innvirkning på befolkningens ressursforståelse. De lokale brukssedvanene sto etter alt å dømme ved lag uavhengig av statens jordutmålinger. Dette er ikke spesielt overraskende sett i lys av at resolusjonens § 6 slår fast at «*De Herligheder, som hidindtil have været tilfælles for hele Bygder eller Almuen i Almindelighed ... forblive fremdeles til saadan almindelig Brug*».

101 Eiendomsvarianter på individnivå var ikke et tema i departementets oversikt, men i Finnmark var det på denne tiden etablert med grunnlag i skjøte utstedt i medhold av 1775-resolusjonen, eiendommer etablert med grunnlag i amtsseddel, og jordplasser som var tatt i bruk uten offentlig godkjenning.

102 Finansdepartementet, *Beskrivelse over Statens Eiendomme, forfattet dels i Aaret 1825 og dels i 1826*, 1827 s. 75, sitert etter Steinar Pedersen, Op. cit. [i] NOU 2001: 34 s. 289 flg. På s. 304. Når det i sitatet her og i andre sitater i dette underpunktet vises til «*det egentlige Finmarken*», siktes det til det området som i dag utgjør Finnmark fylke, i motsetning til datidens Finnmark Amt, som også omfattet deler av dagens Troms fylke.

103 Steinar Pedersen, Op. cit. [i] NOU 2001: 34 s. 289 flg. På s. 308. Se også s. 307–310.

104 Steinar Pedersen, Op. cit. [i] NOU 2001: 34 s. 289 flg. På s. 310–311.

Antallet eiendomsutmålinger var noe høyere i nedre Tana enn i øvre Tana i årene frem til slutten av 1840-tallet. I dagens matrikkel kan man gjenfinne seks nymatrikulerte eiendommer i øvre Tana og 23 i nedre Tana med tinglysningsdato før 1850.¹⁰⁵ Sett i forhold til innbyggertallet ble det imidlertid i disse årene utmålt et større antall eiendommer blant fastboende i øvre Tana enn i nedre Tana. Bortsett fra dette, ser det ikke ut til å ha vært forskjeller i måten 1775-resolusjonen ble implementert på i de ulike delene av Tana. Det er heller ikke ellers noe som tyder på at det var noen forskjell på den statlige forvaltningen av øvre og nedre Tana i denne perioden.

4.3.2 Fremveksten av læren om «statens umatrikulerte grunn» – staten som enerådende grunneier

Redegjørelsen i punkt 4.3.1 tyder på at statens syn på rettighetsforholdene i Finnmark på 1840-tallet ikke var vesentlig annerledes enn i 1775. I løpet av de følgende tiårene oppsto det imidlertid en oppfatning i embetsverket og i juridiske fagmiljøer om at statens eiendomsrett til grunnen i Finnmark hadde et annet innhold enn statens eiendomsrett til andre utmarksområder, og at Finnmark ikke var allmenningss grunn. Et tidlig uttrykk for det endrede statlige synet er følgende uttalelse fra Finansdepartementet i en odelstingsproposisjon fra 1848 om opphevelse av forbudet mot salg av statsallmenninger i 1821-loven om det beneficierende Gods:¹⁰⁶

«Det egentlige Finmarken har nemlig fra gammel Tid af været betragtet som tilhørende Kongen eller Staten, fordi det oprindelig kun var beboet af et Nomadefolk, Lapperne uden faste Boliger. Lidt efter lidt blev dog en Deel deraf bebygget af Indvandrede, hvilke dog ei betragtedes som Eiere af Jorden (cfr. § 19 i Forord. Af 5te Febr. 1685). Finmarken har derfor fra de ældste Tider været benævnt og behandlet som en Colonie.»

Til tross for at proposisjonen fastslår at Finnmark «*fra gammel Tid*» har vært ansett som Kongens/statens eiendom, viser proposisjonen at departementet erkjente at det fantes allmenningsrettigheter i Finnmark. Etter å ha omtalt de fastboendes bruksrettigheter uttaler departementet, blant annet med henvisning til grensetraktaten med Sverige av 1751:¹⁰⁷

105 Statens kartverk, *Matrikkelenheter ordnet etter gårds- og bruksnummer*, Tana, november 2022 (jnr. 17/624-11).

106 Oth. prp. nr. 21/1848 Angaaende naadigst Proposition til Norges Riges Storting om Udfærdigelse af en Lov om Ophævelse af § 38 i Lov af 20de August 1821 om det beneficierende og Statens Gods s. 23 (sitert etter NOU 1993: 34 s. 339).

107 Oth. prp. nr. 21/1848 s. 28. Sitert etter NOU 2001: 34 s. 313.

«Ved siden av denne Brugsret, som de faste Indbyggere have over det fælles Territorium, maa og mærkes den Ret til Havnegang, Jagt, Fiskerie og Hugst i Skovene, som tilkommer saavel norske som svenske Finner.»

Proposisjonen betegner grunnen i Finnmark som «*de Finmarkske Almindinger*» og gir uttrykk for at disse hadde en annen karakter enn statsallmenningene i Sør-Norge. Allmenningene i Finnmark omtales ikke som statsallmenninger, men departementet anså heller ikke grunnen i Finnmark som et statlig jordegods der lokalbefolkningen ikke hadde bruksrettigheter.¹⁰⁸

Departementets utsagn om at Finnmark «*fra gammel Tid*» hadde vært ansett som norsk statseiendom, kan ikke forenes med det faktum at indre Finnmark først ble norsk territorium i 1751, og grenseområdene mot Russland i Sør-Varanger først i 1826. Synspunktet fikk imidlertid raskt tilslutning i juridisk teori, der det også ble forsterket. Et uttrykk for dette er at professor Fr. Brandt i 1867 skriver det følgende om rettighetsforholdene i Finnmark:¹⁰⁹

«Det *egentlige Finmarken* har lige fra den ældste Tid været betragtet som den norske Stats *Ejendom*. Først langt ned i den historiske Tid er dette Distrikt blevet bebygget af Indvandrede; men disse ansaaes ikke som Ejere af Grunden».

Mens Finansdepartementet bruker uttrykket «*fra gammel Tid*», slår Brandt fast at Finnmark har vært eid av staten fra «*den ældste Tid*». Han begrunner ikke synspunktet, mens departementets syn er begrunnet med at Finnmark opprinnelig bare var befolket av nomader hvis bruk ikke kunne gi grunnlag for erverv av eiendomsrett, og med at området rettslig sett var en koloni.

Imidlertid fremholder også Brandt at grunn i Finnmark som ikke var utmålt til private, var allmenningsgrunn der befolkningen hadde ulike bruksrettigheter. Om dette uttaler han:¹¹⁰

«I Forhold til de udviste Lodder blev den øvrige Del af Finmarken at betragte som en Almenning (jf. Skovl. 1863 § 56); dog skulde al Furu- og Granskov være det Offentlige forbeholdt, men Birkeskoven bestemmes til visse Bygder, som dertil er trængende.»

108 Steinar Pedersen, *Fra bruk av naturgodene etter samiske sedvaner til forbud mot jordsalg til ikke-norsktalende*, [i] NOU 2001: 34 s. 289 flg. på s. 315.

109 Fr. Brandt, *Tingretten fremstillet efter den norske Lovgivning*, 1867 s. 194. Utsagnet er gjentatt i 2. utg. (1878) s. 181–182 og 3. utg. (1892) s. 188. Se også Fr. Brandt, *Brudstykker af Forelesninger over Tingsretten*, 1863 s. 111.

110 Fr. Brandt, *Tingretten fremstillet efter den norske Lovgivning*, 1867 s. 194. Se også 2. utg s. 182 og 3. utg. s. 189.

Brandt viser i sitatet til § 56 i lov 22. juni 1863 nr. 2 om Skovvæsenet (Skovloven). Etter bestemmelsen kunne politiet påtale «*Ethvert Indgreb i Statsalminding, derunder innbefattet Statens Skov i det egentlige Finmarken*», med mindre gjerningen «*ikke efter den almindelige Lovgivning egner sig til Forfølgning som Justissag*». Det fremgår dermed av Skovloven § 56, som ble opphevet ved lov 14. juni 1985 nr. 71, at Finnmark i denne relasjonen ble ansett som en statsallmenning. Brandt trekker også frem samenes rettigheter:¹¹¹

«Ved siden av den Brugsret, som saaledes tilkommer de faste Beboere over det fælles Territorium, maa mærkes den Ret, som baade de *norske* og de *svenske Finner* har til Havnegang, Jagt, Fiskerie samt Hugst i Skovene efter Trakt. 7/18 Oktbr. 1751 §§ 10-13 og 16, jfr. Reskr. 27. Septbr. 1726».

Til tross for at både Finansdepartementet og Brandt anfører at Finnmark var statseid, la de dermed til grunn at det eksisterte ulike allmenningsrettigheter som tilkom lokalbefolkningen. Også jordsalgsloven av 1863, som avløste 1775-resolusjonen, var basert på et slikt syn. I motsetning til resolusjonen opplyser riktignok lovens tittel at den gjaldt avhendelse av «*Statens Jord*», men 1863-loven har likevel et visst preg av å stadfeste de lokale allmenningsrettighetene.

Lovens § 1 om at områder som var sommerbeite for bufe eller rein ikke kunne avhendes, ga dessuten rettighetene et visst vern. Videre ble 1775-resolusjonens § 6 om at ressurser som hadde ligget til «*alminnelig Brug*» fortsatt skulle gjøre det, beholdt. Bestemmelser i resolusjonen om andre forhold enn allmenningsbruk, blant annet §§ 1, 2, 7 og 8, ble derimot opphevet.¹¹²

Statens oppfatning fra 1848 og frem til og med jordsalgsloven av 1863 var dermed fortsatt at grunn i Finnmark som ikke var utmålt til private, var en form for allmenningsgrunn. Staten anså seg selv som grunneier, men eierrådigheten var begrenset av de lokale allmenningsrettighetene. Forestillingen om at Finnmark var allmenning ser imidlertid ut til å ha blitt forlatt relativt kort tid etter at 1863-loven ble vedtatt. I et prosesskrift utarbeidet i 1864 til bruk i en rettssak om hogst i Alta-skogen anførte Regjeringsadvokaten:¹¹³

«Finmarken, det gamle Skatteland uden fastboende jordbrugende Indvaanere, er som bekjendt taget i uindskrænket Besiddelse og koloniseret af selve Kronen. Den fuldt organiserede Stat underlagde sig det herreløse af Nomader

111 Fr. Brandt, Op. cit., 1867 s. 195. Se også 2. utg. s. 183 og 3. utg. s. 190.

112 Se nærmere Steinar Pedersen *Fra bruk av naturgodene etter samiske sedvaner til forbud mot jordsalg til ikke-norsktalende*, [i] NOU 2001: 34 s. 289 flg. på s. 331–337.

113 Sitert etter NOU 1993: 34 s. 339. Se også NOU 2001: 34 s. 337.

gjennomfarne Land som Eiendom, og benyttede denne Eiendom ganske som en Privatmand, der ikke er bunden av andres Rett. Hele Finmarken, da væsentlig en Skovmark, blev en Kronodomæne».

Regjeringsadvokaten postulerer her at staten som grunneier i Finnmark «ikke er bunden av andres Rett», og at Finnmark var et «Kronodomæne». Det dreier seg dermed om en ubegrenset eiendomsrett for Kongen/staten, der befolkningen verken har allmenningsrettigheter eller andre rettsbeskyttede bruksrettigheter. Oppfatningen fikk betegnelsen «*læren om statens umatrukkerte grunn i Finnmark*», og ble etter hvert den rådende oppfatningen av rettsforholdene i Finnmark.

Mens jordsalgsloven av 1863 kan anses å stadfeste at det eksisterte visse allmenningsrettigheter i Finnmark, viser forarbeidene til jordsalgsloven av 1902 at grunnen i Finnmark nå er ansett som en norsk/statlig *privateiendom* som staten kunne håndtere som den måtte finne det for godt.¹¹⁴ I 1919 oppsummerte professor Nicolaus Gjelsvik i datidens tingsrettslige standardverk rettighetssituasjonen i Finnmark på følgende måte:¹¹⁵

«Den bruksrett, staten saaledes har git i Finmarken, er en ret, som staten kan ta tilbake, naar den vil, uden at det er at gaa nogen privatmands ret for nær.»

Gjeldsviks utsagn signaliserer at folk i Finnmark ikke hadde noen selvstendige rettigheter til utmarkshøsting. Statens eierposisjon var av en slik art at finnmarkingenes utmarksbruk var «*tålt bruk*» som ikke kunne gi grunnlag for rettsserv, og der de rettighetene som var nedfelt i 1775-resolusjonen og senere lovgivning fritt kunne innskrenkes eller oppheves.

Staten har også ellers i Norge blitt ansett som eier av store skogs- og fjellområder, men uten å ha anført at statens eierposisjon var til hinder for rettighetsserv på lokalbefolkningens hånd, eller at de lokale rettighetene manglet et selvstendig rettsgrunnlag. For eksempel er statens eiendomsrett i statsallmenningene i Sør-Norge betegnet som en «*eiendomsrett av særlig karakter på grunn av den særegne og store begrensning de bruksberettigedes rettigheter medfører*».¹¹⁶

Lovgivningen har også anerkjent at lokalbefolkningens rettigheter i statsallmenningene har grunnlag i alders tids

bruk.¹¹⁷ Anerkjennelsen kom i NL (1687) 3-12-1 til uttrykk slik: «*Saa skal Alminding vere, saasom den haver været af Gammel Tid, baade det øverste og yderste*».¹¹⁸ Senere allmeningslovgivning har hatt liknende formuleringer. Fjellogen av 1920 hadde i § 2 en bestemmelse om at bygdene i statens allmenninger fremdeles skulle «*utøve sine bruksrettigheter ... som fra gammel tid*». I gjeldende fjellov av 1975 heter det i § 2 første ledd: «*Rett til allmenningsbruk ligg til bygd eller grend som frå gamal tid har hatt slik rett.*»

Det har også forekommet at det i statsallmenningene med grunnlag i utøvd bruk kan være etablert særrettigheter til blant annet setring og fiske som går lenger enn de rettighetene som er lovfestet i allmenningslovgivningen.¹¹⁹ Høyesterett slår i Rt. 1982 s. 1575 fast at det er «*uomtvistet at det kan foreligge særrettigheter i statsallmenning*», og at slike rettigheter «*står på egne ben i kraft av et særskilt rettsgrunnlag på tvers av allmenningensretten*», for eksempel hevd.¹²⁰ Dette er også forutsatt i fjellovas § 1 fjerde ledd, der det heter at rettigheter i statsallmenningene «*i kraft av særleg heimel*» ikke er omfattet av loven. I merknadene til bestemmelsen viser Landbruksdepartementet til at den tilsvarer § 48 i 1920-loven, og uttaler:¹²¹

«Regelen er så sjølvsagt at det i og for seg ikkje skulle vere naudsynleg å ha den med i lovteksten. Men den gjer heller ingen skade, og det kunne lett gje opphav til mistyding om den vart teken bort.»

Situasjonen i Finnmark, der staten etter hvert anså seg som enerådende grunneier og anførte at lokalbefolkningen ikke hadde noen selvstendige rettigheter eller kunne opparbeide rettigheter gjennom langvarig bruk, var derfor et markant avvik fra rettstilstanden ellers i landet.

Oppfatningen om staten som enerådende grunneier har også ligget til grunn for jordsalgslovene av 1902 og 1965. Det fantes riktignok enkelte bestemmelser om rett til ulike typer utmarksbruk for lokalbefolkningen både i de to jordsalgslovene og i andre lover, men staten mente at disse rettigheter fritt kunne oppheves ved senere lovvedtak.

Spørsmålet om rettighetsserv på den usolgte grunnen i Finnmark med grunnlag i langvarig bruk, har sjelden vært behandlet i rettspraksis. I 1960 la imidlertid Høyesterett til

114 Se f.eks. Steinar Pedersen, *Fra bruk av naturgodene etter samiske sedvaner til forbud mot jordsalg til ikke-norsktalende*, [i] NOU 2001: 34 s. 289 flg. på s. 364–366. Se også Kirsti Strøm Bull, *Jordsalgslovgivning. En retts-historisk lovgjennomgang av jordsalgslovgivningen i Finnmark i perioden 1775 – 1965*, 2014 s. 76–99.

115 Nicolaus Gjelsvik, *Norsk tingsret. Forelesninger*, 1919, s. 113. Uttalelsen er gjentatt i de to senere utgavene av boken, 2. utg. 1926 og 3. utg. 1936.

116 Rt. 1963 s. 1263 (Vinstre) på s. 1268. Se også s. 1277.

117 For en bredere fremstilling av det rettslige grunnlaget for allmenningsretten, kan det vises til Thor Falkanger, *Allmenningsrett*, 2009, s. 45–53, jf. også s. 39–41.

118 Tilsvarende formulering var inntatt i bolk VII, kapittel 61 i Magnus Lagabøtes landslov fra 1274. Uttrykkene «øverste» og «yderste» sikter til fjellstrekninger og sjøen, jf. Falkanger, *Op. cit.* s. 47.

119 Se for eksempel RG 1961 s. 148 (Eidsivating), RG 1977 s. 65 (Eidsivating) og Rt. 1982 s. 1575 (Krogsgård).

120 Rt. 1982 s. 1575 på s. 1580.

121 Ot. prp. nr. 32 (1973–74) s. 36.

grunn at de dagjeldende reglene i 1775-resolusjonen og jordsalgsloven av 1902 ikke ga rom for en annen ordning enn ellers i landet.¹²² En sildoljefabrikk hadde derfor med grunnlag i hevd ervervet rett til vannuttak fra et nærliggende vann. I dommen uttaler førstvoterende:¹²³

«Uten at jeg vil ha sagt noe om statens grunn i Finnmark i enhver henseende kan betraktes som ren privateiendom, anser jeg det klart at den i ethvert fall ikke er ren statsalmenning.»

Dommen gjaldt hevd av en rettighet som ikke var regulert i jordsalgslovgivningen, og var ikke til hinder for at det utvalget som forberedte jordsalgsloven av 1965 utalte:¹²⁴

«Så langt tilbake som den norske søge vet å berette, var all jord og grunn i det egentlige Finnmark betraktet som statens eiendom.»

Det er usikkert om utsagnet medfører noen selvstendig stillingtagen fra lovutvalgets side, men utvalget gjengir den rådende oppfatningen blant norske jurister på 1960-tallet.

4.4 Utviklingen fra 1965-loven og frem til i dag

Læren om statens umatrikulerte grunn sto i akademisk-juridiske kretser mer eller mindre uimotsagt frem til 1972 da Sverre Tønnesen forsvarte sin juridiske doktoravhandling, *Retten til jorden i Finnmark*. Tønnesen antok blant annet at den samiske lokalbefolkningen i Finnmark opprinnelig hadde utøvd en rådighet over grunn og ressurser som «etter nåtidens mål» kan sammenliknes med en grunneiers rådighetsutøvelse.¹²⁵ Han stilte videre spørsmål ved berettigelsen av statens ubegrensede eierrådighet, og lanserte begrepet Finnmarksallmenningen. Slik Tønnesen så det, måtte fylkets befolkning i alle fall ha bruksrett til hogst, bufebeite og den utmarkshøstingen som ellers måtte være aktuell ut fra lokale bruks- og ressursforhold.¹²⁶

Tønnesens synspunkter fikk en viktig plass Samerettsutvalgets mandat. Nordli-regjeringen oppnevnte utvalget 10. oktober 1980 for å utrede retten til land og vann i landets samiske bosettingsområder. Utvalgets mandat viser blant annet til Tønnesens spørsmål om «et bygdelag i Finnmark i

dag kan ... få medhold av domstolene om det går til sak mot f.eks. staten og krever fastslått at en bestemt eierfunksjon tilligger bygdefolket».¹²⁷

Flertallet i Rettsgruppen under Samerettsutvalget konkluderte i NOU 1993: 34 med at staten eier grunnen i Finnmark.¹²⁸ Man holdt muligheten åpen for at de indre delene av fylket som frem til 1751 var underlagt svensk jurisdiksjon, opprinnelig kan ha vært eid av andre,¹²⁹ men anså det unødvendig å ta stilling til spørsmålet. Utviklingen i de påfølgende over 200 årene hadde uansett etablert statens eiendomsrett som et festnet rettsforhold.¹³⁰

Gruppens mindretall konkluderte med at den delen av Finnmark som før 1751 var underlagt svensk jurisdiksjon, var og fortsatt er eid av den befolkningen som bor i og bruker områdene.¹³¹ Rettighetsbærerne er ifølge mindretallet i hovedsak kollektive lokale enheter; en form for bygdeallmenninger hvor rettighetene ligger til befolkningen i vedkommende bygd.¹³²

Selv om det var dissens i Rettsgruppen om den geografiske utstrekningen av statens eiendomsrett, var det enighet om at det tilligger befolkningen i Finnmark så mange selvstendige rettigheter til ulike typer utmarksbruk at statsgrunnen i fylket må anses som en form for allmenning.¹³³ Gruppen holdt også muligheten åpen for at det kunne foreligge andre lokale rettsdannelser. Om bygdelagenes disposisjoner heter det:¹³⁴

«Det kan ikke utelukkes at enkelte bygdelag har ervervet særlig rett [ut over den generelle allmenningsretten] til bruken av visse ressurser med hjemmel i reglene om alders tids bruk, lokal sedvanerett eller «festnede forhold» slik disse er utformet i praksis og teori».

I konklusjonen om eiendomsretten til grunnen i ytre Finnmark viste flertallet til Vinstra-dommen i Rt. 1963 s. 1263 der

127 NOU 1984: 18 s. 42–43.

128 NOU 1993: 34 s. 230–266. Flertallet besto av Tor Falch (leder), Torgeir Austenå, Sverre Dragsten, Tor Falkanger, Stein Owe og Gudmund Sandvik.

129 NOU 1993: 34 s. 262 der det bemerkes at spørsmålet må «i det minste kunne sies å være usikkert.»

130 NOU 1993: 34 s. 261–266.

131 NOU 1993: 34 s. 266–267. Mindretallet besto av Otto Jebens. Han fastholdt og utdypet sine synspunkter i doktoravhandlingen *Om eiendomsretten til grunnen i Indre Finnmark*, 1999.

132 NOU 1993: 34 s. 297.

133 NOU 1993: 34 s. 322.

134 NOU 1993: 34 s. 252. Utsagnet er inntatt i flertallets fremstilling, men hadde også støtte fra mindretallet.

122 Rt. 1960 s. 810 (Sifi) på s. 811–812.

123 Rt. 1980 s. 810 (Sifi) på s. 814–815.

124 Innstilling om lov og forskrifter om Statens umatrikulerte grunn i Finnmark fylke, 29. september 1962 s. 5.

125 Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 57–58.

126 Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979 s. 301–313.

Høyesterett stadfestet at staten er grunneier i de sør-norske statsallmenningene, og uttaler:¹³⁵

«Konklusjonen mht. grunneiendomsretten må derfor bli den samme for Ytre Finnmark som for de omtvistede arealer i Vinstra-dommen. Staten er eier til de umatrikulerte områdene i den tidligere privative delen av Finnmark. Reindriftsnæringen har imidlertid en meget sterk og omfattende bruksrett i området, og også de øvrige næringer og befolkningsgrupper vil kunne ha visse bruksrettigheter med større eller mindre omfang, se utredningene om de enkelte ressursene i kapittel 3 [NOU 1993: 34 s. 85–228] og Jebens' vedleggsutredning pkt. III. 4-7 [NOU 1993: 34 s. 392–394].»

På samme måte som i ytre Finnmark, antok flertallet at det også i indre Finnmark kan være etablert til dels sterke lokale rettigheter med grunnlag i den bruken som har vært utøvd. Flertallet sier ikke noe om innholdet i og omfanget av rettighetene, ettersom dette nødvendigvis vil måtte avklares etter en konkret undersøkelse av bruk og rettsoppfatninger.

Samerettsutvalget tok ikke stilling til hvem som eier de ulike delene av Finnmark, men foreslo i NOU 1997: 4 en ny forvaltningsordning for den grunnen i fylket som ikke var solgt til private. Regjeringen Bondevik II fulgte i Ot.prp. nr. 53 (2002–2003) opp utvalgets forslag om at et nytt eierorgan skulle overta forvaltningen av den usolgte grunnen i Finnmark fra staten. Utvalgets forslag om kommunal styring med utmarkshøstingen med muligheter for å etablere såkalte bygdebruksområder for å ta høyde for lokale rettsdannelser, fikk derimot ikke tilslutning.

Justisdepartementet som utarbeidet proposisjonen, delte utvalgets syn om at «*statens eierposisjon ikke nødvendigvis har ført til at selvstendig bruksrett er innskrenket eller falt bort, eller ikke har kunnet oppstå*». ¹³⁶ Departementet sa seg også langt på vei enig i grunnlaget for og intensjonen med forslaget om en kommunal forvaltningsordning som åpner for å etablere bygdebruksområder, men stilte seg tvilende til ordningens funksjonsdyktighet. Slik departementet vurderte det, var dessuten ordningen med bygdebruksområder «*lite forenlig med en oversiktlig og god ressursforvaltning*», blant annet fordi ordningen ville etablere rettigheter for en relativt snever brukerrets, og fordi det var usikkert hvilket omfang ordningen ville få. ¹³⁷

I proposisjonen uttaler departementet også at det finnes områder i Finnmark innenfor begge rettighetskategoriene i

ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 (1), og at «*hele eller deler av indre Finnmark er omfattet av det første alternativet, dvs. områder som samene har krav på "eiendoms- og besittelsesrett" til*». Når departementet likevel valgte en felles løsning for hele Finnmark, hadde det blant annet sammenheng med at det ikke var tilstrekkelig faktisk grunnlag for å skille mellom områder i Finnmark der samene etter artikkel 14 (1) har krav på å få anerkjent eiendoms- og besittelsesrett, og områder der de har krav på å få anerkjent bruksrett. ¹³⁸

Departementet uttaler at det nye eierorganet, Finnmarkseiendommen (FeFo), vil gi alle finnmarkinger «*en andel i eiendomsretten til grunnen og naturressursene*», og at FeFo, sammenholdt med finnmarkslovens system for forvaltningen av utmarksressursene har «*store likhetstrekk med en bygdeallmenning*». ¹³⁹ Videre understreker departementet at det på den grunnen der FeFo overtar grunnbokshjemmelen fra Statskog SF, kan være etablert særlige bruks- eller eierrettigheter som vil «*falle utenfor*» lovens forvaltningssystem. Til det tidligere statlige synspunktet om at utmarksbruken i Finnmark var tålt bruk, bemerker departementet at dette «*ikke kan opprettholdes*» og at utøvd bruk «*kan gi grunnlag for opparbeidelse av rettigheter*». ¹⁴⁰

Lovforslaget i Ot. prp. nr. 53 (2002–2003) hadde imidlertid ingen mekanismer for å kartlegge omfanget av eller innholdet i slike rettsdannelser. Det ble derfor fra ulike hold anført at fraværet av slike mekanismer var folkerettslig problematisk. ¹⁴¹ I en observasjonsuttalelse avgitt i 2004 uttalte ILOs overvåkingsorgan, CEACR, at lovforslaget ikke syntes å oppfylle kravene i ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 (1) om identifisering av samiske landrettigheter. ¹⁴²

Innvendingene mot lovforslaget bidro til at det ble supplert med et nytt kapittel 5 (§§ 29 til 47) med regler om kartlegging av eksisterende rettigheter for å fastslå hvilke rettigheter folk i Finnmark har «*på grunnlag av hevd eller alders tids bruk eller på annet grunnlag*», jf. finnmarksloven § 5 tredje ledd. ¹⁴³ Også § 5 annet ledd som fastslår at «*finnmarksloven ikke gjør inngrep i kollektive og individuelle rettigheter som samer og andre har opparbeidet ved hevd eller alders*

¹³⁸ Ot. prp. nr. 53 (2002–2003) s. 88. Se også s. 90.

¹³⁹ Ot. prp. nr. 53 (2002–2003) s. 103–104.

¹⁴⁰ Ot. prp. nr. 53 (2002–2003) s. 122.

¹⁴¹ Se blant annet Hans Petter Graver og Geir Ulfstein, *Folkerettslig vurdering av forslaget til ny Finnmarkslov*, utarbeidet etter forespørsel fra Stortingets Justiskomiteé, november 2003, og Utenriksdepartementet, Rettsavdelingen, *Vurdering av den folkerettslige utredningen til professorene Graver og Ulfstein*, mars 2004.

¹⁴² ILO, Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (CEACR), Individual Observation concerning Convention No. 169, Norway, Published: 2004 para 16-18 (Ilolx: 062004NOR169), der det blant annet heter at forslaget «*appears to go beyond what is permitted under Article 14*».

¹⁴³ Se nærmere Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 14–18, jf. også s. 36–37.

¹³⁵ NOU 1993: 34 s. 261. Når det i sitatet vises til «*den tidligere privative delen av Finnmark*», siktes det til den delen av Finnmark som var under dansk-norsk enejurisdiksjon før grensedragningen mot Sverige i 1751.

¹³⁶ Ot. prp. nr. 53 (2002–2003) s. 96.

¹³⁷ Se nærmere Ot. prp. nr. 53 (2002–2003) s. 99–100.

tids bruk» tydeliggjør at samisk tradisjonell bruk og annen bruk i Finnmark kan gi grunnlag for rettighetserverv. Bestemmelsen har dermed betydning ut over å uttrykke det alminnelige prinsippet om at grunneieren må respektere andres bruksrettigheter.¹⁴⁴ I Stjernøy-dommen betegner Høyesterett § 5 som «en uttrykkelig anerkjennelse av at samene på tingsrettslig grunnlag kan ha rettigheter til grunnen i Finnmark som ennå ikke er kartlagt.»¹⁴⁵

Dette fremgår også av finnmarksloven § 21 annet ledd, som også kom inn under behandlingen i Stortinget, og der det fremgår at rettighets- og forvaltningssystemet i lovens kapittel 3, ikke gjelder «i den utstrekning annet følger av særlige rettsforhold». Bestemmelsen dekker også særlige rettsforhold som måtte bli avdekket som ledd i rettighetskartleggingen.¹⁴⁶

Det FeFo har overtatt fra Statskog SF er dermed ikke en ubegrenset eierrådighet til den grunnen i Finnmark som Statskog SF tidligere hadde grunnbokshjemmel til, men en rådighet som er begrenset av de bruksrettighetene som befolkningen i Finnmark har opparbeidet gjennom langvarig bruk. Loven tar også høyde for at deler av den grunnen FeFo har overtatt kan ha andre eiere. Dette fremkommer også ved erkennelsen i finnmarkslovens § 5 første ledd om at samene «kollektivt og individuelt gjennom langvarig bruk av land og vann [har] opparbeidet rettigheter til grunn i Finnmark», og i følgende uttalelse fra Justiskomiteens flertall:¹⁴⁷

«Flertallet vil bemerke at Finnmarkskommisjonen ... kan komme til at det eksisterer bruksrettigheter på Finnmarkseiendommens grunn, at grunn som Finnmarkseiendommen står som eier av i realiteten eies av andre, eventuelt at det i tillegg eksisterer bruksrettigheter for tredjepersoner på den samme grunnen.»

4.5 Kort om Finnmarkseiendommen

Finnmarkslovens kapittel 2 trådte i kraft 1. juli 2006. Finnmarkseiendommen overtok da Statskog SFs rettslige posisjoner i Finnmark. Se finnmarksloven § 49 første ledd om at FeFo «overtar de faste eiendommer i Finnmark fylke som Statskog SF har grunnbokshjemmel til eller eier uten å ha grunnbokshjemmel». Fra samme dato fikk FeFo ansvaret for heftelser i de eiendommene og rettighetene som ble overtatt fra Statskog

SF, og ansvaret for «avtaler om bruksretter, leieretter o.l.» til disse eiendommene, jf. § 49 annet ledd.

Finnmarksloven gir i mange henseender FeFo status som privat grunneier. Blant annet vil statlige myndigheters fremtidige styring med ressursforvaltningen på FeFo-grunnen måtte skje med grunnlag i offentlig reguleringslovgivning,¹⁴⁸ og ikke i kraft av eierrådighet eller statlig instruksjonsmyndighet. Forarbeidene uttaler også at FeFo «råder som en privat grunneier over grunn og ressurser», med «samme handlefrihet som en privat grunneier».¹⁴⁹

Som grunneier er FeFo likevel underlagt flere lovfestede begrensninger enn en alminnelig privat grunneier. Blant annet setter formålsparagrafen i finnmarksloven § 1 visse rammer for utøvelsen av eierrådigheten. Paragraf 3 pålegger FeFo å se hen til statens folkerettslige forpliktelser. Paragrafene 14 og 15 begrenser FeFos adgang til pantsettelse og uttak av overskudd. Virksomheten er etter § 16 underlagt en kontrollordning, og etter § 18 visse offentligrettslige regler. I motsetning til andre private grunneiere har FeFo ikke ekspropriasjonsrettslig vern mot ny lovgivning som endrer, innskrenker eller opphever dens rettsstilling eller rettigheter, jf. § 20. Videre fremgår det av §§ 22, 23 og 25 at andre har rett til å utnytte ulike ressurser på FeFo-grunnen, og § 24 åpner for at kommunene i visse henseender kan disponere over ressursene.

Også reglene om rettighetskartleggingen i lovens kapittel 5 er et uttrykk for at innholdet i og utstrekningen av FeFos eierrådighet er mindre avklart enn det som er vanlig for private grunneiere. De nevnte reglene er et utslag av at Stortinget har ment at rettighetsforholdene på den grunnen FeFo disponerer ikke er avklarte, og ansett det nødvendig med en systematisk rettighetskartlegging for å bringe klarhet i forholdene.¹⁵⁰

De ovennevnte forholdene endrer imidlertid ikke det faktum at FeFo er et selvstendig privat rettssubjekt, som ikke er underlagt statlig instruksjonsmyndighet. Det arealet FeFo disponerer er ikke statseid, men et areal som er underlagt regional styring innenfor lovfestede rammer, og der disponeringen tilligger et styre der tre medlemmer er oppnevnt av Sametinget og tre av Finnmark fylkesting. Arealet kan anses som et kollektivt felleseie for Finnmarks befolkning, men der utstrekningen av og innholdet i FeFos eierrådighet ikke er endelig avklart. Om FeFos rolle i rettighetskartleggingen har FeFos styre i sak 18/09 vedtatt:

«FeFo vil i forhold til kartleggingsprosessene i regi av Finnmarkskommisjonen innta en aktiv rolle. Styret begrunner dette med at FeFo på denne måten kan bidra til et best

¹⁴⁴ Se for eksempel Kirsti Strøm Bull, *Finnmarksloven – Finnmarkseiendommen og kartlegging av rettigheter i Finnmark* [i] Hans-Kristian Hernes og Nils Oskal (red.), *Finnmarksloven*, 2008 s. 153–156.

¹⁴⁵ HR-2016-2030-A avsnitt 68. Se også Utmarkdomstolens dom 23. januar 2017 (14-164739TVI-UTMA) s. 58–59.

¹⁴⁶ Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 29.

¹⁴⁷ Innst. O. nr. 80 (2004–2005), henholdsvis s. 18 og 28.

¹⁴⁸ Ot.prp. nr. 53 (2002–2003) s. 107. Se også finnmarksloven § 21 første ledd.

¹⁴⁹ Ot.prp. nr. 53 (2002–2003) s. 91 og 104.

¹⁵⁰ Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 28.

mulig grunnlag for kommisjonens rapport, samtidig som FeFo også ivaretar fellesskapets interesser i prosessen best ved å opptre aktivt.»

I direktørens saksfremlegg er uttrykket «*aktiv rolle*» forklart slik:¹⁵¹

«Den passive rollen innebærer at FeFo ikke gjør noe av eget tiltak, men kun forholder seg til prosessen og de utspill kommisjonen eventuelt gjør overfor oss. Den eneste aktive rollen er den vi er pålagt i § 34 der det heter at FeFo uten ugrunnet opphold skal ta stilling til kommisjonens rapport.

Alternativet vil være å ta en aktiv rolle i forhold til kommisjonen. En aktiv rolle vil kunne utøves på ulike måter. Den mest ambisiøse måten å gjøre det på er å ta en proaktiv rolle som innebærer at FeFo, når det foreligger rettighetskrav, selv sørger for å fremme motargumenter og fronter disse bl.a. i media. En noe mer tilbaketrukket rolle vil være at FeFo som aktør skaffer seg oversikt over hvilke krav som fremmes, følger kartleggingsprosessen fortløpende og kommer med innspill når dette synes nødvendig for å sikre et best mulig beslutningsgrunnlag for kommisjonens rapport og de interesser FeFo er satt til å ivareta.

Direktørens konklusjon er at FeFo bør innta en aktiv rolle, men ikke en proaktiv rolle. Dette for å sikre de interesser FeFo er satt til å ivareta på vegne av fylkets befolkning i disse prosessene.»

Finnmarkseiendommen har også fremholdt at man så lenge Finnmarkskommisjonen utreder et felt først og fremst anser sin rolle å være «*bidragsyter for å belyse faktum*», og uttalt:¹⁵²

«FeFos vurdering av rettighetsforholdene i det enkelte felt kommer først etter at rapporten foreligger jf. finnmarksloven § 34. Dette er bakgrunnen for at FeFo ikke har tilkjennegitt noen synspunkter for eller imot innkomne krav. FeFo anmoder om at dette kommer klart fram i kommisjonens rapport.»

På kommisjonens høringsmøte for felt 3 Sørøya i Hammerfest 29. og 30. august 2012, fremholdt daværende FeFo-direktør, Jan Josef Olli, at FeFo så lenge sakene er til behandling i kommisjonen ikke vil opptre som en aktiv part eller gi uttrykk for enighet eller uenighet når det gjelder de spørsmålene kommisjonen behandler. Imidlertid vil FeFo bidra til saksopplysningen blant annet ved å legge frem dokumenter og annet relevant materiale.

I felt 7 Tana/Tanafjorden har FeFo på forespørsel fra kommisjonen oversendt aktuelt arkivmateriale i den grad det har vært mulig å fremskaffe slikt materiale. For øvrig er FeFos deltakelse i de sakene kommisjonen har behandlet i feltet, noe nærmere omtalt under behandlingen av de enkelte rettighetsmeldingene i rapportens kapittel 8 flg.

¹⁵¹ Finnmarkseiendommen – direktørens saksfremlegg, styrevedtak sak 18/09.

¹⁵² Finnmarkseiendommen, *Ansvar for sakens opplysning ibt. finnmarksloven § 32 og innspill fra FeFo knyttet til ytterligere dokumentasjonsbehov*, notat til Finnmarkskommisjonen, oversendt pr. e-post 7. oktober 2011.

5. SAKER SOM ER REIST FOR KOMMISSJONEN

5.1 Innledning

Finnmarkskommisjonen har som nevnt i punkt 1.1 behandlet 55 rettighetsmeldinger i felt 7 Tana/Tanafjorden. Av disse 55 meldingene reiser 21 spørsmål om ulike typer kollektive rettighetserv. To meldinger gjelder hele det arealet som Finnmarkseiendommen (FeFo) overtok fra Statskog ved finnmarkslovens ikrafttreden, og to meldinger gjelder erverv av alminnelig reindriftsrett. De resterende 17 kollektive meldingene er reist av bygdelag og andre sammenslutninger, og reiser spørsmål om den befolkningen som meldingsfremsetterne representerer, har opparbeidet ulike typer kollektive rettigheter på den grunnen FeFo overtok. Av disse 17 meldingene, reiser to meldinger i tillegg spørsmål om erverv av rettigheter til fiske i hele eller deler av Tanafjorden.

I tillegg til de 21 kollektive rettighetsmeldingene, har kommisjonen behandlet 34 rettighetsmeldinger som er fremmet av enkeltpersoner eller familier.

Punkt 5.2 gir en kronologisk gjennomgang av de kollektive rettighetsmeldingene, hvilke spørsmål de har reist, og i hvilket kapittel i rapporten de er behandlet. En tilsvarende gjennomgang av de individuelle rettighetsmeldingene følger i punkt 5.3.

Noen meldinger har både reist spørsmål som er behandlet, og spørsmål som ikke er behandlet fordi de faller utenfor kommisjonens mandat. I disse tilfellene har kommisjonen redegjort for avgrensningene i de respektive kapitlene.

Kommisjonen har i tillegg til de meldingene som er helt eller delvis behandlet, mottatt 11 meldinger som ikke er behandlet. Se punkt 5.4.

Kartene i figur 5.1–5.4 viser hvilke deler av felt 7 Tana/Tanafjorden meldingene omfatter. Innledningsvis i hvert kapittel er det inntatt kart som viser de enkelte rettighetsmeldingenes geografiske lokalisering. I de tilfellene kommisjonen har ansett det nødvendig, for eksempel fordi det er avvik mellom kravsområdet og kommisjonens konklusjon, er det også inntatt egne konklusjonskart.

5.2 Kollektive rettighetsmeldinger

Rettighetsmeldingene er nedenfor oppført i den rekkefølgen kommisjonen har mottatt dem. I rapporten er de i noen grad behandlet i en rekkefølge som bygger på deres geografiske lokalisering. Arealangivelsen under de ulike meldingene er beregnet av kommisjonen, og bygger på meldingsfremsetternes opplysninger og kartfestelser.

(1). *Kollektiv hogstrett på Norskholmen (jnr. 15/199)*

Meldingen er sendt til kommisjonen 20. april 2010 og reiser spørsmål om personer bosatt i Tana kommune og som tilhører familier med tilknytning Norskholmen har opparbeidet fortrinnsrett til å få utvist vedteig i kravsområdet som omfatter om lag 1,5 km². Meldingen er behandlet i kapittel 23.

(2). *Bivdu (tidligere Tana og omegn sjølaksefiskeforening) (jnr. 17/129)*

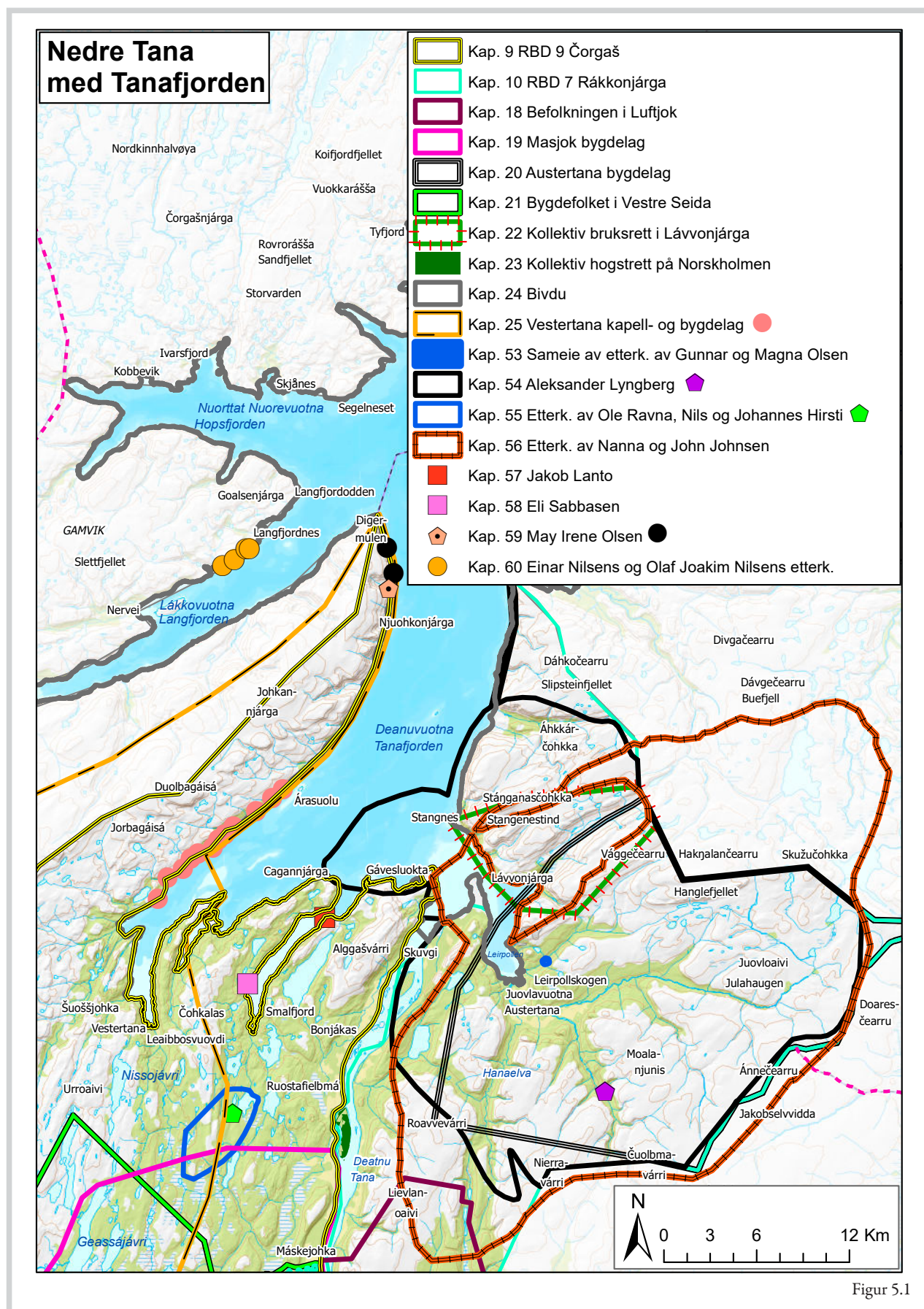
Meldingen ble fremmet for kommisjonen 12. juli 2010, og gjaldt i sin opprinnelige utforming ulike forhold knyttet til sjølaksefiske i Tanafjorden. Ved tilleggsmelding 12. oktober 2021, ble kravet utvidet til også å omfatte annet fiske i Tanafjorden. Det sjøområdet kravet omfatter utgjør om lag 833,5 km². Meldingen er behandlet i kapittel 24.

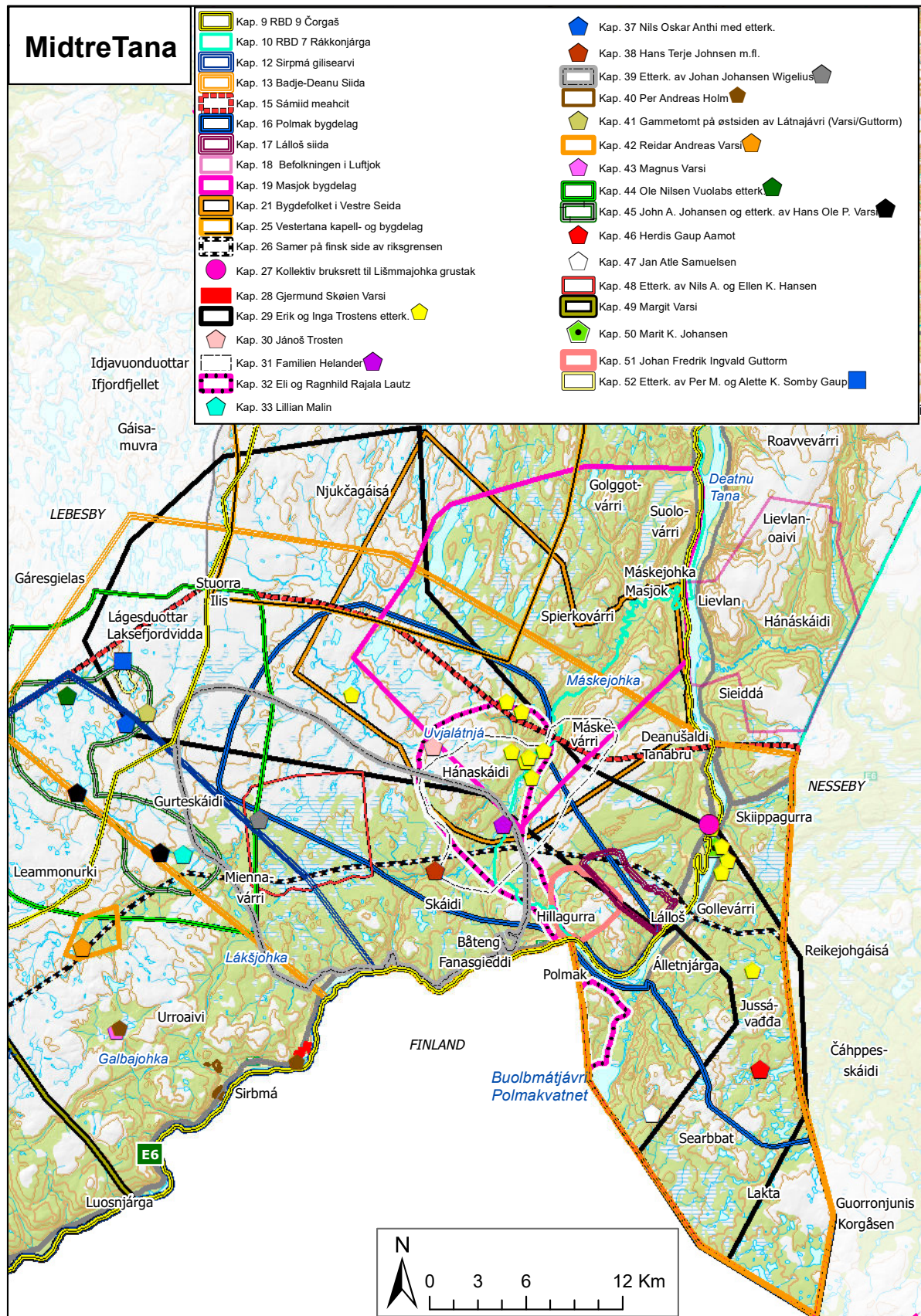
(3). *Kollektiv bruksrett til grustak ved Lišmmajohka (jnr. 15/200)*

Rettighetsmeldingen ble fremmet 11. januar 2011, og reiser spørsmål om lokalbefolkningen på strekningen Hedeguohppi-Horma har bruksrett til vederlagsfritt uttak av sand og grus fra Lišmmajohka grustak til eget bruk. Meldingen er behandlet i kapittel 27.

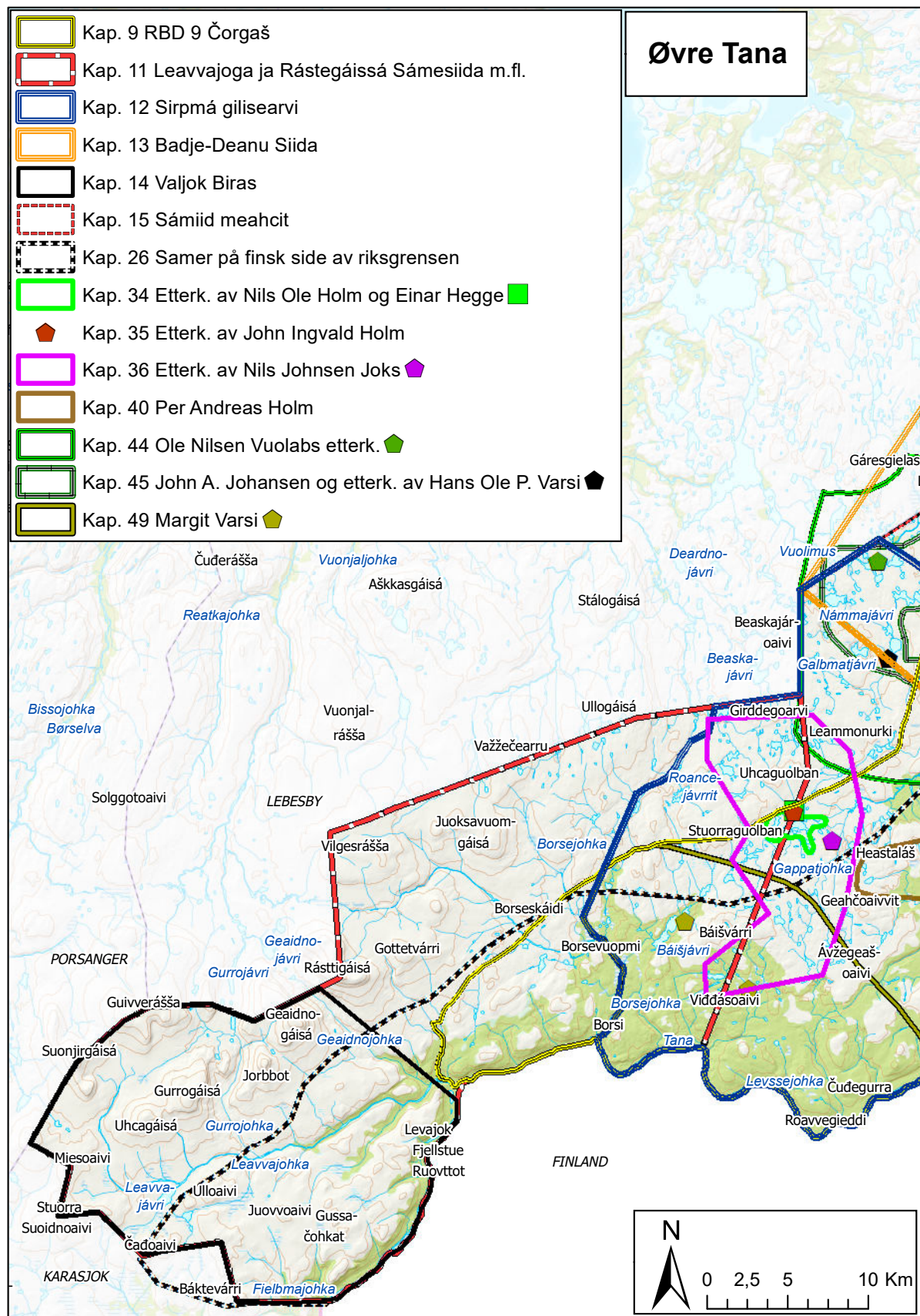
(4). *Valjok biras (jnr. 19/1069, jf. jnr. 14/361)*

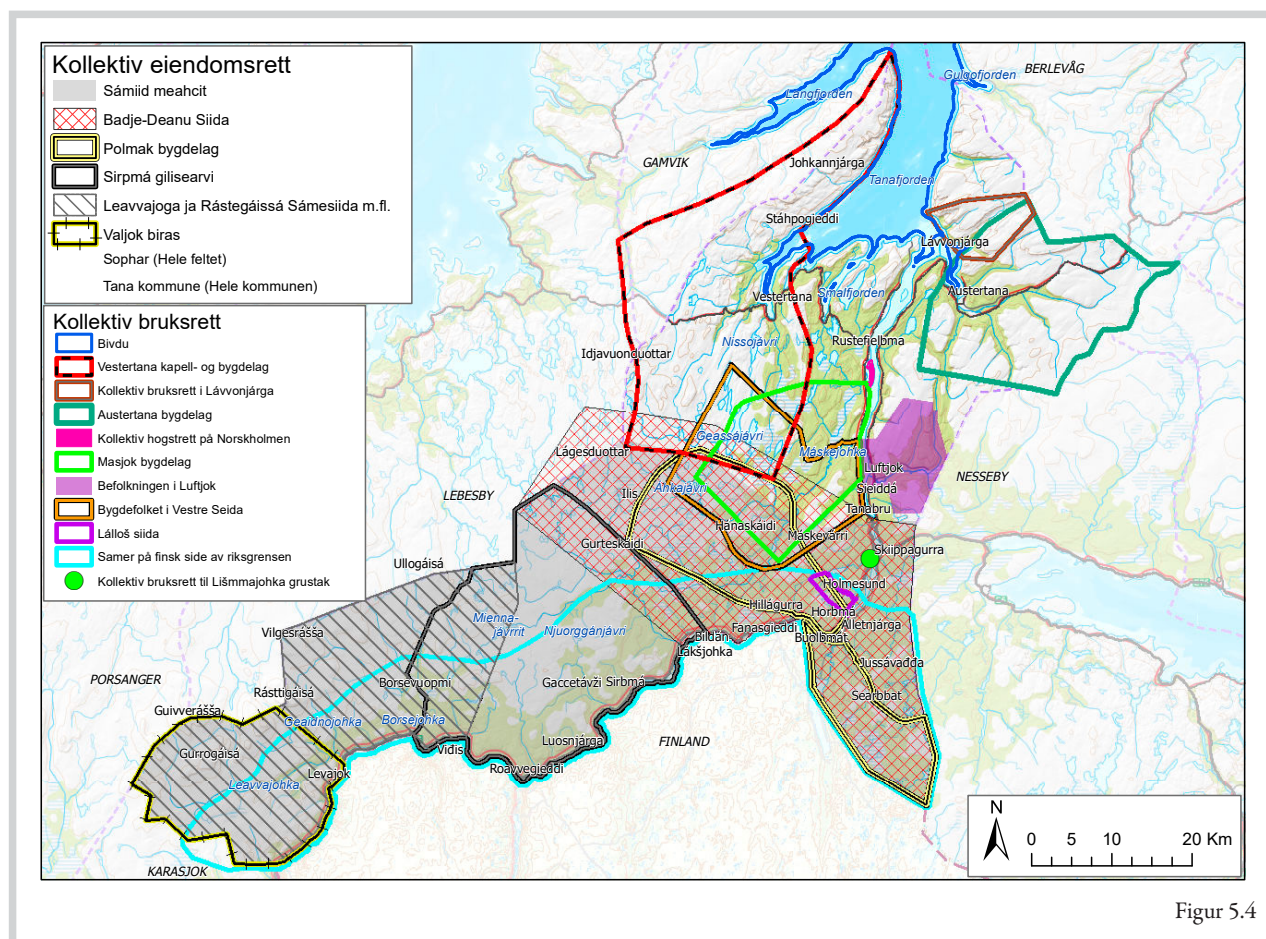
Rettighetsmeldingen fra Valjok biras ble oversendt 30. mai 2011, og gjaldt bruksrett, og ble 28. november 2016 endret til å gjelde eiendomsrett til et område som i Tana kommune omfatter om lag 345 km². Meldingen er behandlet i kapittel 14.

Figur 5.2

(5). *Sophar (jnr. 18/602, jf. jnr. 14/347)*

Meldingen ble fremmet 24. juni 2012 og gjelder eiendomsrett for alle samiskættede som bor innenfor kravsområdet, som i Tana kommune omfatter det arealet i kommunen på 3840 km² som Finnmarkseiendommen (FeFo) overtok fra Statskog ved finnmarkslovens ikrafttreden. Meldingen er behandlet i kapittel 8, sammen med meldingen fra Tana kommune.

(6). *Reinbeitedistrikt 9 Čorgaš (jnr. 14/1434)*

Meldingen er datert 16. desember 2014, og supplert 19. april 2016. Den reiser spørsmål om reieneierne i Reinbeitedistrikt 9 Čorgaš har alminnelig reindriftsrett i det området som i dag ligger innenfor distriktets beitegrenser i Tana kommune. Arealet omfatter rundt 1710 km². Meldingen reiser i tillegg spørsmål om reieneierne i distrikt 9 har beiterett i et område på Johkannjarga (Digermulen). Dette arealet omfatter 206 km², og ligger utenfor det området som i dag er tillagt distrikt 9. Meldingen er behandlet i kapittel 9.

(7). *Befolkningen i Luftjok (jnr. 15/554)*

Meldingen er fremmet 3. april 2015. Spørsmålet den reiser er om befolkningen i Luftjok har bruksrett til fornybare ressurser i et område på om lag 106 km² ved Luftjok, og

fortrinnsrett til vedutvisning i Luftjokdalen. Meldingen er behandlet i kapittel 18.

(8). *Lálloš siida (jnr. 15/1076)*

Meldingen er innsendt 16. august 2015, og gjelder eksklusiv bruksrett til et område på 11,5 km² nordvest for Lálloš. Meldingen er behandlet i kapittel 17.

(9). *Leavvajoga ja Rástegáissá Sámesiida med flere (jnr. 16/1438)*

Meldingen ble fremmet 13. november 2016 og gjelder eiendomsrett, forvaltningsrett og bruksrett i et område på 843,5 km² nord og nordvest for Levajok. Meldingen er behandlet i kapittel 11.

(10). *Sirpmá gilisearvi (jnr. 17/1501)*

Meldingen ble fremmet 16. oktober 2017 og gjelder eiendomsrett til et utmarksområde nord for Tanaelva ved Sirma på 775 km². Meldingen er behandlet i kapittel 12.

(11). *Tana kommune (jnr. 19/460)*

Tana kommunes opprinnelige rettighetsmelding er datert 8. februar 2019 og gjelder rett for kommunens innbyggere til å ha gammer i sine høstingsområder i utmark. Kommunen fremmet 22. april 2020 krav om eiendomsrett eller bruksrett

for kommunens innbyggere til det arealet FeFo overtok fra Statskog ved finnmarkslovens ikrafttreden, anslagsvis 3840 km². Meldingen er behandlet i kapittel 8, sammen med meldingen fra Sohpar.

(12). *Badje-Deanu Siida (jnr. 18/1546)*

Meldingen er overlevert 13. mars 2019 og gjelder eiendomsrett eller styringsrett for de ulike bygdene innenfor kravsområdet til et område på 1164 km² i den midtre delen av Tana kommune. Meldingen er behandlet i kapittel 13.

(13). *Vestertana kapell- og bygdelag (jnr. 15/936)*

Meldingen er datert 18. juni 2019 og gjelder i tillegg til bruksrett til et område på om lag 623 km² ved Vestertana, rett til fiske i en mindre del av Tanafjorden og rett til utvisning av sjølaksefiske. Bygdelaget opplyste 25. juni 2025 at den delen av kravet som gjelder fiske i Tanafjorden kan behandles som del av Bivdus krav. Denne delen av bygdelagets melding er derfor behandlet i kapittel 24. Meldingen er ellers behandlet i kapittel 25.

(14). *Masjok bygdelag (jnr. 16/716)*

Meldingen er datert 27. oktober 2019 og gjelder bruksrett i et område på om lag 305 km² på vestsiden av Tanaelva. Meldingen er behandlet i kapittel 19.

(15). *Reinbeitedistrikt 7 Rákkonjárga (jnr. 19/2233)*

Meldingen er innsendt 9. oktober 2019, og reiser spørsmål om reineierne i Reinbeitedistrikt 7 Rákkonjárga har alminnelig reindriftsrett i det området som i dag ligger innenfor distriktets beitegrenser i Tana kommune. Dette området dekker 1312 km². Meldingen er behandlet i kapittel 10.

(16). *Sámiid meabci (jnr. 20/2195)*

Meldingen ble opprinnelig innsendt 16. oktober 2019, og i noe endret form 2. juli 2020. Den fremmer krav om eiendoms- eller forvaltningsrett for bygdene i øvre Tana i et område som til sammen omfatter 2271 km². Meldingen er behandlet i kapittel 15.

(17). *Austertana bygdelag (jnr. 21/2131)*

Rettighetsmeldingen er innsendt 27. oktober 2021. Spørsmålet saken reiser er om befolkningen i Austertana har bruksrett til et utmarksområde i Austertana på 427,5 km². Meldingen er behandlet i kapittel 20.

(18). *Bygdefolket i Vestre Seida (jnr. 22/2151)*

Meldingen er datert 22. november 2022. Spørsmålet den reiser er om bygdefolket i Vestre Seida har bruksrett til et utmarksområde på 326 km² vestover fra Vestre Seida. Meldingen er behandlet i kapittel 21.

(19). *Kollektiv bruksrett i Lávvonjárga (jnr. 22/2150)*

Meldingen er datert 27. november 2022 og reiser spørsmål om bruksrett for lokale beboere og grunneiere til et område på 70 km² i Lávvonjárga. Meldingen er behandlet i kapittel 22.

(20). *Samer på finsk side av riksgrensen (jnr. 22/2147)*

Rettighetsmeldingen er innsendt 30. november 2022, og reiser spørsmål om befolkningen i nærliggende bygder på finsk side av riksgrensen i Tanadalen har ulike bruksrettigheter på norsk side, i et område som omfatter 1118 km². Meldingen er behandlet i kapittel 26.

(21). *Polmak bygdelag (jnr. 22/2159)*

Meldingen er datert 1. desember 2022, og gjelder eiendomsrett eller bruksrett på begge sider av Tanaelva i et område på 475 km². Meldingen er behandlet i kapittel 16.

5.3 Individuelle rettighetsmeldinger

Rettighetsmeldingene er også her listet opp i den rekkefølgen de er mottatt, og er i rapporten gjennomgående behandlet etter deres geografiske lokalisering.

(1). *Einar Nilsens og Olaf Joakim Nilsens etterkommere (jnr. 15/262)*

Meldingen er innsendt 16. juli 2010 og reiser spørsmål om rett til lakseplass 50, 51 og 53 ved Hávduokta, sørvest for Langfjordnes i Tanafjorden i Gamvik kommune. Meldingen er behandlet i kapittel 60.

(2). *Etterkommere av Nils Johnsen Joks (jnr. 14/297)*

Meldingen er datert 23. oktober 2013 og gjelder rett til en gameplass ved Gappatjohka, bruksrett til utmarkshøsting i et område på om lag 118 km² ved Gappatjohka og Mienna-jávrrit, samt rett motorferdsel dit. Meldingen er behandlet i kapittel 36.

(3). *Hans Terje Johnsen m.fl. (jnr. 14/300)*

Meldingen er datert 27. januar 2014. Den gjelder eiendomsrett til gameplass ved Sámbberjohka nord for Ciikojohka. Meldingen er behandlet i kapittel 38.

(4). *Sameie av etterkommere av Gunnar og Magna Olsen (jnr. 15/183)*

Meldingen er datert 27. januar 2015, og gjelder eiendomsrett til et jordstykke i underkant av 50 dekar i Čámmájohka-dalen i Leirpollen. Meldingen er behandlet i kapittel 53.

(5). *Etterkommere av Johan Johansen Wigelius (jnr. 15/754)*
Meldingen er sendt til kommisjonen 2. juni 2015. Den gjelder rett til å føre opp gamle ved Alloaivvit, og bruksrett til utmarkshøsting i et område på rundt 270 km² nord for Fanasgieddi (Báteng). Meldingen er behandlet i kapittel 39.

(6). *Arvingene etter Nils Johnsen Varsi (jnr. 15/928)*
Meldingen gjelder rett til en gammeplass på nordøstsiden av Látnajávri og er datert 1. juli 2015. Etterkommerne av Peter Henriksen Guttorm og Ravna Andersdatter Guttorm (jnr. 22/634) har krevd rett til samme gammeplass. Begge meldingene er derfor behandlet i kapittel 41.

(7). *Per Andreas Holm (jnr. 15/925)*
Meldingen er innsendt 12. juli 2015, og reiser spørsmål om eiendomsrett til en gammeplass ved Njuorggánuopmi og en ved Jeagilveaisuolu, samt bruksrett til et område på om lag 18 km² rundt gammeplassen ved Njuorggánuopmi og eiendomsrett til seks jordbruksarealer som han i dag har festerett til. Meldingen er behandlet i kapittel 40.

(8). *Etterkommere av Nils Ole Holm og Einar Hegge (jnr. 15/1379)*
Meldingen er datert 12. juli 2015. Den reiser spørsmål om rett til fiske i, båthusplass ved og motorferdsel til Miennajávrit, og er behandlet i kapittel 34.

(9). *Etterkommerne av Per Mathisen Gaup og Alette K. Somby Gaup (jnr. 15/1383)*
Meldingen er innsendt 22. august 2015 og gjelder eiendomsrett til et mindre område ved Cortnahanjávri, samt rett til fiske og annen utmarkshøsting i vannets nærområde. Til sammen omfatter kravsområdet rundt 1,5 km². Meldingen er behandlet i kapittel 52.

(10). *Reidar Andreas Varsi (jnr. 16/24)*
Meldingen er innsendt 25. november 2015 og gjelder rett til å gjenoppbygge en gamle ved Goahtejávri, og bruksrett til et område ved Deavkán på 7 km². Den er behandlet i kapittel 42.

(11). *Aleksander Lyngberg (jnr. 16/21)*
Meldingen er datert 17. februar 2016, jf. 14. november 2017, og reiser spørsmål om rett til en gammeplass ved Basávži, samt bruksrett til et utmarksområde på om lag 640 km² ved Láv-vonjára og rett til kobbejakt, fjordfiske og sjølaksefiske i Tanafjorden. Meldingen er behandlet i kapittel 54.

(12). *Familien Helander (jnr. 16/403)*
Meldingen er datert 12. mars 2016, og reiser spørsmål om rett til gammeplass ved Ciikojohka, og andel i kollektiv bruksrett

i et område på rundt 75 km² ved Ciikojohka og Máskejávri. Meldingen er behandlet i kapittel 31.

(13). *Nils Oskar Anthi med etterkommere (jnr. 16/424)*
Meldingen er innsendt 22. mars 2016 og gjelder rett til en gammeplass ved Látnajávri og rett til motorferdsel langs den tradisjonelle ferdselsåren fra munningen av Lákšjohka til Látnajávri. Meldingen er behandlet i kapittel 37.

(14). *Magnus Varsi (jnr. 17/688)*
Meldingen er datert 17. april 2017. Den gjelder rett til gammeplass ved Njuorggánuopmi og rett til å sette opp en ny gamle der. Meldingen er behandlet i kapittel 43.

(15). *Gjermund Skøien Varsi (jnr. 17/1500)*
Kommisjonen mottok meldingen 2. november 2017. Den gjelder eiendomsrett til fire festede landbrukseiendommer i Sirma. Meldingen er behandlet i kapittel 28.

(16). *Ole Nilsen Vuolabs etterkommere (jnr. 19/516)*
Meldingen er innsendt 11. februar 2019 og gjelder rett til gammeplasser ved Lavnnjossuovka, nordøst for Gaskkamus Lavnnjosjávri, samt bruksrett til snaut 290 km² på Laksefordvidda. Meldingen er behandlet i kapittel 44.

(17). *John Aslak Johansen og etterkommere av Hans Ole Pedersen Varsi (jnr. 19/1149)*
Meldingen er datert 26. mars 2019 og gjelder bruksrett i et område på om lag 77 km² nord for Sirma, samt gammerett ved Gurtejohka og Sáhpánjávri, og rett til å sette opp et utmarksbygg på den sistnevnte gammeplassen. Meldingen er behandlet i kapittel 45.

(18). *Herdis Gaup Aamot (jnr. 19/1495)*
Meldingen er datert 1. juni 2019, og gjelder rett til å gjenreise en gamle i Skidalen (Savetvuopmi), samt ferdsel til gammeplassen. Meldingen er behandlet i kapittel 46.

(19). *Etterkommere av Ole Ravna, Nils Hirsti og Johannes Hirsti (jnr. 19/1835)*
Meldingen er sendt til kommisjonen 21. august 2019. Den gjelder rett til gammeplass ved Uhca Guovžajávri samt bruksrett til utmarkshøsting i et område på 16,5 km² i tilknytning til gammen. Meldingen er behandlet i kapittel 55.

(20). *Etterkommerne av Nils A. Hansen og Ellen K. Hansen (jnr. 19/2327)*
Meldingen er datert 4. november 2019. Den gjelder bruksrett til et område ved Jeakkaš på om lag 50 km², samt rett til motorferdsel dit. Meldingen er behandlet i kapittel 48.

(21). Jakob Lanto (jnr. 20/1756)

Meldingen er datert 11. mai 2020 og gjelder rett til opplags- og fortøyningsplass for båt, samt rett til å føre opp naust ved Čoalbmi i Smalfjord. Meldingen er behandlet i kapittel 57.

(22). May Irene Olsen (jnr. 20/2059)

Meldingen er datert 2. juli 2020, og gjelder rett til lakseplass 80A og 82 i Tanafjorden, samt rett til laksehytte i Rohtovággi på vestsiden av Tanafjorden innenfor Johkangeahči (Diger-mulen). Meldingen er behandlet i kapittel 59.

(23). Lillian Malin (jnr. 21/2125)

Meldingen er datert 26. oktober 2021. Den gjelder rett gammeplass, samt bruksrett til et utmarksområde på om lag 80 dekar ved Gurtejhoka. Meldingen er behandlet i kapittel 33.

(24). János Trosten (jnr. 21/2151)

Meldingen er datert 31. oktober 2021 og gjelder rett til å ha stående og bruke en eksisterende hytte/koie på familiens tidligere gammeplass ved Uvjalánjágoržoaivi. Meldingen er behandlet i kapittel 30.

(25). Etterkommerne av Peter Henriksen Guttorm og Ravna A. Guttorm (jnr. 22/634)

Meldingen er datert 6. februar 2022, og gjelder rett til en gammeplass på nordøstsiden av Látnajávri. Fordi arvingene etter Nils Johnsen Varsi (jnr. 15/928) har krevd rett til den samme gammeplassen, er begge meldingene behandlet i kapittel 41.

(26). Johan Fredrik Ingvald Guttorm (jnr. 22/1905)

Meldingen er innsendt 5. oktober 2022, og gjelder bruksrett til utmarkshøsting i et område ved Hillágurra på snaut 14 km². Meldingen er behandlet i kapittel 51.

(27). Jan Atle Samuelsen (jnr. 22/2092)

Meldingen er innsendt 16. november 2022 og gjelder rett til en gammeplass i Polmak-dalen. Meldingen er behandlet i kapittel 47.

(28). Etterkommerne av Nanna og John Johnsen (jnr. 22/2144)

Meldingen er datert 27. november 2022 og gjelder bruksrett til et utmarksområde på rundt 700 km² ved Austertana, samt spørsmål om rett til å gjenreise en gamme i Hana. Meldingen er behandlet i kapittel 56.

(29). Marit Kristine Johansen (jnr. 22/2154)

Meldingen gjelder rett til å ha laksehytte ovenfor Lišmmajohka ved Guivvašguoika og er datert 27. november 2022. Meldingen er behandlet i kapittel 50.

(30). Eli Sabbasen (jnr. 22/2145)

Meldingen er datert 28. november 2022. Den gjelder eiendomsrett til en strandtomt i Smalfjord. Meldingen er behandlet i kapittel 58.

(31). Eli og Ragnhild Rajala Lautz (jnr. 22/2146)

Meldingen er innsendt 29. november 2022 og gjelder bruksrett til to utmarksområder. Det ene dekker snaut 70 km² og ligger nord-nordvestover fra Hillágurra. Det andre er sør for Tanaelva mellom Polmak tettsted og Polmakvann og har et areal på 9 km². Meldingen er behandlet i kapittel 32.

(32). Erik Andreas og Inga Trostens etterkommere (jnr. 22/2148)

Meldingen er innsendt 30. november 2022. Den gjelder bruksrett til utmarkshøsting i et område på 634 km² fra Skidalen sørøst for Tanaelva til Laksefjordvidda nordvest for elva, rett til 12 gamle- og hytteplasser innenfor dette området, samt eiendomsrett til slåtteområdet Giettádat på rundt 90 dekar. Meldingen er behandlet i kapittel 29.

(33). Etterkommerne av John Ingvald Holm (jnr. 22/2157)

Meldingen er datert 30. november 2022 og gjelder rett til gammeplass ved Miennajávrit, bruksrett til utmarkshøsting i et område på i underkant av 16 km² ved Miennajávrit, samt rett til motorferdsel dit. Meldingen er behandlet i kapittel 35.

(34). Margit Varsi (jnr. 23/150)

Meldingen er datert 17. januar 2023. Den gjelder eiendomsrett til en festet hyttetomt i Báišvuopmi, rett til gammeplass ved Vidisjohka, samt andel i en kollektiv bruksrett i et område på om lag 230 km² nord for Tanaelva mellom Borsejhoka og Luosnjárga (Laksnes). Meldingen er behandlet i kapittel 49.

5.4 Rettighetsmeldinger som ikke er behandlet

I tillegg til de rettighetsmeldingene som er omtalt i punkt 5.2 og 5.3, har kommisjonen i felt 7 Tana/Tanafjorden mottatt 11 rettighetsmeldinger som ikke er behandlet. To av meldingene er ikke behandlet fordi meldingsfremsetteren i ettertid har trukket meldingen (jnr. 21/2124 og jnr. 22/2156). To meldinger er ikke behandlet fordi de reiser spørsmål som faller utenfor kommisjonens mandat (jnr. 15/229 og jnr. 22/2149). Sju meldinger er ikke behandlet fordi de er fremsatt uforholdsmessig lang tid etter at kommisjonen ved kunngjøringer blant annet 29. og 30. september og 18. november 2022 oppfordret de som ønsket å få utredet bruks- og eierrettigheter i feltet om å sende inn rettighetsmelding innen 1. desember 2022 (jnr. 19/1149-21 og jnr. 16/1438-74 til 16/1438-79).

I de tilfellene der meldingsfremsetterne har trukket meldingen har kommisjonen tatt dette til etterretning og bekreftet overfor de det gjelder at deres meldinger ikke vil bli behandlet. Når meldingene ikke er behandlet fordi de faller utenfor mandatet, eller fordi de er fremsatt for sent, har kommisjonen underrettet meldingsfremsetterne så snart som praktisk mulig etter at beslutningen er tatt.

6. UTGANGSPUNKT FOR KOMMISSJONENS RETTSLIGE VURDERINGER

6.1 Innledning

Finnmarksloven §§ 5 og 29 første ledd danner sammen med § 5 i forskrift 16. mars 2007 nr. 277 om Finnmarkskommisjonen og Utmarksdomstolen for Finnmark de rettslige rammene for utredningen av rettighetsforholdene i felt 7 Tana/Tanafjorden. Disse bestemmelsene er omtalt i punkt 6.2. Punkt 6.3 tar for seg de mest aktuelle rettsgrunnlagene for å opparbeide rettigheter med grunnlag i langvarig bruk. Punkt 6.4 behandler spørsmål om rettighetserverv for personer eller grupper som alt har andel i en alminnelig rett. Prinsippene om avbrudd av et pågående rettighetserverv er omtalt i punkt 6.5. Folkerettens betydning for rettighetskartleggingen er behandlet i punkt 6.6. Temaet i punkt 6.7 er reglene om beviskrav og bevisbyrde.

Hensikten med fremstillingen er å redegjøre generelt for de rettslige utgangspunktene for vurderingen av rettighetsforholdene i Tana-feltet. I fremstillingen er begreper som «*grunneieren*» og «*bruksberettigede*» brukt som hjelpemidler ved beskrivelsen av innholdet i reglene om rettighetserverv med grunnlag i langvarig bruk. Begrepsbruken innebærer derfor ingen stillingtagen til hvem som eier eller har bruksrettigheter til den grunnen som Finnmarkseiendommen (FeFo) siden 1. juli 2006 har forvaltet i Tana kommune.

6.2 Rammene for kommisjonens utredning

6.2.1 Finnmarksloven § 5 – forholdet til bestående rettigheter

Finnmarksloven § 5 første ledd slår fast at samene «*kollektivt og individuelt gjennom langvarig bruk av land og vann*» har opparbeidet rettigheter til grunn i Finnmark. Flertallet i Stortingets Justiskomiteé betegner formuleringen som en «*prinsipiell og politisk anerkjennelse av at det forekommer slike rettigheter*», men poengterer at dette ikke gir grunnlag for å utlede «*hva slags rettigheter samene har opparbeidet og heller ikke hvor det har skjedd*».¹ I Karasjok-dommen bemerker

førstvoterende at læren om statens umatrikulerte grunn i Finnmark som vokste frem i praksis og teori fra rundt midten av 1800-tallet, jf. foran i punkt 4.3.2, nå er «*uttrykkelig avvirket i Finnmarksloven § 5 første ledd*».²

Ifølge § 5 annet ledd første setning gjør loven ikke «*inn-
grep i kollektive og individuelle rettigheter som samer og andre har opparbeidet ved hevd eller alders tids bruk*». Dette følger også av ulovfestet rett, men bestemmelsen tydeliggjør at statens tidligere synspunkt om at utmarkshøstingen i Finnmark var «*tålt bruk*» som ikke kunne gi grunnlag for rettighetserverv, «*ikke kan opprettholdes*». Bestemmelsen klargjør også at særlige rettigheter som har grunnlag i hevd, alders tids bruk eller beslektede rettsgrunnlag, ikke er omfattet av finnmarkslovens kapittel 3 som har regler om Finnmarkseiendommens forvaltning av fornybare utmarksressurser i Finnmark.³ Se også § 21 annet ledd, som slår fast at reglene i lovens kapittel 3 ikke gjelder «*i den utstrekning annet følger av særlige rettsforhold*».

Det følger av § 5 annet ledd annen setning at finnmarksloven heller ikke griper inn i rettigheter som reindriftsutøvere har opparbeidet ved hevd eller alders tids bruk, eller som de har i kraft av reindriftsloven. Bestemmelsen markerer at reindriftsretten har et «*selvstendig rettsgrunnlag i den bruk som har vært utøvd fra gammel tid*»,⁴ og klargjør forholdet mellom finnmarkslovens kapittel 3 og reindriftsloven. Blant annet tydeliggjør henvisningen til reindriftsloven at FeFo ikke kan kreve avgift etter finnmarksloven § 27 for jakt, fangst og fiske som reindriftsutøvere driver i forbindelse med reindriften, jf. reindriftsloven § 26.⁵

Finnmarksloven § 5 annet ledd uttrykker dermed et generelt prinsipp om at FeFo må respektere både andres rettigheter til den grunnen i Finnmark som FeFo er hjemmels-haver til, og reindriftssamenes lovfestede rettigheter. Dersom det ved rettskraftig dom i kjølvannet av kommisjonens rettighetskartlegging blir avklart at grunn som FeFo overtok fra Statskog SF da finnmarkslovens kapittel 2 trådte i kraft 1. juli 2006, har andre eiere enn FeFo, vil også disse andre eierne

1 Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 37.

2 HR-2024-982-S avsnitt 169.

3 Ot. prp. nr. 53 (2002–2003) s. 122.

4 Ot. prp. nr. 53 (2002–2003) s. 123.

5 Ot. prp. nr. 53 (2002–2003) s. 122–123.

måtte respektere reindriftsretten og øvrige rettigheter på den aktuelle grunnen.

I Nesseby-saken antok utmarksdomstolen at § 5 annet ledd strekker seg videre enn dette, og ikke bare beskytter lokalbefolkningens rett til utmarkshøsting i sakens tvisteområde, men også deres opprinnelige styringsrett over høstingen. Domstolen konkluderte med at befolkningen hadde i behold både sine bruksrettigheter og sin rett til selv å styre over det meste av utmarkshøstingen i tvisteområdet.⁶ Høyesterett konkluderte i plenum enstemmig med at lokalbefolkningen har selvstendige bruksrettigheter i tvisteområdet, men at FeFo har styringsretten i samsvar med finnmarksloven kapittel 3. Ved den konkrete disponeringen over ressurs høstingen i tvisteområdet må imidlertid FeFo ta hensyn til de lokale bruksrettighetene.

Høyesterett bemerker at § 5 annet ledd innebærer at «*opparbeidede rettigheter skal respekteres så langt de rekker*», men la til grunn at finnmarkslovens alminnelige regler gjelder i den grad «*anvendelsen av dem ikke innebærer inngrep i de opparbeidede rettighetene*». Retten fant heller ikke holdepunkter i Justiskomiteens merknader til § 5 i Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 36–37 «*for at opparbeidede bruksrettigheter generelt skulle være unntatt FeFos forvaltning*».⁷

Dette tilsier at § 5 annet ledd har begrenset betydning ut over å klargjøre at synspunktet om at den lokale utmarksbruken i Finnmark er «*tålt bruk*» ikke er gangbart, og å målbar prinsippet om at FeFo som grunneier må respektere opparbeidede bruksrettigheter. Høyesterett tar ikke opp rekkevidden av § 5 annet ledd i Karasjok-saken, men førstvoterende bemerker at formuleringen «*gjør ikke inngrep*» i opparbeidede rettigheter, medfører at «*rettighetene består*».⁸

Paragraf 5 annet ledd avklarer ikke hvor i Finnmark det eventuelt er opparbeidede rettigheter ut over finnmarksloven og med hvilket innhold og omfang.⁹

Derfor fastslår finnmarksloven § 5 tredje ledd at det for å avklare «*omfanget og innholdet av de rettighetene som samer og andre har på grunnlag av hevd eller alders tids bruk eller på annet grunnlag*», skal opprettes en kommisjon for å utrede rettigheter til land og vann i Finnmark. Det skal også opprettes en særdomstol for å avgjøre tvister om slike rettigheter. Spørsmålet om mulige rettighetsserverv på den grunnen i Tana som per i dag er underlagt FeFos forvaltning, må derfor avgjøres på grunnlag av de alminnelige vilkårene for rettighetsserverv etter reglene om hevd, alders tids bruk eller beslektede rettsgrunnlag.

6.2.2 Finnmarksloven § 29 første ledd – «*gjeldende nasjonal rett*»

6.2.2.1 Generelt om § 29 første ledd – forholdet til folkeretten

Ifølge finnmarksloven § 29 første ledd skal kommisjonen utrede bruks- og eierrettigheter til den grunnen som FeFo har overtatt fra Statskog, «*på grunnlag av gjeldende nasjonal rett*».

Ifølge flertallet i Stortingets justiskomite innebærer uttrykket at kommisjonen skal bygge konklusjonene «*på gjeldende rett, i første rekke alminnelig tingsrett herunder samiske sedvaner*». Flertallet poengterer at uttrykket «*gjeldende nasjonal rett*» er brukt for «*bedre å få frem at også samiske sedvaner og rettsoppfatninger skal hensyntas*».¹⁰ Komitéflertallet fremhever dermed at ikke bare lovgivning, lovforarbeider, rettspraksis og administrativ praksis, men også samiske sedvaner og rettsoppfatninger, er relevante rettskilder for kommisjonen.

Som nevnt i punkt 6.2.1, viser § 5 tredje ledd til at kommisjonen skal utrede hvilke rettigheter folk i Finnmark har «*på grunnlag av hevd eller alders tids bruk eller på annet grunnlag*». Hevd og alders tids bruk er de vanligste grunnlagene for å erverve rettigheter på bakgrunn av utøvd bruk, og er eksempler på *ekstinktive erverv*. Slike erverv særpreges av at en tidligere rettighetshavers rett faller bort, og at andre trer inn i vedkommendes posisjon.¹¹

Flertallet i Justiskomiteen kommenterer ikke innholdet i uttrykket «*på annet grunnlag*» i § 5 tredje ledd, men uttrykket markerer at det kan tenkes andre ervervsgrunnlag enn hevd og alders tids bruk. Som eksempler kan nevnes festnede rettsforhold (festnet bruk) og lokal sedvanerett, og ulike typer *originære (opprinnelige) erverv* som innebærer at den første brukeren av et objekt, blir eier av objektet.¹² Som nevnt i punkt 1.2.1, kan erverv av bruks- og eierrettigheter også bygge på andre forhold enn (langvarig) bruk, for eksempel uttrykkelig eller stilltiende avtale, eller arvefall. Se ellers omtalen av de ulike ervervsgrunnlagene i punkt 6.3.

Reglene i «*gjeldende nasjonal rett*» om rettighetsserverv med grunnlag i langvarig bruk er for hevdsreglenes vedkommende lovfestet i hevdslova 9. desember 1966 nr. 1. Det nærmere innholdet i hevdsvilkårene og i de øvrige ervervsgrunnlagene er utviklet i rettspraksis. Høyesteretts avgjørelser i Rt. 2001 s. 769 (Selbu) og Rt. 2001 s. 1229 (Svartskogen) viser betydningen av samisk bruk og samiske rettsoppfatninger i saker om alders tids bruk. I Selbu-saken Høyesterett hensyn til særtrekk ved den samiske bruken, og i Svartskog-saken vektla Høyesterett samisk rettsoppfatning og antok at

6 Utmarksdomstolen for Finnmark, dom 23. januar 2017 (UTMA-2014-164739) punkt 7.1 og 8.1 til 8.3. Tvisteområdet omfattet i overkant av 400 km² i Nesseby kommune.

7 HR-2018-456-P avsnitt 112–113.

8 HR-2024-982-S avsnitt 60.

9 Se også Ot. prp. Nr. 53 (2002–2003) s. 123.

10 Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 18–19.

11 Se for eksempel Thor og Aage Thor Falkanger, *Tingsrett*, 9. utg. (2022) s. 63–65.

12 Se nærmere Thor og Aage Thor Falkanger, *Tingsrett*, 9. utg. (2022) s. 59–65 og s. 353 flg., særlig på s. 396–402.

resultatet var «*i godt samsvar*» med ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 og de hensynene bestemmelsen skal ivareta.¹³ Forarbeidene til finnmarksloven sammenfatter de prinsippene som kan utledes av de to dommene slik:¹⁴

«Det man kan utlede av disse dommene er at Høyesterett anvender velkjente tingsrettslige prinsipper, men på samiske premisser og i tråd med folkeretten. Det synes som Høyesterett anvendte den rettsnormen en fortolkning av de folkerettslige tekstene gir i den konkrete tingsrettslige analysen. Dette medførte at samisk bruk og det samiske syn på og holdning til eierposisjon ble lagt til grunn for avgjørelsen. I Selbuddommen var dette særlig tydelig i vurderingen av nomadisk bruk og i Svartskogdommen kom dette til uttrykk i vurderingen av god tro og i forhold til tradisjonell samisk rettsoppfatning av eiendomsbegrepet».

Høyesterett videreførte linjen fra Selbu-saken og Svartskog-saken i saken om eiendomsretten til Stjernøya og i Nesseby-saken. I begge dommene uttaler Høyesterett at «*anvendelse av tingsrettslige prinsipper på samiske premisser er i tråd med ILO-konvensjon nr. 169*».¹⁵ Også i Karasjok-saken fremholder Høyesterett at intern tingsrett må anvendes på «*samiske premisser*» i saker der det er spørsmål om samiske rettighets-erhverv.¹⁶

Når det ellers gjelder forholdet til folkeretten, fastslår finnmarksloven § 3 at loven gjelder med «*de begrensninger som følger av ILO-konvensjon nr. 169*» og skal «*anvendes i samsvar med folkerettens regler om urfolk og minoriteter*». I Stjernøy-dommen uttalte Høyesterett at selv om finnmarksloven «*regulerer prosedyrene for å avklare rettighetsforholdene i Finnmark, regulerer den ikke de materielle reglene som rettighetene skal avklares på grunnlag av*».¹⁷ De nevnte materielle reglene som dels følger av hevdslova og dels av ulovfestede regler om alders tids bruk og beslektede rettsgrunnlag, er dermed etter Høyesteretts tolkning ikke direkte omfattet av finnmarksloven § 3. Imidlertid får både ILO-konvensjonen og annen relevant folkerett betydning i kraft av prinsippet om at norsk rett så vidt mulig skal tolkes og anvendes i samsvar med folkeretten (presumsjonsprinsippet).¹⁸

Også Justiskomiteen poengterer at folkerettslige kilder vil være relevante ved anvendelsen av «*gjeldende nasjonal rett*» i den grad kildene omfattes av presumsjonsprinsippet.¹⁹

De her omtalte reglene og prinsippene gjelder også i reindriftsinterne saker. Internasjonal urfolksrett regulerer imidlertid i hovedsak forholdet mellom statene og aktuelle urfolksgrupper, og ikke forholdene innad i urfolksgruppen. ILO-konvensjon nr. 169 og annen internasjonal urfolksrett vil dermed ha mindre betydning i de reindriftsinterne sakene enn når det er spørsmål om noen har opparbeidet rettigheter på grunn som FeFo forvalter.

Reindriftsinterne sedvaner kan imidlertid ha en viktigere plass i saker om interne rettsforhold i reindriften enn hva sedvaner har i annen nasjonal rettsanvendelse.²⁰ Ifølge ILO-konvensjonens artikkel 8, jf. artikkel 26 (3), 27 og 34 i FNs verdenserklæring om urfolksrettigheter, skal rettsanvendelsen ta tilbørlig hensyn til urfolkets sedvaner og sedvanerett. For eksempel vil klare og entydige reindriftsinterne sedvaner om fordelingen av beiteområder mellom ulike grupper, få betydning for den konkrete anvendelsen av reglene om alders tids bruk.

6.2.2.2 Generelt om vilkårene for rettighetserverv med grunnlag i utøvd bruk – noen fellestrekk

Hevd, alders tids bruk og beslektede rettsgrunnlag som festnede rettsforhold og lokal sedvanerett åpner for at bruk av utmark kan bli stadfestet som en rettighet, selv om bruken i utgangspunktet manglet et formelt rettsgrunnlag. Nedenfor gis en oversiktspreget omtale av visse fellestrekk mellom rettsgrunnlagene. En nærmere omtale følger i punktene 6.3.2 til 6.3.5.

Forutsetningen for å erverve rettigheter med grunnlag i bruk er for det første at bruken må ha pågått i *lang tid* i sammenheng (tidsvilkåret). For det andre må bruken ha hatt et visst *omfang og innhold* (bruksvilkåret). For det tredje må brukeren ha hatt en *beskyttelsesverdig oppfatning* om at bruken er et utslag av en selvstendig rettighet (godtrovilkåret). Er vilkårene oppfylt, vil det å stadfeste bruken som en rettighet, formalisere en situasjon som har vedvart i lang tid. Det vil derfor ofte være uheldig å tilbakeføre situasjonen til slik den var før bruken startet.²¹

Tidsvilkåret innebærer at bruk som har pågått i relativt få år, ikke vil gi grunnlag for rettighetserverv. Det samme gjelder for bruk som har hatt opphold av en viss varighet, og som derfor ikke er sammenhengende. Har bruken vært avbrutt og

13 Rt. 2001 s. 1229 på s. 1252.

14 Ot. prp. nr. 53 (2002–2003) s. 43.

15 HR-2018-456-P (Nesseby) avsnitt 125 og den likeartede uttalelsen i HR-2016-2030-A (Stjernøya) avsnitt 85.

16 HR-2024-982-S avsnitt 71 (flertallet) og avsnitt 248, 253 og 292 (mindretallet).

17 HR-2016-2030-A avsnitt 76.

18 HR-2016-2030-A avsnitt 74–77. Se også HR-2018-456-P (Nesseby) avsnitt 103 og HR-2024-982-S (Karasjok) avsnitt 87–88 (flertallet) og 256–258 (mindretallet).

19 Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 19.

20 Se for eksempel HR-2019-2395-A (reintallsreduksjon II) avsnitt 85 (flertallet) og 112 (mindretallet).

21 For en bredere omtale av begrunnelsen for reglene om rettighetserverv med grunnlag i langvarig bruk, kan det bl.a. vises til Thor og Aage Thor Falkanger, *Tingsrett*, 9. utg. (2022) s. 353–358.

blitt gjenopptatt etter noen år, kan imidlertid en ny ervervsperiode starte fra tidspunktet for gjenopptakelsen.

Bruksvilkåret gjør at det ikke er grunnlag for rettighetserverv dersom bruken har vært tilfeldig eller lite synlig og derfor ikke har gitt grunneieren eller andre berørte rettighetshavere en oppfordring til å gripe inn for å stanse bruken. Et moment ved vurderingen av om bruksvilkåret er oppfylt, er også om bruksutøveren i tillegg til å ha utøvd bruk, har iverksatt tiltak som hindrer andres bruk, for eksempel inngjerding.²² Rettslige disposisjoner over bruken, for eksempel bortleie, kan også ha betydning. I hvilken grad slike disposisjoner alene kan gi grunnlag for bortfall av eierens eller tidligere bruksberettigedes rettigheter, er likevel usikkert.²³

Godtrovilkåret innebærer at den som forsto eller burde forstått at bruken ikke bygger på en selvstendig rettighet, ikke vil få anerkjent bruken som rettsstiftende. Ved vurderingen kan også brukens varighet, innhold og omfang ha betydning. Om bruken har pågått uhindret i lang tid, kan det styrke den gode troen. Det samme kan manglende protester fra grunneieren eller andre bruksberettigede, og særlig dersom bruken har vært omfattende og synlig.

Den som bruker en eiendom etter avtale med eller i kraft av en stilltiende tillatelse fra grunneieren, vil normalt ikke erverve en selvstendig rett til eiendommen. Prinsippet er tidvis formulert ved uttrykket «*ingen kan hevde mot sin egen atkomst*». Bruk ut over hva avtalen eller tillatelsen åpner for, kan imidlertid gi grunnlag for erverv av en rett tilsvarende den overskytende bruken. Hva som skal til for at den som har andel i en generell rett til et område, erverver rettigheter ut over den generelle retten, er nærmere omtalt i punkt 6.4.

Om det er rom for rettighetserverv med grunnlag i langvarig bruk, vil bero både på de konkrete bruksforholdene og på hvilket ervervsgrunnlag som anvendes. Et fellestrekk er at samtlige vilkår må være oppfylt i hele ervervsperioden, og at brukeren – dersom vilkårene er oppfylt – erverver en rettighet som tilsvarer den utøvde bruken, men ikke noe mer.²⁴

Innholdet i de ulike vilkårene har variert over tid. Ved vurderingen må det ses hen til gjeldende rett da den mulige rettsstiftende bruken fant sted.²⁵ Godtrokravet ble innført i norsk rett ved en gradvis utvikling i rettspraksis fra 1840-tallet.²⁶ Var tidsvilkåret og bruksvilkåret oppfylt før 1840-tallet, er det derfor ikke nødvendig å vurdere godtrovilkåret. Det kan

imidlertid være spørsmål om det senere har skjedd noe som gjør at retten har falt bort. Dette må vurderes konkret, men generelt sett skal det mye til for at en rettighet faller bort.²⁷

Mellom 1874 og 1966 tillot ikke norsk rett hevd av bruksrettigheter i utmark, bortsett fra når bruken viste seg ved en fast innretning, gjaldt nødvendig adkomst til en eiendom eller opplagsplass for tømmer, jf. lov 23. mai 1874 §§ 1 og 2. Hevdslova av 1966 åpner i § 8 første ledd for hevd også av «*usynbare*» bruksrettigheter, men med krav om minst 50 års brukstid, i motsetning til 20 år ved hevd av eiendomsrett og når bruken vises ved en «*fast tilstelling*». Om bruken fant sted i de årene 1874-loven gjaldt, er derfor hevd uaktuelt for bruksrettigheter der bruken ikke viste seg ved en fast innretning.²⁸ Reglene om alders tids bruk er derimot aktuelle også i slike tilfeller. Kravet om «*fast tilstelling*» er omtalt nærmere i punkt 6.3.2.4.

6.2.2.3 Hvem kan erverve rettigheter med grunnlag i langvarig bruk (rettighetsbærer)

Både enkeltpersoner og grupper, for eksempel befolkningen i ei bygd eller de som tilhører en siida, kan erverve rettigheter med grunnlag i langvarig bruk. Flere personer eller grupper kan også erverve rettigheter samlet og bli sameiere eller få en felles bruksrett, forutsatt at de det gjelder har hatt en oppfatning om at de er sameiere eller samberettigede. Er den mulige rettighetserververen en gruppe, kan alders tids bruk eller lokal sedvane rett være mer et aktuelt rettsgrunnlag enn hevd, og særlig om bruken ikke er utøvd av en klart avgrenset personkrets.²⁹

Også en sammenslutning kan erverve rettigheter med grunnlag i langvarig bruk. Når det gjelder rettigheter til utmark, vil imidlertid erververen og rettighetsbæreren normalt være den befolkningen som har utøvd den rettsstiftende bruken, og ikke sammenslutningen som sådan.

Høyesteretts dom i Rt. 1916 s. 1249 er illustrerende. Spørsmålet var om tvisteområdet var statsallmenning eller om Eidfjord og Ullensvang kommuner var blitt eiere av området med grunnlag i hevd eller alders tids bruk. Kommunene hadde i ikke liten utstrekning disponert over området, men som *representant for* de bruksberettigede innbyggerne. Derfor kunne ikke kommunenes disposisjoner medføre erverv av eiendomsrett. Allmenningsretten lå etter Høyesteretts syn til den bruksberettigede befolkningen, ikke kommunene som sådanne.³⁰

22 Se Rt. 2000 s. 604 (Sameiet Løvenskiold Ullern) på s. 608.

23 Se nærmere Øyvind Ravna, *Rettslige disposisjoner som grunnlag for bortfall av rettigheter*, [i] Tidsskrift for eiendomsrett, nr. 1/2016 s. 51 flg.

24 Thor og Aage Thor Falkanger, *Tingsrett*, 9. utg. (2022) s. 379–381, jf. s. 387–389.

25 Ingvald Falch, *Bygdelagsrettigheter til laksefiske i vassdragene i Finnmark*, 1988 s. 93.

26 Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 203–206 og Gunnar Eriksen, *Alders tids bruk*, 2. utg. (2008) s.204–219.

27 Se for eksempel Carl Jacob Arnholm, *Passivitetsvirkninger*, 1932 s. 76–77 der det uttales at det regnes å være «*blant de sikreste av alle rettssetninger*» at eiendomsrett ikke går tapt *alene* som følge av ikke-bruk.

28 Overgangsreglene i hevdslova § 12 åpner for at hevd av «*usynbare*» bruksrettigheter kan starte i 1922, jf. Sivillovbokutvalget, *Rådsegn 6 Om hevd*, 1961 s. 27 og Ot.prp. nr. 30 (1965–66) s. 35.

29 Thor og Aage Thor Falkanger, *Tingsrett*, 9. utg. (2022) s. 359–360.

30 Rt. 1916 s. 1249 (Hardangervidda) på s. 1252–1255. Se også Rt. 1948 s. 533 (Hardangervidda II) på s. 539.

Er rettighetsserververen en enkeltperson, vil rettigheten ligge til ham/henne personlig (eiendomsrett, personlig servitut) eller til den eiendommen (reell servitut) som har vært utgangspunktet for den rettsstiftende bruken. Rettigheten kan senere bli overført til andre ved lovlig rettsovergang, jf. punkt 6.3.3.5. Er erververen en gruppe, vil retten ligge til gruppen. De som inngår i gruppen, vil ha del i retten så lenge de tilhører gruppen, men ikke etter at de trer ut. For eksempel vil den som flytter fra en bygd der befolkningen har opparbeidet kollektive rettigheter, etter flyttingen ikke ha del i den kollektive retten. De som flytter til bygda, vil på sin side få del i retten selv om de ikke har bidratt til den rettsstiftende bruken.

På tilsvarende vis vil personer som tilhører en reindrifts-siida ha del i den retten som tilligger siidaens reindriftsutøvere så lenge de tilhører siidaen. Trer de ut av siidaen, vil de ikke lenger ha del i siidaens rett. Motsatt vil de som blir en del av siidaen etter at rettighetene er etablert, ha del i rettighetene fra det tidspunktet de trer inn i siidaen. Dette er et utslag av at retten til å bruke et reindriftsareal ikke ligger til enkeltpersoner, men til siidaen som driftsfellesskap.³¹

Et annet spørsmål er om reinbeitedistriktet eller de som har siidaandeler i distriktet, samt andre som eier rein i disse siidaandelene, er bærere av reindriftsretten innenfor distriktets grenser. Det prinsippet som kom til uttrykk i Rt. 1916 s. 1249 innebærer at rettighetsbæreren ikke er distriktet som sådan, men de siidaene og personene som er rettsetterfølgere av de siidaene og personene som utøvde den rettsstiftende bruken. Et reinbeitedistrikt er i første rekke en organisatorisk enhet som normalt ikke vil stå i en slik posisjon. Det er derfor ikke reinbeitedistriktet, men de som har rein i siidaandelene i distriktet som er bærere av den alminnelige reindriftsretten innenfor distriktsgrensene, jf. reindriftsloven §§ 19 til 26, sammenholdt med §§ 9, 10 og 32. Se ellers den noe bredere omtalen av spørsmålet i punkt 6.3.8 i rapporten om interne rettsforhold i reindriften i Karasjok-feltet.³²

6.2.3 Krav om «rettslig interesse» i saker om kyst- og fjordfiske og i saker om reindriftsinterne rettsforhold

6.2.3.1 Finnmarksloven § 29 første ledd annet punktum og forskrift om kommisjonen og utmarksdomstolen § 5

Ved lov 21. september 2012 nr. 66 fikk finnmarksloven et nytt § 29 første ledd annet punktum. Endringen innebærer at kommisjonen i tillegg til å utrede bruks- og eierrettigheter til den grunnen FeFo overtok fra Statskog ved finnmarkslovens

ikrafttreden, også skal utrede «*krav om kollektive eller individuelle rettigheter til fiskeplasser i sjø- og fjordområder i Finnmark dersom noen med rettslig interesse i en avklaring krever det*». Ifølge § 5 i forskrift 16. mars 2007 nr. 277 om kommisjonen og utmarksdomstolen gjelder det også et krav om «*rettslig interesse*» i de reindriftsinterne sakene: «*Finnmarkskommisjonen skal bare utrede interne rettighetsspørsmål innen reindriften om reindriftsrett og tilknyttede rettigheter dersom noen med rettslig interesse i en avklaring av spørsmålet krever det*».

I motsetning til det som gjelder for rettigheter til den grunnen FeFo har overtatt fra Statskog, skal kommisjonen dermed ikke utrede kyst- og fjordfiske eller reindriftsinterne rettsforhold av eget tiltak, men bare dersom noen som har «*rettslig interesse*» i å få kravet avgjort, krever det. Fiskeri- og kystdepartementet sier i forarbeidene til finnmarksloven § 29 første ledd annet punktum ikke noe om innholdet i kravet til «*rettslig interesse*», men viser til at vilkåret er det samme som etter § 5 i forskriften om kommisjonen og utmarksdomstolen gjelder for kommisjonens «*utgreiing av rettsspørsmål innen reindriften*».³³

Justisdepartementet går i merknadene til forskriftens § 5 heller ikke nærmere inn på innholdet i kravet til «*rettslig interesse*», men viser til at behovet for å utrede reindriftsinterne rettsspørsmål ikke er «*utløst av finnmarksloven*» eller av at FeFo har overtatt den usolgte grunnen i Finnmark fra Statskog. Departementet viser også til at det er et ønske om å fordele reinbeitene i Finnmark på grunnlag av avtaler mellom de berørte utøverne og uttaler:

«Videre pågår det for tiden et arbeid i regi av Reindriftsforvaltningen for å kartlegge beitebruken og gjennomgå distrikts- og områdegrenser i Finnmark. Siktet målet er å få fastsatt fordelingen av beitearealene gjennom frivillige avtaler mellom de ulike driftsgruppene og siidaene. Det vil være uheldig om kommisjonen av eget tiltak skulle gripe inn i denne prosessen på tvers av de berørte partenes eget ønske.»

Typiske eksempler på det forskriften betegner som «*interne rettighetsspørsmål innen reindriften om reindriftsrett*» er saker der to siidaer mener å ha særlige beiterettigheter i samme område, og saker om beitegrenser mellom slike grupper. Uttrykket «*tilknyttede rettigheter*» sikter til rettigheter som kommer i tillegg til beiteretten og som ofte betegnes som aksessoriske rettigheter, blant annet til trevirke og jakt, fangst og fiske, jf. reindriftsloven §§ 25 og 26.

Vilkåret om at kravsfremsetteren må ha «*rettslig interesse*» for å få sitt krav utredet, innebærer at den det gjelder må ha et *praktisk og aktuelt behov* for avklaring. Ved denne vurderingen

31 Kirsti Strøm Bull, *Finnmarkskommisjonen og interne rettighetsspørsmål i reindriften*, 29. januar 2018 s. 19.

32 Finnmarkskommisjonen, *Rapport felt 4 Karasjok. Interne rettsforhold i reindriften Bind 1*, 2022 s. 116–117.

33 Prop. 70 L (2011–2012) s. 124.

vil § 1-3 i tvisteloven 15. juni 2005 nr. 90 være veiledende. Paragrafen erstattet ved sin ikrafttreden 1. januar 2008 §§ 53 og 54 i tvistemålsloven 13. august 1915 nr. 6, og lyder:

«Det kan reises sak for domstolene om et rettskrav.

Den som reiser saken, må påvise et reelt behov for å få kravet avgjort i forhold til saksøkte. Dette avgjøres ut fra en samlet vurdering av kravets aktualitet og partenes tilknytning til det.»

Lovforarbeidene opplyser at § 1-3 i all hovedsak viderefører tvistemålsloven § 54, jf. § 53, og at det ikke endrer gjeldende rett at § 1-3 ikke bruker uttrykket «*rettslig interesse*». Det vil bero på en helhetsvurdering om et søksmål skal tillates fremmes. I grensetilfellene er det avgjørende om det er «*naturlig og rimelig*» at tvisten skal kunne reises for domstolene.³⁴

Den nærmere vurderingen av om en saksøker har «*rettslig interesse*» er tredelt. Tvisteloven § 1-3 første ledd stiller krav til sakens tema (tvistegjenstanden) ved at saken må gjelde et «*rettskrav*». I de sakene det er tilfellet, vil spørsmålet om et søksmål skal tillates fremmet, bero på om kravene etter annet ledd til søksmålssituasjonen og partenes tilknytning til saken er oppfylt. Kravet til søksmålssituasjonen er uttrykt ved kriteriet «*reelt behov*» for rettsavklaring. Tilknytningskravet er uttrykt ved kriteriet «*i forhold til saksøkte*» i annet ledd første setning. Annet ledd andre setning presiserer at avgjørelsen av om søksmålsbetingelsene er oppfylt vil bero på «*en samlet vurdering av kravets aktualitet og partens tilknytning til det*».

6.2.3.2 Hovedtrekkene i tvisteloven § 1-3

Vilkåret i tvisteloven § 1-3 første ledd om at saken må gjelde et «*rettskrav*», innebærer at kravet må være *underlagt rettslig regulering*. Dette vil typisk være krav som bygger på lovfestede eller ulovfestede rettsregler. Rene interessetvister faller utenfor. Faktiske forhold er heller ikke «*rettskrav*», men kan være viktige bevis i saker om rettskrav. Typiske eksempler på «*rettskrav*» er saker som gjelder rettslige karakteristikk av typen «*eiendomsrett*» og «*bruksrett*». Også krav om at noen er «*uberettiget*» eller «*berettiget*» til en bestemt bruk, vil være «*rettskrav*».³⁵

Skal det foreligge et «*reelt behov*» for rettslig avklaring, må saksøkeren ha en *aktuell interesse* i søksmålet. Avklaringen må ha konkret betydning for saksøkers rettsstilling, og det må vurderes hvilke rettsvirkninger en dom i saksøkers favør vil ha. Det kan foreligge et «*reelt behov*» for avklaring både i saker om nåtidige, fortidige og fremtidige forhold, og tidvis også i saker om hypotetiske forhold. Behovet må som hovedregel

foreligge når saken reises for retten. Faller behovet bort under saksgangen, kan saken likevel fortsette om den er prinsipielt viktig.³⁶

Utmarksdomstolens kjennelse 14. januar 2015 er et eksempel på at saksøkerne ikke hadde aktuell interesse og dermed ikke et «*reelt behov*».³⁷ Spørsmålet i saken var om Friluftslivets Fellesorganisasjon og Norges Jeger- og Fiskerforbund hadde et reelt behov for å få behandlet et søksmål mot FeFo i etterkant av kommisjonens to første rapporter.³⁸ Saksøkernes påstand var at personkretsen i finnmarksloven § 23 («*de som er bosatt i Finnmark*») ikke hadde særrett til fiske med stang og håndsnøre og småviltjakt på det arealet som kommisjonen hadde utredet i rapportene. Senere endret saksøkerne påstanden til at FeFo skulle legge til grunn at personkretsen i § 23 ikke har særrettigheter til de nevnte bruksmåtene på dette arealet. Finnmarkseiendommen var enig i at ikke hele Finnmarks befolkning hadde særrett til jakt og fiske i området, og viste til at kommisjonen heller ikke hadde konkludert slik.

Utmarksdomstolen fant at søksmålet reelt sett gjaldt FeFos fremtidige myndighetsutøvelse etter finnmarksloven § 27 femte, jf. sjette ledd. Bestemmelsene åpner for at FeFo ut fra ressurs hensyn kan innskrenke bruken av fornybare ressurser. Domstolen avviste søksmålet på grunn av manglende aktuell interesse, jf. tvisteloven § 1-3. Etter domstolens syn ville en eventuell aktuell interesse først foreligge dersom det var grunn til å tro at myndigheten kunne bli utøvet slik saksøkerne fryktet, men det forelå ingen indikasjoner i den retningen.

Kravet om *tilknytning til saken* innebærer at saksøkeren må ha «*en beskyttelsesverdig interesse i å få dom overfor den aktuelle saksøkte*».³⁹ Tilknytningskravet vil være oppfylt dersom søksmålet gjelder saksøkerens egne rettigheter eller plikter vis á vis saksøkte, men ikke dersom det gjelder andres rettigheter eller plikter. Mer avledede interesser vil ofte ikke være tilstrekkelig. Der saksøkeren deltar i et rettsfellesskap eller der søksmålet gjelder rettigheter for en større, men nærmere angitt rettighetshaverkrets, kan imidlertid tilknytningskravet være oppfylt. Kravet i § 1-3 annet ledd om at også saksøkte må ha tilknytning til tvistegjenstanden, innebærer at søksmålet må være rettet mot den saksøkeren mener å ha et krav mot.

³⁴ Ot. prp. nr. 51 (2004–2005) om lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven) s. 363–364.

³⁵ Ot. prp. nr. 51 (2004–2005) s. 364–365.

³⁶ Ot. prp. nr. 51 (2004–2005) s. 364–365. Se også Rt. 1990 s. 874 (Fusa).

³⁷ Utmarksdomstolen for Finnmark, UTMA-2014-162958-2, kjennelse 14. januar 2015.

³⁸ Finnmarkskommisjonen, *Rapport felt 1 Stjernøya/Seiland*, 2012 og *Rapport felt 2 Nesseby*, 2013.

³⁹ Ot. prp. nr. 51 (2004–2005) s. 365–366.

6.2.3.3 Anvendelsen av kravet om «rettslig interesse» i saker om kyst- og fjordfiske og i reindriftsinterne saker

Twisteloven § 1-3 er utformet for tilfeller der en person eller gruppe saksøker en annen person eller gruppe. Situasjonen avviker dermed fra det som er tilfellet når et krav om utredning av rettigheter til «*fiskeplasser i sjø- og fjordområder*» eller om utredning av reindriftsinterne rettsforhold settes frem for kommisjonen. Slike krav er som regel ikke rettet mot en bestemt «*saksøkt*», men begrenset til at kravsfremsetteren krever rettigheter på egne vegne, uten å si noe om andres rettigheter i området eller om hvem som eventuelt bruker området urettmessig.

Kommisjonen må imidlertid uavhengig av om det er mulig å identifisere en motpart, vurdere om kravsfremsetteren har «*rettslige interesse*» i å få avklart det spørsmålet kravet gjelder. Det må vurderes om kravet er et «*rettskrav*», om kravsfremsetteren har et «*reelt behov*» for å få avklart det spørsmålet kravet gjelder, og om vedkommende har den påkrevde tilknytningen til spørsmålet. Er kravsfremsetteren selv aktiv fisker eller reindriftsutøver i kavsområdet, kan det som regel raskt fastslås at vedkommende har «*rettslig interesse*». I andre tilfeller kan det være nødvendig med en bredere vurdering. Et viktig kriterium vil da være om det er «*naturlig og rimelig*» at kommisjonen behandler spørsmålet, jf. punkt 6.2.3.1.

Ved vurderingen av om et krav er et «*rettskrav*», er det som fremholdt i punkt 6.2.3.2, avgjørende om kravet er regulert av eller underbygget med rettsregler. Både saker om erverv av rettigheter og saker der det er anført at en pågående bruk er urettmessig, gjelder «*rettskrav*».

Kravene om rettigheter til «*fiskeplasser i sjø- og fjordområder*» og om interne rettsforhold i reindriften er i all hovedsak knyttet til spørsmålet om kravsfremsetterne med grunnlag i hevd ellers alders tids bruk eller beslektede rettsgrunnlag har særlige rettigheter i det angitte kavsområdet. Slike krav er «*rettskrav*». Det samme gjelder eventuelle krav som er formulert slik at andre fiskere eller reindriftsutøvere ikke har rettigheter i det området kravet gjelder. Krav som er knyttet til rene faktiske forhold eller ikke-juridiske faglige vurderinger, for eksempel hva som er forsvarlig maskevidde ved garnfiske i fjorder eller forsvarlig høyeste reintall i kavsområdet, gjelder derimot ikke et «*rettskrav*» og må avvises. I praksis vil vurderingen av om et krav kan anses som et «*rettskrav*» som regel ikke være vanskelig.

Derimot kan det være nødvendig med grundigere vurderinger for å avgjøre om kravsfremsetteren har et «*reelt behov*» for å få avklart det rettskravet som er reist. Om det foreligger et slikt behov vil bero på om avklaringen av rettskravet har konkret betydning for vedkommendes rettsstilling, jf. punkt 6.2.3.2. I saker der en siida krever anerkjent særlig beiterett i kavsområdet eller å få fastsatt beitegrenser mot nabosiidaene

vil det foreligge et «*reelt behov*». Å få avgjort kravet vil ha konkret betydning for siidaens rettsstilling vis á vis nabosiidaene. Det samme vil gjelde krav reist av en gruppe lokale kyst- og fjordfiskere om at de med grunnlag i lokal sedvanerett eller alders tids bruk har særrett til fiske i et fjordområde.

Gjelder kravet tidligere eller fremtidige forhold, kan spørsmålet om «*reelt behov*» (aktuell interesse) være mer usikkert. Anfører en gruppe fiskere eller en siida at de har særrettigheter til et område de har brukt tidligere, men ikke i dag, kan de ha et «*reelt behov*». Er kravet mer hypotetisk, for eksempel at fiskere fra nabofjorden ikke har rett til å fiske i det området kravet gjelder dersom de tar i bruk bestemte redskaper, vil det når kravet settes frem ikke uten videre foreligge en aktuell interesse. Dermed vil det heller ikke foreligge et «*reelt behov*» for å få avklart spørsmålet på tidspunktet for kravsfremsettelsen.

Dersom det forelå et «*reelt behov*» da kravet ble fremmet, men kravsfremsetteren avviker fisket eller reindriften for kommisjonen har ferdigbehandlet kravet, vil ikke vedkommende lenger ha en *aktuell interesse* i å få avklart kravet. Kommisjonen kan da avslutte saken. Slik vil det som utgangspunkt også være når saken har prinsipiell betydning.

Også spørsmålet om kravsfremsetteren har *tilstrekkelig tilknytning* til det spørsmålet saken gjelder, kan innby til bredere vurderinger. Aktive fiskere i det området deres krav gjelder, vil oppfylle tilknytningskravet. Det samme kan gjelde fiskere som fisket der tidligere, og etter forholdene også større grupper av lokalbefolkningen i et kyst- eller fjordområde.

Ved vurderingen av tilknytningskravet må det også ses hen til at kommisjonens utredning skal være knyttet til «*fiskeplasser*», jf. finnmarksloven § 29 første ledd annet punktum. Uttrykket er ikke kommentert i fiskeridepartementets merknader til bestemmelsen.⁴⁰ Som fremholdt i punkt 1.2.3, vil imidlertid «*fiskeplasser*» ikke nødvendigvis bare omfatte områder av begrenset geografisk utstrekning, for eksempel en fiskegrunne, men også fjord- og sjoområder som går ut over det som kan anses som en fiskeplass ut fra en mer snever forståelse av ordet.

Også en siida som driver reindrift i kavsområdet vil oppfylle tilknytningskravet. Etter forholdene kan det samme gjelde for siidaer som tidligere drev reindrift i området. Kravsfremsettere som har brukt og bruker andre områder enn det området kravet gjelder, vil derimot ofte ikke ha den påkrevde tilknytningen. Det samme gjelder for krav som fremsettes av akademisk interesse. Slike krav vil heller ikke ha den påkrevde aktualiteten.

Et aktuelt spørsmål når det gjelder tilknytningskravet, kan være hvem i en gruppe av fiskere eller en siida som er nærmest

40 Prop. 70 L (2011–2012) s. 99 og 124. Se også Kystfiskeutvalgets utredning i NOU 2008: 5 s. 405–406 og 419.

til å fremme kravet. Normalt vil de som i dag driver fiske eller reindrift i kavsområdet ha størst nærhet til kravet, mens det kan være mer usikkert om et krav fremmet av deres foreldre vil oppfylle kravet. I noen tilfeller kan det imidlertid etter en helhetsvurdering være «*naturlig og rimelig*» at kommisjonen behandler saken. For eksempel kan det være tilfellet dersom befolkningen i en sjøsamisk bygd fremmer et krav om kollektive fiskerettigheter i fjordområder som tradisjonelt har vært gjenstand for lokalt fiske.

En siida vil normalt være nærmere til å fremme et krav som gjelder siidaens beiterett, enn det reinbeitedistriktet siidaen tilhører. Siidaen vil oppfylle tilknytningskravet, mens distriktet ikke uten videre vil gjøre det. Det kan imidlertid være aktuelt at siidaene i et distrikt overlater til distriktet å fremme et felles krav på deres vegne. Selv om det i utgangspunktet vil være de som faktisk driver fiske som vil ha den påkrevde tilknytningen til en sak om tinglige rettigheter til fiske i saltvann, kan det også være aktuelt at en sammenslutning av kyst- og fjordfiskere fremmer et felles krav på vegne av de fiskerne sammenslutningen representerer.

Twisteloven § 1-4 åpner for at foreninger og stiftelser kan reise søksmål i eget navn om forhold som det ligger innenfor deres «*formål og virkeområde å ivareta*». Forutsetningen er at tilknytningsvilkåret og vilkårene i § 1-3 om rettskrav og aktualitet er oppfylt. Skal en forening eller sammenslutning kunne reise søksmål i eget navn, må den også ha en struktur med en viss fasthet i form av et valgt styre, vedtekter, egen økonomi og en formalisert medlemsordning.

Dette er ikke primært et spørsmål om rettslig interesse, men om *partsevne*, jf. twisteloven § 2-1 annet ledd. Høyesterett uttalte imidlertid i Rt. 2003 s. 833 at for sammenslutninger med mindre fast struktur, glir vurderingen av rettslig interesse og partsevne «*noe over i hverandre*».⁴¹ Verken finnmarksloven § 29 første ledd annet punktum eller forskriftens § 5 stiller krav om at sammenslutninger som fremmer krav for kommisjonen om rettigheter til fiske i sjø eller reindriftsinterne forhold må ha partsevne. De forholdene som tilsier at en sammenslutning ikke har partsevne, kan imidlertid virke inn på vurderingen av vilkåret om rettslig interesse, og medføre at sammenslutningen ikke har tilstrekkelig tilknytning til det saken gjelder.

Høyesterett har ved flere anledning lagt til grunn at en reindriftssiida har «*begrenset partsevne*», og dermed rett til å opptre som saksøker i saker som mer direkte berører siidaen.⁴²

6.3 Aktuelle rettsgrunnlag etter «*gjeldende nasjonal rett*»

6.3.1 Innledning

Nedenfor følger en redegjørelse for hovedtrekkene i de mest aktuelle ervervsgrunnlagene i de sakene kommisjonen behandler. Det vil særlig si hevd og alders tids bruk, jf. punkt 6.3.2 og 6.3.3. I punkt 6.3.4 omtales festnede rettsforhold og i punkt 6.3.5 lokal sedvanerett.

Også avtaler mellom de involverte partene kan være mulige stiftelsesgrunnlag for eier- og bruksrettigheter. For å klarlegge innholdet i en rettighet som har et avtalerettslig grunnlag, må avtalen tolkes. Det må på grunnlag av en *objektiv fortolkning* av avtalens ordlyd og de utsagnene som ellers har passert mellom partene, søkes å bringe på det rene hva de «*har ment*».⁴³ Er det klare holdepunkter for at partenes felles forståelse avviker fra en objektiv forståelse av det som har passert mellom dem, må partenes felles forståelse legges til grunn.⁴⁴ Er det usikkert om partene ved avtaleinngåelsen hadde en felles forståelse av avtalens innhold, må man falle tilbake på en objektiv fortolkning. Fordi avtaletolkning er en utpreget konkret øvelse, har det lite for seg å redegjøre generelt for prinsippene for avtaletolkning, ut over å skissere disse startpunktene.

6.3.2 Hevd

6.3.2.1 Tidsvilkåret

Hevd skiller seg fra de andre ervervsgrunnlagene ved at vilkårene er lovfestet og relativt skarpt tilhugde. Tidsvilkåret for hevd av eiendomsrett til fast eiendom er at hevdsgjenstanden har vært brukt minst 20 år i sammenheng, jf. hevdslova § 2. Hevdstiden er 20 år også for bruksrettigheter som vises ved en «*fast tilstelling*» og for «*naudsynt veg eller opplagsplass*». For andre bruksrettigheter er hevdstiden 50 år, jf. § 8 første ledd. Hva som skal til for at bruken vises ved en «*fast tilstelling*» reiser en del særlige spørsmål. Se punktene 6.3.2.4 og 6.3.2.5.

Forløperen til hevdslova § 8 første ledd er lov angaaende visse Brugsrettigheder over fremmed Eiendom av 23. mai 1874 (snikhevdloven) §§ 1 og 2. Snikhevdloven § 1 bestemte at «*usynbare*» (usynlige) bruksrettigheter som etter reglene i 5-5-4 i Kong Christian den Femtis Norske lov (NL) av 1687 kunne hevdes etter 20 års bruk, «*for Eftertiden*» ikke lenger kunne hevdes. Derimot kunne «*Brugsrett over fremmed Eiendom, der ... aabenbarer sig ved nogen stadig for Brugens skyld anbragt Indretning*» fortsatt erverves med 20 års hevdstid i samsvar med NL 5-5-3 og 5-5-4. Etter snikhevdloven § 2 kunne også rett til sti eller vei hevdes etter 20 år, dersom stien

⁴¹ Rt. 2003 s. 833 (Folkeaksjonen Stopp Regionfelt Østlandet) avsnitt 27.

⁴² Se HR-2021-1975-S (Fosen) avsnitt 108–110 med videre henvisning til Rt. 2000 s. 1578 (Seiland).

⁴³ Rt. 1993 s. 564 på s. 569. Se også Rt. 1980 s. 84 på s. 91.

⁴⁴ Rt. 2003 s. 1132 (Norrøna fly) avsnitt 35.

eller veien var «*den eneste Forbindelse*» mellom ulike deler av en eiendom, eller eiendommens eneste adkomst til nødvendig vannforsyning, «*Alfarvei, Vassdrag, Indsø eller Havet*». Videre kunne også rett å ha «*Oplag av Tømmer eller Andet paa Andenmanns Grund*» hevdes etter 20 år, uavhengig av om bruken vistes ved «*nogen varig eller stadig Indretning*».

Snikhevdloven §§ 1 og 2 ble videreført i § 8 første ledd i hevdsla av 1966 som også åpner for hevd av bruksrettigheter der bruken *ikke* vises ved en «*fast tilstelling*», men med en hevdstid på minst 50 år (langhevd). Snikhevdloven trådte i kraft 1. januar 1875, jf. lovens § 4, og medførte at usynlige bruksrettigheter fra da av ikke kunne hevdes. Situasjonen vedvarte frem til 1966-lovens ikrafttreden 1. januar 1967, men overgangsreglene i § 12 i 1966-loven åpner for at hevdperioden for usynlige bruksrettigheter kunne starte i 1922.⁴⁵ Følgelig er bruk utøvd før 1875 og etter 1922 relevant ved langhevd, men ikke bruk utøvd mellom 1875 og 1922.

Det er også et krav at bruken må ha pågått i *sammenheng*. Er bruken sesongbetont vil bruk som utøves hver sesong være sammenhengende. Har det vært drevet snarefangst av rypen om vinteren, er det derfor ikke fristavbrytende at fangsten ikke har vært drevet om sommeren.

Bruksopphold på over to år vil normalt stanse hevd, jf. hevdsla § 6 annet ledd. Dersom bruken gjenopptas, vil det løpe en ny hevdfrist. Fordi § 7 annet ledd gir §§ 2 til 6 tilsvarende anvendelse ved hevd av bruksrett og ikke gjør unntak for tilfeller der hevdstiden etter § 8 er 50 år, må det antas at opphold på minst to år er fristavbrytende også ved langhevd. Se ellers punkt 6.5 der spørsmålet om fristavbrudd av ervervs-tiden er nærmere omtalt.

Etter § 3 kan brukstiden til flere brukere legges sammen dersom de har hevdstingen «*etter kvarandre i samanheng, og overgangen mellom dei er lovleg*». Rettssuksessjon er mer aktuelt ved alders tids bruk enn ved hevd, og er derfor omtalt i punkt 6.3.3.5.

Anvendelsen av tidsvilkåret er likeartet i saker der det er spørsmål om noen har ervervet rettigheter på den grunnen FeFo har overtatt fra Statskog eller har ervervet rett til fiske i sjø- og fjordområder, og i saker om interne rettsforhold i reindriften. Også reindrift er sesongbetont bruk der bruken i løpet av driftsåret foregår i ulike områder. Det vil derfor ikke avbryte et pågående hevdserverv i et vinterbeiteområde at bruken ikke utøves om sommeren.

Det kan virke paradoksalt at hevdstiden for hevd av eiendomsrett er 20 år, og 50 år for hevd av bruksrettigheter som ikke vises ved en fast innretning. Det stilles imidlertid langt strengere krav til brukens innhold i de førstnevnte tilfellene. Hevdsbruken ved eiendomshevd vil derfor være klart

lettere å oppdage for grunneieren enn hevdsbruken ved hevd av usynlige bruksrettigheter, og gi grunneieren en sterkere oppfordring til å gripe inn for å stanse bruken.

6.3.2.2 Bruksvilkåret

Ifølge hevdsla § 2 må den som hevder eiendomsrett ha hatt tingen «*som sin egen*». Anvendt på hevd av eiendomsrett til utmark, innebærer vilkåret at bruken må ha hatt et eksklusivt preg, og tilsvare det som ville vært naturlig for en grunneier i et tilsvarende område. Bruken må ha omfattet de bruksmåtene som ville inngått i grunneierens normale bruk, og ha hatt tilstrekkelig *omfang* og synlighet til å gi grunneieren en oppfordring om å gripe inn for å stanse bruken.

Dersom området er velegnet for utmarksbeite og hogst, og har gode jaktområder, fiskevann og multemyrer, vil hevd av eiendomsrett som utgangspunkt være betinget av at alle de nevnte bruksmåtene har vært utøvd, om enn ikke nødvendigvis like intensivt hvert eneste år. Har hevdbruken i all hovedsak bestått av vedhogst vil det ikke være grunnlag for hevd av eiendomsrett, men derimot for hevd av hogstrett dersom de øvrige hevdsvilkårene er oppfylt.

Kravet til brukens *intensitet* vil variere med hevdsubjektets egenart. For eksempel vil hevd av eiendomsrett til et større utmarksområde kreve mindre når det gjelder brukens intensitet, enn hevd av eiendomsrett til et areal som eieren ville ha utnyttet mer intensivt.⁴⁶

Kravet til brukens innhold og omfang er mindre strengt ved hevd av bruksrett, der det er tilstrekkelig å ha utøvd bruk som en «*bruksrettshavar*», jf. hevdsla § 7 første ledd. Bruken må samsvare med det som ville vært naturlig for en bruksberettiget i et tilsvarende område, og korrespondere med den retten hevderen mener å ha ervervet. Dersom hevderen anfører å ha ervervet enerett til en bestemt bruk, må bruken ha vært tilnærmet eksklusiv i full hevdstid. Det gjelder derimot ikke et eksklusivitetskrav for hevd av ikke-eksklusiv bruksrett.

Både ved hevd av eiendomsrett og ved hevd av *særlig bruksrett* i form av en *fortrinnsrett* eller *eksklusiv rett* til for eksempel jakt og fiske eller reindrift i et område, kan det tenkes at rettighetspretendenten har andel i en alminnelig rett til de aktuelle bruksformene. Et rettighetsserverv vil da forutsette at bruken tilsvarer den bruken innehaveren av en eiendomsrett eller særlig bruksrett (fortrinnsrett eller eksklusiv rett) ville ha utøvd, og dermed hatt større omfang og intensitet enn den bruken som den alminnelige retten åpner for. Se ellers punkt 6.4.

I de typiske hevdstilfellene vil et hevdserverv gå på bekostning av og fortrenge grunneierens rett. Et eventuelt hevdserverv i de reindriftsinterne sakene vil ikke direkte påvirke grunneierens rettsstilling, men gå på bekostning av andre

⁴⁵ Ot. prp. nr. 30 (1965–66) s. 35 (til lovutkastets § 14). Se også Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 423.

⁴⁶ Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 147–148.

reindriftsutøvere som også har del i den alminnelige reindriftsretten. Også i saker om særrettigheter til fiske i sjø- og fjordområder vil et eventuelt hevdserverv skje til fortrengsel for andre fiskere som vil måtte stå tilbake for de fiskerne som eventuelt får anerkjent en særrett til et bestemt område.

Utgangspunktet for vurderingen er derfor i disse tilfellene et annet enn i de tilfellene som er belyst i hevdslovas forarbeider og i tingsrettslig litteratur, som setter søkelys på hevd av rettigheter på andres grunn. Også de sakene og eksemplene som rettslitteraturen trekker frem når det gjelder alders tids bruk og beslektede rettsgrunnlag, gjelder tilfeller der et rettighetserverv vil være et innhogg i grunneierens rett, og ikke tilfeller der partene er to bruksrettshavere.⁴⁷

Høyesterett har visstnok ikke behandlet saker om hevd av bruksrett vis á vis andre bruksrettshavere. Hålogaland lagmannsrett har behandlet noen saker der hevd og alders tids bruk har vært anført som rettsgrunnlag for erverv av reindriftsrett på bekostning av andre utøvers reindriftsrett.⁴⁸ Avgjørelsene bekrefter at bruken må tilsvare den type rettighet som rettighetspretendenten mener å ha ervervet, men gir ellers begrenset veiledning for anvendelsen av bruksvilkåret i slike saker. Per 20. juni 2026 hadde Utmarksdomstolen for Finnmark avsagt dom i fire saker om reindriftsinterne rettsforhold i Karasjok.⁴⁹

6.3.2.3 Godtrovilkåret

Godtrovilkåret for hevd av eiendomsrett er nedfelt i hevdslova § 4 første ledd, og er i § 7 annet ledd gitt tilsvarende anvendelse ved hevd av bruksrett. Paragraf 4 første ledd slår fast at den som «*veit at han ikkje eig tingen, hevdar ikkje*», og at det samme gjelder den som ikke vet det fordi han «*ikkje har vore so aktsom som han burde etter tilhøva*». Det siste betegnes som et krav om *aktsom god tro*, og innebærer at brukeren ikke må kunne bebreides for å ha trodd at bruken hadde grunnlag i en rettighet, eller for ikke å ha undersøkt om bruken hadde det.

Målet med godtrovurderingen er så langt som mulig å avklare hvilke kunnskaper brukeren hadde om de underliggende rettighetsforholdene. Vurderingen er konkret og derfor kan det som «*er aktaust i ei sak, ... vera orsakanda og aktsomt nok i ei anna*».⁵⁰

⁴⁷ Kirsti Strøm Bull, *Finnmarkskommisjonen og interne rettighetsspørsmål i reindriften*, 2018 s. 53–54.

⁴⁸ Se blant annet dommer avsagt 26. mars 2010 (LH-2009-133706), 2. april 2013 (LH-2012-106514), 12. juni 2013 (LH-2012-179763) og 27. mars 2014 (LH-2013-162742).

⁴⁹ Utmarksdomstolen for Finnmark dom 30. oktober 2025 (UTMA-2024-86900), dom 10. februar 2026 (UTMA-2024-86892), dom 4. mai 2026 (24-091704TVI-UTMA) og dom 18. juni 2026 (24-087690-TVI-UTMA). Se også Finnmarkskommisjonen, *Rapport felt 4 Karasjok, Interne rettsforhold i reindriften*, 2022 bind 2 (kapittel 7-21) og 3 (kapittel 22-37).

⁵⁰ Sivilløvbokutvalet, *Rådsegn 6 Om hevd*, 1961 s. 24.

Den gode troen må korrespondere med den utøvde bruken.⁵¹ Dekker den gode troen bare bruksrett på linje med andre bruksrettshavere i et område, er det ikke grunnlag for hevd av eksklusiv rett. Det gjelder også om bruken faktisk har vært eksklusiv, fordi den gode troen ikke dekker en eksklusiv rett. Den gode troen må også ha et grunnlag ved at brukeren må kunne begrunne at god tro foreligger. Det gjelder imidlertid ingen formelle krav med hensyn til hva grunnlaget for den gode troen skal være, og kravene til begrunnelse er ikke spesielt strenge. Ofte kan uimotsagt bruk gi tilstrekkelig grunnlag for god tro.⁵²

Det er også et krav at den gode troen er til stede i full hevdstid. At godtrokravet ikke var oppfylt da bruken startet, er ikke i seg selv diskvalifiserende. Det vil imidlertid forskyve starten av hevdservervet fra tidspunktet for bruksstart til tidspunktet for etablering av god tro. Ofte vil tidspunktene være sammenfallende, men i noen tilfeller kan manglende protester over tid etablere god tro. Selv om den opprinnelige brukeren burde forstått at bruken ikke hadde grunnlag i en rettighet, er det ikke gitt at rettsetterfølgerne hadde samme innsikt i hvordan forholdene lå an da bruken startet. Disse vil derfor ikke alltid kunne bebreides for sin rettsoppfatning.

Er hevdservervet fullført, har det ingen rettsvirkninger at erververen senere bringes ut av god tro. Ervervet står seg også om erververen mister sin gode tro kort tid etter fullført hevd.⁵³

I tilfeller der det er aktuelt å legge sammen flere brukeres hevdstid, jf. hevdslova § 3, må alle ha vært i god tro. Som antydnet over, er imidlertid ikke manglende god tro hos den første brukeren diskvalifiserende for at rettsetterfølgerne kan være i aktsom god tro. Er hevderen en gruppe, for eksempel befolkningen i en bygd eller medlemmene av en reindriftssiida, er det ikke et krav at alle i gruppen har vært i god tro, men et klart flertall må ha vært det.⁵⁴

Når det er spørsmål om hevd av eiendomsrett eller eksklusiv bruksrett og det er sannsynliggjort at bruken har hatt den påkrevde eksklusiviteten i tilstrekkelig lang tid, kan den eksklusive bruken være en indikasjon på at også godtrokravet er oppfylt. Dette kan i alle fall være tilfellet dersom bruken har pågått uten protester fra grunneieren eller andre mulige rettighetshavere. Det er likevel ingen automatikk i at manglende protester vil etablere eller styrke brukerens gode tro. Spørsmålet vil bero på en helhetsvurdering der det ikke bare må ses hen til bruksutøvers oppfatning, men også til bakgrunnen for de manglende protestene.

Ifølge hevdslova § 5 vil ikke den som alt har «*rett til å sitja med tingen*» hevde rett til tingen. Bruk som bygger på en

⁵¹ Borgar Høgetveit Berg, *Hevd.*, 2. utg. (2025) s. 207–208.

⁵² Borgar Høgetveit Berg, *Hevd.*, 2. utg. (2025), s. 225.

⁵³ Borgar Høgetveit Berg, *Hevd.*, 2. utg. (2025), s. 216.

⁵⁴ Borgar Høgetveit Berg, *Hevd.*, 2. utg. (2025) s. 365–366.

tillatelse fra grunneieren, for eksempel en leieavtale eller en stilltiende tillatelse (tålt bruk), gir derfor ikke rom for hevdserverv, med mindre bruken går ut over tillatelsens rammer og den overskytende bruken er utøvd i full hevdstid og i god tro.

Regelen i § 5 er like mye spesialanvendelse av godtrovilkåret som et selvstendig hevdsvilkår.⁵⁵ Den som utøver bruk i kraft av en tillatelse er sjelden i aktsom god tro med hensyn til at bruken kan utøves uavhengig av tillatelsen. Prinsippet i § 5, som også er omtalt i punkt 6.4, har også en side til bruksvilkåret. Bruk utøvd innenfor rammene av en tillatelse, gir ikke grunneieren eller andre bruksberettigede noen grunn til å gripe inn mot bruken.

De her omtalte prinsippene gjelder både i saker der det eventuelle hevdservervet er knyttet til områder som FeFo overtok fra Statskog ved finnmarkslovens ikrafttredelse, i saker om fiskerettigheter i sjø- og fjordområder, og i saker der hevdsreglene skal anvendes på reindriftsinterne rettsforhold. Den konkrete anvendelsen av prinsippene reiser imidlertid i de reindriftsinterne sakene enkelte særlige spørsmål som her omtales noe nærmere.

Blant annet er det et spørsmål hvilken betydning det får for godtrovurderingen dersom myndighetenes reguleringer er årsaken til at en reindriftssida begynner å bruke det området den har krevd særrett til. Det kan anføres at slike reguleringer ikke uten videre kan gi grunnlag for bruk i aktsom god tro med hensyn til at bruken er et utslag av en selvstendig rettighet. Bruk innenfor rammene av en tillatelse vil som nevnt over, ikke gi grunnlag for rettighetsserverv.

Situasjonen avviker imidlertid fra den som er regulert i hevdslova § 5 fordi det ikke er en tillatelse fra andre reindriftsberettigede, men en tillatelse gitt av offentlige myndigheter. Prinsippet om at «ingen kan hevde mot sin egen atkomst» kan derfor ikke gis automatisk anvendelse. Dersom en faktisk tilstand har vedvart i relativt lang tid, vil det ikke nødvendigvis svekke den gode troen at bruken opprinnelig hadde sin bakgrunn i en myndighetsbestemt tillatelse. Det er vanskelig med bred penn å anføre at reindriftsutøvere som har forholdt seg til myndighetenes reguleringer, kan bebreides for etter hvert å ha oppfattet situasjonen slik at deres bruk av et område var eller har blitt, et utslag av en selvstendig rettighet.

Et forhold som også kan komplisere godtrovurderingen er at synet på reindriftsretten har endret seg. Landbruksdepartementet uttalte i forarbeidene til reindriftsloven av 1978 at reindriftsretten «*har det omfang og det innhold som loven til enhver tid bestemmer*», og at hvilke rettigheter som «*til enhver tid skal tillegges reindriftnæringen må bli å avgjøre på grunnlag av en interesseavveining mot tilgrensende næringer og*

interesser ut fra et samfunnsmessig helhetssyn». ⁵⁶ Departementet gir her uttrykk for at reindriftsretten er en form for «*tålt bruk*» som myndighetene relativt fritt kan bestemme innholdet av.

Synet på reindriftsretten som «*tålt bruk*» er i dag forlatt. Reindriftsloven av 2007 slår i § 4 fast at retten har et selvstendig rettsgrunnlag i alders tids bruk i de delene av landet det har vært drevet samisk reindrift fra gammelt av. Det tidligere synet på rettsgrunnlaget for samisk reindrift, må likevel medføre at eventuelle utsagn fra reindriftsutøvere som lest isolert kan tilsa at de ikke anses seg som rettighetshavere til sine beiteområder, har liten vekt ved godtrovurderingen.

Rettspraksis i saker der det er spørsmål om noen har ervervet reindriftsrett på bekostning av andre som mener å ha reindriftsrett i samme område, gir begrenset veiledning for anvendelsen av godtrovilkåret. I de tilfellene bruksvilkåret er ansett oppfylt, har godtrokravet i liten grad vært særskilt vurdert, men inngått i vurderingen av bruken.⁵⁷ Se for eksempel Hålogaland lagmannsretts dom av 2. april 2013 som er omtalt i punkt 6.3.3.4. Utmarksdomstolen for Finnmark, har derimot gjort mer utførlige godtrovurderinger i de fire sakene den har behandlet.⁵⁸

Noe av grunnen til at domstolene i en del saker om reindriftsinterne rettsforhold ikke har gjort særskilte godtrovurderinger, er trolig at det har manglet objektive kriterier som aktsomhetsvurderingen kan bygges på. Blant annet vil undersøkelser av grunnboka være uten betydning i disse sakene, fordi reindriftsretten ikke er en bruksrett som tinglyses. Mangelen på objektive kriterier som kan danne utgangspunkt for aktsomhetsvurderingen, gjør at det ofte vil være nærliggende å falle tilbake på presumsjonen om at godtrokravet er oppfylt dersom tidsvilkåret og bruksvilkåret er oppfylt. Se punkt 6.7.2 der presumsjonen er nærmere omtalt.

6.3.2.4 Særlig om kravet til «fast tilstelling» i hevdslova § 8 første ledd – generelt

Hevdslova § 8 første ledd slår fast at for «*rett over framand eigedom til bruk som ikkje viser seg av ei fast tilstelling, er hevdstida 50 år*». Motsetningsvis følger det at regelen om 20 års hevdstid får anvendelse når bruken «*viser seg av ei fast tilstelling*», jf. § 7 annet ledd og § 2.

Skal hevdstiden være 20 og ikke 50 år, må det etter § 8 første ledd foreligge en «*fast tilstelling*» som gir et signal om at det foregår hevdsbruk. Dette var kanskje klarere uttrykk i

⁵⁵ Miriam Skag, *Tålt bruk*, [i] Lov og Rett 2004, s. 553 flg. på s. 569–570.

⁵⁶ Ot. prp. nr. 9 (1976–77) s. 42.

⁵⁷ Kirsti Strøm Bull, *Finnmarkskommisjonen og interne rettighetsspørsmål i reindriften*, 29. januar 2018 s. 55 flg.

⁵⁸ Utmarksdomstolen for Finnmark dom 30. oktober 2025 (UTMA-2024-86900), dom 10. februar 2026 (UTMA-2024-86892), dom 4. mai 2026 (24-091704TVI-UTMA) og dom 18. juni 2026 (24-087690-TVI-UTMA).

snikhevdlovens § 1 der det fremgikk at bruken måtte vises ved en «*for Brugens Skyld anbragt Indretning*». At innretningen må være «*anbragt*» for brukens skyld, synliggjør at den måtte ha som formål å tjene som utgangspunkt for en bestemt bruk, og gi grunneieren og andre bruksrettshavere en klar indikasjon på at innretningen tjener som utgangspunkt for hevdsbruk.

Vurderingen må skje med utgangspunkt i at det ikke er den faste innretningen, men den *bruken* innretningen bærer bud om at har foregått, som er gjenstand for hevdserverv. Innretningen trenger ikke å gi noe signal om *omfanget* av bruken, men det må være en synlig årsakssammenheng mellom innretningen og bruken.⁵⁹ Et bolighus er derfor ikke i seg selv en innretning som signaliserer at huseieren driver jakt, hogst eller har dyr på beite. Det utad synlige hovedformålet med et bolighus er at noen bor der, ikke at huset er utgangspunkt for jakt eller andre former for utmarksbruk. Om denne problematikken har Høyesterett uttalt:⁶⁰

«Et beboelseshus – hvad enten det kaldes en jagt- eller fiskehytte eller noget andet – har sin bestemmelse i sig selv, idet det er bestemt til selv at bruges som saadant. Om det dermed samtidig muliggjør udøvelse af en bedrift eller ret-tighed, som det ellers vilde være vanskelig eller endog umulig at øve, er forsaavidt ligegyldig; det bliver ikke derfor en for denne brug anbragt indretning i lovens forstand».

En laksehytte eller et båtnaust kan derimot gi et signal utad om at de tjener som utgangspunkt for laksefiske med faststående redskap eller andre former for fiske, og en gamme eller en enkel utmarkshytte kan signalisere at byggverket tjener som utgangspunkt for ulike former for utmarkshøsting. Sperregjerder og andre reindriftsanlegg vil signalisere utad at de tjener som utgangspunkt for reindrift. Også gjeterhytter og andre byggverk/installasjoner til bruk i reindriften vil gi et slikt signal, mens bolighus ofte ikke vil gjøre det. Er boligen oppført for at det skal bli lettere å drive rasjonell reindrift, jf. reindriftsloven § 21 annet ledd, kan imidlertid kriteriet i hevdslova § 8 første ledd være oppfylt. Det samme kan gjelde tilfellet dersom byggverket har et delt formål, og både brukes som bolig og som utgangspunkt for reindrift.

Dersom en innretning må anses som en «*fast tilstelling*» som viser at det foregår bestemte typer utmarksbruk i området der innretningen står, må det skilles mellom nye innretninger og innretninger som sto der da bruken startet. Nye innretninger vil gi grunneieren og andre bruksberettigede et signal om at det foregår hevdsbruk. Eksisterende innretninger vil i

mindre grad gi et slikt signal.⁶¹ Skillet kom klart frem i snikhevdlovens § 1 ved at innretningen måtte være «*anbragt*» der for brukens skyld. Skillet kan ikke leses ut av ordlyden i hevdslova § 8 første ledd, men ifølge forarbeidene svarer § 8 første ledd «*tolleg nøye til løynhevdlova § 1*».⁶²

At innretningen må være «*fast*» innebærer at den må ha et *permanent* preg. Kravet var i snikhevdloven § 1 markert ved uttrykket «*stadig*». Det er likevel ikke et krav at innretningen må være knyttet til grunnen på en måte som gjør den til en del av den eiendommen den står på.⁶³ Også et flyttbart reindriftsanlegg kan derfor anses som en «*fast tilstelling*». Det er heller ikke et absolutt krav at et anlegg som har vært tatt ned settes opp på nøyaktig samme sted,⁶⁴ men dersom anlegget flyttes fra sted til sted, vil det ikke oppfylle kravet om «*fast*» innretning.

Selv om innretningen må være permanent, er det ikke nødvendig at den må være synlig i hele hevdperioden. For eksempel vil innretningen være «*fast*» også om den er dekket av snø om vinteren. Det er også rom for å erstatte den opprinnelige innretningen med en annen. Av rettspraksis følger det også at det ikke nødvendigvis medfører at hevdsfristen avbrytes fordi innretningen i en periode er tatt bort. I en dom fra 1960 uttaler førstvoterende:⁶⁵

«Jeg kan heller ikke finne at det som påstått skulle medføre noe brudd i hevdstiden at damhuset ble brent i 1944 under evakueringen av Finnmark og først bygget opp igjen et par år senere. Enda mindre kan selve evakueringen, og at man da i Finnmark var avskåret fra å vareta sine interesser, medføre noe avbrudd i hevdstiden.»

Er innretningen borte i mer enn to år, vil hevdten bli avbrutt, jf. hevdslova § 6 annet ledd. Det har i eldre juridisk teori vært anført at innretninger som fjernes i deler av året ikke gir tilstrekkelig signal om at det foregår hevdsbruk fordi fjerningen gir inntrykk av at innretningen ikke skal stå der permanent.⁶⁶ Et motargument er at dersom innretningen står på samme sted hver sommer eller vinter i 20 år, vil grunneieren ha tilstrekkelig foranledning til å gripe inn.⁶⁷ Det sistnevnte synet har noe støtte i forarbeidenes utsagn om at bruken må være «*fast og stø*», men at også rettigheter som utøves i «*berre ein del av året*» kan være gjenstand for hevdserverv.⁶⁸

61 Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 347–348.

62 Sivilløvbokutvalet, *Rådsegn 6 Om hevd*, 1961 s. 26.

63 Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 351–352.

64 Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 353–354.

65 Rt. 1960 s. 810 (SiFi) på s. 815.

66 Nikolaus Gjelsvik, *Norsk tingsrett*, 3. utg. v/Erik Solem, 1936 s. 471.

67 Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 352.

68 Sivilløvbokutvalet, *Rådsegn 6 Om hevd*, 1961 s. 8.

59 Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 346–347. Se også s. 341–343.

60 Rt. 1911 s. 904 (Tunhovdgardane) på s. 905.

Det følger av det foregående at også en flyttbar installasjon kan kvalifisere som «*fast tilstelling*» etter hevdsløva § 8 første ledd. Installasjonene kan også tas ned i kortere perioder uten av hevd avbrytes, for eksempel ved at gjerder og anlegg som brukes bare vinterstid, tas ned om sommeren. Dersom installasjonene tas ned i mer enn to år avbrytes imidlertid hevd. Det er heller ikke et krav om at innretningene må stå på akkurat samme plass. Innretningen vil også kunne skiftes ut med en annen innretning, f.eks. at en gamle erstattes av en enkel hytte.⁶⁹ Også ulike innretninger som har vært satt opp på omtrent samme plass i hele 20-årsperioden kan gi et tilstrekkelig signal utad om at de har tjent som utgangspunkt for hevdsbruk.

Virkningen av at en installasjon etter hevdsløva § 8 første ledd anses som en «*fast tilstelling*» som har signalisert at en bestemt bruk, er at hevdstiden forkortes fra 50 til 20 år. Som nevnt over, er det ikke påkrevd at installasjonen gir noe signal om *omfanget* av den bruken som installasjonen har gitt opphav til, så lenge den gir et signal om at bruken har foregått. Derfor vil installasjonen ofte gi begrenset veiledning for vurderingen av i *hvilket område* hevdstiden er 20 år. Dette vil bero på en vurdering av bruken. Ved hevd av en alminnelig bruksrett kreves det ikke mer intensiv eller omfattende bruk enn ved hevd av andre bruksrettigheter. Gjelder saken hevd av en særrett i form av en fortrinnsrett eller en eksklusiv bruksrett, eller eiendomsrett, må bruken i full hevdstid samsvare med den rettigheten hevdspretendenten mener å ha ervervet.

Om en innretning må anses som «*fast*» vil derfor bare ha betydning for hevdstiden. Har bruken vist seg ved en «*fast tilstelling*» slik at hevdstiden er 20 år, er den konkrete anvendelsen av *bruksvilkåret* ikke strengere enn når hevdstiden er 50 år. Den faste innretningens eksistens vil dessuten i seg selv gi et signal om at det har foregått hevdsbruk.⁷⁰ Heller ikke godtrovilkåret påvirkes av om innretningen vurderes som «*fast*» eller ikke.

6.3.2.5 Betydningen av at en fast installasjon er satt opp etter særskilt tillatelse

I en del tilfeller er innretninger som kvalifiserer som en «*fast tilstelling*» som har signalisert at en bestemt bruk av foregått, satt opp etter særskilt tillatelse. Det kan for eksempel dreie seg om tillatelser gitt av FeFo og forløperne Statskog SF, Finnmark jordsalgskontor og Finnmark jordsalgskommisjon, eller om tillatelser gitt som ledd i offentlig myndighetsutøvelse av statlige myndigheter som reindriftsforvaltningen, eller kommunale plan- og bygningsmyndigheter.

De førstnevnte tillatelsene vil være gitt av den institusjonen som da tillatelsen ble gitt, forvaltet statens antatte

eiendomsrett til grunnen i Finnmark. Dersom hevdservet ikke gjelder den innretningen det er gitt tillatelse til å sette opp, men ulike former for ressurs høsting som innretningen har tjent som utgangspunkt for, vil ikke tillatelsen påvirke hevdstiden. Derfor er hevdstiden for erverv av en særrett til sjølaksefiske med faststående redskap 20 år dersom fisket har vist seg ved en laksehytte som Finnmark jordsalgskontor i sin tid har tillatt oppført.

Heller ikke tillatelser til å føre opp faste innretninger gitt av reindriftsforvaltningen, kommunale plan- og bygningsmyndigheter eller andre offentlige myndigheter, vil ha betydning for spørsmålet om 20 eller 50 års hevdstid. Det signalet en gjeterhytte eller et sperregjerde gir utad om at noen driver reindrift der slike innretninger er oppført, vil ikke bli påvirket av at reindriftsforvaltningen har gitt tillatelse til å oppføre innretningene i kraft av reindriftsloven §§ 21 og 24 eller disse bestemmelsenes forløpere i reindriftslovene av 1978 (§§ 10 og 12) og 1933 (§§ 36 og 37). Slike tillatelser vil heller ikke påvirke innretningenes formål. En gjeterhytte eller et sperregjerde vil fortsatt utad fremstå som en «*fast*» innretning som er anbragt med tanke på reindrift, og som signaliserer at det drives reindrift i området rundt innretningen, og dermed gi grunnlag for at regelen om 20 års hevdstid i hevdsløva § 8 første ledd får anvendelse.

Også dersom hevdservet gjelder den faste innretningen er hevdstiden 20 år. Det gjelder uavhengig av om tillatelsen er gitt av FeFo eller forløperne, eller av myndigheter som utøver offentlig forvaltning. Kravet om god tro i hevdsløva § 4, kan imidlertid være til hinder for hevdservet, i alle fall dersom tillatelsen ble gitt før innretningen ble oppført. Ble tillatelsen gitt i ettertid, blir vurderingen av godtrokravet ofte mer sammensatt. Har FeFo eller forløperne gitt tillatelsen kan også regelen i hevdsløva § 5 om at ingen kan hevde mot sin egen adkomst være til hinder for hevd. Tillatelser fra reindriftsmyndighetene, plan- og bygningsmyndighetene eller andre offentlige myndigheter er derimot ikke gitt av institusjoner som forvaltet statens antatte eiendomsrett. Derfor får ikke hevdsløva § 5 betydning i disse tilfellene.

Når det gjelder godtrovurderingen, kan det tenkes at de som har oppført gjerder eller gjeterhytter i kraft av statlige tillatelser, ikke alt fra oppføringstidspunktet vil være i *aktsom god tro* med hensyn til å ha en *særrett* til området. I alle fall kan det være situasjonen dersom de på oppføringstidspunktet visste at området var brukt av andre. Et sentralt moment er også hvordan bruksforholdene var da innretningene ble oppført. Var oppføringen i samsvar med de da rådende bruksforholdene, vil ikke en statlig tillatelse være diskvalifiserende. I slike tilfeller vil dessuten starttidspunktet for et hevdservet ikke være da innretningen ble satt opp, men da bruken startet. Viser det seg for eksempel at bruk i aktsom god tro om at brukerne hadde fortrinnsrett til kravsområdet startet i 1960,

69 Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 353–354.

70 Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 341–343.

og de fikk tillatelse til å sette opp et gjerde der i 1999, vil hevdservervet være fullført i 2010 etter reglene om langhevd, og ikke først i 2019.

Dersom innretningen ikke gjenspeiler bruksforholdene på oppføringstidspunktet, kan den statlige tillatelsen derimot ikke umiddelbart gi grunnlag for bruk i god tro med hensyn til at det forelå en særrett. Det er imidlertid mulig at en slik oppfatning kan ha blitt etablert på et senere tidspunkt. Hovedspørsmålet er ikke når bruken startet, men når bruk i aktsom god tro med hensyn til at bruken hadde grunnlag i en særrett startet. Se ellers foran i punkt 6.3.2.3.

6.3.3 Alders tids bruk

6.3.3.1 Innledning

Vilkårene for rettighetserverv ved alders tids bruk er av samme art som hevdsvilkårene, men er ikke lovfestet og er mer fleksible. I Selbu-saken omtaler førstvoterende vilkårene slik:⁷¹

«Rettserverv ved alders tids bruk hviler på tre elementer: Det må foreligge en viss *bruk*, som må ha funnet sted i *lang tid*, og ha skjedd i *god tro*. Man har imidlertid ikke faste kriterier ved avgjørelsen om de enkelte vilkår er oppfylt. Brækhus/Hærem: Norsk Tingsrett side 610 fremhever at vilkårene ikke er uavhengige – “en kan for eksempel slappe noe på kravene til tiden, dersom bruksutøvelsen har vært mer markert og omvendt, og for det annet tas det også hensyn til andre momenter som for eksempel rettighetens art og kvalitet, hvor tyngende den er for den tjenende eiendom og hvor nødvendig den er for den eller dem som påstår å ha retten”. Dette er etter min mening en dekkende beskrivelse.

Dette ervervsgrunnlag er aktuelt i mange forhold. Og som det fremheves i sitatet foran, må det blant annet legges særlig vekt på “rettighetenes art”. Da vår sak gjelder beiterett for rein, må det tas hensyn til de særlige forhold innen reindriften. (...). Kravene må tilpasses samenes og reinens bruk av området. Det må ta hensyn til at samene har hatt en nomadisk livsform. Momenter som har vært fremhevet for andre beitedyr, kan ikke uten videre overføres til reinbeite».

Blant de særlige forholdene som ble hensyntatt i Selbu-saken og som også må hensyntas i andre saker om reinbeiterett, var at reindriften «er svært arealkrevende, og at arealbruken varierer fra år til år avhengig av vær, vind og beitenes beskaffenhet». Derfor kunne det «ikke kreves at reinen har beitet i et bestemt

område hvert år», og rettserverv kunne ikke være avskåret bare fordi det hadde vært utøvd «*streifbeiting*». Sammen med reindriften nomadiske driftsform gjorde dette at «*avbrudd ikke kan hindre rettserverv selv om det har hatt atskillig lengde*». Det ble også fremholdt at den nomadiske driftsformen og reindriften tidligere hovedsakelige bruk av organiske og nedbrytbare materialer, gjør at det må vises varsomhet med «*å trekke slutninger av at man mangler konkrete opplysninger om samenes tilstedeværelse i et område*».⁷²

I den konkrete vurderingen anså flertallet at et bruksavbrudd i en del av tvisteområdet i Essand reinbeitedistrikt fra rundt 1885 til 1910, ikke var til hinder for å se bruken før og etter avbruddet i sammenheng. Mindretallet kommenterte ikke spørsmålet eksplisitt, men la til grunn at bruken også etter 1910 hadde vært for sporadisk til å kunne gi rom for rettighetserverv.⁷³

Høyesterett har også senere vist til at rettsanvendelsen i saker om alders tids bruk må tilpasses samisk bruk og samiske rettsoppfatninger. I Stjernøy-dommen, der to grupper reindriftssamer ikke fikk medhold i at de hadde eiendomsrett til deler av Stjernøya, heter det:⁷⁴

«De ulovfestede reglene om alders tids bruk er fleksible og kan i noen grad tilpasses forholdene i den konkrete sak. Overfor den samiske befolkningen vil det blant annet måtte tas hensyn til samiske sedvaner om kollektiv bruk. Hovedspørsmålet i saken er om de ankende parter og deres rettsforgjengere har rådet over deler av Stjernøya som om de var eiere. For at dette skal være tilfellet, må de ha brukt øya i et tilstrekkelig omfang med hensyn til intensitet og kontinuitet. Sentralt i denne sammenheng er hvor dominerende bruken har vært sammenliknet med andres bruk av de aktuelle områdene.»

I Karasjok-saken bemerker førstvoterende at de tre elementene rettsgrunnlaget alders tids bruk hviler på, «er *skjønnspregede, og vurderingen skal være bred*». Han trekker også frem at andre momenter enn at det må «*foreligge en viss bruk som har funnet sted i lang tid og ha skjedd i god tro*» vektlegges, blant annet «*rettighetens art og kvalitet*».⁷⁵

Hovedtrekkene i vilkårene om rettighetserverv med grunnlag i alders tids bruk er omtalt i punkt 6.3.3.2 til 6.3.3.4. Prinsippene om overgang mellom flere brukere er omtalt i punkt 6.3.3.5. Som nevnt i punkt 6.3.2.1, er rettsovergang også aktuelt ved hevd, jf. hevdslova § 3, men den lengre

⁷¹ Rt. 2001 s. 769 på s. 788–789. Saken ble behandlet i plenum og avsagt med dissens (9-6), men det var enighet om utgangspunktene for bevisvurdering og rettsanvendelse, jf. annenvoterende på s. 817. Uttrykket «*den tjenende eiendom*» i sitatet sikter til den eiendommen hvor den rettsstiftende bruken har pågått.

⁷² Rt. 2001 s. 769 på s. 789 og 792–793.

⁷³ Rt. 2001 s. 769 på s. 809 (flertallet) og s. 829–830.

⁷⁴ HR-2016-2030-A avsnitt 96.

⁷⁵ HR-2024-982-S avsnitt 70.

ervervsperioden gjør spørsmålet mer praktisk ved alders tids bruk enn ved hevd.

6.3.3.2 Tidsvilkåret

Det kan ikke angis eksakt hvor lang brukstid som kreves etter reglene om alders tids bruk. I juridisk teori er det uttalt at rundt 100 års bruk er «*en retningslinje i den samlede vurderingen av om alders tids bruk foreligger*» og at den nedre tidsgrensen kan «*settes til ca. 50 år*».⁷⁶

Kommisjonen har ikke funnet eksempler fra rettspraksis på at brukstid under 60 år har vært tilstrekkelig. En nabo ble i en dom avsagt i 1926 tilkjent rett til å anbringe tømmer i en vik nær Arendal etter en brukstid på «*benimot 70 Aar*».⁷⁷ I en dom fra 1971 om fiskerett i et vann vel 30 km vest for Vinstra i Gudbrandsdalen fikk en hytteeier medhold i at det til hytteeiendommen lå fiskerett etter at det fra eiendommen var drevet jevnlig fiske i god tro i 63 år. Disse forholdene inngikk imidlertid i en helhetsvurdering. Domspremissene tyder på at ervervsgrunnlaget ikke var alders tids bruk, men en kombinasjon av passiv opptreden fra det lokale allmeningsstyret og av at forholdet «*hadde fått anledning til å festne seg*».⁷⁸

I motsetning til hevdsreglene skiller ikke reglene om alders tids bruk mellom bruksrettigheter som vises ved en «*fast tilstelling*» og andre bruksrettigheter. Selv om bruk utøvd mellom 1875 og 1922 ikke er relevant hevdsbruk når hevdstiden etter hevdslova § 8 er 50 år, jf. punkt 6.3.2.1, vil dermed bruk utøvd også i disse årene være relevant ved alders tids bruk-vurderingen. Det beror imidlertid på en helhetsvurdering om vilkårene er oppfylt. Derfor kan tilstedeværelsen av en fast innretning som bruken i en del år har vist seg gjennom, bidra til at det vil bli krevd kortere brukstid enn når en slik innretning mangler.

Bruken må i likhet med det som gjelder ved hevd ha vært utøvd i *sammenheng*. Det strengere tidskravet åpner imidlertid for betraktelig lengre bruksopphold enn hevdsreglenes to år før et pågående rettighetserverv avbrytes, men uten at det kan angis presise tidsrammer.

I de reindriftsinterne sakene vil erverv av særlig reinbeiterett gå på bekostning av andre reindriftsutøvere og ikke grunneieren. Anvendelsen av tidsvilkåret ved alders tids bruk vil imidlertid ikke skille seg nevneverdig fra det som ellers gjelder. Imidlertid er det mulig at det er rom for mer langvarige bruksopphold enn i andre alders tids bruk-saker før kravet om sammenheng i bruken ikke anses oppfylt. Se det i punkt 6.3.3.1 gjengitte utsagnet fra Selbu-dommen om at reindriftsamenes ekstensive bruk og nomadiske driftsform gjør at «*avbrudd*

ikke kan hindre rettserverv selv om det har hatt atskillig lengde», og at bruken før og etter bruksavbruddet kunne ses i sammenheng selv om avbruddet var på rundt 25 år.

6.3.3.3 Bruksvilkåret

Kravene til *brukens omfang og intensitet* er som følge av det strengere tidskravet, mer lempelige og fleksible etter reglene om alders tids bruk enn etter hevdsreglene. Fleksibiliteten kommer blant annet til uttrykk ved at det kreves mindre omfang og intensitet når bruken har pågått i 100 år eller mer, enn når den har pågått i rundt 75–80 år. Har bruken vært intensiv, kan man som fremholdt i Selbu-dommen, «*slappe noe på kravene til tiden*».⁷⁹

For å gi grunnlag for eiendomsrett må bruken på samme måte som ved hevd, ha omfattet de bruksmåtene som det ville vært naturlig for eieren å utnytte i et tilsvarende område. Eksklusivitetskravet er ikke like strengt som ved hevd, men bruken må ha vært «*dominerende ... sammenliknet med andres bruk av de aktuelle områdene*».⁸⁰

I Svartskog-saken konkluderte Høyesterett med at bruksvilkåret for erverv av eiendomsrett var oppfylt, fordi bruken hadde «*vært altomfattende og intensiv*» og hatt et relativt eksklusivt preg.⁸¹ I Stjernøy-dommen la Høyesterett til grunn at ingen av de to saksøkergruppene hadde utøvd tilstrekkelig dominerende bruk og rådighet til at de kunne få medhold. Blant annet fremholdt Høyesterett at også den fastboende befolkningen hadde «*gjort bruk av store deler av øya*» og at staten hadde «*manifestert eierrådighet over øya*».⁸²

Flertallet i Karasjok-saken (seks dommere) viser til at lokalbefolkningen har drevet omfattende utmarksbruk over hele kommunen «*belt frem til vår tid*» og «*frem til etter siste krig ... temmelig uforstyrret*». Bruken hadde imidlertid skjedd «*med utgangspunkt i de enkelte bygder og av reindriftsiidaer*»,⁸³ og hadde i ervervsperioden, «*fra slutten av 1700-tallet og gjennom 1800-tallet, før statens eiendisposisjoner økte i omfang mot slutten av perioden*», ikke hatt preg «*av felles rådighet over hele tvisteområdet*». Som følge av dette, har befolkningen ifølge flertallet ikke kunnet erverve «*kollektiv eiendomsrett til tvisteområdet ved alders tids bruk*».⁸⁴ Flertallet utelukker imidlertid ikke at enkeltpersoner eller mindre kollektive enheter kan ha ervervet «*eiendomsrett til "sine" områder ved alders tids bruk*».⁸⁵

Mindretallet (fem dommere) sluttet seg i hovedsak til flertallets beskrivelse av Karasjok-befolkningens bruk, men

⁷⁶ Gunnar Eriksen, *Alders tids bruk*, 2. utg. (2008) s. 190 og 195, jf. også s. 186–195.

⁷⁷ Rt. 1926 s. 760 (AS Rundlast) på s. 763–764.

⁷⁸ Rt. 1971 s. 171 (Store Åkravann) på s. 175.

⁷⁹ Rt. 2001 s. 769 (Selbu) på s. 789.

⁸⁰ HR-2016-2030-A (Stjernøya) avsnitt 96.

⁸¹ Rt. 2001 s. 1229 (Svartskogen) på s. 1244.

⁸² HR-2016-2030-A avsnitt 111–113.

⁸³ HR-2024-982-S avsnitt 184–185.

⁸⁴ HR-2024-982-S avsnitt 197–198. Se også avsnitt 188–189.

⁸⁵ HR-2024-982-S avsnitt 204.

var uenig i at bruken «*tingsrettslig må vurderes adskilt for ulike grupper*». Etter en samlet vurdering fant mindretallet at når «*de kravene som må stilles til bruken, er oppfylt for hele arealet, må konklusjonen bli at eiendomsretten omfatter det hele.*»⁸⁶

De reindriftsinterne sakene gjelder som nevnt i punkt 6.3.2.2, ikke eiendomsrett, men en særrett i form av en fortrinnsrett eller eksklusiv bruksrett. Videre dreier det seg i motsetning til i Selbu-dommen, Svartskog-dommen og Karasjok-dommen ikke om rettighetserverv vis á vis grunnneieren, men vis á vis andre reindriftsberettigede. Det oppstår derfor et spørsmål om dommenes overføringsverdi til saker om reindriftsinterne rettsforhold.

Hålogaland lagmannsrett avgjorde i 2013 en sak om rett til beite i Reinbeitedistrikt 5 C (Sør-Varanger vinterbeite). Sakens parter var tre vintersiidaer tilhørende Varangersiidaen mot Maggasiidaen og Pasviksiidaen. Lagmannsretten la til grunn at de to sistnevnte siidaene med grunnlag i alders tids bruk hadde eksklusiv beiterett i distrikt 5C, og uttalte:⁸⁷

«De særlige forhold ved reindriften som er utledet i Selbu-dommen, må i hovedsak få anvendelse også i beiterettstviser internt innen reindriften. Sammenfattet må det ses hen til at reindriften er svært arealkrevende, og at siidaenes arealbruk kan variere fra år til år avhengig av vær, vind og beitenes beskaffenhet. Med hensyn til kontinuitet i bruken, kan det derfor ikke kreves at reinen har beitet i et bestemt område hvert år. Avbrudd kan bare hindre rettserverv dersom avbruddet har vart over en lengre samlet periode. Det må også legges vekt på reinens beitemønster og at reinen streifer. Reinen har visse kjerneområder, men bruken kan være større. At samisk er en muntlig kultur sammenholdt med at det er vanskelig å finne fysiske spor etter reindriften, tilsier at man må være varsom med å trekke slutninger ut fra at man mangler konkrete opplysninger om reindriften tilstedeværelse i et område.»

Lagmannsretten vurderte de tre involverte siidaenes bruk i tidsperioden før grensesperringen i 1852; i perioden fra 1852 og frem til fastsettelsen av Fylkesmannens forordninger om distriktsgrenser i 1934 og 1937; og i perioden fra da av og frem til domsavsigelsen (i 2013).

Varangersiidaen hadde fra 1852 til ut på 1930-tallet brukt den delen av tvisteområdet som gjaldt Maggasiidaen, til gjennomflytting. Retten la til grunn at Maggasiidaen alt før 1930 hadde etablert enerett til reinbeite i tvisteområdet, og ekstingvert den beiteretten Varangersiidaen hadde i området før 1852. På 1930-tallet fortsatte Maggasiidaens bruk i samsvar med

fylkesmannens forordninger fra 1934 og 1937 frem til 1990-tallet da siidaen trakk seg ut av området fordi den ble fortrent av Varangersiidaens rein, og ønsket å unngå konflikt. Etter lagmannsrettens vurdering kunne Maggasiidaens opptreden ikke føre til bortfall av den eksklusive beiteretten siidaen hadde opparbeidet i området før 1930.

I det tvisteområdet som gjaldt Pasviksiidaen, konkluderte lagmannsretten med at både Varangersiidaens og Pasviksiidaens bruk mellom 1852 og 1930-tallet hadde gitt grunnlag for å opparbeide beiterett. Fra 1930-tallet hadde imidlertid Pasviksiidaens bruk vært så dominerende at den hadde opparbeidet eksklusiv beiterett, mens Varangersiidaens rett var bortfalt.

Varangersiidaen anførte at Maggasiidaen og Pasviksiidaen i perioder hadde hatt et for høyt reintall og at det derfor ikke var grunnlag for rettighetserverv. Lagmannsretten så det slik at det tidvis for høye reintallet «*neppe har hatt betydning for kontinuiteten i bruken*». At bruken hadde vært mindre intensiv om reintallet hele tiden hadde vært innenfor det tillatte, kunne ikke ha «*avgjørende betydning i den samlede vurderingen av brukens intensitet*».⁸⁸

Lagmannsrettens vurdering bygger på at også bruk innenfor rammene av gjeldende regelverk (fylkesmannens forordninger), kan gi grunnlag for å opparbeide særrett til reindrift i et område. Ved vurderingen av bruksvilkåret vektlegger retten primært at Maggasiidaens og Pasviksiidaens bruk har vært tilnærmet eksklusiv sammenliknet med Varangersiidaens bruk. Brukens omfang og intensitet hadde mindre betydning for vurderingen av bruksvilkåret, ut over bemerkningen om at det ikke er avgjørende at brukens intensitet hadde vært lavere dersom reintallet hele tiden hadde ligget innenfor det lovlige. Se ellers omtalen av lagmannsrettens vurdering av bruksvilkåret i rapporten om reindriftsinterne rettsforhold i Karasjok.⁸⁹

6.3.3.4 Godtrovilkåret

Godtrokravet er i prinsippet likeartet ved alders tids bruk som ved hevd. Det kan derfor i hovedsak vises til redegjørelsen i punkt 6.3.2.3. Den lengre brukstiden kan imidlertid senke aktsomhetsterskelen.⁹⁰ Dette har sammenheng med at det ofte vil være vanskelig å avklare hvilken oppfatning kravsfremsetters rettsforgjengere hadde da bruken startet. Er tidsvilkåret og bruksvilkåret oppfylt, vil bruken dessuten ha pågått mer eller mindre uhindret i hele ervervsperioden. Uhindret bruk i lang tid kan styrke brukernes gode tro. Presumsjonen om god tro når disse vilkårene er oppfylt, gjelder dessuten også ved alders tids bruk, jf. punkt 6.7.2.

88 Hålogaland lagmannsrett, dom 2. april 2013 (LH-2012-106514) s. 25 (Maggasiidaen) og s. 26 (Pasviksiidaen).

89 Finnmarkskommisjonen, *Rapport felt 4 Karasjok. Interne rettsforhold i reindriften Bind 1*, 2022 s. 105-106.

90 Se blant annet Gunnar Eriksen, *Alders tids bruk*, 2 utg. (2008) s. 203 flg., særlig på s. 224.

86 HR-2024-982-S avsnitt 293 og 320.

87 Hålogaland lagmannsrett, dom 2. april 2013 (LH-2012-106514) s. 17 (i utskriften fra lovdata).

Førstvoterende viser i Selbu-saken til at både de private grunneierne og reindriftsmyndighetenes opptreden hadde styrket reindriftssamenes oppfatning om at deres beitebruk innenfor sakens tvisteområde var berettiget. Når rein hadde voldt skade på innmark, hadde grunneierne krevd erstatning, men ikke anført at reinbeite i den omkringliggende utmarka var ulovlig. De hadde heller ikke krevd leie for reinbeite i utmarka eller krevd utdriving derfra. Det fantes heller ikke eksempler på at det ble reist straffesak for ulovlig reinbeiting i tvisteområdet. På 1930-tallet hadde grunneierne anført at reindriftssamene ikke hadde beiterett i en del av området, men dette endret ikke distriktsgrensene. Sett i lys av at landbruksdepartementet deretter i rundt 50 år mente at «*reindriftsretten omfattet hele reinbeiteområdene, må det kunne legges til grunn at samene var i god tro i hele perioden*».⁹¹

I Svartskog-saken la Høyesterett til grunn at verken politianmeldelser for ulovlig bruk eller at en del oppsittere på 1920-tallet hadde inngått forpaktningssavtaler med staten, var til hinder for at godtrokravet var oppfylt. Høyesterett vektla blant annet at anmeldelsene var blitt henlagt, og at forpaktningssavtalene ikke uten videre kunne anses som bevis for at de private avtalepartene «*aksepterte at de var uten rettigheter i Svartskogen*». Årsaken kunne like gjerne «*være at de lettere enn andre bøyde seg for et pålegg fra myndighetene, eller at de så fordeler i å få seg tildelt en bestemt teig*». Høyesterett poengterte videre at det ikke hindrer «*rettserverv ved alders tids bruk til fordel for en større gruppe personer at noen av dem ikke er i god tro*». Retten viste også til at en stor del av lokalbefolkningen på denne tiden behersket norsk dårlig, og at det lett kunne oppstå misforståelser i kommunikasjon mellom samer og nordmenn.⁹²

Høyesterett la i Stjernøy-dommen og Nesseby-dommen til grunn at bruksvilkåret ikke var oppfylt. dommene har derfor ingen merknader om godtrokravet. Det gjør heller ikke flertallets votum i Karasjok-saken. Mindretallet som i motsetning til flertallet, fant at bruksvilkåret var oppfylt, foretar ingen bred godtrovurdering. Slik mindretallet ser det, var imidlertid «*den alminnelige rettsoppfatningen hos lokalbefolkningen i den avgjørende perioden, frem til omkring 1900, (...) at retten til grunn og utmarksressurser lå hos befolkningen selv*».⁹³

Også ved alders tids bruk vil det i utgangspunktet stenge for rettserverv om brukeren har annen lovlig adkomst til bruken, eller at bruken er tålt.⁹⁴ Som ved hevd, er det vanskelig å anslå hvilken selvstendig betydning dette har ved siden av kravene til brukens omfang, intensitet og god tro.

Betydningen av eventuelle tillatelser til jakt og fiske, beitebruk og oppføring av hytter og gjerder mv., må også vurderes på samme måte som i hevdstiltellene, jf. punkt 6.3.2.5.

Godtrokravet har i saker om reindriftsinterne rettsforhold i liten grad vært gjenstand for brede vurderinger i rettspraksis. Som nevnt i punkt 6.3.2.3, har kravet stort sett vært behandlet under gjennomgangen av den utøvde bruken. I den i punkt 6.3.3.3 omtalte dommen fra Sør-Varanger, viser for eksempel Hålogaland lagmannsrett til at ingenting tilsier at Maggasiidaens bruk «*skulle ha vært oppfattet som tålt bruk fra Varangersiidaens side knyttet til beiterettigheter ervervet på Varangersiidaens hånd før 1852*». Videre viser retten til at «*en benimot hundreår lang beitebruk fra Maggasiidaen foregikk uten at Varangersiidaen reiste innsigelser*».⁹⁵

Lagmannsretten påpeker at det vanskelig kan sies noe sikkert om når Maggasiidaen oppfattet det slik at den hadde en eksklusiv beiterett i den aktuelle delen av tvisteområdet. Imidlertid må i alle fall «*fylkesmannens forordning av 1937, forvaltningens senere klart uttalte forståelse av forordningen og Maggasiidaens faktiske bruk alene av området ha befestet Maggasiidaens oppfatning av å ha en enerett til beite i området*». Videre heter det:⁹⁶

«Men også for den tid var Maggasiidaen alene om bruken, hvilket gir en presumsjon for at Maggasiidaen har vært i god tro om sin enerett til beite i området i om lag 70 år. ... Sammenholdt med Maggasiidaens bruk av området i tid, kontinuitet og intensitet, har Maggasiidaen vært i god tro om sin enerett til beite i tilstrekkelig lang tid til å konstatere erverv av enerett til beite i denne delen av tvisteområdet som en enerett for Maggasiidaen. Denne vurderingen faller også sammen med det som må anses som festnet bruk.»

Grunnlaget for lagmannsrettens slutning om at godtrovilkåret er oppfylt for en enerett til reindrift for Maggasiidaen, er dermed ikke primært de aktuelle utøvernes eksplisitt uttrykte oppfatninger. Slutningen er i det alt vesentlige bygget på den bruken Maggasiidaen har utøvd, sammenholdt med manglende protester fra Varangersiidaen, samt fylkesmannens forordning om beitegrenser og reindriftsforvaltningens forståelse av forordningen.

Når det gjelder det området der det var tvist mellom Varangersiidaen og Pasviksiidaen, la lagmannsretten som nevnt i punkt 6.3.3.3, til grunn at begge siidaene hadde beiterett der på 1930-tallet. Et hovedspørsmål i godtrovurderingen var derfor fra hvilket tidspunkt Pasviksiidaen oppfattet å ha eksklusiv beiterett i området. Lagmannsretten uttaler:⁹⁷

91 Rt. 2001 s. 769 (Selbu) på s. 812–814.

92 Rt. 2001 s. 1229 (Svartskogen) på s. 1244–1251, særlig s. 1247–1249.

93 HR-2024-482-S avsnitt 297.

94 Se nærmere Gunnar Eriksen, *Alders tids bruk*, 2. utg. (2008) s. 156–181.

95 Hålogaland lagmannsrett, dom 2. april 2013 (LH-2012-106514) s. 25.

96 Hålogaland lagmannsrett, dom 2. april 2013 (LH-2012-106514) s. 25.

97 Hålogaland lagmannsrett, dom 2. april 2013 (LH-2012-106514) s. 26.

«Også for Pasviksiidaen må fylkesmannens forordning av 1937, forvaltningens senere klart uttalte forståelse av forordningen og Pasviksiidaens faktiske bruk alene av området fra rundt 1930 ha befestet oppfatningen av å ha en enerett til beite i området. ... Pasviksiidaen har utøvd eksklusiv bruk av denne delen av tvisteområdet kontinuerlig over en periode på ca. 80 år. Pasviksiidaens tro på at de har utøvd beite i området som en enerett må antas å ha vært til stede over nesten like lang tid. Når Pasviksiidaens bruk av området i tid, kontinuitet og intensitet sammenholdes med tiden for den gode tro, har Pasviksiidaen ervervet beiterett i denne delen av tvisteområdet som en enerett. Denne vurderingen faller også sammen med det som må anses som festnet bruk.»

Det er dermed igjen den utøvde bruken, sammenholdt med myndighetenes reguleringer og forståelse av disse, som har dannet grunnlag for rettens slutning om god tro. Bemerkningen om at vurderingen «faller sammen med det som må anses som festnet bruk», peker i retning av at konklusjonen like gjerne kunne vært trukket på grunnlag av læren om festnede rettsforhold som på grunnlag av alders tids bruk.

Om godtrovurderingen uttaler lagmannsretten ellers at det forholdet at Maggasiidaen og Pasviksiidaen i perioder har hatt flere rein enn tillatt, «*ganske sikkert*» har vært uten betydning «*for den gode tro*».⁹⁸ Uttalelsen må ses i lys av at sakens tema var et mulig erverv av enerett for de to siidaene til reindrift i tvisteområdet vis á vis Varangersiidaen, og ikke erverv av beiterett for et antall rein som overstiger det tillatte.

Det som særpreger lagmannsrettens godtrovurdering i tillegg til at den er flettet inn i vurderingen av bruksvilkåret, er at det verken for Maggasiidaen eller Pasviksiidaen synes å være vurdert om den gode troen er aktsom. I stedet later lagmannsretten til å bygge på at det er en presumsjon om god tro når bruken har pågått i lang tid uten innsigelser fra motparten. Blant annet kan det forholdet at retten i omtalen av begge siidaene understreker at «*vilkårene for rettserverv ved alders tids bruk ikke er uavhengige av hverandre*» tyde på det.⁹⁹

Som nevnt innledningsvis, kommer godtrovurderingen ved alders tids bruk ofte noe i bakgrunnen fordi det er vanskelig å avklare hvilke rettsoppfatninger som gjorde seg gjeldende da bruken startet. Langvarig bruk uten innsigelser fra mulige konkurrerende rettighetshavere er dessuten egnet til å etablere god tro. Lagmannsrettens vurdering av godtrokravet skiller seg derfor ikke markant fra godtrovurderingen i andre saker

om alders tids bruk. Det er likevel særegent at retten ikke gjør spørsmålet om god tro ut til et eget vurderingstema i dommen.

Ved vurderingen av betydningen av manglende protester, må det også ses hen til at et rettighetserverv i de reindriftsinterne sakene ikke vil gå på bekostning av grunneieren, men på bekostning av andre reindriftsutøvere. Disse vil ikke alltid ha samme oppfordring til å protestere mot bruken som en grunneier. Situasjonen må derfor vurderes konkret fra sak til sak. Se også omtalen av den tilsvarende problematikken når det gjelder hevd i punkt 6.3.2.3.

6.3.3.5 Særlig om rettssuksesjon

Prinsippene om rettssuksesjon er nedfelt i hevdslova § 3. Regelen er at når to eller flere har en ting «*etter kvarandre i samanheng og overgangen mellom dei er lovleg*» er hevden fullført når tidsvilkåret er oppfylt. Det samme gjelder ved alders tids bruk der det som følge av det strengere tidsvilkåret som regel vil ha vært flere rettsoverganger enn i hevdstilfellene.

Det følger av ordlyden at § 3 regulerer tilfeller der overgangen mellom brukerne skjer *før fullført rettighetserverv*, og stiller opp to vilkår for å legge brukstiden sammen slik at etterfølgende bruker kan godskrives forrige brukers brukstid. For det første må brukerne ha utøvd bruk «*etter kvarandre i samanheng*». Bruken må pågått uten opphold og gjelde samme objekt. Ved erverv av bruksrett i utmark må det dermed dreie seg om samme type bruk av samme område. For det andre må overgangen mellom brukerne være «*lovleg*». Kravet er ikke knyttet til bruken, men til overføringen av forrige brukers *rettslige posisjon*, for eksempel som eier av et gårdsbruk eller innehaver av en siidaandel, til den neste, jf. nedenfor.

Kravet om at bruksutøverne må ha hatt hevdsobjektet etter hverandre «*i samanheng*», innebærer at alle involverte ledd må oppfylle bruksvilkåret og godtrovilkåret i hele ervervsperioden. Dersom den første brukeren utøvde tilstrekkelig bruk i 15 år og dennes etterfølgere ikke gjorde det i de neste 15 årene, vil kravet om sammenhengende bruk ikke være oppfylt. Det kan imidlertid løpe en ny ervervsperiode fra det tidspunktet bruken blir gjenopptatt.

Er bruksoppholdet en direkte følge av rettssuksesjonen, for eksempel at et hevdsobjekt blir liggende ubrukt i forbindelse med et arveoppgjør, vil oppholdet ikke nødvendigvis virke fristavbrytende.¹⁰⁰ Ved hevd vil et bruksopphold på over to år normalt være fristavbrytende, jf. hevdslova § 6 annet ledd. Er ervervsgrunnlaget alders tids bruk er det rom for lengre opphold, men uten at det kan angis en eksakt grense, jf. punkt 6.3.3.2. Rettighetservervet avbrytes også i tilfeller der rettsetterfølgerne bringes ut av aktsom god tro før ervervsperioden er fullført. Videre vil den første brukerens brukstid ikke telle dersom vedkommende ikke var i aktsom god tro.

98 Hålogaland lagmannsrett, dom 2. april 2013 (LH-2012-106514) s. 25 (Maggasiidaen) og 26 (Pasviksiidaen).

99 Hålogaland lagmannsrett, dom 2. april 2013 (LH-2012-106514) s. 25 (Maggasiidaen) og 26 (Pasviksiidaen).

100 Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 202.

Kravet om at rettsovergangen må være «lovleg», innebærer at den første brukerens *rettslige posisjon* må overføres til rettsetterfølgeren på lovlig måte. Hevdslovas forarbeider nevner blant annet salg, gave og arv som eksempler på lovlige rettsoverganger.¹⁰¹ Dersom hevdsbruk blir utøvd i aktsom god tro med utgangspunkt i en fast eiendom som blir solgt og kjøperen fortsetter bruken, vil kjøperen bli godskrevet den tidligere eierens brukstid. Det samme gjelder hvis eiendommen blir arvet og bruken fortsetter. Blir eiendommen derimot fravendt den opprinnelige brukeren på ulovlig vis, for eksempel ved bedrageri, vil rettsovergangen ikke være «lovleg» og erververen vil ikke bli godskrevet tidligere eiers bruk.

I saker om fortrinnsrett eller andre særrettigheter til reinbeite, vil de aktuelle siidaene måtte knytte sin bruk til et bestemt område. Når bruken overføres innen samme slekt, for eksempel fra foreldre til barn, søskenbarn eller barnebarn, vil rettsovergangene være lovlige. Har en siida fortrent en annen siida fra området, for eksempel ved at reinflokkene har blitt sammenblandet og den mindre flokken har blitt en del av den større, vil det ikke foreligge en lovlig rettsovergang for den fortregende siidaens bruk av den fortrente siidaens bruksområde.

Hålogaland lagmannsrett peker i saken om rett til reinbeite i Sør-Varanger på at rettssuksessjonsspørsmålet kan reise særlige utfordringer i reindriftsinterne saker.¹⁰²

«En siida har tradisjonelt vært en relativt løs og foranderlig sammenslutning. Reineierne samarbeider om å vokte en reinflokk. Så vel antall siidaer som siidapartnere vil over tid kunne ha vært gjenstand for variasjon. Spørsmålet om identifikasjon mellom rettsforgjengeren og etterfølgeren kan lett bli uklar. Denne utfordringen blir ikke mindre ved at den samiske kulturen er preget av muntlighet. I saker av denne karakter vil domstolene være henvist til å gjøre ganske grovt tilskårne vurderinger, se Gunnar Eriksen: Alders tids bruk (2008), side 107.

Lagmannsretten legger i denne saken til grunn en presisjon for at eventuelt opparbeidede bruksrettigheter er overlevert fra slektsledd til slektsledd og fra en generasjon siidadeltakere til en annen. Det bygges på den dokumentasjon som er framlagt om partenes slekts- og driftsforhold. Lagmannsretten viser også til Erik Solems beskrivelse om at fordelingen av vinterbeiteplassene mellom de ulike siidaer er av gammel opprinnelse og «har gjort sig sjøl», jf. Solem: Lappiske rettsstudier (1933) side 190. Han beskriver som en «temmelig avgjort sak» at de ulike siidaer har vinterbeite i bestemte områder, og at beiteplassene gjerne går i arv i

slektsledd. I forarbeidene til reindriftsloven av 2007 uttaler departementet at det ikke har «holdepunkter for å anta at det ikke fortsatt er slik i praksis», jf. Ot.prp.nr.25 (2006–2007), side 36.»

Dermed la lagmannsretten til grunn at bruksrettigheter, med mindre det er holdepunkter for noe annet, vil bli overført fra én generasjon av siidadeltakere til den neste, og at beiteplassene går i arv fra slektsledd til slektsledd. Lagmannsrettens konkrete vurdering av rettsovergangene i saken er omtalt i rapporten om reindriftsinterne rettsforhold i Karasjok.¹⁰³

6.3.4 Festnede rettsforhold

Finnmarkslovens forarbeider omtaler festnede rettsforhold (festnet bruk) som et selvstendig ervervsgrunnlag ved siden av hevd og alders tids bruk.¹⁰⁴ Festnede rettsforhold har også i rettspraksis tidvis vært anvendt som grunnlag for rettighetserverv.¹⁰⁵ At festnede rettsforhold er et selvstendig ervervsgrunnlag har også støtte i juridisk teori.¹⁰⁶ Andre har anført at festnede rettsforhold er «en form for lokal innrettelse av sedvanerettslig karakter», og påpekt at Høyesterett i første rekke har brukt uttrykk som «festnede rettsforhold» og «festnet bruk» som argumenter for å stadfeste en etablert tilstand, og ikke som et ervervsgrunnlag.¹⁰⁷

Festnede rettsforhold har også vært omtalt som «en variant av alders tids bruk».¹⁰⁸ I flere av dommene som viser til festnede rettsforhold er imidlertid kravet om god tro hos rettighetserververen nedtonet. Samtidig er motpartens (langvarige) passivitet tillagt betydelig vekt.¹⁰⁹ I Rt. 1949 s. 492 som gjaldt bortfall av beiterett, er det for eksempel uttalt:¹¹⁰

«Skulle de setereierne som i sin tid har flyttet ut og ikke har tatt helsemerbeiting opp igjen, nå kunne ta til med helsemerbeiting i heimtrakten, ville de rive opp i de faktiske bruksforhold som således for lengst har festnet seg, og de

103 Finnmarkskommisjonen, *Rapport felt 4 Karasjok. Interne rettsforhold i reindriften Bind 1*, 2022 s. 108–109.

104 Ot. prp. nr. 53 (2002–2003) s. 37.

105 Se blant annet Rt. 1937 s. 158 (Follafoss), Rt. 1963 s. 370 (Lågen), Rt. 1963 s. 1263 (Vinstra) og Rt. 1991 s. 1311 (Beiarn-Skjerstad).

106 Se for eksempel Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 67–70, Karl Arne Utgård, *Bruk i alders tid* [i] JV 2002 s. 253–262 på s. 258–260 og Thor og Aage Thor Falkanger, *Tingsrett*, 9. utg. (2022) s. 54–55.

107 Gunnar Eriksen, *Alders tids bruk*, 2. utg. (2008) s. 286–291 og 297. Se også Ernst Nordtveit, *Høgsteretts rolle ved utvikling av rettar til fast eigedom*, [i] Schei, Skoghøy og Øie (red), *Lov Sannhet Rett – Norges Høyesterett 200 år*, 2015 s. 765 flg. på s. 775–776.

108 Thor Falkanger, *Lokal sedvanerett – knyttet til fast eiendom*, [i] TfR 2017 nr. 1 s. 68 flg. på s. 76.

109 Thor og Aage Thor Falkanger, *Tingsrett*, 9. utg. (2022) s. 400–402.

110 Rt. 1949 s. 492 (Tolgas heimtrakt) på s. 494.

101 Sivilløvbokutvalet, *Rådsegn 6 Om hevd*, 1961 s. 10 og 24.

102 Hålogaland lagmannsrett, dom 2. april 2013 (LH-2012-106514) s. 17–18.

ville skape et problem som det måtte støte på betydelige vanskeligheter å løse. Høyesterett finner at de utflyttede setereierne ved sin egen holdning overfor den utvikling som har funnet sted, har satt seg i den stilling at de må være uten adgang til å gripe inn i de bruksforhold som er denne utviklings resultat.»

Høyesterett konkluderte i Rt. 1979 s. 1421 med at en lokal fiskeforening som hadde administrert fisket i lang tid, hadde ervervet fiskerett på vegne av lokalbefolkningen. I dommen heter det:¹¹¹

«Jeg er etter dette ... ikke enig med lagmannsretten når den har lagt til grunn at innvånerne i Kvam ikke har en virkelig fiskerett i tvistefeltet. Grunneiernes unnlatelse av å manifestere sin nåværende rettsoppfatning overfor Fiskeforeningen kan ... ikke ses som et utslag av velvillighet overfor Kvams innvånere som de når som helst kunne slutt på.»

Selv om godtrokravet har vært nedtonet, må det foreligge en viss samstemthet fra begge sider for at et rettsforhold skal anses som festnet. Flertallet i Samerettsutvalgets rettsgruppe uttaler at det som hovedregel må foreligge en «*samstemmig oppfatning*», men at rettspraksis tyder på at det ikke «*kreves en fullt ut samstemmig oppfatning for at det skal kunne foreligge "festnet bruk"*».¹¹² Otto Jebens som utgjorde gruppens mindretall, viser til at det «*kreves en samstemmig oppfatning av rettsforholdet fra begge sider gjennom lang tid*».¹¹³

Et særtrekk ved festnede rettsforhold er at grunneieren og brukeren ofte ikke kjenner til det korrekte rettsgrunnlaget mellom dem. Et eksempel er Rt. 1939 s. 603 der fire gårder i over 100 år hadde delt festeavgifter i strid med stiftelsesgrunnlaget. Høyesterett fant «*rettsforholdet nu så festnet at det vilde være uriktig å ... føre forholdet tilbake til det som de gamle dokumenter av 1689 og 1759 inneholder*».¹¹⁴ Uttalelsen er et eksempel på at Høyesterett har vektlagt at det vil være uheldig å endre en tilstand som har vedvart i lang tid. Et annet eksempel er Rt. 1961 s. 1163 der Høyesterett anså det «*klart at det ikke nå kan rippes opp i etablerte rettsforhold på det grunnlag at denne mer enn 100 år gamle oppfatning er uriktig*».¹¹⁵ Se også Rt. 1963 s. 370 der flertallet viste til at fisket hadde fått «*stor fasthet og stabilitet*», og at et forhold som «*på denne måte og i den grad er festnet, bør og kan ikke nå rives opp*».¹¹⁶

Det er antatt at festnede rettsforhold er mest aktuelt som ervervsgrunnlag når partene har oversett eller misforstått et stiftelsesdokument, og der rettighetserververen ikke ville oppfylle godtrokravet etter reglene om hevd eller alders tids bruk.¹¹⁷ Et annet forhold som kan gjøre festnede rettsforhold mer aktuelt enn alders tids bruk, er at det ved festnede rettsforhold ikke (bare) er spørsmål om fysisk bruk av og rettslige disposisjoner over et område, men også om omfattende forestillinger (lover, forskrifter, administrativ praksis) knyttet til allmeningsforhold. Dette var sentralt i Rt. 1963 s. 1263 der Høyesterett bekreftet statens stilling som grunneier i statsallmenningene, og samtidig påpekte at statens eiendomsrett har «*en særlig karakter på grunn av den særegne og store begrensning de bruksberettigedes rettigheter medfører*».¹¹⁸

Ved anvendelsen av festnede rettsforhold er det på samme måte som ved alders tids bruk, rom for betydelig fleksibilitet. I den i punkt 6.3.3.2 omtalte dommen om fiskerett i Store Åkravann, gjorde Høyesterett en helhetsvurdering. Høyesterett viste til at det hadde vært fisket jevnlig i god tro i 63 år uten inngripen fra det lokale allmeningsstyret, som stilltiende lot til å ha akseptert fisket. Videre fremholdt Høyesterett at et forhold «*som på denne måte og i den grad har fått anledning til å festne seg, bør nå ikke kunne rives opp*».¹¹⁹

Hvilken vekt manglende protester mot andres bruk eller disposisjoner tillegges, kan variere med hvem et eventuelt rettighetserverv vil gå på bekostning av. De som er i en slik posisjon, vil ikke alltid ha en klar oppfordring til å protestere mot andres bruk. Det må derfor – kanskje særlig i samiske saker – vises varsomhet med å vektlegge manglende protester uten at bakgrunnen for det som kan virke som en stilltiende aksept er undersøkt.

Statens antatte eiendomsrett til grunnen i Finnmark har vært ansett som et festnet rettsforhold. Blant annet konkluderte flertallet i Rettsgruppen med at utviklingen i godt over 200 år etter grensefastsettelsen mot Sverige i 1751 hadde medført at statens eiendomsrett hadde festnet seg også i Indre Finnmark.¹²⁰ Utmarksdomstolen har oppsummert situasjonen slik:¹²¹

«Synspunktet om statens eiendomsrett til grunn i Finnmark bygger i korthet på at denne er etablert som et festnet forhold; selv om statens erverv av jurisdiksjon over områdene i fylket etter fredsslutningen i 1613, og etter grensedragningsene i 1751 og 1826, ikke nødvendigvis innebar overdragelse

111 Rt. 1979 s. 1421 (Søre Kvam Fiskeforening) på s. 1428.

112 NOU 1993: 34 s. 264–265.

113 NOU 1993: 34 s. 34. Se også Otto Jebens, *Om eiendomsretten til grunnen i Indre Finnmark*, 1999, s. 440–444.

114 Rt. 1939 s. 603 (Trommestad) på s. 609.

115 Rt. 1961 s. 1163 (Dale Skog) på s. 1172.

116 Rt. 1963 s. 370 (Lågen) på s. 378.

117 Karl Arne Utgård, *Bruk i alders tid*, i JV 2002 s. 253–262 på s. 260.

118 Rt. 1963 s. 1263 (Vinstra) på s. 1268, se også s. 1277.

119 Rt. 1971 s. 171 (Store Åkravann) på s. 175.

120 NOU 1993:34 s. 261–266. Se også Thor og Aage Thor Falkanger, *Tingsrett*, 9. utg. (2022) s. 402.

121 Utmarksdomstolen for Finnmark, dom 23. januar 2017 (UTMA-2014-164739) s. 24–25.

av eiendomsrett og private landrettigheter til staten, så er statens eiendomsrett over tid etablert som et festnet forhold.»

Høyesteretts førstvoterende i Nesseby-dommen viser til at utmarksdomstolen i sin behandling av saken anså det som «*et grunnleggende spørsmål om "staten ... ved sine handlinger over tid har brutt ned bygdefolkets rettsoppfatninger og opprinnelige, sedvanebaserte styringsrett over utmarksressursene, og om dette i så fall må aksepteres som et forhold som har festnet seg nærmest som en ny sedvane"*». Videre uttaler han: «*Etter mitt syn er et slikt utgangspunkt ikke fullt ut treffende, verken rettslig eller ut fra de faktiske forholdene i saken*».¹²²

Førstvoterende formulerte Nesseby-sakens hovedspørsmål slik at det ikke gjaldt det rettslige grunnlaget for statens rett, men «*innholdet i de bruksrettighetene som lokalbefolkningen har ervervet ved alders tids bruk*».¹²³ Det førstvoterende ikke finner «*fullt ut treffende*», er derfor trolig at utmarksdomstolen mente at hovedspørsmålet var om staten hadde brutt ned den lokale styringsretten i tvisteområdet, og ikke om lokalbefolkningen hadde ervervet en slik rett ved bruk i alders tid. Selv om Høyesterett avviste at det var ervervet en lokal styringsrett,¹²⁴ er dommen derfor ikke et klart uttrykk for at statens eiendomsrett ikke er et festnet rettsforhold.

I Karasjok-saken gir førstvoterende som talsperson for flertallet, følgende generelle omtale av anvendelsen av ervervsgrunnlaget festnede rettsforhold i Finnmark:¹²⁵

«(83) ... Begrepet "gjeldende nasjonal rett" i Finnmarksloven § 29 er [i Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 18–19] presisert slik at samiske sedvaner og rettsoppfatninger "skal hensyntas", og at folkerettslige kilder "vil være relevante".

(84) Dette må etter min mening få den konsekvens at bruken av rettsgrunnlaget "festede rettsforhold" i Finnmark må tilpasses, slik at både samiske sedvaner og rettsoppfatninger og folkeretten får den plass de etter gjeldende nasjonal rett skal ha. Det er med andre ord ikke tilstrekkelig å bygge konklusjonen på at det hadde festnet seg – i lovgivning, rettspraksis, rettsteori og forvaltning – at staten var eier da FeFo fikk grunnbokshjemmelen».

Flertallet anså derfor ikke statens eiendomsrett i Karasjok som et rettsforhold som hadde festnet seg over lang tid. I stedet

legger flertallet til grunn at Kongens eiendomsrett ble etablert kort tid etter at Karasjok ble underlagt norsk jurisdiksjon i 1751. Førstvoterende viser til at befolkningen i Ávjovári siida for 1751 hadde «*tingsrettslige enerettigheter*» til siidaens bruksområder som ikke var blitt «*utviklet til eiendomsrett*». Han uttaler videre at spørsmålet er hvordan disse rettighetene «*utviklet seg etter at området ble norsk*», og fortsetter:¹²⁶

«(181) Jeg har videre konkludert med at rettighetene var bruks- og allmenningsrettigheter fra det tidspunktet tvisteområdet kom inn under norsk jurisdiksjon og suverenitet i 1751. Klassifiseringen var ikke sikker allerede i 1751, men den ble etter min mening endelig avklart da jordutvisningsresolusjonen av 1775 kom. Den forutsatte at Kongen var eier av grunnen i Finnmark, også i indre Finnmark.

(182) Konklusjonen om at Kongen eide, og at befolkningen hadde bruksrettigheter, bygger ikke bare på resolusjonens utforming og kongemaktens oppfatninger. Riktignok var dette viktig, gitt kongemaktens sterke stilling under eneveldet. Minst like viktig er imidlertid utviklingen i næringslivet som pågikk i området på 1700-tallet. Da skjedde et skifte fra veiding til reindrift med helt andre arealbehov, og et visst jordbruk med fastere bosetting begynte. Utviklingen svekket mest sannsynlig folks forestillinger om enerettigheter til hele det gamle veidesiida området.»

Det rettslige grunnlaget for statens eiendomsrett er dermed slik flertallet i Høyesterett ser det, ikke at det hadde festnet seg i *lovgivning, rettspraksis, rettsteori og forvaltning* at staten var eier av grunnen i Karasjok da FeFo overtok grunnbokshjemmelen fra Statskog SF i 2006. Grunnlaget for statens rett er tyngden av kongemaktens oppfatninger under eneveldet,¹²⁷ kombinert med overgangen fra det samiske veidesamfunnet til reindrift og et beskjedent jordbruk på 1700-tallet. I tillegg til å etablere eiendomsrett for kongen, medførte dette at de «*tingsrettslige enerettighetene*» som befolkningen i Karasjok hadde før 1751, i løpet av perioden frem til 1775 forsvant og ble erstattet av «*bruks- og allmenningsrettigheter*».

En eventuell lokal eiendomsrett til grunnen i Karasjok, ville derfor bero på om lokalbefolkningen fra siste halvdel av 1700-tallet og fremover hadde ervervet eiendomsrett med

122 HR-2018-456-P avsnitt 146.

123 HR-2018-456-P avsnitt 121. Se også avsnitt 1, 108–109 og 119–120.

124 HR-2018-456-P avsnitt 149 der det konkluderes med at lokalbefolkningen «*ikke har utøvd sine bruksrettigheter på en slik måte at det gjennom alders tids bruk er etablert bruksrettigheter som også omfatter rett til forvaltning av naturressursene*».

125 HR-2024-982-S avsnitt 83–84.

126 HR-2024-982-S avsnitt 180–182.

127 Eneveldet ble innført i Danmark-Norge i 1660 av Kong Fredrik III, og vedvarte for Norges del til 1814. Styreformene er kjennetegnet ved at monarken alene er ansett å ha hånd om statens maktutøvelse, i motsetning til situasjonen før 1660 da landet ble styrt av Kongen og Riksrådet, og etter 1814 da grunnlaget for statens maktutøvelse sprang ut av folkesuverenitetsprinsippet. Se https://snl.no/Norge_under_dansk_styre_-1537-1814.

grunnlag i alders tids bruk.¹²⁸ Som det er redegjort for i punkt 6.3.3.3, konkluderte flertallet med at det ikke er rom for et slikt rettserverv for hele kommunens befolkning til hele sakens tvisteområde, fordi «*preget av felles rådighet over hele tvisteområdet mangler*».¹²⁹

Mindretallet kom til motsatt konklusjon, og bemerker at dersom lokalbefolkningen før 1900 hadde ervervet kollektiv eiendomsrett med grunnlag i alders tids bruk, kan ikke staten «*senere ha ervervet eiendomsrett bygd på festnet rettsforhold eller annet grunnlag*».¹³⁰

Festnede rettsforhold vil etter dette neppe ha nevneverdig praktisk betydning som rettsgrunnlag i saker om erverv av eier- eller bruksrettigheter for enkeltpersoner eller grupper til den grunnen i Finnmark som FeFo har overtatt fra Statskog. Bemerkningene i Karasjok-saken gjelder riktignok erverv av eiendomsrett for staten, men de kan ha en viss overføringsverdi til saker om erverv av eiendomsrett eller særlige bruksrettigheter ut over det som er regulert i finnmarksloven, for private aktører. For disse vil dessuten uansett hevd og alders tids bruk, og også lokal sedvanerett, være mer aktuelt ervervsgrunnlag enn festnede rettsforhold.

I de reindriftsinterne sakene kan det stille seg noe annerledes. Førstvoterendes skepsis til å bruke festnede rettsforhold som rettsgrunnlag i Karasjok-saken, later til å ha sammenheng med at dette kan føre til at det ikke blir tatt tilstrekkelig hensyn til folkeretten, og til samiske sedvaner og rettsoppfatninger. De reindriftsinterne sakene gjelder «interne» samiske forhold. Folkeretten vil derfor ha langt mindre betydning enn i saker der statens (og FeFos) eierposisjon i Finnmark blir utfordret. Det er heller ikke gitt at bruk av festnede rettsforhold som rettsgrunnlag i reindriftsinterne saker vil stride mot reindriftssamiske sedvaner og rettsoppfatninger.

Blant annet kan prinsippene om festnede rettsforhold supplere reglene om alders tids bruk, og være et alternativt rettsgrunnlag. For eksempel uttalte Hålogaland lagmannsrett i den i punkt 6.3.3.4 omtalte saken om reinbeiterett i Sør-Varanger at konklusjonen om at alders tids bruk-vilkårene var oppfylt, faller «*sammen med det som må anses som festnet bruk*».¹³¹

6.3.5 Sedvanerett

6.3.5.1 Lokal sedvanerett

I tingsrettslig forstand er lokal sedvanerett en ulovfestet generell rettsregel om bruken av fast eiendom i et geografisk avgrenset område. Lokal sedvanerett har samme trinnhøyde

som formell lov, og vil vike for nyere lovgivning. Betydningen av lokal sedvanerett som rettsregel har derfor blitt betydelig innsnevret som følge av økende lovregulering, men ofte er tidligere sedvanebaserte regler blitt lovfestet. Et eksempel er allmenningsretten, og et annet er retten til allmennhetens rett til ferdsel i utmark, som nå er regulert i frilufsloven § 2.¹³²

Lokal sedvanerett påberopes også som ervervsgrunnlag for rettigheter i utmark. I en dom fra 2016 om rett til utmarksbeite for et større antall eiendommer i Lyngen omtaler Hålogaland lagmannsrett vilkårene for rettighetserverv med grunnlag i sedvanerett slik:¹³³

«Sedvanerett innebærer at en faktisk rettstilstand blir tillagt rettslig betydning som hjemmelsgrunnlag for rettigheter over annen manns eiendom. For å kunne konstatere sedvanerett kreves både at det må foreligge en fast praksis, at denne har vært utøvd gjennom lang tid og at den er utøvd i den tro at man fulgte en rettsregel.»

Som ervervsgrunnlag har lokal sedvanerett likhetstrekk både med alders tids bruk og festnede rettsforhold. Også når ervervsgrunnlaget er lokal sedvanerett, må det ha foregått en fast og langvarig bruk. Videre må den rådende oppfatningen blant de som den mulige sedvaneretten får betydning for, være at bruken har grunnlag i en (lokal) ulovfestet bindende generell rettsregel. Det kan dermed trekkes en parallell med prinsippene om festnede rettsforhold der det som hovedregel må være en samstemt oppfatning om rettstilstanden fra de involverte partene for at et rettsforhold skal anses som festnet, jf. punkt 6.3.4. Ved alders tids bruk og hevd, er det derimot i første rekke den mulige rettighetserververens rettsoppfatning som må vurderes.

Det har i juridisk teori vært stilt spørsmål ved om lokal sedvanerett har selvstendig betydning som ervervsgrunnlag for rettigheter i utmark ved siden av hevd, alders tids bruk og festnede rettsforhold.¹³⁴ Imidlertid forekommer det at Høyesterett anser lokal sedvanerett som den mest dekkende beskrivelsen av ervervsgrunnlaget. I Rt. 1995 s. 644 konkluderte Høyesterett med at en lokal sedvanerettsdannelse gjorde at grunneierne i tvisteområdet hadde gjensidig beiterett på hverandres utmark, uavhengig av eiendomsgrensene. Dommen viser også at overgangen mellom lokal sedvanerett og alders tids bruk ofte er flytende:¹³⁵

¹³² Thor Falkanger, *Lokal sedvanerett – knyttet til fast eiendom*, i TfR 2017 nr. 1 s. 68 flg. på s. 71 (allmenningsretten), og Ot. prp. nr. 2 (1957) s. 6 (ferdsel i utmark).

¹³³ Hålogaland lagmannsrett, dom avsagt 14. januar 2016 (LH-2015-82310). Se også LH-2006-295.

¹³⁴ Thor Falkanger, *Lokal sedvanerett – knyttet til fast eiendom*, [i] TfR 2017 nr. 1 s. 68 flg. på s. 99.

¹³⁵ Rt. 1995 s. 644 (Balsford) på s. 650.

¹²⁸ HR-2024-982-S avsnitt 183.

¹²⁹ HR-2024-982-S avsnitt 198. Se også avsnitt 188.

¹³⁰ HR-2024-982-S avsnitt 289.

¹³¹ Hålogaland lagmannsrett, dom 2. april 2013 (LH-2012-106514) s. 25 (Maggasiidaen) og 26 (Pasviksiidaen).

«Jeg er enig med lagmannsretten i at det, slik omstendighetene her ligger an, er mest dekkende å si at beiteretten har sitt grunnlag i en lokal sedvanerett. Jeg tilføyer imidlertid at når alle de eiendommer sedvaneretten gjelder, har utøvet bruken i alders tid, slik tilfellet i stor grad er her, vil begrepene lokal sedvanerett og alders tids bruk gli over i hverandre, jf. dommen i Rt. 1912 s. 433».

Sitatet illustrerer en viktig forskjell mellom alders tids bruk og lokal sedvanerett. Rettsgrunnlagene glir over i hverandre, men bare så langt alle de aktuelle eiendommene har utøvd bruk i alders tid. Er det ikke tilfellet, vil rettigheten når ervervsgrunnlaget er alders tids bruk, bare tilkomme de eiendommene som oppfyller tidsvilkåret. Er ervervsgrunnlaget lokal sedvanerett, vil også de eiendommene som ikke selv i alders tid har utøvd rettsstiftende bruk, ha del i rettigheten. Dette har sammenheng med at lokal sedvanerett er en generell rettsregel som gjelder i et avgrenset lokalt område. Rettigheter som har grunnlag i lokal sedvanerett vil derfor tilkomme alle i det området der sedvaneretten gjelder, uavhengig av deres tidligere bruk. Rettigheter med grunnlag i alders tids bruk vil tilkomme bare de som inngår i eller som er etterkommere av den personkretsen som har utøvd den rettsstiftende bruken.

En annen forskjell mellom lokal sedvanerett og alders tids bruk, er at lokal sedvanerett forutsetter at den mulige rettsstiftende bruken må være utøvd i den tro at den samsvarte med en rettsregel. Derfor vil normalt bare villfarelser om innholdet i (lovfestede eller ulovfestede) rettsregler åpne for rettighetserverv med grunnlag i lokal sedvanerett. Villfarelser om faktiske forhold vil ikke gjøre det, fordi slike villfarelser normalt ikke vil gi opphav «til noen lokal rettsoppfatning». ¹³⁶ Ved alders tids bruk kan derimot også villfarelser om faktiske forhold åpne for rettighetserverv dersom den mulige rettighetsserverven ikke kan bebreides for å ha tatt feil.

Det kan ellers tenkes at lokal sedvanerett kan ha større praktisk betydning som ervervsgrunnlag i Finnmark enn ellers i landet. Finnmark har en spesiell eiendomshistorie, ¹³⁷ og generelle rettsregler vil på grunn av språklige og kulturelle forhold ikke nødvendigvis ha hatt samme innvirkning på lokale rettsoppfatninger som ellers i landet. ¹³⁸

6.3.5.2 Samisk sedvanerett og samiske sedvaner

Samisk sedvanerett står rettskildemessig sterkere i kollisjon med andre rettskilder enn alminnelig lokal sedvanerett, fordi

samiske sedvaner og rettsoppfatninger har et folkerettslig vern i ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 8. Bestemmelsen er omtalt i punkt 6.6.2.1 nedenfor og slår fast at statene ved anvendelsen av «*national laws and regulations to the peoples concerned, due regard shall be had to their customs or customary laws*». Se også artikkel 26 i FNs erklæring om urfolks rettigheter (UNDRIP), der det er fastslått at statene skal rettslig anerkjenne og beskytte urfolks tradisjonelle landområder, territorier og ressurser «*with due respect to the customs, traditions and land tenure systems of the indigenous peoples concerned*».

Den praktisk viktigste betydningen av samisk sedvanerett og samiske sedvaner, vil trolig ikke være som selvstendig rettsgrunnlag for erverv av rettigheter, men at samiske sedvaner og rettsoppfatninger får betydning ved anvendelsen av nasjonal tingsrett. Som fremholdt blant annet i punkt 6.2.2.1, har Høyesterett i Stjernøy-saken og Nesseby-saken vist til at nasjonal tingsrett må anvendes på «*samiske premisser*» i saker der det er spørsmål om samiske rettighetserverv. ¹³⁹ Dette vil blant annet bety at det ikke stilles spesielt strenge krav til brukens omfang og intensitet for å anse bruken som rettsstiftende, og at det ved godtrovurderingen må tas tilbørlig hensyn til samiske sedvaner og rettsoppfatninger.

Også i Karasjok-dommen poengterer Høyesterett at nasjonal tingsrett må anvendes på «*samiske premisser*». ¹⁴⁰ Viktigheten av å hensynta samiske sedvaner og rettsoppfatninger er understreket flere steder. Førstvoterende fremhever som nevnt i punkt 6.3.4, at rettsgrunnlaget festnede rettsforhold i Finnmark må tilpasses slik at «*samiske sedvaner og rettsoppfatninger ... får den plass de etter gjeldende nasjonal rett skal ha*». ¹⁴¹ Han viser også til at prinsippet om at den som har en alminnelig bruksrett må utøve bruk som går «*klart*» ut over hva bruksretten har gitt hjemmel til, for å erverve mer vidtrekkende rettigheter, sterkt ville begrense betydningen av «*samiske sedvaner og rettsoppfatninger*». ¹⁴² Se nærmere om dette i punkt 6.4.1.

Førstvoterende trekker også frem at ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 8 innebærer at det «*skal tas hensyn til samiske sedvaner og rettsoppfatninger i de tingsrettslige vurderingene*». ¹⁴³ Bevisbedømmelsen må tilpasses, slik at tidsnære bevis fra statens side bør kunne imøtegås eller tilsidesettes på bakgrunn av «*rimelige antakelser om praksis, sedvaner og oppfatninger i den samiske befolkningen, selv om det i så måte er visse ufullstendigheter i bevismaterialet*». ¹⁴⁴

¹³⁶ Eidsivating Lagmannsrett, dom 23. januar 1997 (LE-1994-02871).

¹³⁷ Se for eksempel Finnmarkskommisjonen, *Rapport felt 4 Karasjok bind 1*, 2019 s. 29–46. Se også Jon Gauslaa, *Eigedomshistoria i Finnmark*, [i] Hans Sevatdal v/Per Kåre Sky og Erling Berge (red.), *Eigedomshistorie*, 2017.

¹³⁸ Thor Falkanger, *Lokal sedvanerett – knyttet til fast eiendom*, [i] TfR 2017 nr. 1 s. 68 flg. på s. 99.

¹³⁹ HR-2016-2030-A avsnitt 85 og HR-2018-456-P avsnitt 125.

¹⁴⁰ HR-2024-982-S avsnitt 71 (flertallet) og avsnitt 248, 253, 292 og 299 (mindretallet).

¹⁴¹ HR-2024-982-S avsnitt 84.

¹⁴² HR-2024-982-S avsnitt 74.

¹⁴³ HR-2024-982-S avsnitt 89. Se også avsnitt 183.

¹⁴⁴ HR-2024-982-S avsnitt 113.

Til tross for disse utgangspunktene fant Høyesteretts flertall at den «*lokale samiske sedvanen med tilhørende rettsoppfatninger*» ikke kunne begrunne at kommunens innbyggere hadde eiendomsrett i fellesskap til hele tvisteområdet. Karasjok-befolkningens bruk hadde ikke hatt tilstrekkelig preg av «*felles rådighet*» til at de hadde utøvd rettsstiftende bruk i hele tvisteområdet.¹⁴⁵ Men henvisning til at subjektet for den rettigheten som skal anerkjennes etter ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 (1) første setning vil måtte bestemmes ut fra «*hvem som har utøvd den rettsstiftende bruken*», fremholder førstvoterende at «*[p]å den måten respekteres de lokale samiske sedvanene og rettsoppfatningene.*»¹⁴⁶

I de reindriftsinterne sakene tilsier både ILO-konvensjonens artikkel 8 og UNDRIP artikkel 26 at reindriftssamiske sedvaner må tillegges stor vekt, så fremt de ikke strider mot mer grunnleggende nasjonale rettsprinsipper eller internasjonale menneskerettigheter.

Det kan imidlertid være vanskelig å avklare innholdet i eventuelle reindriftsinterne sedvaner. Blant annet kan det være usikkert om påberopte sedvaner har tilstrekkelig fasthet og utbredelse. Videre kan det være krevende å bringe på det rene om sedvanene er fulgt fordi de er ansett som uttrykk for generelle rettsregler, og ikke eksempelvis for å unngå konflikter. Det skal dermed trolig en del til før eventuelle reindriftsinterne sedvaner vil få selvstendig betydning som ervervsgrunnlag ved siden av reglene om hevd og alders tids bruk.

En annen sak er imidlertid at det kan foreligge reindriftsinterne sedvaner som kan få betydning ved vurderingen av om vilkårene for rettighetserverv etter de nevnte rettsgrunnlagene er oppfylt. Blant annet kan det tenkes at reindriftssamiske sedvaner kan ha innvirkning på vurderingen av prinsippene for rettssuksessjon innad i og mellom ulike siidagrupper, og når det gjelder regulerende prosesser for å avgrense beiteområder.¹⁴⁷

6.3.6 Okkupasjon

I motsetning til de foran omtalte ekstinktive ervervsformene, er okkupasjon et *originært* (opprinnelig) erverv, som innebærer at noen har tatt en gjenstand i sin besittelse, og etter hvert har blitt ansett som eier av eller bruksberettiget til gjenstanden. Et rettighetserverv som bygger på okkupasjon, har derfor preg av en rettslig anerkjennelse av en etablert tilstand.

Okkupasjon er fortsatt et praktisk ervervsgrunnlag for (eierløst) løsøre, og dagens rettsforhold når det gjelder fast eiendom i Norge bygger i ikke liten grad på okkupasjon. I dag

er imidlertid okkupasjon en lite praktisk måte å erverve rettigheter til fast eiendom på.¹⁴⁸ Det er likevel ikke uvanlig at okkupasjon anføres som rettsgrunnlag i saker om eiendomsrett til utmark.

For eksempel var Stjernøy reinbeitedistriktets prinsipale anførsel i Stjernøy-saken at distriktets reineiere var eiere av mesteparten av øya med grunnlag i okkupasjon, og subsidiært med grunnlag i alders tids bruk. Reinbeitedistriktets motpart, FeFo, viste prinsipalt til at staten var «*den opprinnelige eieren av de umatrikulerte områdene i ytre Finnmark*», og til at statens eierskap og forvaltning i alle fall var blitt etablert ved «*festnet bruk*».¹⁴⁹

Høyesterett siterer under sin behandling av okkupasjon som mulig ervervsgrunnlag for det følgende fra Utmarksdomstolens avgjørelse:¹⁵⁰

«Hva særlig gjelder spørsmålet om hvem som har vært opprinnelig eier, uttaler Finnmarkskommisjonen på side 43 i sin rapport fra felt 1, Stjernøya/Seiland, at det ikke kan utelukkes at antakelser om at staten ikke var opprinnelig eier i utmarksområder kan ha noe for seg. Finnmarkskommisjonen viser imidlertid til at det ikke er gitt at reindriften var opprinnelig eier selv om det forutsettes at staten ikke var opprinnelig eier av Stjernøya.

Ifølge kommisjonen kan det være vel så nærliggende at øyas fastboende befolkning hadde en slik posisjon. Utmarksdomstolen er enig i det».

Førstvoterende fremholder videre at det som uttales i sitatet, ikke ser ut til å stå i strid med de tidsnære kildene reinbeitedistriktet hadde påberopt, og konkluderer slik:¹⁵¹

«Etter mitt syn er opplysningene om Kautokeinosamenes delvise bruk av Stjernøya til sommerbeite fra «gammel tid» – et beite som senere ble flyttet til andre kystnære områder – ikke tilstrekkelig til å konstatere eiendomsrett til øya på grunnlag av *prinsippene om okkupasjon*.»

Høyesterett avviste dermed ikke på prinsipielt grunnlag at okkupasjon kan være et aktuelt rettsgrunnlag, men uttalelsen viser at det også ved okkupasjon må foreligge bruk av et visst omfang og en viss intensitet og kontinuitet, og at «delvis» bruk ikke vil være tilstrekkelig.

I Karasjok-saken anførte lokalbefolkningen at deres kollektive eiendomsrett til sakens tvisteområde var «*etablert ved*

¹⁴⁵ HR-2024-982-S avsnitt 199, jf. avsnitt 198.

¹⁴⁶ HR-2024-982-S avsnitt 204.

¹⁴⁷ Se nærmere Nils Oskal og Mikkel Nils Sara, *Reindriftssamiske sedvaner og rettsoppfatninger om land* [i], Kirsti Strøm Bull, Nils Oskal og Mikkel Nils Sara, *Reindriften i Finnmark. Rettshistorie 1852–1960*, 2001 s. 298 flg.

¹⁴⁸ Se Thor og Aage Thor Falkanger, *Tingsrett*, 9. utg. (2022) s. 59–61.

¹⁴⁹ HR-2016-2030-A avsnitt 22 (reinbeitedistriktet) og 41 (FeFo).

¹⁵⁰ HR-2016-2030-A avsnitt 90.

¹⁵¹ HR-2016-2030-A avsnitt 91 og 94.

okkupasjon eller alders tids bruk for området ble norsk i 1751»,¹⁵² men verken flertallet eller mindretallet tok opp rettsgrunnlaget okkupasjon.

Førstvoterende bemerket at okkupasjon ikke har «*selvstendig betydning i saken*», og la til grunn at de «*tingsrettslige [enerettighetene]*» som folket i Ávjovári siida hadde ervervet før 1751, i løpet av årene frem til 1775 var erstattet av «*bruks- og allmenningsrettigheter*». Kongens eiendomsrett var etablert i 1775, ikke som et festnet rettsforhold, men i kraft av kongemaktens sterke posisjon under eneveldet i kombinasjon med overgangen fra veiding til reindrift og et visst jordbruk på 1700-tallet. Som nevnt i punkt 6.3.4, måtte derfor en eventuell lokal eiendomsrett baseres på alders tids bruk fra slutten av 1700-tallet og fremover.¹⁵³

Mindretallet spør om det vil være riktigst «*å se det slik at lokalbefolkningen i 1751 hadde en eiendomsrett*», men fremholder at sakens grunnleggende spørsmål er om lokalbefolkningen «*uavhengig av hvordan man vurderer eierforholdene i 1751, gjennom den videre utviklingen har etablert eiendomsrett på grunnlag av reglene om alders tids bruk*».¹⁵⁴

6.4 Erverv av eiendomsrett eller særlig bruksrett der bruksutøveren alt har en rett

6.4.1 Må bruken «klart» ha gått ut over den retten bruksutøveren har?

Problematikken knyttet til erverv av eiendomsrett eller særlig bruksrett i tilfeller der bruksutøveren har andel i en alminnelig rett, er aktuell både når enkeltpersoner eller grupper anfører å ha opparbeidet eiendomsrett til utmark eller særrettigheter til ulike typer ressurshøsting, og i saker om interne rettsforhold i reindriften.

Spørsmålet om hva som skal til for at den som har andel i en alminnelig bruksrett i et område erverver mer omfattende rettigheter, har ved flere anledninger vært behandlet i rettspraksis. I Rt. 1986 s. 583 (Soknedal søndre) var spørsmålet om 14 grunneierne hadde utøvd rettsstiftende bruk i et område på vel 4000 dekar der de hadde allmenningsrett eller særrett til blant annet beite og hogst. Om innholdet i bruksvilkåret i en slik situasjon uttaler Høyesterett:¹⁵⁵

«Man må ved vurderingen av anførslene om hevd og alders tids bruk være klar over at partene i alle fall har en omfattende, og muligens også en eksklusiv, bruksrett til de arealer det her gjelder. Det er tale om en rett, eventuelt en særrett, til beite og slått og til hugst til eget bruk. For at bruken skal gi grunnlag for hevd eller alders tids bruk, må den klart ha gått ut over hva en slik bruksrett har gitt hjemmel for. Generelt at kravene til hevd og alders tids bruk som grunnlag for eiendomsrett til allmenningsgrunn, må stilles strengt, se Høyesteretts avgjørelse i Rt. 1927 s. 805 som gjaldt hevd fra bygdeallmenning.»

Høyesteretts uttalelse om at de allmenningsberettigedes bruk må «*klart ha gått ut over hva en slik bruksrett har gitt hjemmel for*», har sammenheng med at grunneierne hadde rettigheter i allmenningen. Uttalelsen kan anses som et utslag av prinsippet om at «*ingen kan hevde mot sin egen atkomst*.» Prinsippet er som fremholdt i punkt 6.3.2.3, uttrykt i hevdsløva § 5, men gjelder også ved alders tids bruk og beslektede rettsgrunnlag.¹⁵⁶

Med henvisning til at erverv av særrett i allmenning vil gå på bekostning av de øvrige allmenningsberettigede, er det anført i juridisk teori at et erverv forutsetter at rettighetspretendenten har utøvd «*en intens, omfattende og etter forholdene eksklusiv bruk som i det vesentlige har utelukket andre bruksberettigede fra en bestemt bruk, eller et bestemt område*».¹⁵⁷ Det er også vist til at det må avklares om bruken har oversteget det bruksutøveren har rett til, og om differansen er stor nok til å ha gitt grunneieren eller andre bruksberettigede en oppfordring om å protestere. Er svaret bekreftende, er det grunnlag for rettighetserverv ut over den alminnelige retten, forutsatt at også vilkårene om brukstid og god tro er oppfylt.¹⁵⁸

Dommen i Rt. 1986 s. 583 peker i retning av at vilkårene for å erverve særrettigheter i allmenninger etter forholdene kan være strengere enn ellers. Noe av begrunnelsen for dette er at allmenningseierne i en del tilfeller «*kan ha mindre høve til å føre ein aktiv kontroll*», men dette vil ikke nødvendigvis gjelde for «*samiske retter på Finnmarkseigedomen*».¹⁵⁹

I Stjernøy-saken (HR-2016-2030-A) viste FeFo til at de reindriftssamene som hadde krevd eiendomsrett til mesteparten av øya, ikke hadde «*utøvd bruk som har gått ut over den bruk reindriftsretten hjemler*». Derfor hadde staten ifølge FeFo ikke hatt noen oppfordring til å gripe inn mot bruken, og bruken kunne ikke gi grunnlag for erverv av eiendomsrett. Høyesterett fant det unødvendig å behandle FeFos anførsel,

¹⁵² HR-2024-982-S avsnitt 41.

¹⁵³ HR-2024-982-S avsnitt 128 og 180–183.

¹⁵⁴ HR-2024-982-S avsnitt 284 og 288.

¹⁵⁵ Rt. 1986 s. 583 (Soknedal søndre) på s. 593.

¹⁵⁶ Gunnar Eriksen, *Alders tids bruk*, 2. utg. (2008) s. 264–268.

¹⁵⁷ Gunnar Eriksen, *Alders tids bruk*, 2. utg. (2008) s. 264. Se også Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 57, 149–150 og 283–284.

¹⁵⁸ Se nærmere Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 267–269.

¹⁵⁹ Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 103–104 og 149–150. Se også Thor og Aage Thor Falkanger, *Tingsrett*, 9. utg. (2022) s. 359–360.

og viste til at reindriftssamenes bruk ikke hadde vært «*tilstrekkelig intensiv og dominerende*» til å etablere eiendomsrett.¹⁶⁰

I Karasjok-saken gir førstvoterende som talsperson for flertallet, følgende omtale av anvendelsen av prinsippet fra Rt. 1986 s. 583 om at erverv av eiendomsrett eller særrett i allmenning krever at bruken har gått «*klart*» ut over det bruksretten åpner for:¹⁶¹

«FeFo har også påberopt Rt-1986-583 *Soknedal*, hvor Høyesterett bygger på at kravene til hevd og alders tids bruk som grunnlag for eiendomsrett til deler av en statsallmenning, er strenge. Bruken må da «klart» gå ut over hva bruksretten har gitt hjemmel til, se side 593. Jeg kan ikke se at det i saken her skal anvendes et slikt klarhetskrav. Soknedal-saken gjaldt ikke samiske rettigheter, og Høyesterett anvendte ikke kravet i Stjernøya- og Svartskog-dommene. Betydningen av samiske sedvaner og rettsoppfatninger ville ellers blitt sterkt begrenset.»

Høyesterett tok i Stjernøya-saken ikke stilling til FeFos anførsel om at eiendomsrett ikke kan erverves på grunnlag av bruk som har vært utøvd i samsvar med en bruksrett, men viste til at reindriftssamenes bruk ikke hadde vært «*tilstrekkelig intensiv og dominerende*» til å etablere eiendomsrett. I Karasjok-saken tok flertallet avstand fra å anvende klarhetskravet fra Soknedal søndre-saken «*i saken her*», fordi et slikt krav «*sterkt*» ville begrense betydningen av samiske sedvaner og rettsoppfatninger. Det avgjørende for flertallet var derfor ikke at bruken ikke hadde gått «*klart*» ut over rammene av karasjokbefolkningens bruksrett, men at preget av «*felles rådighet som eier over hele tvisteområdet med tilhørende rettsoppfatninger hadde vært svak[t]*» etter at veidesiida-kulturen forsvant på 1700-tallet.¹⁶²

Flertallets utsagn i Karasjok-saken kan umiddelbart tyde på at det i saker om samiske rettighetserverv ikke er rom for et generelt prinsipp om at en bruksberettiget må ha utøvd bruk «*klart*» ut over det bruksretten hjemler, for å erverve mer omfattende rettigheter. Henvisningen til at dette gjelder «*i saken her*», begrenser imidlertid utsagnets rekkevidde. Det må derfor legges til grunn at klarhetskravet fra Soknedal søndre-saken fortsatt vil ha betydning i saker der enkeltpersoner eller en mindre gruppe anfører at de har opparbeidet eiendomsrett eller ulike typer særrettigheter i et område der de har andel i en kollektiv bruksrett.¹⁶³

Bruksvilkåret vil uansett medføre at det i saker om eiendomsrett må vurderes om bruken har vært «*tilstrekkelig intensiv og dominerende*», og om bruksutøveren i tilstrekkelig grad har utøvd «*felles rådighet som eier over hele*» eller deler av tvisteområdet. I saker om eksklusiv bruksrett, er det spørsmål om bruken har vært «*tilstrekkelig intensiv og dominerende*» til å oppfylle bruksvilkåret for å erverve eksklusiv bruksrett i hele eller deler av tvisteområdet. Den praktiske forskjellen mellom Soknedal søndre-prinsippet om at bruken må ha gått «*klart*» ut over den bruken som kan utøves i kraft av den alminnelige bruksretten, og kravet om at bruken må ha vært «*tilstrekkelig intensiv og dominerende*», vil derfor sjelden være stor.

Et rettighetserverv med grunnlag i hevd eller alders tids bruk vil være betinget av at bruken samsvarer med den rettigheten som påstås ervervet. En bruksrettsshaver må derfor ha utøvd bruk som går ut over bruksrettens rammer for å oppfylle bruksvilkåret for å erverve mer omfattende rettigheter, det være seg eiendomsrett eller særlige bruksrettigheter. Videre må bruksoverskridelsen ha hatt et omfang som er synlig for den rettighetshaveren som berøres av et eventuelt rettighetserverv, og som gir rettighetshaveren en oppfordring om å gripe inn mot bruken. Dette vil som regel medføre at det må ha vært en tydelig forskjell mellom den bruken som har kunne utøves i kraft av bruksretten, og den overskytende bruken.

6.4.2 Særlig om reindriftsinterne saker

Hva som kreves for at innehaveren av en bruksrett skal erverve mer vidtrekkende rettigheter, er et aktuelt spørsmål også i de reindriftsinterne sakene. Spørsmålet i disse sakene er om reindriftsutøvere med andel i den alminnelige reindriftsretten, har ervervet særlige reindriftsrettigheter på bekostning av andre reindriftsutøvere. Disse sakene er dermed «interne» samiske saker. Flertallets uttalelse i Karasjok-saken om at klarhetskravet fra Soknedal søndre-saken sterkt ville begrense betydningen av samiske sedvaner og rettsoppfatninger, er derfor lite treffende når det gjelder de reindriftsinterne sakene.

Prinsippet i hevdslova § 5 om at hevd av rettigheter ut over det man alt har rett til, må derfor i alle fall som et utgangspunkt gjelde fullt ut i de reindriftsinterne sakene.¹⁶⁴ Erverv av en særrett til reindrift i et område i form av en eksklusiv rett eller en fortrinnsrett, vil dessuten uansett være betinget av at rettighetspretendenten har utøvd en bruk som innholdsmessig må tilsvare den bruken innehaveren av en slik rett ville ha utøvd.

Hålogaland lagmannsrett behandlet i RG 1990 s. 264 en sak der det var spørsmål om erverv av eksklusiv reindriftsrett. Etterkommerne av en gruppe reindriftssamer i Neiden som i 1928 hadde avviklet sin reindrift i tvisteområdet, anla i 1984

160 HR-2016-2030-A avsnitt 46 (FeFos anførsel), 112 og 116.

161 HR-2024-982-S (Karasjok) avsnitt 73–74. Mindretallet (fem dommere) kommenterte ikke forholdet til klarhetskravet fra Soknedal søndre-saken, men hadde på dette punktet neppe et annet syn enn flertallet.

162 HR-2024-982-S avsnitt 188.

163 Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 57. Se også s. 279–283.

164 Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 283–284.

sak mot reieneierne i Reinbeitedistrikt 4 og 5B og staten ved Landbruksdepartementet. Saksøkerne krevde å bli tilkjent enerett til reindrift i tvisteområdet. For lagmannsretten nedla de påstand om at de saksøkte reieneierne i distrikt 4 og 5B måtte flytte sin reindrift ut av området, og at reindriftsforvaltningen måtte kjennes uberettiget til å tillate de saksøkte å drive reindrift der.

Kravet førte ikke frem. Lagmannsretten viste til at saksøkernes rettsforgjengere som i dommen benevnes som skoltesamene, før 1820 var mer eller mindre enerådende i tvisteområdet. Deres bruk av reinbeitene var imidlertid beskjedne. Retten gir følgende beskrivelse:¹⁶⁵

«Skal det være noen mening i å påberope seg en enerett til reindrift innenfor et område, må bruken fra alders tid i alle fall ha vært så betydelig sammenlignet med beiteressursene i området at man med en viss sannsynlighet kan tale om en eksklusiv bruk. At skoltesamene stort sett i eldre tid har vært faktisk enerådende i området, gir isolert sett ikke tilstrekkelige holdepunkter til å begrunne en enerett til reindrift på reglene om alders tids bruk. Lagmannsretten mener også at det i denne relasjonen må foreligge indikasjoner på en overbevisning om enerett til utnyttelse av beiteressursene, og at en forestilling om enerett til villreinjakt og om fiske i Skoltefossen i denne sammenhengen ikke er tilstrekkelig.»

Om utviklingen etter 1820 bemerket lagmannsretten at reindriften i området ikke synes å ha vært belagt med særrettigheter, og at det først etter grensesperringen mot Finland i 1852 oppsto en viss beitekonkurranse. Retten fant det imidlertid ikke sannsynliggjort at skoltesamene før mot slutten av 1800-tallet drev «*noen reindrift av betydning, hensett til beiteressursene i området*».¹⁶⁶ Det var derfor ikke grunnlag for å tilkjenne saksøkerne enerett til reindrift i tvisteområdet. I så fall måtte deres rettsforgjengeres reindrift ha kunnet etterspores langt tidligere enn 1928 som en eksklusiv rådhetsutøvelse over alders tid. Videre uttalte retten:¹⁶⁷

«Rådhetsutøvelsen må også ha vært slik at den har gått ut over det som i tilfellet også kunne følge av annet rettslig grunnlag, allemannsrett eller en kollektiv bruksrett. Som det følger av gjennomgåelsen ovenfor når det gjelder den faktiske bruk, kan man ikke hverken i den eldre eller nyere periode se at det foreligger en slik bruksutnyttelse av området. Særlig når det gjelder tiden etter 1820 synes det derimot å ha utviklet seg en tamreindrift på vanlig kollektiv basis og basert på en rettsoppfatning i samsvar med dette.»

¹⁶⁵ RG 1990 s. 264 (Hålogaland) på s. 273–274.

¹⁶⁶ RG 1990 s. 264 (Hålogaland) på s. 274–275.

¹⁶⁷ RG 1990 s. 264 (Hålogaland) på s. 275–276.

Domspremissene viser at lagmannsretten la til grunn at reindriften må ha et visst omfang og en viss intensitet for å kunne gi grunnlag for erverv av rettigheter ut over den alminnelige reindriftsretten. Dette kommer blant annet frem av den foransiterte uttalelsen om at skoltesamene først mot slutten av 1800-tallet drev «*noen reindrift av betydning, hensett til beiteressursene i området*». Kjernepunktet i rettens vurdering er likevel at det ikke var grunnlag for erverv av enerett fordi bruken ikke hadde vært tilstrekkelig eksklusiv i alders tid, og heller ikke hadde vært utøvd med grunnlag i en oppfatning om at retten var eksklusiv.

Ved vurderingen av om en siida har ervervet særrett i form av en fortrinnsrett eller eksklusiv reindriftsrett der siidaens utøvere har andel i den alminnelige reindriftsretten, må det også ses hen til at et rettighetserverv ikke vil gå på bekostning av grunneieren, men på bekostning av andre reindriftsberettigede. Spørsmålet er ikke om bruken har gitt grunneieren en oppfordring om å protestere, men om andre reindriftsberettigede har fått en slik oppfordring.

Dessuten er det ikke primært spørsmål om brukens omfang og intensitet har gått «*klart*» ut over den alminnelige reindriftsretten. Spørsmålet er snarere om de som fremmet krav om særrett har brukt kravsområdet mer enn andre (fortrinnsrett), eller om de har utøvd eksklusiv eller dominerende bruk sammenliknet med andre reindriftsutøvere (eksklusiv rett). Det sentrale vurderingstemaet vil derfor ikke være knyttet til brukens omfang og intensitet isolert sett, men til andre reindriftsberettigedes bruk av området.

For å erverve særrett i form av en fortrinnsrett til reinbeite i et område må de som har krevd retten ha brukt området mest, og for å erverve en eksklusiv rett må de ha vært tilnærmet enerådende i området. Videre må situasjonen ha vedvart lenge nok til at tidsvilkåret etter reglene om hevd, alders tids bruk eller beslektede rettsgrunnlag er oppfylt. De aktuelle utøverne må også ha vært i god tro med hensyn til at de har en særrett i form av en fortrinnsrett eller eksklusiv rett til området, og ikke bare andel i den alminnelige reindriftsretten.

Det nærmere innholdet i en fortrinnsrett eller en eksklusiv rett til reindrift i et bestemt område vil derfor ikke nødvendigvis være at retten kan utøves med større omfang eller intensitet enn hva den alminnelige reindriftsretten åpner for, men at de utøverne retten tilkommer vil ha et vern mot å bli fortrent fra området av andre reindriftsutøvere.

Ved vurderingen må det også ses hen til at Høyesterett i Selbu-dommen la til grunn at det ikke skal mye til for å erverve reindriftsrett i randsonene av der reindriften foregår. Som nevnt i punkt 6.3.3.1, viser Høyesterett til at reindriften arealbruk kan variere fra år til år, og at det må vises varsomhet med «*å trekke slutninger av at man mangler konkrete opplysninger*

om *samenes tilstedeværelse i et område*».¹⁶⁸ Også i reindriftsinterne saker kan forholdene være slik at en siida kan ha særrett til dens sentrale bruksområde i form av en fortrinnsrett, men at også andre kan ha visse rettigheter til området. Spørsmålet må vurderes konkret fra sak til sak.

Konklusjoner om at en siida ikke har noen form for *særrett* til reindrift i det området deres krav gjelder, vil ikke bety at siidaen er uten rettigheter i området. Som regel vil siidaen i kraft av sin andel i den alminnelige reindriftsretten kunne drive reindrift i området så lenge siidaen kan gjøre det uten at eventuelle fortrinnsberettigede til området blir fortrent derfra.

6.5 Avbrudd av ervervstiden – prinsippet i hevdslova § 6 første ledd

Hevdslova § 6 har regler om avbrudd av hevdserv. De prinsippene som er uttrykt i bestemmelsen gjelder i hovedsak også ved alders tids bruk og beslektede rettsgrunnlag.

Etter § 6 første ledd stanser hevden «*når det vært reist søksmål mot hevdaren om retten til tingen, såfremt det endar med at saksøkeren får medhold*». Den omhandlede situasjonen er at noen, som regel eieren av det objektet rettighetservet gjelder, går til søksmål mot brukeren om retten til objektet. I slike tilfeller stanser ervervet, men *bare* dersom saksøkeren får medhold.

Et søksmål mot bruksutøveren har derfor ikke umiddelbar fristavbrytende effekt. Fristavbrudd forutsetter at søksmålet fører frem. Årsaken til at rettighetservet da vil stanse, er imidlertid ikke søksmålet som sådan, men at ett (eller flere) av ervervsvilkårene ikke var oppfylt da dommen ble avsagt. Fører søksmålet mot bruksutøveren *ikke* frem, vil det som regel være fordi vilkårene var oppfylt og ervervet dermed er fullført. I lovforarbeidene er det imidlertid også uttalt at dersom søksmålet ender med frifinnelse, «*held bevda fram utan noko avbrot*».¹⁶⁹ Dersom ervervet ikke var fullført på tidspunktet for domsavsigelsen og saksøkeren likevel ikke får medhold, vil dermed også den tiden rettssaken har pågått være relevant. Et rettighetserv kan derfor i prinsippet pågå også under rettsaken, og bli fullført etterpå.

Et søksmål kan imidlertid ha indirekte effekt. Det kan i noen tilfeller medføre at bruken stanser. Vedvarer bruksstanden i over to år, vil det medføre at et pågående hevdserv avbrytes etter § 6 annet ledd. Et søksmål kan også bringe bruksutøveren ut av god tro. Selv om søksmålet vil være den utløsende faktoren, vil imidlertid også i disse tilfellene den

underliggende årsaken til at søksmålet fører frem, være at ervervsvilkårene ikke er oppfylt.

Regelen i hevdslova § 6 første ledd gjelder søksmål mot en bruksutøver om retten til å bruke det objektet som er gjenstand for rettighetserv. Derimot gjelder det ikke *søksmål fra bruksutøveren* der denne ønsker å få stadfestet sin rett. Den regelen som er formulert i § 6 første ledd vil ikke nødvendigvis ha tilsvarende anvendelse i de sistnevnte sakene. Et søksmål fra grunneieren kan bringe bruksutøveren ut av aktsom god tro, men det er ikke uten videre grunnlag for å anta at et søksmål fra bruksutøveren vil ha slik effekt. Har vedkommende tatt risikoen på et søksmål, kan det snarere være et uttrykk for god tro enn for det motsatte.

Skillet mellom søksmål mot bruksutøveren og søksmål fra bruksutøveren er imidlertid uten praktisk betydning. Også når bruksutøveren reiser saken, er det avgjørende for om søksmålet fører frem om vilkårene for rettighetserv er oppfylt. Hevdslova § 6 første ledd har derfor knapt noen selvstendig rettslig betydning. Borgar Høgetveit Berg skriver:¹⁷⁰

«Hevdslova § 6 fremstår langt på veg som anstaltmakeri. Me ville klart oss heilt fint utan regelen. Den mest praktiske regelen om fristavbrot er nemleg at alle vilkåra for hevd må vera oppfylte i heile ervervsperioden. Hevd blir avbrote når eitt av vilkåra for hevd ... ikkje lenger er oppfylt.»

At et rettighetskrav fremsettes for kommisjonen er ikke et «*søksmål*» slik hevdslova § 6 første ledd bruker begrepet,¹⁷¹ og vil uansett ikke være fristavbrytende. Saksanlegg for utmarksdomstolen eller andre domstoler vil være omfattet av § 6 første ledd, men vil som det kommer frem av det foregående, ikke i seg selv ha fristavbrytende effekt. Fører et søksmål fra en bruksutøver frem, vil det være fordi vilkårene for rettighetserv er oppfylt. Fører søksmålet ikke frem, vil det være fordi vilkårene ikke er oppfylt på tidspunktet for domsavsigelsen.

6.6 Folkerettslige kilder

6.6.1 Finnmarkslovens regulering av forholdet til folkeretten

Ifølge finnmarksloven § 3 gjelder loven «*med de begrensninger som følger av ILO-konvensjon nr. 169*» og skal «*anvendes i samsvar med folkerettens regler om urfolk og minoriteter*».

¹⁷⁰ Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 309.

¹⁷¹ Det kreves forliksklage eller stevning, jf. Sivillovbokutvalet, *Rådsegn 6 Om hevd*, 1961 s. 13.

¹⁶⁸ Rt. 2001 s. 769, på s. 789 og 792–793.

¹⁶⁹ Sivillovbokutvalet, *Rådsegn 6 Om hevd*, 1961 s. 13. Se også s. 25.

I merknadene til § 3 i Innst. O. nr. 80 (2004–2005) betegner flertallet i Justiskomiteen henvisningen til ILO-konvensjon nr. 169 som en «*begrenset inkorporering*». At finnmarksloven gjelder «*med de begrensninger*» som følger av konvensjonen, innebærer at konvensjonen vil gå foran finnmarksloven ved eventuell motstrid. Det er imidlertid ingen generell inkorporering der konvensjonen har «*generell forrang over all norsk lovgivning*». Skulle det vise seg at finnmarksloven mangler bestemmelser av et visst innhold, skal domstolene «*ikke bruke ILO-konvensjonen til å bygge ut finnmarksloven*». Det vil være «*en oppgave for lovgiver*».¹⁷²

Justiskomiteens flertall bruker uttrykket «*begrenset inkorporering*» som motsats til «*generell inkorporering*». Rettsvirkningen av inkorporasjonen av ILO-konvensjon nr. 169 begrenses dermed til anvendelsen av finnmarkslovens bestemmelser, og FeFos myndighetsutøvelse etter loven. I Stjernøy-dommen kommenterer Høyesterett dette slik:¹⁷³

«Uttalelsen [i Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 33] om at ILO-konvensjonen ikke skal brukes til “å bygge ut finnmarksloven” understreker at inkorporeringen var ment å begrense seg til finnmarkslovens egne bestemmelser. Selv om loven regulerer prosedyrene for å avklare rettigheter, regulerer den ikke de *materielle reglene* som rettighetene skal avklares på grunnlag av. At rettigheter ikke kan utledes “direkte fra ILO-konvensjonen”, er dessuten uttrykkelig presisert i flertallets merknader til lovens § 5 på side 36 i innstillingen.»

I den uttalelsen fra komitéflertallet i Innst. O. nr. 80 s. 36 som Høyesterett viser til, heter det:

«*Flertallet foreslår å innta i finnmarksloven [§ 5] en klar anerkjennelse av at det eksisterer rettigheter i Finnmark som ennå ikke er kartlagt. En direkte henvisning til folkeretten som grunnlag for slike rettigheter er imidlertid problematisk. ILO-konvensjonen slår fast at opparbeidete rettigheter skal anerkjennes, men man kan etter flertallets mening ikke utlede rettigheter direkte fra ILO-konvensjonen.*»

Høyesterett har også i Nesseby-saken og Karasjok-saken fremholdt at rettigheter ikke kan utledes «*direkte fra ILO-konvensjonen*».¹⁷⁴ Rettighetskartleggingen må dermed skje med basis i de internrettslige reglene om rettighetservert med grunnlag i langvarig bruk som det er redegjort for i punkt 6.3 til 6.5, og slik at konvensjonens bestemmelser ikke vil tjene

som *selvstendig rettsgrunnlag* for samiske rettighetservert. Høyesterett har imidlertid både i Stjernøy-saken, Nesseby-saken og Karasjok-saken poengtert at den interne tingsretten må anvendes på «*samiske premisser*».¹⁷⁵ ILO-konvensjonen og annen relevant folkerett, vil derfor være viktige momenter ved tolkningen og anvendelsen av de internrettslige reglene.

Justiskomiteens flertall uttaler i merknadene til § 29 første ledd som fastslår at kommisjonens utredning skal skje på grunnlag av «*gjeldende nasjonal rett*», at folkerettslige kilder «*vil være relevante i den utstrekning de omfattes av det alminnelige presumsjonsprinsippet*».¹⁷⁶ I Stjernøy-saken presiserte Høyesterett at ILO-konvensjonens artikkel 14 (1) vil få betydning ved «*anvendelsen av de tingsrettslige reglene om rettighetservert*» gjennom presumsjonsprinsippet, og fremholdt at prinsippet går ut på «*at norsk rett så langt som mulig skal tolkes i samsvar med folkeretten*».¹⁷⁷

Flertallet i Karasjok-dommen uttaler at ILO-konvensjonen ved rettighetskartleggingen «*bare får betydning gjennom presumsjonsprinsippet*». Mindretallet viser på sin side til at fleksibiliteten til reglene om alders tids bruk «*gir en vesentlig større plass for anvendelse av presumsjonsprinsippet enn det som ... vil gjelde ved tolkning av presist utformede lovregler*».¹⁷⁸

De internrettslige reglene og prinsippene om rettighetservert med grunnlag i langvarig bruk må dermed tolkes og anvendes i lys av relevante folkerettslige kilder. I tillegg til ILO-konvensjon nr. 169, kan også artikkel 27 i FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP), jf. artikkel 1 om selvbestemmelsesrett, nevnes i denne sammenhengen.

Et annet folkerettslig dokument av stor interesse, er FNs urfolkserklæring (UNDRIP) som ble vedtatt av FNs generalforsamling 13. september 2007 med 144 mot fire stemmer.¹⁷⁹ Erklæringen er ikke formelt bindende, men den er rettslig viktig både fordi den har stor internasjonal tilslutning og fordi den i betydelig grad uttrykker prinsipper som må anses som folkerettslig sedvanerett. Når det gjelder anerkjennelse av landrettigheter, har erklæringens artikkel 26 og 27 mer konkrete formuleringer enn ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 8 og 14. Erklæringens selvstendige betydning ved siden av disse bestemmelsene er likevel begrenset.

175 HR-2016-2030-A avsnitt 85, HR-2018-456-P avsnitt 125 og HR-2024-982-S avsnitt 71 (flertallet) og avsnitt 248, 253 og 299 (mindretallet).

176 Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s.19.

177 HR-2016-2030-A avsnitt 77. Se også HR-2018-456-P avsnitt 103 og HR-2024-982-S avsnitt 88.

178 HR-2024-982-S avsnitt 96 (flertallet) og 258–259 (mindretallet).

179 De fire statene som stemte mot var USA, Canada, New Zealand og Australia. Disse har senere endret oppfatning og støtter nå erklæringen. 11 stater avsto fra å stemme (Aserbajdsjan, Bangladesh, Bhutan, Burundi, Colombia, Georgia, Kenya, Nigeria, Russland, Samoa og Ukraina). 34 stater var ikke til stede under avstemmingen. Se <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/declaration-on-the-rights-of-indigenous-peoples.html>.

172 Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 33.

173 HR-2016-2030-A avsnitt 76.

174 HR-2018-456-P avsnitt 102 og HR-2024-982-S avsnitt 88, 96 og 206 (flertallet) og avsnitt 256 (mindretallet).

Når det gjelder ILO-konvensjonen, viser praksis fra ILOs håndhevingsorganer at konvensjonens artikkel 14 (3), jf. 14 (2) krever at de nasjonale prosedyrene for å kartlegge urfolks rettigheter må være tilgjengelige, og legge til rette for at krav om landrettigheter «*are being examined in depth*».¹⁸⁰ Det finnes derimot lite praksis som direkte gjelder forståelsen av hovedregelen om anerkjennelse av landrettigheter i artikkel 14 (1).

Kommisjonen går i punkt 6.6.2 noe nærmere inn på hovedtrekkene i artikkel 14 (1). I punkt 6.6.3 omtales visse sider av SP artikkel 27 sett i lys av nyere håndhevelsespraksis. Punkt 6.6.4 redegjør for folkerettslige prinsipper om ikke-diskriminering.¹⁸¹

6.6.2 ILO konvensjon nr. 169 artikkel 14 (1)

6.6.2.1 Noen utgangspunkter

Det må ved tolkningen og anvendelsen av ILO-konvensjonen nr. 169 og andre folkerettslige bestemmelser, tas utgangspunkt i alminnelig folkerettslig tolkningsmetode, slik den er uttrykt i artikkel 31 til 33 i Wien-konvensjonen om traktatretten fra 1969 (VCLT). Norge har ikke ratifisert VCLT, men det er bred enighet om at prinsippene for traktattolkning i artikkel 31 til 33 uttrykker folkerettslig sedvanerett som er bindende også for ikke-ratifiserende stater.

Ifølge hovedregelen i artikkel 31 (1) skal tolkningen av folkerettslige traktater og konvensjoner skje «*in accordance with the ordinary meaning to be given to the terms of the treaty in their context and in the light of its object and purpose*». Utgangspunktet for tolkningen er dermed, på samme måte som ved lovtolkning, ordlyden i bestemmelsene, og traktatens formål er et viktig tolkningsmoment. Tolkningsresultatet må ligge innenfor ordlydens rammer, men når det er flere tolkningsalternativer, må rettsanvenderen velge det som er best egnet til å oppfylle konvensjonens formål. Dette betegnes som det folkerettslige effektivitetsprinsippet. Prinsippet har bidratt til at konvensjoner og traktater på menneskerettighetens område har blitt tolket dynamisk i tråd med samfunnsutviklingen.¹⁸²

180 Klagesaken *National Trade Union of Education Workers (SNTE), Radio Education mot Mexico* (ilolex: 161998MEX) avgjort av ILOs "Governing Body", 1998. Saken er omtalt i NOU 2007: 13 s. 433–434.

181 Forpliktelsene i ILO-konvensjon nr. 169 er også omtalt andre steder i rapporten, blant annet i punkt 8.4.7.6. Se også Finnmarkskommisjonen, *SP artikkel 27 – betydningen av land- og naturressurser for vernet av urfolks kultur*, 27. april 2026 (jnr. 19/143-4) for en mer generell redegjørelse for SP artikkel 27.

182 Blant annet har den Europeiske Menneskerettsdomstolen (EMD) i flere avgjørelser uttalt at Den Europeiske Menneskerettskonvensjonen (EMK) «*is a living instrument, which must be interpreted in the light of present-day conditions*». Se for eksempel *Tyrer v. The United Kingdom* (application 5856/72), 25. april 1978.

I sin observasjonsuttalelse til Norges rapport om hvilke tiltak norske myndigheter hadde gjort i femårsperioden fra 1. juni 2003 til 31. mai 2008 for å oppfylle statens forpliktelser etter ILO-konvensjon nr. 169, uttalte ILOs overvåkingsorgan, the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, (CEACR):¹⁸³

«The Committee notes that under section 29 of the Finnmark Act, the Commission "shall investigate rights of use and ownership to the land" taken over by the Finnmark Estate "on the basis of current national law". In this connection, the Committee also notes that section 3 clarifies that "the Act shall apply within the limits that follow from ILO Convention No. 169" and that it shall be applied "in compliance with the provisions of international law concerning indigenous peoples and minorities". The Committee trusts that the steps necessary will be taken to ensure that the process of identifying and recognizing rights of use and ownership under the Finnmark Act will be consistent with *Article 14(1)*, and also *Article 8* of the Convention which requires due regard to customs and customary law of the indigenous peoples concerned in applying national laws and regulations. The Committee requests the Government to provide information on further developments and progress made regarding the survey and recognition of existing rights in Finnmark county, including information on the work of the Finnmark Commission and the Uncultivated Land Tribunal for Finnmark.»

Da CEARC i 2015 offentliggjorde sin observasjonsuttalelse til Norges statsrapport for perioden fra 1. juni 2008 til 31. mai 2013, hadde den informasjon om kommisjonens rapporter for felt 1 Stjernøya/Seiland og felt 2 Nesseby. I uttalelsen heter det:¹⁸⁴

«The Finnmark Commission issued its first report in March 2012 (the Stjernøya and Seiland field) and its second report in February 2013 (the Nesseby field). The Committee notes that a common feature of the rights recognized by the Commission for the local population and reindeer herders in the two fields is that they are based on long-term utilization. Thus, the rights are protected against expropriation and

183 International Labour Conference, 99th Session 2010, *Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, part II.I Observations concerning reports on ratified Conventions, Indigenous and tribal peoples (Co. 169), Norway* s. 776.

184 International Labour Conference, 104th Session 2015, *Application of International Labour Standard 2015 (I), Report of the Committee of Experts on the Application of Convention and Recommendations, Report III (part 1A), Norway, Indigenous and tribal peoples Convention, 1989 (No. 169)* s. 496.

similar procedures, and also involve certain restrictions on the Finnmark Estate's landowner rights. (...). *The Committee trusts that the necessary steps will be taken to ensure that the process of identifying and recognizing rights of use and ownership under the Finnmark Act will be consistent with Article 14(1) and also Article 8 of the Convention which requires due regard to customs and customary law of the indigenous peoples concerned in applying national laws and regulations. The Committee therefore requests the Government to provide information on progress made regarding the survey and recognition of existing rights of indigenous peoples in Finnmark County, including information on the work of the Finnmark Commission and the Uncultivated Land Tribunal for Finnmark.*»

Norges rapport for femårsperioden fra 1. juni 2013 til 31. mai 2018, som blant annet gir en oversikt over status for arbeidet i kommisjonen og utmarksdomstolen frem til våren 2018, utløste ingen kommentarer fra ekspertkomiteen. Med henvisning til Høyesteretts dom i Karasjok-saken, ga ekspertkomiteen i 2025 en uttalelse der det blant annet heter:¹⁸⁵

«The judgement [of the Uncultivated Land Tribunal] was reviewed in May 2024 by the Supreme Court of Norway, which ruled that the local population is not the collective owner of the land in Karasjok. In its judgment, the Supreme Court concluded that the population's use of the land has taken place in individual villages and reindeer herding siidas and that the local Sami custom does not justify that the population collectively has acquired property rights to the entire disputed area. On this point, the Government emphasizes that, even though the Supreme Court decided that no collective ownership over the entire land could be established, it has not given a final ruling on the allocation of ownership rights on the lands in Karasjok as it referred the case back to the Land Tribunal for further proceedings. In the Government's view it is premature to infer that the ownership over the uncultivated lands in Karasjok has been decided by the courts.

The Committee requests the Government to continue taking measures to ensure that the rights of collective ownership of the Sami people over their traditionally occupied lands are formally recognized. In this regard, it requests the Government to continue providing information on the progress made towards the process for titling the lands traditionally occupied by Sami population in

Finnmark, including information on the surveys conducted by the Finnmark Commission as well as on the decisions taken by the Uncultivated Land Tribunal in relation to any dispute brought before it in this regard. It also requests the Government to provide information on the implications of the ruling of the Supreme Court in the Karasjok case in terms of recognition of land rights of the Sami population in that municipality.»

Ekspertkomiteens uttalelser viser at den følger utviklingen av rettighetskartleggingen med stor interesse. Henvisningene til artikkel 8 om tilbørlig hensyntagen til sedvaner og rettsoppfatninger, og artikkel 14 (1) om anerkjennelse av landrettigheter i uttalelsene fra 2010 og 2015, understreker disse bestemmelsenes betydning for rettighetskartleggingen.

Artikkel 8 (1) i ILO-konvensjon nr. 169 slår fast at ved anvendelsen av «*national laws and regulations to the peoples concerned, due regard shall be had to their customs or customary laws*». Ved anvendelsen av internrettslige regler om rettighetserverv med grunnlag i langvarig bruk må rettsanvenderen se hen til at samiske sedvaner og rettsoppfatninger er en relevant rettskilde, og sedvanene og rettsoppfatningene må hensyntas og tillegges tilbørlig vekt i saker om samiske rettserverv. Høyesterett uttaler i Stjernøy-saken: «*At tingsrettslige prinsipper skal anvendes på samiske premisser er i tråd med ILO-konvensjonen artikkel 8 nr. 1*». I Nesseby-saken sier Høyesterett det samme, men med en litt annen formulering.¹⁸⁶

Artikkel 14 (1) er den sentrale bestemmelsen i ILO-konvensjon nr. 169 når det gjelder anerkjennelse av rettigheter til tradisjonelle urfolksområder. Den lyder slik:

«The rights of ownership and possession of the peoples concerned over the lands which they traditionally occupy shall be recognized. In addition, measures shall be taken in appropriate cases to safeguard the right of the peoples concerned to use lands not exclusively occupied by them, but to which they have traditionally had access for their subsistence and traditional activities. Particular attention shall be paid to the situation of nomadic peoples and shifting cultivators in this respect.»

Bestemmelsen skiller mellom områder der urfolket har vært de dominerende brukerne («*lands which they traditionally occupy*»), og områder som urfolket har hatt tilgang til for sitt livsopphold og tradisjonelle aktiviteter, men uten å ha vært enerådende («*lands not exclusively occupied by them, but to which they have traditionally had access for their subsistence and traditional activities*»). I de førstnevnte tilfellene kan det være grunnlag for å anerkjenne eier- og besittelsesrettigheter

185 Observation (Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (CEARC) – adopted 2024, published 113th ILC session (2025) Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (No. 169); Norway s. 1049.

186 HR-2016-2030-A avsnitt 85 og HR-2018-456-P avsnitt 125.

(«*rights of ownership and possession*»), og i de sistnevnte for å anerkjenne bruksrettigheter («*right to ... use*»).¹⁸⁷ Skillet er ikke ulikt skillet i intern tingsrett om at utmarksbruk som har vært eksklusiv eller dominerende, kan gi grunnlag for eiendomsrett, mens ikke-eksklusiv bruk kan gi grunnlag for (ikke-eksklusive) bruksrettigheter. En forskjell er imidlertid at artikkel 14 (1) i motsetning til intern tingsrett ikke stiller noe krav om god tro eller bestemte rettsoppfatninger på urfolkssiden. Betydningen av dette er omtalt i punkt 6.6.2.3.

6.6.2.2 Generelt om artikkel 14 (1) første setning

I Stjernøy-dommen drøfter Høyesterett i avsnitt 77 til 85 om urfolkets bruk må ha vært eksklusiv for at et område kan anses som «*lands which they traditionally occupy*» i artikkel 14 (1). Etter å ha vist til NOU 1997: 5, NOU 2007: 13 og professorene Graver og Ulfsteins folkerettslige vurdering fra november 2003 av forslaget til ny finnmarkslov, slår Høyesterett fast at det «*også i norsk tingsrett er lagt til grunn at en begrenset bruk av andre ikke er til hinder for eiendomserverv gjennom utøvelse av eierrådighet i alders tid*». Høyesterett slutter seg videre til den oppsummeringen av Rt. 2001 s. 769 (Selbu) og Rt. 2001 s. 1229 (Svartskogen) som er gitt i finnmarkslovens forarbeider, der det blant annet heter:¹⁸⁹

«Det synes som Høyesterett [i Svartskogsaken] anvendte den rettsnormen en fortolkning av de folkerettslige tekstene gir i den konkrete tingsrettslige analysen. Dette medførte at samisk bruk og det samiske syn på og holdning til eierposisjon ble lagt til grunn for avgjørelsen. I Selbudommen var dette særlig tydelig i vurderingen av nomadisk bruk og i Svartskogdommen kom dette til uttrykk i vurderingen av god tro og i forhold til tradisjonell samisk rettsoppfatning av eiendomsbegrepet.»

Ordlyden i artikkel 14 angir ikke et eksplisitt krav til brukens varighet, men det følger av uttrykket «*traditionally occupy*» at situasjonen må ha vært slik i relativt lang tid. Artikkel 14 stiller heller ikke noe krav om intensiv bruk. Har bruken først vært dominerende eller eksklusiv, kan det derfor neppe stilles særlig strenge krav til intensitet.

¹⁸⁷ Ordlyden taler om å anerkjenne (recognize) eierrettigheter og sikre (safeguard) bruksrettigheter, men det følger av sammenhengen i artikkel 14 at det i begge tilfellene dreier seg om anerkjennelse av rettigheter, jf. NOU 1997: 5 s. 37, Carl August Fleischer, *Vurdering av dokument offentliggjort 3/11-2003 om «Folkerettslig vurdering av forslaget til ny finnmarkslov»*, februar 2004 s. 33 og Utenriksdepartementet, Rettsavdelingen, *Vurdering av den folkerettslige utredningen til professorene Graver og Ulfstein*, mars 2004 s. 1.

¹⁸⁸ HR-2016-2030-A avsnitt 83.

¹⁸⁹ HR-2016-2030-A avsnitt 85, jf. Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 36 og Ot. prp. nr. 53 (2002–2003) s. 43.

Det forholdet at det ikke er sagt noe om brukernes rettsoppfatning i artikkel 14, for eksempel ved et krav om god tro, må i alle fall – sammenholdt med artikkel 8 – medføre at det internrettslige godtrokravet må praktiseres mildt. For eksempel kan det ikke i seg selv være til hinder for å opparbeide eiendomsrett i Finnmark med grunnlag i alders tids bruk, at statens eierpretensjoner har vært uttrykt i lovgivning og administrativ praksis. Fordi langvarig bruk uten faktiske eller rettslige innsigelser kan gi en sterk presumsjon for god tro, jf. punkt 6.3.3.4 og 6.7.2, vil godtrokravet heller ikke etter intern rett alltid ha stor praktisk betydning. Det kan likevel spørres om fraværet av et eksplisitt krav om rettsoppfatning/god tro i artikkel 14 har betydning ut over at kravet må praktiseres mildt. Se nedenfor i punkt 6.6.2.3.

Ved tolkningen og anvendelsen av artikkel 14 og konvensjonens øvrige bestemmelser, må det også ses hen til at bestemmelsene er formulert med sikte på at de skal gjelde i ulike land, der reglene og prinsippene for rettighetserverv med grunnlag i langvarig bruk ikke nødvendigvis er sammenfallende. Konvensjonen har derfor i artikkel 34 en bestemmelse om fleksibel gjennomføring under hensyntagen til «*the conditions characteristic of each country*».

Det må dermed antas at en stat vil oppfylle artikkel 14 (1) dersom den ved anvendelsen av intern tingsrett legger tilbørlig vekt på urfolkets rettsoppfatninger og tar særlig hensyn til forhold som særpreger urfolkets bruk, jf. artikkel 8 om tilbørlig hensyntagen til urfolks sedvaner. Dersom staten ikke tar slike hensyn i rettsanvendelsen, stiller saken seg derimot annerledes.

Videre er det aktuelt med tilpasninger for å unngå at intern tingsrett anvendes på en diskriminerende måte. For eksempel må vilkårene for rettighetserverv tillempes slik at det reelt sett ikke stilles strengere krav for å anse urfolkets bruk som rettsstiftende enn for å anse bruk utøvd av majoritetsbefolkningen som rettsstiftende. Se nærmere i punkt 6.6.4.

Høyesterett gjorde slike tillempinger både i Selbu-saken og i Svartskog-saken. Avgjørelsene var basert på intern tingsrett, men Høyesterett tilpasset rettsanvendelsen til det særpregede ved den samiske bruken og de samiske rettsoppfatningene som gjorde seg gjeldende i sakene. I Svartskog-saken der konklusjonen om at lokalbefolkningen hadde eiendomsrett til tvisteområdet var bygget på reglene om alders tids bruk, uttaler førstvoterende:¹⁹⁰

«Det støtter imidlertid det standpunktet jeg er kommet til, at det er i godt samsvar med reglene i ILO-konvensjon nr. 169 fra 1989 om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater artikkel 14 nr. 1 første punktum og de hensyn denne regelen skal ivareta.»

¹⁹⁰ Rt. 2001 s. 1229 på s. 1252.

Høyesteretts uttalelse viser at artikkel 14 (1) ga føringer for anvendelsen av de internrettslige reglene. De samiske partene fikk ikke medhold i sitt krav om eiendomsrett i Stjernøy-saken, men omtalen av artikkel 14 (1), jf. artikkel 8 (1), i domspremisene viser at Høyesterett ved rettsanvendelsen fastholdt de rettslige utgangspunktene fra Selbusaken og Svartskogssaken.

I Karasjok-saken viser Høyesteretts flertall til at ILO-konvensjonens artikkel 14 (1) første setning reiser spørsmål om hva som ligger i kravene om «*traditionally occupy*» og anerkjennelse av «*rights of ownership and possession*», og om hvem som kan knyttes til bestemmelsens rettighetssubjekt «*the peoples concerned*». ¹⁹¹ Flertallet viser til at «*jo mer omfattende rådighet urfolk har hatt over et landområde, jo mer omfattende landrettigheter har de et folkerettslig krav på anerkjennelse av*», og påpeker at dersom bruken etter nasjonal tingsrett gir krav på eiendomsrett, krever bestemmelsen at samene får anerkjent eiendomsrett. Flertallet tar ikke stilling til om bestemmelsen også krever at eiendomsrett anerkjennes i andre tilfeller, men viser til at rettighetssubjektet beror på hvem som har utøvd rettsstiftende bruk. ¹⁹²

«Ved at rettighetssubjektet bestemmes ut fra *hvem som har utøvd* den rettighetsstiftende bruken, respekteres urfolkets sedvaner med tilhørende rettsoppfatninger. Konsekvensen må bli at dersom ulike grupper av urfolk har brukt hver sine deler av et større landområde, krever ikke artikkel 14 nr. 1 første setning at statene må anerkjenne en felles eiendoms- og råderett for alle gruppene over hele området.»

Som påpekt blant annet i punkt 6.3.3.3 og 6.3.4, la flertallet til grunn at Karasjok-befolkningens bruk av tvisteområdet ikke hadde et tilstrekkelig preg av felles rådighetsutøvelse til at de kunne ha ervervet felles eiendomsrett til området med grunnlag i alders tids bruk. Når «*verken den utøvde bruken eller sedvanene og rettsoppfatningene*» kunne begrunne kollektiv eiendomsrett for hele befolkningen til hele tvisteområdet, kunne flertallet heller ikke se at ILO-konvensjonen artikkel 14 (1) første setning «*krever at slik eiendomsrett skal anerkjennes*». ¹⁹³

Mindretallet viser til at det ved fastleggingen av rettighetssubjektet etter artikkel 14 (1) må legges «*vekt på sedvaner og rettsoppfatninger, og hva befolkningsgruppen – urfolk – selv ønsker*». ¹⁹⁴ Med henvisning til at lokalbefolkningen i Karasjok fremmet et felles krav om eiendomsrett bygd på bruk «*som nettopp er utøvd av denne befolkningen*», stiller mindretallet spørsmål ved «*om en løsning der ulike samiske gruppers bruk,*

i strid med deres oppfatning og ønsker, ikke sees samlet ved den tingsrettslige vurderingen» i tilstrekkelig grad respekterer samiske rettigheter. ¹⁹⁵ Videre fremholder annenvoterende som talsperson for mindretallet: ¹⁹⁶

«Mitt syn er at dersom nasjonale regler, anvendt på samiske premisser, ikke skulle gi tilstrekkelig grunnlag for å anerkjenne eiendomsrett, vil det i alle fall måtte bli resultatet når de nasjonale tingsrettslige reglene anvendes i lys av presumsjonsprinsippet.»

6.6.2.3 Betydningen av bestemmelsens manglende godtrokrav

Som nevnt i punkt 6.6.2.1 og 6.6.2.2, har ikke ILO-konvensjonens artikkel 14 noen subjektive vilkår i form av krav om aktsom god tro eller en bestemt rettsoppfatning på urfolksiden, for å anerkjenne urfolkets eier- eller bruksrettigheter i dets tradisjonelle bruksområder. Heller ikke andre folkerettslige bestemmelser om urfolks landrettigheter har slike vilkår. Et sentralt spørsmål blir da hvilken betydning dette får ved vurderingen av samiske rettighetsserverv.

En hovedgrunn til at de folkerettslige reglene ikke har et godtrokrav, er at urfolkets historie i dets tradisjonelle bruksområder er eldre enn statenes eksistens eller tilstedeværelse i disse områdene. Se for eksempel ILO-konvensjonens artikkel 1 (1) b) der et sentralt element i angivelsen av hvilke folkegrupper konvensjonen gjelder for lyder:

«peoples in independent countries who are regarded as indigenous on account of their descent from the populations which inhabited the country, or a geographical region to which the country belongs, at the time of conquest or colonisation or the establishment of present state boundaries.»

Når urfolk er de opprinnelige besitterne og brukere av de aktuelle områdene, vil urfolk også ha etablert rettigheter til områdene. Ved anerkjennelsen av urfolkets rettigheter etter artikkel 14 er det dermed ikke behov for et godtrokrav ut over vilkåret om at det må dreie seg om områder «*which they traditionally occupy*» eller områder «*to which they have traditionally had access for their subsistence and traditional activities*».

De folkerettslige reglene er dessuten begrunnet ut fra en betraktning om at det er påkrevd å rette opp den historiske uretten urfolk har vært utsatt for, blant annet ved at de ofte har blitt fratatt sine opprinnelige land- og ressursrettigheter. Derfor fokuserer artikkel 27 i FN's urfolkserklæring på at prosessen for å anerkjenne urfolks landrettigheter, skal være rettferdig:

¹⁹¹ HR-2024-982-S avsnitt 97.

¹⁹² HR-2024-982 S avsnitt 101, 104 og 108.

¹⁹³ HR-2024-982 S avsnitt 204.

¹⁹⁴ HR-2024-982 S avsnitt 271.

¹⁹⁵ HR-2024-982 S avsnitt 317 sammenholdt med avsnitt 313–316.

¹⁹⁶ HR-2024-982 S avsnitt 319.

«States shall establish and implement, in conjunction with indigenous peoples concerned, a fair, independent, impartial, open and transparent process, giving due recognition to indigenous peoples' laws, traditions, customs and land tenure systems, to recognize and adjudicate the rights of indigenous peoples pertaining to their lands, territories and resources, including those which were traditionally owned or otherwise occupied or used.»

Det kan spørres om det er «fair» at urfolk må sannsynliggjøre god tro i saker om landrettigheter i deres tradisjonelle områder, og særlig der staten eller statens rettsetterfølger er motpart.

Ved vurderingen av om det vil være i samsvar med folkeretten å stille krav til god tro når samiske land- og ressursrettigheter i tradisjonelle samiske bruksområder skal avklares, er det nærliggende å skille mellom kollektive og individuelle rettigheter. Rettighetssubjektet etter ILO-konvensjonens artikkel 14 og urfolkserklæringen er «vedkommende folk». Det kan tilsi at det særlig er i saker om kollektive rettigheter at godtrokravet kan være problematisk, mens det stiller seg annerledes i saker om individuelle rettighetsserverv, og i saker der enkeltpersoner innenfor urfolket anfører å ha ervervet rettigheter på bekostning av en større gruppe.

Når det gjelder forholdet mellom norsk retts godtrokrav ved rettsserverv med grunnlag i hevd eller alders tids bruk, og den manglende formuleringen av et godtrokrav i ILO-konvensjonens artikkel 14, kan det også ses hen til artikkel 34 som lyder:

«The nature and scope of the measures to be taken to give effect to this Convention shall be determined in a flexible manner, having regard to the conditions characteristic of each country.»

Det er dermed rom for nasjonale tilpasninger ved implementeringen av konvensjonen. Når norsk rett har et krav om god tro, kan det hevdes at det vil være innenfor konvensjonens rammer å anvende et slikt krav også i saker om samiske rettsserverv. Det vil imidlertid forutsette at de nasjonale reglene anvendes på en ikke-diskriminerende måte. I Karasjok-dommen viser flertallet til at artikkel 34 ikke «fritar ... statene fra å oppfylle det sentrale formålet med artikkel 14, som er at "den bruk urfolket har utøvd skal anerkjennes og gis rettslig status"». ¹⁹⁷

Ved vurderingen kan det være hensiktsmessig å se hen til begrunnelsen for at det i norsk rett gjelder et krav om at den mulige rettighetsserververen må være i aktsom god tro ved hevd og alders tids bruk. Sivillovbokutvalet forberedte hevdslova, og uttalte at godtrokravet fremstår som «*meir allment og*

absolutt hjå oss enn i noko anna land vi kan jamføra med». ¹⁹⁸ Utsagnet er basert på utvalgets redegjørelse for reglene om hevd i dansk, finsk, islandsk, svensk, engelsk, fransk, sveitsisk og tysk rett. Redegjørelsen viser at det i de fleste landene gjelder et godtrokrav ved hevd, men at kravet er mer fleksibelt og mindre strengt enn i Norge, der regelen er at det må foreligge aktsom god tro i hele ervervsperioden. ¹⁹⁹

Etter svensk, finsk og fransk rett er det tilstrekkelig at hevderen var i aktsom god tro da bruken startet, men vedkommende trenger ikke være det i hele hevdsperioden. Islandsk rett stiller krav om god tro, men den gode troen trenger ikke ha vært aktsom. Etter dansk rett er regelen at hevderen «*ikkje plent treng ha vore uvitande om at han vanta rett til den bruken det gjeld*», men at hevd i alle fall må «*nektast i særleg grove tilfelle*». Sveitsisk rett krever god tro i hele ervervsperioden, men mot slutten av perioden er aktsomhetskravet «*mykje mindre*». Etter tysk rett gjelder det ikke noe godtrokrav ved hevd av fast eiendom, men slik hevd er bare aktuelt for dem som er registrert som eier i grunnboken uten å være eier, og er derfor lite praktisk. I engelsk rett gir bruk som utøves mot protest ikke grunnlag for hevdserverv. ²⁰⁰

Godtrokravet er begrunnet med at ingen skal vinne rett ved urett. ²⁰¹ Har den mulige rettighetsserververen opptrådt uredelig eller mot bedre vitende, vil vedkommende ikke ha en beskyttelsesverdig posisjon i utgangspunktet, heller ikke om bruken er langvarig. Det var et slikt tilfelle som gjorde at det fra 1844 startet en utvikling mot et generelt godtrokrav ved hevd. ²⁰² Senere er kravet generalisert i praksis og teori, og gjelder også ved alders tids bruk.

Begrunnelsen for godtrokravet treffer dårlig der den mulige rettighetsserververen er en opprinnelig besitter eller bruker, som ikke hadde grunn til å anse bruken som urettmessig. I slike tilfeller vil imidlertid vedkommende bli ansett å være i aktsom god tro. Å operere med et godtrokrav i de nevnte tilfellene vil derfor gi samme resultat som når kravet ses bort fra.

Kommisjonen må ta stilling til rettighetsspørsmål av ulik art og med ulikt innhold, og hvor også rettsgrunnlaget vil variere. I noen tilfeller kan det gjelde rettighetsserverv for enkeltpersoner med grunnlag i hevdsreglene, og i andre tilfeller om rettighetsserverv for større kollektive grupper med grunnlag i alders tids bruk eller lokal sedvanerett. Det er derfor

¹⁹⁸ Sivillovbokutvalet, *Rådsegn 6 Om hevd*, 1961 s. 20.

¹⁹⁹ Sivillovbokutvalet, *Rådsegn 6 Om hevd*, 1961 s. 29–40.

²⁰⁰ Teksten i avsnittet bygger på Sivillovbokutvalet, *Rådsegn 6 Om hevd*, 1961 s. 29–40, og tar derfor ikke høyde for eventuelle endringer i de ulike landenes hevdsregler etter 1961.

²⁰¹ Aage Thor Falkanger, *God tro*, 1999 s. 45–48. Se også s. 66–72.

²⁰² Rt. 1844 s. 273 (Ihlsvigen). Se nærmere Gunnar Eriksen, *Alders tids bruk*, 2. utg. (2008) s. 204–209 og s. 219. Se også Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 203–204.

¹⁹⁷ HR-2024-982-S avsnitt 101. Se også mindretallets uttalelse om rekkevidden av artikkel 34 i avsnitt 268.

vanskelig å si noe generelt om dette, men i saker der den internrettslige begrunnelsen for godtrokravet ikke treffer, taler gode grunner for at kravet tillegges liten betydning, eller anvendes slik at det anses oppfylt, og slik at saken får et utfall i samsvar med internasjonal urfolksrett. I saker der den internrettslige begrunnelsen for godtrokravet står sterkt, kan derimot det manglende kravet om god tro i ILO-konvensjonens artikkel 14 og andre urfolksrettslige bestemmelser, neppe være til hinder for at et slikt krav blir anvendt fordi sakens mulige rettighetsserverver er samisk.

De forholdene det er redegjort for, underbygger imidlertid at de internrettslige vilkårene for rettighetsserverv med grunnlag i langvarig bruk må tilpasses den konkrete situasjonen i de samiske bruksområdene, og anvendes på samiske premisser. Dette gjelder også godtrokravet.

6.6.2.4 Betydningen av statens disposisjoner

Et spørsmål av interesse ved vurderingen av mulige rettighetsserverv i Finnmark, er hvilken virkning statlige disposisjoner har for de lokale rettighetsforholdene.

Spørsmålet ble aktualisert i august 2016 i rapporten til FNs spesialrapportør for urfolk, Victoria Tauli-Corpuz. Hun viser til at Finnmarkskommisjonen i sine første fem rapporter i svært liten grad («almost exclusively»)²⁰³ har funnet grunnlag «for recognizing Sami individual or collective ownership or usage rights beyond usage rights already granted to all inhabitants in Finnmark.» Tauli-Corpuz peker på at konklusjonene «seem to have been motivated by the State's active and extensive disposition of land and resources in the investigated fields which is seen to have precluded property or usage rights for the local population»,²⁰⁴ og fremholder:²⁰⁵

203 Kommisjonen behandlet i de fem første rapportene 39 rettighetsmeldinger. 23 av meldingene var fremmet av ulike lokale sammenslutninger og gjaldt kollektive rettigheter. 16 gjaldt individuelle rettigheter. Av de 23 kollektive meldingene fikk 11 medhold så langt de reiste spørsmål som er omfattet av kommisjonens mandat, fire av meldingene fikk delvis medhold og åtte førte ikke frem. Av de 16 individuelle meldingene førte åtte frem, fire fikk delvis medhold og fire førte ikke frem.

204 Kommisjonen vurderte særlig hvilken innvirkning statens disposisjoner har hatt på de lokale rettsoppfatningene i de fem feltene, og la til grunn at disposisjonene har bidratt til at rettsoppfatninger om lokal eiendomsrett og eksklusive bruksrettigheter ut over befolkningens andel i den alminnelige retten som nå er regulert i finnmarksloven, stort sett har blitt brutt ned. Rettsoppfatningene om lokale (ikke-eksklusive) bruksrettigheter har derimot ikke blitt brutt ned. Disse rettighetene står derfor ved lag og forvaltes av FeFo på vegne av den berettigede befolkningen. Som det er redegjort for i rapportens punkt 4.5, er ikke FeFo en representant for staten eller underlagt statlig styring, men et organ der Sametinget og Finnmark fylkesting hver oppnevner tre styremedlemmer.

205 Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples on the human rights situation of the Sami people in the Sápmi region of Norway, Sweden and Finland, 9. august 2016 avsnitt 23–24.

«The Special Rapporteur is of the view that the State's earlier dispositions as the claimant of property rights in Finnmark cannot be considered to create law in order to support its continued ownership of land. The importance of that point can be further underscored by the fact that in many cases, the Sami communities' severed connection to their lands and resources is a result of earlier government policies and assimilation efforts towards the Sami. A starting point for any measures to identify and recognize indigenous peoples' land and resource rights should be their own customary use and tenure systems. That is also clear in the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, article 26 (3) of which indicates that States are obligated to provide legal recognition and protection to those lands, territories and resources that indigenous peoples have traditionally owned, occupied or otherwise used or acquired "with due respect to the customs, traditions and land tenure systems of the indigenous peoples concerned". Likewise, article 8 (1) of the ILO Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (No. 169) provides that due regard must be paid to customs and customary law of the indigenous peoples concerned in applying national laws and regulations».

Spesialrapportørens syn er med andre ord at statens tidligere grunneierdisposisjoner er irrelevante for rettighetskartleggingen, og at dette forsterkes av at de samiske samfunnene ofte har fått innskrenket sin tilknytning til land og ressurser som følge av tidligere tiders assimileringspolitikk. Synspunktet er rettslig forankret i en henvisning til artikkel 26 (3) i FNs erklæring om urfolks rettigheter fra 2007, som er relativt sammenfallende med ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 8 og 14, jf. også spesialrapportørens henvisning til artikkel 8 (1).

Synspunktet fra 2016-rapporten, er betraktelig skjerpet sammenliknet med den uttalelsen FNs tidligere spesialrapportør for urfolksrettigheter, James Anaya, avga i 2011.²⁰⁶ Her er det i avsnitt 44 fremholdt at «the Finnmark Act is a compromise text that was crafted to accommodate a diversity of Sami and non-Sami interests in the County, and that it was endorsed by the Sami Parliament. The extent to which it genuinely advances Sami self-determination and resource rights will be determined by its implementation over time».

ILOs ekspertkomité har ikke tatt opp betydningen av statens disposisjoner i de i punkt 6.6.2.1 omtalte uttalelsene fra 2015 og 2025.

I nasjonal rett fikk ikke Stjernøy reinbeitedistrikt gjenomslag for sin anførsel i Stjernøy-saken om at det måtte ses

206 Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples, James Anaya – The situation of the Sami people in the Sápmi region of Norway, Sweden and Finland, 6. juni 2011.

bort fra «statens tidligere eierpretensjon og beføyelser ved avgjørelsen av [reindrifts]samenes tingsrettslige krav på øya».²⁰⁷ Med henvisning til at utredningen av bruks- og eierrettigheter i Finnmark etter finnmarksloven § 29 skal skje på grunnlag av «gjeldende nasjonal rett», og til Justiskomiteens flertallsmerknader til finnmarksloven § 5 i Innst. O. nr. 80 (2004–2005), uttaler Høyesterett:²⁰⁸

«Dette må innebære at statens tidligere rettslige og faktiske disposisjoner over grunnen i Finnmark på vanlig måte vil inngå som momenter ved vurderingen av krav om eiendomsrett på grunnlag av alders tids bruk».

Høyesterett bemerker at reindriftssamenes bruk av Stjernøya må «holdes opp mot statens disposisjoner», og uttaler, etter å ha omtalt statens disposisjoner og de fastboendes bruk av øya noe nærmere, at staten har «manifestert eierrådighet over øya gjennom juridiske disposisjoner i form av utvisninger, salg og bortfeste».²⁰⁹ Høyesterett vektla dermed statens disposisjoner, men trakk konklusjonen etter en mer sammensatt vurdering.

I Nesseby-saken redegjør Høyesterett relativt bredt for statens disposisjoner, særlig når det gjelder jordutvisninger og slåtteforpaktninger. Etter å ha omtalt lokalbefolkningens bruk, poengterer førstvoterende at de ikke «har utøvd forvaltningsmyndighet av den karakter som Unjárgga gilisearvi/Nesseby bygdelag krever».²¹⁰ Videre uttaler han:²¹¹

«Vurderingen av om det er etablert rettigheter ved alders tids bruk må, som jeg har påpekt, skje ut fra en bred vurdering. Spørsmålet her er om det er etablert en rett til forvaltning av naturressursene. Ved en slik vurdering må lokalbefolkningens handlemåte og oppfatninger holdes opp mot disposisjoner som er foretatt av andre, og som fremstår som utøvelse av en rett til forvaltning. Ved denne vurderingen kan man ikke se bort fra de disposisjoner staten har foretatt på grunnlag av en oppfatning om å være eier. Dette gjelder selv om vurderingen skal skje på samiske premisser, og selv om staten har opptrådt med det uriktige utgangspunkt at samenes utnyttelse av utmarksressursene var «tålt bruk».

I hvilken grad statens disposisjoner over tvisteområdet har hatt *avgjørende* betydning for konklusjonen, er likevel usikkert. Førstvoterende viser til at statens utvisninger av grunn og utmarksslåtter i sakens tvisteområde har vært gjort «på

grunnlag av en oppfatning om å være eier av grunnen», og til at bygdelaget har akseptert at FeFo, hvis eiendomsrett til grunnen er avledet av statens rett, eier grunnen i tvisteområdet. Videre uttaler førstvoterende:²¹²

«Samlet er det mitt syn at lokalbefolkningen ikke har utøvd sine bruksrettigheter på en slik måte at det gjennom alders tids bruk er etablert bruksrettigheter som også omfatter rett til forvaltning av naturressursene.»

Videre fremholder førstvoterende at hans synspunkt «styrkes av at lokalbefolkningens bruk av tvisteområdet ... ikke har vært eksklusiv», og viser til at også reindriftsutøverne i Reinbeitedistrikt 6/5D (Varangersidaen) og andre fastboende i Nesseby har brukt området.²¹³ Etter en samlet vurdering legger førstvoterende til grunn at Nesseby bygdelag «ikke kan få medhold i sitt krav om rett til forvaltning av de naturressursene som saken gjelder.»²¹⁴

Med andre ord foretok Høyesterett en bred vurdering der lokalbefolkningens bruk av og disposisjoner over tvisteområdet, statens disposisjoner og andres bruk inngikk, men det er vanskelig å si noe sikkert om hva som hadde størst betydning. Høyesterett behandler også forholdet til folkeretten, og særlig ILO-konvensjon nr. 169, relativt bredt i Nesseby-dommen, men uten å ta opp uttalelsene i rapporten fra FNs spesialrapportør fra august 2016.²¹⁵

Imidlertid uttaler Høyesterett at det «må generelt sett være riktig, og har støtte i forarbeidene til ILO-konvensjon nr. 169» at artikkel 14 har en gjenopprettende funksjon som gjør at det ikke vil være avgjørende om staten i en periode har hatt rådighet over områder som urfolket «tidligere har benyttet». Høyesterett gikk ikke nærmere inn på lengden av denne perioden, fordi også andre enn de som sognet til Nesseby bygdelag hadde brukt kravsområdet i lang tid, og fordi statens disposisjoner hadde pågått «i flere hundre år».²¹⁶

Spesialrapportørens uttalelse er heller ikke omtalt i Karasjok-saken. Her gir flertallet en omfattende redegjørelse for jordsalg og andre statlige disposisjoner fra 1751 og frem til noe etter 1960.²¹⁷ Flertallet fremholder at disposisjonene er «relevante» og gjort på grunnlag av «en oppfatning om å være eier». Derfor manifesterte disposisjonene «statens

212 HR-2018-456-P avsnitt 149.

213 HR-2018-456-P avsnitt 150–54.

214 HR-2018-456-P avsnitt 199, se også avsnitt 154.

215 HR-2018-456-P avsnitt 162–197. Høyesteretts domspremisser gir ingen indikasjoner på at rapporten var et tema under Høyesteretts behandling av saken. Derimot viser Utmarksdomstolens dom 23. januar 2017 (UTMA-2024-164739) s. 6, 52 og 57 at rapporten var et tema og at den ble vektlagt.

216 HR-2018-456-P (Nesseby) avsnitt 173.

217 HR-2024-982-S avsnitt 140–79.

207 Anførselen er gjengitt slik i Stjernøy-dommen (HR-2016-2030-A) avsnitt 21.

208 HR-2016-2030-A avsnitt 73, jf. Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 36.

209 HR-2016-2030-A avsnitt 105 og 113.

210 HR-2018-456-P avsnitt 133–142 og 144 (statens disposisjoner) og 143–145 (lokalbefolkningens bruk).

211 HR-2018-456-P avsnitt 147.

eierskap til grunnen» og kan i alle fall ikke etter 1814 utelukke «*regnes som utslag av myndighetsutøvelse*».²¹⁸

Statens disposisjoner hadde imidlertid lenge «*svært lite*» omfang. Først rundt 1900 fikk disposisjonene etter flertallets mening en bredde og et omfang som var til hinder for at lokalbefolkningen kunne erverve eiendomsrett ved alders tids bruk. Statens disposisjoner fra slutten av 1700-tallet og gjennom 1800-tallet var for fåtallige til å kunne hindre et slikt rettserv. Fordi befolkningen i denne perioden ikke hadde utøvd felles rådighet over hele tvisteområdet hadde de imidlertid ikke ervervet kollektiv eiendomsrett til området.²¹⁹

Mindretallet var enig med flertallet i at statens disposisjoner på 1900-tallet var til hinder for at lokalbefolkningen etter århundreskiftet kunne erverve eiendomsrett ved alders tids bruk. Etter mindretallets syn, hadde imidlertid den lokale retten som eksisterte i 1751 i perioden frem til rundt 1900 utviklet seg til en kollektiv eiendomsrett. I denne perioden hadde statens disposisjoner hatt begrenset omfang, og ofte vært et utslag av «*regulering og registrering*». Samtidig hadde lokalbefolkningen utøvd en altomfattende bruk med grunnlag i en oppfatning om at «*retten til grunn og utmarksressurser lå hos befolkningen selv*».²²⁰

Det kan se ut til at mindretallet legger noe større vekt på de reguleringsmessige aspektene ved statens disposisjoner i Karasjok på 1800-tallet enn flertallet. Imidlertid er det i første rekke de to fraksjonenes ulike vurdering av den lokale bruken i denne perioden som er årsaken til deres ulike konklusjoner, ikke ulik vektlegging av statens disposisjoner.

Også tidligere rettspraksis viser at statens disposisjoner er relevante momenter i saker om rettighetserv med grunnlag i hevd eller alders tids bruk på antatt statseid grunn, og også når de som mener å ha ervervet rettigheter har samisk bakgrunn.

I Svartskog-saken vurderte Høyesterett hvilken betydning statens disposisjoner over tvisteområdet hadde for lokalbefolkningens gode tro, og kommenterte også betydningen av at de ikke hadde undersøkt matrikkelen.²²¹ Disposisjonene var relativt få i antall og hadde for det meste hatt et offentligrettslig preg, slik at de ikke hadde gitt lokalbefolkningen noen oppfordring til å undersøke matrikkelen. Derfor var ikke rettsoppfatningen om at det eksisterte en lokal kollektiv eiendomsrett til tvisteområdet brutt ned, og lokalbefolkningen vant frem.

Når det gjelder Høyesteretts vurdering av godtrokravet og betydningen av statens disposisjoner over tvisteområdet i Svartskog-saken, kan det bemerkes at eiendomshistorien her er annerledes enn i Finnmark. Som det er redegjort for i punkt

4.3.2, utviklet det seg i siste halvdel av 1800-tallet en oppfatning om at grunnen i Finnmark hadde vært eid av Kongen/staten siden «*den ældste Tid*». Grunnen ble dermed oppfattet som «*opprinnelig statsgrunn*», i motsetning til «*innkjøpt statsgrunn*». Tvisteområdet i Svartskog-saken falt i sistnevnte kategori. Det inngikk i det området som kong Fredrik III i 1666 solgte til eieren av Røros kobberverk, Joachim Irgens. I de neste århundrene var Svartskogen eid av ulike privatpersoner og private rettssubjekter, frem til staten kjøpte området tilbake og fikk tinglyst skjøte på det i 1885.²²²

Sett med dagens øyne kan det spørres om kongens disposisjoner på 1660-tallet var rettmessige.²²³ Når staten hadde skjøte på tvisteområdet, var det i Svartskog-saken uansett større grunn til å vurdere spørsmålet om god tro og manglende undersøkelser av matrikkelen, og betydningen av statens disposisjoner, enn i saker om rettighetserv i områder som staten har ansett seg som eier av, men hvor grunnen først har blitt matrikulert i nyere tid.

Det er imidlertid ikke noe i finnmarkslovens ordlyd eller forarbeider som tilsier at Stortinget da loven ble vedtatt mente at tidligere statlige disposisjoner i Finnmark ikke skulle kunne vektlegges ved rettighetskartleggingen. Fri bevisførsel og fri bevisvurdering er grunnleggende prinsipper i norsk prosessrett. Prinsippene innebærer at sakens parter i utgangspunktet kan føre de bevisene de ønsker, og at retten står fritt ved vurderingen av hvilken vekt bevisene skal tillegges. Etter at prinsippene ble lovfestet i tvisteloven (2005) §§ 21-2 og 21-3, må det forholdet at et bevis ikke kan føres for retten, ha en særskilt hjemmel i form av en unntaksbestemmelse. Når finnmarksloven ikke har slike regler om statens tidligere disposisjoner i Finnmark,²²⁴ er derfor det rettslige utgangspunktet at disse etter «*gjeldende nasjonal rett*» er relevante momenter ved vurderingen av dagens rettighetsforhold i Finnmark.

Hvilken *vekt* de statlige disposisjonene skal tillegges, er imidlertid en sammensatt vurdering der vekten av de statlige disposisjonene vil måtte holdes opp mot at tingsretten i saker om samiske rettighetserv må anvendes på «*samiske premisser*».

6.6.3 SP artikkel 27

Artikkel 27 i FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP) verner etniske, religiøse og språklige minoriteters rett til å utøve sin egen kultur, religion og språk. Bestemmelsen lyder:

²²² Se Rt. 2001 s. 1229 (Svartskogen) på s. 1229–1232.

²²³ Se for eksempel Øyvind Ravna, *Kongelige disposisjoner på 1600-tallet og betydningen for bygdefolks adgang til å eie og forvalte utmark i Nord-Norge*, [i] Ottar nr. 300, 2014 (2), s. 19 flg.

²²⁴ Finnmarksloven har et eksplisitt bevisforbud i § 41 annet ledd der det er bestemt at Utmarksdomstolen ikke kan ta imot vitneforklaring fra Finnmarkskommisjonens medlemmer.

²¹⁸ HR-2024-982-S avsnitt 194.

²¹⁹ HR-2024-982-S avsnitt 197–198.

²²⁰ HR-2024-982-S avsnitt 289 og 294–297.

²²¹ Rt. 2001 s. 1229 (Svartskogen), blant annet på s. 1247–1250.

«In those States in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practice their own religion, or to use their own language.»

I løpet av de årene som har gått siden SP-konvensjonens ikrafttreden i 1976, har SP artikkel 27 i betydelig grad blitt konkretisert gjennom praksis i konvensjonens håndhevelsesorgan, FNs menneskerettskomité (MRK), blant annet gjennom en generell tolkningsuttalelse avgitt i 1994 og gjennom uttalelser i individuelle klagesaker. I den nevnte tolkningsuttalelsen fra 1994 har MRK slått fast at artikkel 27 gir urfolk et kulturvern som er tilpasset deres særegne kulturelle, sosiale og materielle livsformer. Vernet omfatter kulturutøvelse knyttet til tradisjonelle landområder, vann og naturressurser, blant annet jakt, fiske og tradisjonelle livsformer, og omfatter både reindriftsbasert og fastboende samisk kulturutøvelse.²²⁵

I motsetning til ILO-konvensjonen, er SP-konvensjonen generelt inkorporert i norsk rett ved § 2 i lov 21. mai 1999 nr. 30 om menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven). Bestemmelsen i SP artikkel 27 kan derfor påberopes som direkte rettsgrunnlag for norske domstoler, og ikke bare som et tolkningsmoment. Det som følger av SP, går dessuten etter menneskerettsloven § 3 foran annen norsk rett ved motstrid.

Inkorporasjonen av SP-konvensjonen har bidratt til å øke konvensjonens gjennomslagskraft i norsk rett. I en enstemmig storkammerkjennelse fra 2008 poengterte førstvoterende i Høyesterett også at uttalelsene til MRK har stor rettskildemessig vekt:²²⁶

«På bakgrunn av det jeg her har gjennomgått av forarbeidene til menneskerettsloven, finner jeg det klart at en konvensjonstolkning foretatt av FNs menneskerettskomité må ha betydelig vekt som rettskilde. At avgjørelser i enkeltsaker truffet av FNs menneskerettskomité fra 1. januar 2004 kan gi grunnlag for gjenåpning på lik linje med avgjørelser av internasjonale domstoler, jf. straffeprosessloven § 391 første ledd nr. 2, er ytterligere egnet til å understreke dette.»

²²⁵ UN Human Rights Committee, CCPR/C/21/Add. 5, General Comment No. 23, 8. april 1994.

²²⁶ HR-2008-2175-S (ankenektelse) avsnitt 81. Henvisningen til «1. januar 2004» i sitatet markerer ikrafttredelsen av en lovendring som utvidet adgangen til gjenåpning av straffesaker etter straffeprosessloven § 391 første ledd nr. 2. Fra da av kunne også uttalelser i enkeltsaker avsagt av FNs menneskerettskomité, ikke bare dommer fra internasjonale domstoler som EMD, gi grunnlag for gjenåpning.

De senere årene har SP artikkel 27 vært påberopt av reindriftssamer i flere saker for Høyesterett. Se blant annet HR-2017-2247-A (Reinøya), HR-2017-2428-A (Jovsset Ánte Sara), HR-2018-872-A (Femund Sitje) og HR-2021-1975-S (Fosen). Selv om Høyesterett bare i den sistnevnte saken konkluderte med at reindriftssamenes rettigheter var krenket, har inkorporasjonen også gitt SP artikkel 27 økende betydning og tyngde i norsk rett.

Bestemmelsens primære virkeområde er imidlertid knyttet til vern mot naturinngrep og andre tiltak som direkte griper inn i en urfolks- eller minoritetskultur. Derfor har bestemmelsen i begrenset utstrekning blitt påberopt som rettsgrunnlag for anerkjennelse av landrettigheter.

Nyere praksis i FNs menneskerettskomité tyder imidlertid på at bestemmelsen etter forholdene kan ha en viss betydning også i en slik kontekst. Komiteen har gjennom sin praksis slått fast at vernet av urfolks kultur etter SP artikkel 27 er nært og uløselig knyttet til tilgang til land og naturressurser. Komiteen har også klargjort at statens forpliktelser skjerpes der inngrep, enkeltvis eller kumulativt over tid, kan undergrave grunnlaget for urfolkets kulturøvelse.

Denne praksisen er utviklet med grunnlag i komiteens General Comment nr. 23 (1994),²²⁷ og utdypet i komiteens etterfølgende praksis gjennom behandlingen av individuelle klagesaker om påståtte krenkelser av SP artikkel 27.²²⁸ Komiteens uttalelse i *Jovsset Ánte Sara mot Norge* fra 2024, er en direkte forlengelse av denne praksisen.²²⁹

«The Committee notes that, in the present case, the author is a member of an Indigenous People within the meaning of article 27 of the Covenant who, as such, has the right to enjoy his own culture. It is undisputed that reindeer husbandry is an essential element of that culture. In this context, the Committee recalls its previous jurisprudence that economic activities may come within the ambit of article 27 if they are an essential element of the culture of a community.

²²⁷ UN Human Rights Committee, CCPR/C/21/Add.5, General Comment No. 23, 8 April 1994, avsnitt 3.2, 7 og 9.

²²⁸ Se blant annet UN Human Rights Committee, CCPR/C/70/D/547/1993, Communication No. 547/1993 (*Mabuika et al. v. New Zealand*), views adopted 27. Oktober 2000 avsnitt 9.3; CCPR/C/95/D/1457/2006, Communication No. 1457/2006 (*Poma Poma v. Peru*), views adopted 27. mars 2009 avsnitt 7.2; CCPR/C/110/D/2102/2011, Communication No. 2102/2011 (*Paadar et al. v. Finland*) views adopted 26. mars 2014 avsnitt 7.5; CCPR/C/132/D2552/2015, Communication No. 2552/2015 (*Oliveira Pereira et al. v. Paraguay*) views adopted 14. juli 2021, avsnitt 8.6; og CCPR/C/137/D/3585/2019, Communication No. 3585/2019 (*Alisa Roy v. Australia*), views adopted 15. mars 2023 avsnitt 8.3.

²²⁹ UN Human Rights Committee, CCPR/C/141/D/3588/2019 (*Jovsset Ánte Sara v. Norway*) views adopted 19. Juli 2024, para. 10.4 med henvisning (note 21) til *Oliveira Pereira et al. v. Paraguay* avsnitt 8.6.

The Committee also recalls that, in the case of Indigenous Peoples, the enjoyment of their culture may relate to a way of life which is closely associated with their traditional lands, territories and resources, including such traditional activities as fishing and hunting, and that the protection of this right is directed towards ensuring the survival and continued development of the cultural identity of the minority concerned. Therefore, Indigenous Peoples' cultural values and rights associated with their ancestral lands and their relationship with nature should be regarded with respect and protected, in order to prevent the degradation of their particular way of life. Furthermore, the Committee recalls its jurisprudence that the close ties of Indigenous Peoples to the land must be recognized and understood as the fundamental basis of their cultures, spiritual life, integrity and economic survival; their relations to the land are a material and spiritual element which they must fully enjoy to preserve their cultural legacy and transmit it to future generations and are, therefore, a prerequisite to prevent their extinction as a people.»

Etter at FNs urfolkserklæring (UNDRIP) ble vedtatt i 2007, har FNs menneskerettskomité i de sakene det har vært aktuelt, tolket SP artikkel 27 i lys av erklæringen. Blant annet uttaler komiteen i *Oliveira Pereira m.fl. mot Peru* fra 2021 at SP artikkel 27, tolket i lys av UNDRIP artikkel 26 (1), fastslår urfolks umistelige rett til å «*enjoy the territories and natural resources that they have traditionally used for their subsistence and cultural identity*».²³⁰

UNDRIP artikkel 26 (1) slår fast at urfolk «*have the right to the lands, territories and resources which they have traditionally owned, occupied or otherwise used or acquired*», og er relativt sammenfallende med ordlyden i ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 (1) første setning.

Denne gjennomgangen viser at FNs menneskerettskomité har lagt til grunn at urfolks kollektive rettigheter til tradisjonelle landområder, territorier og naturressurser omfattes av kulturvernet etter SP artikkel 27, når bestemmelsen tolkes i lys av UNDRIP artikkel 26 (1). Komiteen har imidlertid ikke fastlagt hvilke rettslige tiltak et slikt vern forutsetter i det enkelte tilfellet. En lojal og effektiv gjennomføring av SP artikkel 27 forutsetter imidlertid anerkjennelse av urfolks kollektive land- og ressursrettigheter og etablering av et reelt vern for disse rettighetene. Kulturvernet etter artikkel 27 kan ikke forstås som alene rettet mot enkeltstående inngrep med negative virkninger for kulturutøvelsen. Bestemmelsens formål tilsier at vernet også må anvendes på et overordnet og strukturelt nivå, hvor den samlede virkningen av inngrep, rettslige

rammebetingelser og institusjonelle ordninger kan undergrave forutsetningene for reell og bærekraftig utøvelse av urfolks kultur.

En slik helhetlig tilnærming tilsier at det bør legges til rette for faktisk gjenopprettelse av tradisjonelle rettigheter som har blitt krenket, spesielt dersom rettsetterfølgere av de opprinnelige rettighetshaverne fremmer krav om en slik gjenopprettelse. Nyere praksis i FNs menneskerettskomité synes dermed å peke i retning av at SP artikkel 27, i likhet med ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 (1) første setning,²³¹ har en gjenopprettende funksjon.

6.6.4 Ikke-diskriminering

Tanken om at alle mennesker skal behandles likt og ha like muligheter, er grunnleggende i menneskerettslig sammenheng. Det finnes derfor en rekke folkerettslige bestemmelser som tar sikte på å hindre diskriminering. For eksempel uttrykker artikkel 26 i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) et generelt prinsipp om likebehandling:

«All persons are equal before the law and entitled without any discrimination to the equal protection before the law. In this respect, the law shall prohibit any discrimination and guarantee to all persons equal and effective protection against discrimination on any ground such as race, color, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status».

Det likebehandlingsprinsippet som er uttrykt her, er ikke alltid tilstrekkelig til å etablere reell likebehandling mellom ulike grupper i samfunnet. Noen ganger vil det for å oppnå reell likebehandling være nødvendig å legge forholdene særskilt til rette for bestemte grupper. Artikkel 1 (4) i FNs rasediskrimineringskonvensjon av 1965 slår derfor fast at tiltak som iverksettes for å sikre tilfredsstillende fremgang for etniske grupper eller individer som trenger særskilt beskyttelse, ikke er rasediskriminering, og at statene etter artikkel 2 (2) plikter å treffe særskilte tiltak for å beskytte slike grupper når forholdene tilsier det.

Erkjennelsen av at det for å etablere reell likebehandling ikke alltid er tilstrekkelig med formell likhet, er et resultat av en gradvis utvikling. Se for eksempel EMDs avgjørelse i Thilmmenos-saken fra 2000, som gjaldt et mulig brudd på diskrimineringsforbudet i EMK artikkel 14, sammenholdt med artikkel 9 om religionsfrihet. Følgende utsagn illustrerer forståelsen av prinsippet om ikke-diskriminering og rett til likestilling:²³²

231 HR-2018-456-P (Nesseby) avsnitt 173.

232 European Court of Human Rights, Application no. 34369/97, judgment 6. April 2000, para. 44.

230 UN Human Rights Committee, CCPR/C/132/D/2552/2015, views adopted 14. Juli 2021, avsnitt 8.6.

«The Court has so far considered the right under Article 14 not to be discriminated against in the enjoyment of the rights guaranteed under the Convention is violated when States treat differently persons in analogous situations without providing an objective and reasonable justification ... However, the Court considers that this is not the only facet of the prohibition of discrimination in Article 14. The right not to be discriminated against ... is also violated when States without an objective and reasonable justification fail to treat differently persons whose situations are significantly different».

Retten til reell likebehandling krever dermed ikke bare at like tilfeller behandles likt, men også at ulike tilfeller må behandles ulikt dersom det ikke foreligger objektive og saklige grunner som tilsier noe annet. Barn tilhørende minoriteter og urfolk har derfor rett til opplæring i og på eget språk, og under hensyntagen til deres kulturelle, språklige og etniske bakgrunn. Det har vært en slik utvikling også når det gjelder urfolks land- og ressursrettigheter.

Utviklingen innebærer at det også i saker om urfolks rett til land og ressurser i deres tradisjonelle bruksområder, ved den konkrete rettsanvendelsen må tas hensyn til forskjellen mellom urfolkets og majoritetsbefolkningens situasjon. De folkerettslige bestemmelsene om urfolks rettigheter er dessuten et oppgjør med den historiske diskrimineringen av urfolk, også når det gjelder manglende anerkjennelse av land- og ressursrettigheter. Se for eksempel følgende avsnitt i fortalen til FNs erklæring om urfolks rettigheter fra 2007:

«indigenous peoples have suffered from historic injustices as a result of, inter alia, their colonization and dispossession of their lands, territories and resources, thus preventing them from exercising, in particular, their right to development in accordance with their own needs and interests».

Det følger av erklæringens artikkel 2 at retten til ikke-diskriminering går lenger enn retten til formell likhet ved at den fastslår at urfolk og individer tilhørende urfolk har rett til frihet fra enhver form for diskriminering, også ved utøvelsen («*in the exercise*») av deres rettigheter.

FNs rasediskrimineringskomité (CERD), som overvåker statspartenes gjennomføring av rasediskrimineringskonvensjonen, har i flere uttalelser tatt opp problemer knyttet til historisk og eksisterende diskriminering av urfolk, også diskriminering angående retten til eiendom. Se blant annet General Recommendation XXIII fra 1997 der det er uttalt:²³³

²³³ Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), General Recommendation No. 23: *Indigenous Peoples*: 18/08/97.

«3. The Committee is conscious of the fact that in many regions of the world indigenous peoples have been, and are still being, discriminated against and deprived of their human rights and fundamental freedoms and in particular that they have lost their land and resources to colonists, commercial companies and State enterprises. Consequently, the preservation of their culture and their historical identity has been and still is jeopardized.

...

5. The Committee especially calls upon States parties to recognize and protect the rights of indigenous peoples to own, develop, control and use their communal lands, territories and resources and, where they have been deprived of their lands and territories traditionally owned or otherwise inhabited or used without their free and informed consent, to take steps to return those lands and territories».

Komiteen anvender her prinsippet i rasediskrimineringskonvensjonens artikkel 5 (d) (v), jf. artikkel 2, kollektivt på urfolk, selv om bestemmelsen etter ordlyden peker mot beskyttelse for individer og mindre grupper av individer. Statspartene plikter å eliminere alle typer rasediskriminering også når det gjelder «*the right to own property alone as well as in association with others*». Det kollektive aspektet er også lagt til grunn og videreført i nyere folkerettslig utvikling. Mathias Åhrén har gitt følgende oppsummering:²³⁴

«The notion that human rights apply to individuals only – and in the same manner to all individuals – may seem incompatible with the notion of peoples' rights and differential treatment.... recently international law has simply evolved. It has come to embrace rights of indigenous peoples' as such and has come to hold that individuals belonging to ethnic and culturally distinct groups, such as indigenous peoples, are entitled to differential treatment».

I en avgjørelse fra mai 2017 var det spørsmål om en svensk sameby oppfylte vilkårene for å få realitetsbehandlet en klage på at det var gitt konsesjon til gruvedrift i et tradisjonelt samisk område. Her trakk CERD inn FNs urfolkserklæring ved tolkningen av artikkel 5 (d) (v) i rasediskrimineringskonvensjonen. Som ledd i begrunnelsen for at vilkårene for å realitetsbehandle klagen var oppfylt, viser CERD til erklæringens artikkel 26 (2) og uttaler:²³⁵

²³⁴ Mathias Åhrén, *Indigenous Peoples' Status in the International Legal System*, 2016 s. 162.

²³⁵ Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), Decision adopted under article 14 of the Convention, concerning communication No. 53/2013 (*Lars-Anders Agren et al v. Sweden*), 1/16 May 2017.

«On the second issue, i.e. whether the petitioners' claim falls within the scope of article 5 (d) (v), the Committee recalls that Art. 26 (2) of the Declaration on the Rights of Indigenous Peoples establishes the right for indigenous peoples to own, use, develop and control «lands, territories and resources that they possess by reason of traditional ownership or other traditional occupation or use». This definition has been endorsed by the Committee in its General Recommendation No. XXIII where it has called upon States parties to recognize and protect the rights of indigenous peoples to own, develop, control and use their communal lands, territories and resources. The Committee therefore considers that, for the purpose of admissibility, the petitioners' claims raise issues related to article 5 (d) (v), as well as articles 5 (a) and 6 of the Convention, that such claims have been sufficiently substantiated and that they should be examined on their merits».

De folkerettslige kildene vil tidvis innebære at det vil være nødvendig å tilpasse anvendelsen av de internrettslige reglene om rettighetsreserv slik at de ikke blir anvendt på en diskriminerende måte. Behovet for en slik tilpassing har sin bakgrunn i at de norske reglene om rettighetsreserv ved hevd og alders tids bruk opprinnelig var tilpasset det norske jordbruks-samfunnet. Bruken hadde her som regel et fast utgangspunkt i et gårdsbruk og var derfor ofte mer synlig for omverdenen og mer intensiv innenfor et område enn for eksempel samisk utmarksbruk.

Dersom domstolene stiller samme krav til brukens omfang og intensitet når det er spørsmål om samiske rettighetsreserv, er det derfor en fare for at rettsanvendelsen kan ha en diskriminerende effekt, selv om reglene i utgangspunktet er like for alle. Den kulturelle tilpasningen som Høyesterett gjorde i Selbu-dommen der det ble tatt høyde for reindriftens bruksmessige og kulturelle særtrekk, og i Svartskog-saken der godtrokret ble anvendt i lys av samiske rettsoppfatninger, har derfor støtte i den folkerettslige utviklingen. Det samme gjelder mindretallets vurdering av bruksvilkåret i Karasjok-dommen, der man konkluderte med at «de kravene som må stilles til bruken, er oppfylt for hele arealet».²³⁶

Urfolks rettigheter til land og ressurser vurderes i en kulturell kontekst. Blant annet er SP artikkel 27 tolket slik at urfolks bruk av tradisjonelle områder og ressurser er en del av deres kulturutøvelse, jf. punkt 6.6.3. Det kulturelle perspektivet er fortsatt viktig, men internasjonal rettspraksis viser at også likestilling mellom urfolk og majoritetsbefolkningen når det gjelder eiendomsrett, tillegges økende vekt. Utviklingen av forståelsen av retten til likestilling i relasjon til urfolks landrettigheter, har vært mest markant i det inter-amerikanske

menneskerettighetssystemet, men har også fått tilslutning i andre deler av verden.²³⁷

Det finnes i dag relativt mange eksempler fra andre land og regioner som viser en utvikling der urfolks tradisjonelle besittelse av landområder har blitt likestilt med formell hjemmel eller andre former for anerkjennelse av eiendomsrett. Et viktig fellestrekk er også at det ikke stilles noen subjektive vilkår om «god tro» på urfolkssiden, men opereres med et objektivt vurderingsgrunnlag, hvor urfolks tradisjoner og rettsoppfatninger har stor vekt.²³⁸

6.7 Beviskrav og bevisbyrde

6.7.1 Beviskrav og bevisbyrde i sivile saker – generelt

Med «beviskrav» siktes det til hvor høy sannsynlighet som må foreligge for at et forhold skal anses bevist. Begrepet må ikke forveksles med bevisbedømmelsen, der det dels er spørsmål om hvilke bevis som kan tas i betraktning, og dels om hvilken vekt de ulike bevisene skal tillegges. Norsk retts hovedregel om beviskrav i sivile saker er at det kreves minst 50 % sannsynlighet for at et forhold skal anses bevist (overvektsprinsippet). Regelen medfører at retten skal legge til grunn det saksforholdet den finner mest sannsynlig på grunnlag av bevisførselen.

Uttrykket «bevisbyrde» angir hvem av sakens parter som har tvilsrisikoen for at et forhold skal anses bevist. Lykkes ikke den som har bevisbyrden med å føre bevis for at det forholdet vedkommende har anført som grunnlag for sitt krav er det mest sannsynlige, vil parten ikke vinne frem. Utgangspunktet i sivile saker er at saksøkeren har bevisbyrden, men under sakens gang vil bevisbyrden veksle mellom partene avhengig av hvilke bevis de legger fram.

Hvem av partene som har bevisbyrden, er betegnet som «subjektiv bevisbyrde», i motsetning til «objektiv bevisbyrde» som angir hvor høy sannsynlighet som kreves for at noe kan

²³⁷ Se Jo Pasqualucci, *International Indigenous Land Rights; A Critique of the Jurisprudence of the Inter-American Court of Human Rights in Light of the United Nations declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, Wisconsin International Law Journal 51, 2009, s. 58–61. Maia Campbell & S. James Anaya, *The Case of the Maya Villages of Belize: Reversing the Trend of Government Neglect to secure Indigenous Land Rights*, Human Rights Law Review 8:2, 2008 s. 394. Nigel Banks, *Land Claims Agreements in Arctic Canada in light of International Human Rights Norms*, Yearbook of Polar Law, 2009 s. 222–226 og Mathias Åhrén, *Indigenous Peoples' status in the International Legal System*, 2016 s. 169–194.

²³⁸ Se nærmere Finnmarkskommisjonen, *Internasjonal utvikling i forståelsen av ikke-diskriminering og retten til likestilling i relasjon til urfolks land og ressursrettigheter*, notat 2. juli 2017 (jnr. 14/315-100).

²³⁶ HR-2024-982-S avsnitt 293 og 320.

anses som bevist.²³⁹ I en sak om hevd kan hevdsbrukeren ha fremlagt bevis som tyder på at tidsvilkåret er oppfylt. I så fall flyttes bevisbyrden over på motparten, som må sannsynliggjøre at vilkåret ikke er oppfylt. Lykkes motparten, går bevisbyrden tilbake til hevdsbrukeren.

De generelle prinsippene om beviskrav og bevisbyrde er ikke lovfestet, men er sedvanerettslige regler av lovs rang. Det finnes imidlertid noen lovregler som angir avvikende beviskrav, og også en del særregler om bevisbyrde i sivile saker. Av særlig interesse i nærværende sammenheng er reindriftsloven § 4 annet ledd som er omtalt i punkt 6.7.3.

I de sakene Finnmarkskommisjonen behandler har ikke prinsippene om bevisbyrde/ tvilsrisiko samme betydning som i en ordinær rettsprosess. Grunnen til det er at kommisjonen, og ikke sakens parter, har hovedansvaret for saksopplysningen, jf. finnmarksloven § 32 første ledd. Derimot har prinsippene om beviskrav betydning også for kommisjonen. Etter at opplysningene i en sak er frembrakt, må kommisjonen – på samme måte som en domstol – legge til grunn det saksforholdet den etter en helhetsvurdering finner mest sannsynlig.

6.7.2 Beviskrav og bevisbyrde i saker om rettighetsserverv med grunnlag i langvarig bruk

Det som er sagt i punkt 6.7.1, gjelder med visse unntak også i saker om rettighetsserverv med grunnlag i langvarig bruk, og i saker om reindriftsinterne rettsforhold. Den som mener å ha ervervet en rettighet, har bevisbyrden for at vilkårene er oppfylt. For å vinne frem må vedkommende sannsynliggjøre med minst 50 % at bruken har tilstrekkelig varighet og innhold til å være rettsstiftende. For godtrokravet gjelder det imidlertid en presumsjon for god tro.²⁴⁰ Presumsjonen innebærer at motparten må bevise manglende god tro hos den mulige rettighetsserververen, og at kravet er oppfylt dersom det ikke finnes holdepunkter for noe annet.

Dette er en følge av at norsk rett opprinnelig ikke hadde et godtrokrav i saker om erverv av rettigheter med grunnlag i langvarig bruk. Spørsmålet om den mulige rettighetsserververen kjente eller burde kjent til de egentlige forholdene, ble ansett som et for vanskelig bevisstema.²⁴¹ Som nevnt i punkt 6.2.2.2, oppsto godtrokravet ved en gradvis utvikling i rettspraksis fra 1840-tallet,²⁴² men slik at godtrokravet ville være oppfylt hvis ikke motparten kunne sannsynliggjøre at kravet

ikke var oppfylt.²⁴³ Kravet er i dag lovfestet i hevdslova § 4 der forarbeidene uttaler:²⁴⁴

«Kravet til god tru er negativt forma: Hevdaren eller hjelpemannen hans må ikkje vita om at han vantar rett til tingen eller kunna klandrast for at han ikkje veit om det. Til anna vert opplyst, lyt ein såleis som før gå ut ifrå at hevdaren er i god tru. Det vert rette eigar som lyt føra prov for om han vil gjera gjeldande noka anna.»

Presumsjon for at bruksutøveren er i god tro om brukens rettmessighet gjelder også når ervervsgrunnlaget er alders tids bruk og beslektede rettsgrunnlag. Om en person er i god tro, er i seg selv et vanskelig bevisstema, og som regel vanskeligere jo lengre tilbake i tid vurderingen går. Det som gjelder for hevd, vil derfor i enda større grad gjelde ved ervervsgrunnlag hvor tidskravet er strengere, og hvor forholdene lenger tilbake i tid må undersøkes.²⁴⁵

Godtropresumsjonens praktiske betydning er imidlertid begrenset til tilfeller der det er *like sannsynlig* at bruksutøveren er i aktsom god tro som at vedkommende ikke er det. Bruksutøveren vil vinne frem dersom motparten mislykkes med å sannsynliggjøre med mer enn 50 % at godtrokravet ikke var oppfylt. Lykkes motparten, har bruksutøveren bevisbyrden for at god tro foreligger. Vedkommende har også bevisbyrden for at det ikke foreligger annen hjemmel for bruken. Hålogaland lagmannsrett uttalte for eksempel dette i en dom fra 2004:²⁴⁶

«Rette eier har bevisbyrden for at hevder ikke var i god tro. Hevderen må imidlertid bevise at han bygger sitt erverv – eller sin bruk – på noe han har trodd var en rett og ikke for eksempel tålt bruk.»

Førstvoterende i Karasjok-saken viser til at bevisbedømmelsen i saker som gjelder forhold som ligger langt tilbake i tid, skaper særlige vanskeligheter for samene, blant annet fordi deres historie ikke var dokumentert i skriftlige kilder og fordi mange ikke behersket norsk språk. Dette gjør at bevisbedømmelsen «*må tilpasses de særskilte omstendighetene*». Tidsnære bevis fra statens side bør kunne «*imøtegås og eventuelt tilsidesettes med rimelige antakelser om praksis, sedvaner og oppfatninger i den samiske befolkningen, selv om det i så måte er visse ufullstendigheter i bevismaterialet.*»²⁴⁷ Selv om det kan være vanskelig å

239 Jo Hov, *Rettergang*, 2010 s. 1148–1149.

240 Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 211–213.

241 Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 203, med henvisning til hevdslovas forarbeider (note 459).

242 Se bl.a. Rt. 1844 s. 273 (Ihlsvigen), Rt. 1860 s. 243 (Søndre Oulie) og Rt. 1873 s. 463 (Myhren).

243 Borgar Høgetveit Berg, *Hevd*, 2. utg. (2025) s. 212.

244 Sivillovbokutvalget, *Rådsegn 6 Om hevd*, 1961 s. 25, jf. s. 12, og Rt. 1900 s. 438 og Rt. 1907 s. 149.

245 Se ellers Gunnar Eriksen, *Alders tids bruk*, 2. utg. (2008) s. 222–224.

246 Hålogaland lagmannsrett, dom avsagt 17. mars 2004 (LH-2003-12681) Isvegen.

247 HR-2024-982-S avsnitt 112–113.

avklare det mer presise innholdet i samiske sedvaner og rettsoppfatninger, kan det derfor ikke stilles spesielt strenge beviskrav for å konstatere at slike sedvaner og rettsoppfatninger eksisterer.

6.7.3 Bevisbyrdereglene i reindriftsrelaterte saker
Reindriftsloven § 4 annet ledd stiller opp en særlig bevisbyrderregel når det er spørsmål om noen har opparbeidet alminnelig reindriftsrett i et område. Bestemmelsen lyder slik:

«Innenfor det samiske reinbeiteområdet skal det legges til grunn at det foreligger rett til reinbeite innenfor rammen av denne lov, med mindre annet følger av særlige rettsforhold.»

Paragraf 4 annet ledd viderefører § 2 første ledd tredje setning i reindriftsloven av 1978. Det fremgikk her at «*utmarksstrekninger ... som inngår i reinbeiteområdene, er å anse som lovlig reindriftsareal ... med mindre annet følger av særlige rettsforhold*». Bestemmelsen ble tilføyd reindriftsloven i 1996. Den innebærer at reineierne ikke lenger har bevisbyrden for at det i de nevnte områdene er etablert reindriftsrett på andres utmarksgrunn, men at grunneieren har bevisbyrden for at det ikke hefter reindriftsrett på eiendommen.

Lovendringen i 1996 hadde sin bakgrunn i at Høyesteretts dom i Korsjøfjell-saken,²⁴⁸ skapte usikkerhet om reindriftsrettens geografiske utstrekning. Regelen om omvendt bevisbyrde er blant annet begrunnet med at den ville «*skape en ryddig forvaltningsmessig situasjon*» og oppfylle ILO-konvensjon 169. Lovendringen ville imidlertid ikke medføre at det:²⁴⁹

«etableres rett der den før ikke var, men derimot at det innføres en regel for tvilsrisiko for avgjørelse av spørsmålet der det oppstår tvist. Målet er en ryddig avklaring av reindriftsamenes rett til områder som faktisk benyttes i dag.»

Spesialmerknadene til bestemmelsen fremhever at en regel om omvendt bevisbyrde vil oppfylle statens forpliktelser etter ILO-konvensjonens artikkel 14 (2):²⁵⁰

«Departementet vil understreke at lovendringen vil være i samsvar med statens folkerettslige forpliktelser. I ILO konvensjon 169 om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater heter det i art. 14 pkt. 2: 'Myndighetene skal ta nødvendige skritt for å identifisere de landområder der vedkommende folk (her: samene) tradisjonelt lever, og sikre effektivt vern av deres eiendomsrett og rett til besittelse.'

Denne avklaringen vil være en klar oppfyllelse av det staten her har forpliktet seg til.»

I Selbu-dommen bemerker Høyesterett at bestemmelsens beviskrav «*ikke er strengere enn at det kreves sannsynlighetsovervekt for at bruken ikke har hatt et tilstrekkelig omfang til at arealet er lovlig reindriftsareal*».²⁵¹ Høyesterett peker på at ordlyden er noe misvisende fordi den tilsier at det må påvises et særlig rettsgrunnlag for at det ikke skal bestå reindriftsrett i utmarksstrekninger i reinbeiteområdene, og betegner dette som «*ubeldig*».²⁵² Bestemmelsen ble likevel videreført i reindriftsloven av 2007 uten at ordlyden ble endret. Det er imidlertid ikke noe i lovforarbeidene som tilsier at meningen var å endre bestemmelsens rettslige innhold.²⁵³

Høyesterett fremholder også at dersom det er ervervet beiterett i et område, «*vil dette som alminnelig regel medføre at samene også har ervervet de tilknyttede rettighetene*», til blant annet trevirke, jakt, fangst og fiske og de øvrige beføyelsene som nå er regulert i reindriftslovens kapittel 3.²⁵⁴ Slutningen hadde støtte i ordlyden i dagjeldende § 2 første ledd tredje punkt, som viste til bestemmelsens første punkt som i sin tur hadde en henvisning til reguleringen av de ulike bestanddelene i reindriftsretten i 1978-lovens kapittel III.

Ordlyden i gjeldende § 4 annet ledd viser bare til «*rett til reinbeite*». Som sagt over, viderefører imidlertid bestemmelsen 1978-lovens bestemmelse. Den i § 4 annet ledd angitte presumsjonen må derfor forstås slik at den omfatter både rett til reinbeite, og til den bruken som ellers inngår i reindriftsretten. Samtidig følger det av lovens uttrykk «*rett til reinbeite*» og bestemmelsens forarbeider og forhistorie, at presumsjonen er begrenset til saker om erverv av alminnelig kollektiv reindriftsrett med det innholdet som er regulert i reindriftsloven.

Ved vurderingen av andre rettighetskrav fra reindriften, for eksempel om eiendomsrett eller bruksrett ut over det som er regulert i reindriftsloven, vil de alminnelige reglene om beviskrav og bevisbyrde som er omtalt i punkt 6.7.1 og 6.7.2 gjelde. Det samme gjelder ved vurderingen av krav som gjelder interne rettsforhold i reindriften, om erverv av fortrinnsrett eller eksklusiv rett til å drive reindrift i et nærmere angitt område.

6.7.4 Forholdet til folkeretten

Spørsmålet om folkerettens betydning er ikke bare aktuelt ved anvendelsen av interne regler om rettighetserverv med

251 Rt. 2001 s. 769 på s. 788. Dommen er avsagt i plenum og under dissens (9-6), men dissensen gjaldt ikke forståelsen av bevisbyrderregelen i reindriftsloven. Bevisbyrderregelen er forstått slik også i Rt. 1997 s. 1608 på s. 1616.

252 Rt. 2001 s. 769 på s. 788.

253 Ot. prp. nr. 25 (2006–2007) s. 53. Se også NOU 2001: 34 s. 135.

254 Rt. 2001 s. 769 på s. 788.

248 Rt. 1988 s. 1217.r

249 Ot. prp. nr. 28 (1994–95) s. 31.

250 Ot. prp. nr. 28 (1994–95) s. 39.

grunnlag i langvarig bruk, men også ved anvendelsen av interne regler om beviskrav og bevisbyrde. Etter ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 skal det foretas en grundig kartlegging av innholdet i og omfanget av urfolkets landrettigheter. Statene plikter også å sørge for at ikke formelle eller prosessuelle hindre, så som strenge krav til partsevne, er til hinder for at spørsmål om urfolks landrettigheter kan prøves for nasjonale domstoler.²⁵⁵ Imidlertid tyder verken ILOs håndhevelsespraksis eller andre rettskilder på at artikkel 14 stiller spesielt strenge krav til innholdet i de nasjonale reglene om beviskrav og bevisbyrde.²⁵⁶

Spørsmålet om beviskrav og bevisbyrde settes sjelden på spissen i saker om anerkjennelse av urfolks land- og ressursrettigheter. Bevisbildet er ofte relativt klart ved vurderingen av de objektive kravene om brukens varighet og innhold. Prinsippene om beviskrav og bevisbyrde kan ha større betydning ved vurderingen av de subjektive vilkårene. Som fremholdt i punkt 6.6.2.3, angir imidlertid ikke ILO-konvensjonen noen subjektive vilkår for statens forpliktelse til å anerkjenne urfolks land- og ressursrettigheter. Behovet for å stille særlige krav til bevisbyrde og beviskrav i slike saker har derfor neppe vært påtrengende.

Det har imidlertid i andre sammenhenger vært stilt spørsmål ved om kravene til bevisbyrde i saker om urfolks land- og ressursrettigheter er rettferdige, og om de kan være diskriminerende. Den første spesialrapportøren for urfolksrettigheter i FN-systemet, José Martínez Cobo, ble oppnevnt i 1971 for å gjennomføre en bred studie om diskriminering av urfolk. Om kravene til bevisbyrde i saker om urfolks landrettigheter sier han:²⁵⁷

«Lands occupied and controlled by indigenous populations should be presumed to be indigenous lands. In case of doubt or dispute the *onus probandi* of the ownership of the land shall fall... on the non-indigenous populations who claim to have acquired a right to part of the land.»

Martínez Cobo anfører her at når det er tvist om rettighetene til land og ressurser som urfolk tradisjonelt har besittet og brukt, bør bevisbyrden («*onus probandi*») ligge på motparten når det er tvist om rettighetene. Han gjør seg dermed til talsmann for omvendt bevisbyrde i slike saker.

Som fremholdt i punkt 6.7.3, lovfester reindriftsloven § 4 annet ledd omvendt bevisbyrde i saker om alminnelig

reindriftsrett. Ved innføringen av regelen, ble det vist til at den ville oppfylle ILO-konvensjonens artikkel 14 (2). Det kan imidlertid spørres om det er folkerettslig holdbart å begrense regelen til saker om reindriftsrett, og ikke la den gjelde generelt for rettighetskrav som har grunnlag i tradisjonell samisk bruk av grunn og ressurser. Det kan også spørres om det samsvarer med de prinsippene om ikke-diskriminering og likestilling som er omtalt i punkt 6.6.4, å behandle reindriftssamer og andre samer ulikt i denne relasjonen.

For at en slik forskjellsbehandling skal være uproblematisk i et folkerettslig perspektiv, må den ha en objektiv og saklig begrunnelse. Spørsmålet ble ikke drøftet i forbindelse med endringen av reindriftsloven i 1996, og har heller ikke vært et tema senere.

Det har også interesse at FNs menneskerettighetskomité i 2009 ved behandlingen av Sveriges periodiske rapport om den nasjonale gjennomføringen av SP-konvensjonen uttalte:²⁵⁸

«The Committee is concerned about the de facto discrimination against the Sami in legal disputes, since the burden of proof for land ownership has been placed wholly on Sami claimants... The State party [Sweden] should ... introduce legislation providing for a flexible burden of proof in cases regarding Sami land and grazing rights, especially where other parties possess relevant information.»

Komiteen kritiserer her Sverige for at bevisbyrden i saker om samiske landrettigheter fullt ut tillegges den samiske parten, og anbefaler at Sverige vedtar mer fleksible bevisbyrde-regler. Uttalelsen viser at det ikke er gitt at formell likhet for loven når det gjelder bevisbyrde er tilstrekkelig til å oppfylle folkerettslige krav om ikke-diskriminering.

Redegjørelsen i punkt 6.7.1 og 6.7.2 viser at de norske bevisbyrde-reglene gir rom for fleksibilitet, blant annet ved at de anvendes slik at bevisbyrden veksler mellom partene i løpet av sakens gang. Videre gjelder det visse presumsjonsregler i den mulige rettighetsserververens favør, blant annet når det gjelder god tro og ved erverv av reindriftsrett. I norsk rett er det tilstrekkelig med alminnelig sannsynlighetsovervekt for å vinne frem med et krav. Når det er spørsmål om å anerkjenne samiske landrettigheter stilles det ikke *strengere* beviskrav enn for å anerkjenne landrettigheter ervervet av personer tilhørende andre grupper. Derfor kan det neppe med bred penn hevdes at de internrettslige reglene i seg selv er folkerettsstridige.

Riktignok anførte de reineierne som ikke fikk medhold i Rt. 1997 s. 1608 (Aursunden), at de norske reglene om alders tids bruk var *anvendt* uten hensyntagen til reindriftens

255 Se bl.a. omtalen i NOU 2007: 13 s. 439–440 (punkt 12.2.3.2) av én observasjonsuttalelse avgitt i 2006 og tre direkte («direct requests») fra 1999, 2003 og 2006.

256 NOU 2007: 13 s. 234. Se også s. 452–454.

257 José Martínez Cobo, *Study of the problem of Discrimination against Indigenous Populations*, 1983 (UN DOC E/CN.4/Sub.2/1983/21/Add.8, para 519).

258 Human Rights Committee, 95th Session, CCPR/C/SWE/CO/6, 7. May 2009, para. 21.

kulturelle og bruksmessige særtrekk. Reineierne brakte avgjørelsen inn for FNs menneskerettskomité og anførte at anvendelsen var i strid med diskrimineringsforbudet i artikkel 26 i FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, og med artikkel 27 om kulturvern.

Menneskerettskomiteen realitetsbehandlet ikke saken,²⁵⁹ men Høyesterett tok i Rt. 2001 s. 769 (Selbu) ved anvendelsen av de nasjonale tingsrettslige reglene høyde for de bruksmessige og kulturelle særtrekkene som hadde preget reindriften i tvisteområdet.

Selbu-saken gjaldt imidlertid erverv av reindriftsrett. Det kan som nevnt over, spørres om ikke den folkerettslige utviklingen må tilsi at reglene om omvendt bevisbyrde må få mer generell anvendelse i saker om rettighetskrav som bygger på tradisjonell samisk bruk av grunn og naturressurser. I alle fall tilsier utviklingen at de internrettslige reglene og prinsippene om bevisbyrde, på samme måte som de tingsrettslige prinsippene, må anvendes i lys av de folkerettslige kildene og på samiske premisser.

²⁵⁹ Se *Jonassen et al. v. Norway* (Communication No. 942/2002), para. 8.3 flg.

7. NOEN ALLMENNE SPØRSMÅL

7.1 Kommisjonens ansvar for saksopplysningen

Kommisjonen har etter finnmarksloven § 32 første ledd ansvaret for saksopplysningen. Dette gjelder både i de sakene som kommisjonen skal utrede uavhengig av fremsatte krav, og i saker om reindriftsinterne rettsforhold og saker om rettigheter til kyst- og fjordfiske. De to sistnevnte sakstypene skal ikke kommisjonen utrede av eget tiltak, men bare dersom noen som har «*rettslig interesse*» i å få spørsmålet avklart, har fremsatt krav om slik utredning. Se § 5 i forskrift 16. mars 2007 nr. 277 om Finnmarkskommisjonen og Utmarksdomstolen for Finnmark, og finnmarksloven § 29 første ledd andre setning, og foran i punkt 1.2.2 og 1.2.3.

Kommisjonens utredning av saker om interne rettsforhold i reindriften og saker om kyst- og fjordfiske er dermed avhengig av at det foreligger et initiativ fra en part som har «*rettslig interesse*», men dette påvirker ikke innholdet i kommisjonens ansvar for saksopplysningen.

Dette ansvaret er ikke ubegrenset. Det følger av finnmarksloven § 32 første ledd at sakene skal være «*tilstrekkelig opplyst*» til at kommisjonen skal kunne ta stilling til de spørsmålene sakene reiser. Ved vurderingen av utredningspliktens rekkevidde har kommisjonen derfor i hver enkelt sak sett hen til hva som er nødvendig for å danne seg en begrunnet oppfatning om de rettslige spørsmålene de ulike sakene reiser. Kommisjonen har også sett hen til at fremskaffelsen av vanskelig tilgjengelig kildemateriale ikke bør gå uforholdsmessig ut over fremdriften i kommisjonens arbeid.

I merknadene til § 2 i forskriften om kommisjonen og utmarksdomstolen uttaler Justisdepartementet at kommisjonens avgrensning av utredningsfelt må skje i lys av at «*rettighetssituasjonen i hele Finnmark skal være utredet innen rimelig tid*». Merknaden gjelder feltavgrensningen, men hensynet til at arbeidet skal være avsluttet innen rimelig tid, setter også visse begrensninger på hvor dypt kommisjonen bør gå i sin saksutredning.

7.2 Kommisjonens kildemateriale

De skriftlige og muntlige kildene som kommisjonen har brukt under utredningen av de ulike rettighetsmeldingene, er angitt fortløpende i fotnoter i hvert kapittel. Se også den avsluttende oversikten over litteratur og kilder der det fremgår at kommisjonen har bygget sine utredninger på et omfattende skriftlig kildemateriale. Dette materialet omfatter blant annet sakkyndige utredninger fra Norsk Institutt for kulturminneforskning (NIKU), Norsk institutt for naturforskning (NINA), Samisk Høgskole og Samisk- Nærings- og Utredningssenter (SEG), Kirsti Strøm Bull, Susann Funderud Skogvang og Hilde Sommersest og Jan H. Sundet.

Videre foreligger det en lang rekke nasjonale og internasjonale rettsavgjørelser som gir føringer for kommisjonens rettsanvendelse. Kommisjonen har også benyttet lovforarbeider og offentlige utredninger, historisk og juridisk litteratur, og ulike dokumenter innhentet fra blant annet Nasjonalarkivet i Oslo, Statsarkivet i Tromsø og Finnmarkseiendommens arkiver.

Kommisjonen har også innhentet en stor mengde informasjon fra muntlige kilder. De fremsatte kravene har blant annet vært behandlet i åpne høringsmøter; 13.–15. mars 2019; 6.–7. november 2019; 2. november 2021 og 15.–16. mars 2023 der kravsfremsetterne redegjorde for sine krav, og besvarte spørsmål fra kommisjonen og interesserepresentantene. I tillegg til høringsmøtene, har kommisjonen gjort en rekke intervjuer med informanter som kravsfremsetterne har ønsket at kommisjonen skal intervjuer. Kommisjonen har også intervjuet informanter etter forslag fra interesserepresentantene, og informanter som kommisjonen gjennom andre kanaler har blitt gjort oppmerksom på at kan ha opplysninger av interesse.

Under utredningen av de ulike kravene har kommisjonen også ofte stilt oppfølgende spørsmål til kravsfremsetterne for å få avdekket forhold som det er viktig å få belyst nærmere. Det kan for eksempel dreie seg om å få avklart når en gammel oppført og hvor lenge den var i bruk. Ved behov har kommisjonen også forsøkt å få verifisert slike opplysninger ved å kontakte Finnmarkseiendommen (FeFo) for å få informasjon om tillatelser og festecontrakter mv.

Også det underliggende intervjumaterialet til NIKUs Oppdragsrapport 39/2017 gir informasjon om bruk og rettsoppfatninger i de ulike delene av Tana-feltet. I de tilfellene NIKU har intervjuet informanter som selv har fremmet krav for kommisjonen, eller som har tilknytning til kravsfremsettere, er dette forsøkt opplyst i forbindelse med kommisjonens omtale av den aktuelle informasjon i de kapitlene der informasjonen er benyttet.

Deler av det kildematerialet som kommisjonen har brukt, er beheftet med usikkerhet. I enkelte tilfeller tar kildene selv høyde for dette. For eksempel ga politimester Ole Lie i brev til reindriftsinspektør Kristian Nissen 21. juni 1921 uttrykk for at det da istandbrakte «*renmandtal*» for Karasjok og Polmak, var «*ufuldkomment*».¹ At de skriftlige kildene kan være ufullstendige kan naturligvis også forekomme i tilfeller der kildematerialet selv ikke tar slike forbehold, og særlig de eldre kildene må også leses i lys av den samtiden de ble til i.

En del opplysninger i kildematerialet kan også være usikre eller tvetydige. Blant annet kan endringer i skrivemåte og vekslende bruk av samiske og norske navn noen ganger gjøre det krevende å identifisere kravsfremsetternes rettsforgjengere. Dette gjør også at det kan forekomme feil i rapportens opplysninger om personnavn og fødsels- og dødsår og eventuelle barn og andre etterkommere/slektinger. Også det forholdet at en person i noen dokumenter kan være omtalt med fornavn og etternavn, i andre dokumenter med fornavn, mellomnavn og etternavn og i atter andre dokumenter med fornavn, forkortet mellomnavn og etternavn, kan gi grunnlag for usikkerhet med hensyn til om det er én og samme eller flere personer som omtales.

Det kan også skape usikkerhet at rettskrivingsnormen og bruken av samiske og norske stedsnavn har endret seg over tid. Blant annet har det i en del tilfeller ikke vært mulig å kartfeste stedsnavn brukt i eldre kilder, mens dette i andre tilfeller har vært vanskelig. Slike forhold kan ha bidratt til at noen av stedsangivelsene i rapporten er grovmaskede.

I de tilfellene kommisjonen har sitert fra kildematerialet, er som regel kildenes bokstaver av stedsnavnene beholdt dersom den avviker lite fra dagens skrivemåte. Der det er et visst avvik mellom skrivemåtene har kommisjonen satt inn dagens skrivemåte slik den brukes på Kartverkets kart i klammeparentes, i tillegg til eller i stedet for den opprinnelige skrivemåten.

Rapportens faktiske opplysninger er ellers forsøkt undersøkt og verifisert så langt som praktisk mulig, og spesielt dersom det gjelder opplysninger av betydning for kommisjonens konklusjoner. Kommisjonen har imidlertid hatt

begrenset kapasitet til selv å undersøke informasjon som fremgår av særlig de eldre kildene, og har også i denne relasjonen sett hen til at arbeidet med rettighetskartleggingen i Finnmark skal være avsluttet innen rimelig tid.

Det kan derfor ikke utelukkes at feil i kildematerialet har blitt videreført til rapporten, eller at uklare eller tvetydige opplysninger i kildematerialet kan ha ført til feilslutninger. Kommisjonens konklusjoner har imidlertid ikke rettskraft og dermed ingen direkte rettsvirkninger for partene eller andre som berøres av konklusjonene, jf. punkt 2.2.1. Eventuelle feil vil derfor ikke ha rettslig betydning. Dessuten vil de rettslige prosessene som eventuelt vil følge i etterkant av kommisjonens rapport gi muligheter til å rette opp feil.

7.3 Rettighetsservv som det ikke er fremsatt krav om

Det følger av finnmarksloven § 33 første ledd bokstav a) og b), sammenholdt med § 32 første ledd at kommisjonen i prinsippet skal ta stilling til spørsmålet om mulige kollektive og individuelle rettighetsservv i de ulike utredningsfeltene uavhengig av fremsatte krav. I forarbeidene fokuserer imidlertid Justiskomiteens flertall på kollektive rettsdannelser:²

«På bakgrunn av det kollektive preg som mye av utmarksbruken i Finnmark har, og de ulike brukergruppene og bruksmåtene som ofte er representert i samme området, er det imidlertid etter *flertallets* mening god grunn til å tro at det bare i meget beskjeden grad vil bli kartlagt privat, individuell eiendomsrett til utmark. Det dominerende vil etter *flertallets* oppfatning trolig være kollektive bruksretter av ulike slag.»

Uttalelsen viser at komitéflertallet antar at kommisjonen vil legge hovedvekten på kollektive rettigheter, der det på grunn av spørsmålenes mer omfattende karakter også kan være lettere å identifisere mulige rettsdannelser som det ikke er fremsatt krav om å få anerkjent.

Kommisjonens arbeid i Tana har imidlertid ikke gitt grunnlag for å ta opp erverv av særlige kollektive lokale rettigheter ut over de vurderingene som er gjort i kapittel 8 til 27, for andre enn de som har fremmet krav om erverv av slike rettigheter. Eventuelle kollektive rettigheter som måtte være opparbeidet av grupper bosatt i eller utenfor Tana kommune, og som ikke har fremmet krav for kommisjonen, er derfor ikke behandlet i rapporten.

¹ Politimester Ole Lie, *Mantal over fjeldfinfamilier i Karasjok og Polmak 1920/21* (jnr. 16/1553-19). Oppbevart i Riksarkivet (RA/S-1247/2/E/Eb/L0049).

² Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 28.

Kommisjonen har heller ikke behandlet individuelle rettighetserverv for andre enn de som har fremmet krav om det. Justiskomiteens flertall uttrykker i det ovenfor siterte utsagnet ingen forventning om at kommisjonen av eget tiltak skal kartlegge individuelle rettigheter som ingen har krevd å få anerkjent. Hadde lovgiver ment at kommisjonen skulle gjøre dette, ville lovforarbeidene etter alt å dømme ha omtalt behovet for å kartlegge slike rettighetserverv. Trolig ville loven også ha lagt opp til større partsaktivitet.

Som fremholdt i punkt 2.2.3, vil ikke manglende behandling i kommisjonen av slike spørsmål i seg selv medføre rettighetstap. Kommisjonens konklusjoner har ikke rettskraft. Det har derfor ingen direkte rettsvirkninger at kommisjonen ikke har behandlet et spørsmål.

Om noen mener å ha rettigheter som kommisjonen ikke har vurdert, kan de reise sak for de alminnelige domstolene. Derimot gjelder det visse begrensninger på muligheten til å få prøvd slike saker for Utmarksdomstolen for Finnmark. Utmarksdomstolen er en særdomstol som skal behandle *«tvister om rettigheter som oppstår etter at kommisjonen har utredet et felt»*, og skal ved sin behandling *«ta utgangspunkt i»* kommisjonens rapport, jf. finnmarksloven §§ 36 første ledd og 41 første ledd. Justisdepartementets merknader til § 5 i forskriften om kommisjonen og utmarksdomstolen viser til at utmarksdomstolens kompetanse er avledet av kommisjonens kompetanse. Som følge av dette, skal domstolen bare *«behandle tvister om rettighetsspørsmål som kommisjonen har utredet i rapporten for vedkommende felt.»*

Dette utgangspunktet modifiseres av at det ikke er et vilkår for å reise sak for utmarksdomstolen at et konkret krav som fremsettes for domstolen først er behandlet av kommisjonen. Utmarksdomstolen la dette til grunn i en avgjørelse avsagt 9. april 2025.³ Høyesteretts ankeutvalg stadfestet dette 30. september 2015 og uttalte:⁴

«Ankeutvalget bemerker i den forbindelse at Utmarksdomstolens kompetanse etter finnmarksloven § 36 første ledd er begrenset til tvister som 'oppstår' etter at Finnmarkskommisjonen har utredet et felt. Det innebærer at den historiske bruken som danner grunnlag for den rettigheten som det kreves dom for, må være utredet av kommisjonen. Utvalget er enig med domstolen i at bestemmelsen ikke oppstiller et vilkår om at selve rettigheten er utredet.»

3 Utmarksdomstolen for Finnmark, kjennelse og beslutning 9. april 2025 (UTMA-2024-98752). Se også dom avsagt 8. november 2021 (UTMA-2021-86603).

4 HR-2025-1908-U (Karasjok II).

7.4 Forholdet til det sivilprosessuelle disposisjonsprinsippet

Kommisjonen er ikke en domstol og har selv ansvaret for saksopplysningen. Som følge av dette er kommisjonen – heller ikke i de sakene det gjelder et krav om *«rettslig interesse»* – bundet av den delen av det sivilprosessuelle disposisjonsprinsippet som innebærer at partenes opptreden er bindende for retten. I tvisteloven § 11-2 første ledd er dette dels uttrykt ved at retten bare kan *«avgjøre de krav som er reist i saken»*, og dels ved at rettens avgjørelse *«må ligge innenfor rammen av de påstandene parten har nedlagt»*. Dette innebærer blant annet at en domstol som behandler en sak der parten har fremsatt et krav om rettighetserverv i et bestemt område, ikke kan tilkjenne parten rettigheter utenfor dette området, og har parten fremmet krav om bruksrett, vil domstolen ikke kunne tilkjenne parten eiendomsrett.

Den omtalte regelen er begrunnet i hensynet til kontradiksjon, og er et utslag av at sakens tema er begrenset til det kravet en part har fremsatt for retten. Det er dette kravet motparten har forberedt seg på å føre beviser mot og på å argumentere mot. En forutsetning for at en part under saksgangen for retten skal tillates å endre sitt krav eller sine påstander, er derfor at motparten gjøres kjent med endringen og får anledning til å imøtegå den.

Kommisjonen er ikke formelt bundet av den nevnte regelen, men har likevel funnet det naturlig å begrense sin utredning til de områdene og til de kravene partene har fremsatt. Det er imidlertid ikke noe i veien for at de private partene ved et eventuelt saksanlegg for utmarksdomstolen på bakgrunn av opplysningene i kommisjonens rapport eller i andre kilder, endrer sitt krav fra for eksempel kollektiv bruksrett til kollektiv bruksrett med forvaltningsrett, slik Nesseby bygdelag gjorde i Nesseby-saken, eller til kollektiv eiendomsrett.

7.5 Oppbyggingen av rapportens vurderingsdel

7.5.1 Inndelingen i hovedkapitler

Kommisjonen har som nevnt i punkt 1.1, realitetsbehandlet 55 rettighetsmeldinger i rapporten for felt 7 Tana/Tana-fjorden. Med unntak av to tilfeller, er rettighetsmeldingene behandlet i hvert sitt hovedkapittel. Unntakene gjelder rettighetsmeldingene fra Tana kommune og Sohpar som er forent til felles behandling i kapittel 8, og rettighetsmeldingene fra arvingene etter Nils Johnsen Varsi og fra etterkommerne av Peter Henriksen Guttorm og Ravna Andersdatter Guttorm som er forent til felles behandling i kapittel 41.

Bakgrunnen for dette grepet er at rettighetsmeldingene gjelder samme objekt. De to meldingene som er behandlet i kapittel 8 gjelder hele det arealet som FeFo overtok fra Stat-skog SF ved finnmarkslovens ikrafttreden. De to meldingene som er behandlet i kapittel 41 gjelder rett til en gammeplass på nordøstsiden av Látnajávri.

De kollektive kravene er behandlet i kapittel 8 til 27 (rapportens del II), der de to kravene som gjelder all FeFo-grunn i Tana kommune er behandlet i kapittel 8, og to krav som gjelder alminnelig reindriftsrett er behandlet i kapittel 9 og 10. I kapittel 11 til 27 behandler kommisjonen 17 krav om mulige kollektive rettighetsserverv fra ulike typer kollektive lokale enheter. De kravene som gjelder rettigheter i øvre Tana er behandlet i kapittel 11 til 17 og kapittel 26, og de kravene som gjelder rettigheter i nedre Tana er behandlet i kapittel 18 til 25.

De individuelle kravene er behandlet i kapittel 28 til 60. Her er de kravene som gjelder rettigheter i øvre Tana behandlet i kapittel 28 til 52, og de kravene som gjelder rettigheter i nedre Tana er behandlet i kapittel 53 til 60. Rekkefølgen er dels geografisk bestemt, og dels bestemt av når de ulike kravene ble reist for kommisjonen.

7.5.2 Oppbyggingen av de enkelte kapitlene

Kommisjonen har etterstrebet å gi de ulike kapitlene en noenlunde enhetlig form, men det er en del avvik. Oppbyggingen av kapitlene er ikke fullt ut sammenfallende, og den måten det er henvist til kildene på, kan variere fra kapittel til kapittel. Kommisjonen har av tidshensyn ikke prioritert å gjennomføre en fullt ut konsekvent og enhetlig kapitteloppbygging og henvisningsteknikk, men kapitlene er i hovedsak bygd opp etter en felles mal.

Innledningsvis i hvert kapittel er det under overskriften «*Hva saken gjelder*» skissert hva spørsmålet i saken er, og gitt en oversikt over hva kommisjonen har gjort for å fremskaffe opplysninger i saken. I innledningsavsnittet er det også tatt inn et kart over kravsområdet.

Deretter følger et punkt med overskriften «*Nærmere om sakens bakgrunn*» der det er inntatt ulike faktiske opplysninger. Dersom saken gjelder et kollektivt krav, kan det blant annet dreie seg om befolkningsutvikling og eiendomsstruktur innenfor kravsområdet, og informasjon fra ulike skriftlige kilder. Gjelder saken et mulig individuelt rettighetsserverv vil punktet typisk inneholde en omtale av kravsfremsetternes rettsforjengere.

Det tredje hovedpunktet har overskriften «*Bemerkninger fra kravsfremsetteren*» og gir en oversikt over det kravsfrem-

setteren har anført i sine skriftlige oversendelser til kommisjonen, og over opplysninger gitt i vedkommendes muntlige forklaring på høringsmøtet. Punktet redegjør også for eventuell informasjon som er gitt etter høringsmøtet.

Etter omtalen av kravsfremsetternes bemerkninger, følger et punkt med overskriften «*Bemerkninger fra andre*». I tillegg til eventuelle muntlige og skriftlige bemerkninger til kravet fra kravsfremsettere med overlappende krav og interesserepresentanter, er det her inntatt bemerkninger og informasjon fra andre som har hatt synspunkter på kravet, eller som på mer generelt grunnlag har gitt opplysninger av interesse for vurderingen av kravet.

En del av kapitlene, og særlig de som gjelder individuelle rettighetsserverv, har også et underpunkt der overskriften er «*Skriftlige kilder*». Her omtales typisk dokumenter som er konkret knyttet til det saken gjelder, for eksempel festekontrakter og gammeeerklæringer.

Det siste hovedpunktet i hvert kapittel har overskriften «*Kommisjonens vurderinger*», og inneholder kommisjonens begrunnede stillingtagen til om vilkårene for å opparbeide rettigheter er oppfylt. Oppbyggingen av vurderingsdelen i de ulike kapitlene vil i noen grad variere med sakens tema, men vurderingene munner ut i et konkluderende avsnitt der det fremgår om kravsfremsetteren har fått (helt eller delvis) medhold eller ikke. I den grad det er aktuelt, er det også gitt en tekstmessig beskrivelse og inntatt en kartillustrasjon av i hvilket område kommisjonen har konkludert med at vilkårene for rettighetsserverv er oppfylt.

Det er noe variasjon når det gjelder hvor detaljerte beskrivelsene og kartfestingene av konklusjonsområdene er, og kartavmerkingen kan tidvis være noe upresis. I merknadene til finnmarksloven § 33 påpeker Justiskomiteens flertall at kommisjonens konklusjoner «*bør ... være så presise at utmarksdomstolen eller de ordinære domstolene kan ta utgangspunkt i rapporten i sin behandling*».⁵ Også en mer grovmasket sted-sangivelse og kartfesting oppfyller dette kravet, så lenge det fremgår hvor den sentrale delen av konklusjonsområdet er lokalisert.

I de tilfellene det ikke er fullt sammenfall mellom den tekstmessige beskrivelsen av et konklusjonsområde og det tilhørende konklusjonskartet er det ikke slik at teksten gjelder fremfor kartet eller motsatt. Tekst og kart utfyller hverandre, og hensikten med kartene er at de skal illustrere teksten, og i sum gi et utgangspunkt for eventuell videre rettslig behandling.

5 Innst. O. nr. 80 (2004–2005) s. 21.

LITTERATUR OG KILDER

Sakkyndige utredninger mv. utarbeidet på oppdrag av Finnmarkskommisjonen

Bull, Kirsti Strøm, *Jordsalgslovgivning. En rettshistorisk gjennomgang av jordsalgslovgivningen i Finnmark i perioden 1775 – 1965*, 2014

NIKU (Norsk institutt for kulturminneforskning) Oppdragsrapport 39/2017, *Felt 7 Deatnu/Deanuvuotna – Tana/Tana fjorden*, mars 2017

NINA (Norsk institutt for naturforskning) Rapport 642, *Allmennhetens bruk av utmarka i Finnmark*, desember 2010

Sámi allaskuvla/Samisk høgskole og Samisk nærings- og utredningssenter (SEG), *Sjølaksefisket i Finnmark i et historisk perspektiv*, juni 2010

Skogvang, Susann Funderud, *Fiskerettigheter i sjø- og fjordområder utenfor Finnmark*, 2014

Sommerseth, Hilde, *Befolkningsutvikling i Karasjok, 1559–2001*, 2017

Sommerseth, Hilde, *Befolkningsutviklingen i Tana, 1560–1801*, 2024

Sundet, Jan H., *Rapport til Finnmarkskommisjonen om lokal fiskerkunnskap i Tana fjorden – En syntese av intervjuer gjort med lokale fiskere i 1993*, 2024

Rettspraksis**Norsk Høyesterett**

Rt. 1844 s. 273 (Ihlsvigen)

Rt. 1860 s. 243 (Søndre Oulie)

Rt. 1873 s. 463 (Myhren)

Rt. 1900 s. 438

Rt. 1907 s. 149

Rt. 1909 s. 442

Rt. 1911 s. 904 (Tunhovd gardane)

Rt. 1916 s. 1249 (Hardangervidda)

Rt. 1917 s. 4

Rt. 1923 s. 268 (Gausdal)

Rt. 1924 s. 583 (Solbakken)

Rt. 1926 s. 760 (AS Rundlast)

Rt. 1932 s. 72

Rt. 1937 s. 158 (Follafoss)

Rt. 1937 s. 355 (Lurud)

Rt. 1939 s. 603 (Trommestad)

Rt. 1948 s. 533 (Eidfjord)

Rt. 1948 s. 533 (Hardangervidda II)

Rt. 1949 s. 492 (Tolgas heimtrakt)

Rt. 1951 s. 217

Rt. 1953 s. 1166

Rt. 1960 s. 810 (SiFi)

Rt. 1961 s. 1163 (Dale Skog)

Rt. 1962 s. 163

Rt. 1963 s. 370 (Lågen)

Rt. 1963 s. 1263 (Vinstra)

Rt. 1966 s. 1044 (Hillevåg)

Rt. 1967 s. 1010 (Junkerdal)

Rt. 1968 s. 429 (Altevann II)

Rt. 1968 s. 695 (Deniboll)

Rt. 1968 s. 1202 (Kvannegrø)

Rt. 1969 s. 1220

Rt. 1970 s. 1367

Rt. 1971 s. 171 (Store Åkravann)

Rt. 1971 s. 438

Rt. 1972 s. 292

Rt. 1973 s. 452

Rt. 1979 s. 1283 (Kåfjordbotn)

Rt. 1979 s. 1421 (Søre Kvam Fiskeforening)

Rt. 1980 s. 84

Rt. 1980 s. 810 (SiFi)

Rt. 1982 s. 1575 (Krogsgård)

Rt. 1983 s. 569 (Vansjø)

Rt. 1985 s. 247 (Kåfjord)

Rt. 1986 s. 148 (Ullensvang)

Rt. 1986 s. 583 (Soknedal Søndre)

Rt. 1987 s. 442 (Øst-Finnmark Sparebank)

Rt. 1988 s. 1217

Rt. 1989 s. 285

Rt. 1990 s. 874 (Fusa)

Rt. 1991 s. 1311 (Beiarn-Skjerstad)

Rt. 1993 s. 564

Rt. 1995 s. 644 (Balsfjord)

Rt. 1997 s. 1608 (Aursund)

Rt. 1998 s. 1565

Rt. 2000 s. 604 (Sameiet Løvenskiold Ullern)

Rt. 2000 s. 1578 (Seiland)
 Rt. 2001 s. 769 (Selbu)
 Rt. 2001 s. 1229 (Svartskogen)
 Rt. 2003 s. 833 (Folkeaksjonen Stopp Regionfelt Østlandet)
 Rt. 2003 s. 1132 (Norrøna fly)
 HR-1994-595-K (Høyesteretts kjæremålsutvalg, kjennelse 31. oktober 1994)
 HR-2016-2030-A (Stjernøya)
 HR-2018-456-P (Nesseby)
 HR-2019-2395-A (Reintallsreduksjon II)
 HR-2020-2186-A (Nordmarksgodset)
 HR-2021-1975-S (Fosen)
 HR-2024-982-S (Karasjok)
 HR-2025-1908-U (Karasjok II)

Underrettspraksis (norsk)

RG 1961 s. 148 (Eidsivating)
 RG 1977 s. 65 (Eidsivating)
 RG 1984 s. 261 (Tana og Varanger herredsrett)
 RG 1990 s. 264 (Hålogaland)
 RG 2012 s. 897 (Borgating)
 Alta herredsrett, dom 17. april 1996 (sak 95-00296 A)
 Eidsivating Lagmannsrett, dom 23. januar 1997 (LE-1994-02871)
 Gulating lagmannsrett, dom 23. juli 1997 (LG-1996-01461)
 Hålogaland lagmannsrett, dom 23. juni 1994 (LH-1993-116)
 Hålogaland lagmannsrett, dom 26. mars 2010 (LH-2009-133706)
 Hålogaland lagmannsrett, dom 2. april 2013 (LH-2012-106514)
 Hålogaland lagmannsrett, dom 12. juni 2013 (LH-2012-179763)
 Hålogaland lagmannsrett, dom 27. mars 2014 (LH-2013-162742)
 Hålogaland lagmannsrett, dom 14. januar 2016 (LH-2015-82310)
 Hålogaland lagmannsrett, dom 20. juni 2025 (LH-2025-18531)
 Hålogaland lagmannsrett, LH-2003-12681 (Isvegen)
 Hålogaland lagmannsrett, LH-2006-295
 Oslo tingrett, Kjennelse 20. desember 2023, TOSL-2023-120010
 Utmarksdomstolen for Finnmark (UTMA), kjennelse 19. desember 2014 (UTMA-2014-164427-1)
 UTMA, avvisningskjennelse 14. januar 2015 (UTMA-2014-164247)
 UTMA, kjennelse 14. januar 2015 (UTMA-2014-162958-2)
 UTMA, avgjørelse 20. august 2015 (UTMA-2014-162528-3 og UTMA-2014-164564)
 UTMA, hevingskjennelse 10. august 2016 (sak 14-164484TVI-UTMA)

UTMA, dom 21. oktober 2016 (16-041336TVI-UTMA)
 UTMA, dom 23. januar 2017 (14-164739TVI-UTMA)
 UTMA, dom 10. oktober 2018 (UTMA-2017-62459)
 UTMA, avgjørelse 30. mars 2022 (UTMA-2021-86077-1)
 UTMA, hevingskjennelse 21. juni 2022 (21-087718TVI-UTMA)
 UTMA, dom 22. juni 2022 (UTMA-2021-87806)
 UTMA, dom 8. november 2022 (UTMA-2021-86603 og UTMA-2021-87408)
 UTMA, avgjørelse 30. november 2022 (UTMA-2021-86077-4)
 UTMA, dom 30. november 2022 (UTMA-2021-86811)
 UTMA, dom 21. april 2023 (UTMA-2021-086077-5, UTMA-2021-086497-2)
 UTMA, kjennelse og beslutning 9. april 2025 (UTMA-2024-98752)
 UTMA, dom 30. oktober 2025 (UTMA-2024-86900)
 UTMA, dom 10. februar 2026 (UTMA-2024-86892)
 UTMA, dom 4. mai 2026 (25-091704 TVI-UTMA)
 UTMA, dom 18. juni 2026 (24-087690 TVI-UTMA)

Internasjonal håndhevelsespraksis mv.

Australsk Høyesterett, *Mabo 2-saken*, 1992 og *Wik-saken*, 1996
 Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), *General Recommendation No. 23: Indigenous Peoples: 18/08/97*
 Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), *Decision adopted under article 14 of the Convention, concerning communication No. 53/2013* (Lars-Anders Agren et al v. Sweden), 1/16 May 2017
 European Court of Human Rights, *Tyrer v. The United Kingdom* (application 5856/72), judgment 25. April 1978
 European Court of Human Rights, *Application no. 34369/97*, judgment 6. April 2000
 Human Rights Committee, 95th Session, CCPR/C/SWE/CO/6, 7. May 2009
 International Court of Justice, Reports 1951, *Fisheries case (United Kingdom vs. Norway)*, Judgement of December 18th 1951, Haag 1952, page 116 ff.
 International Court of Justice, *Advisory Opinion, Western Sahara*, 16 October 1975
 International Labour Conference, 92th Session 2004, *Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (No. 169) – Norway*, Ratification: 1990, Observation (CEACR), adopted 2003
 International Labour Conference, 99th Session 2010, *Report of the Committee of Experts on the Application of Convention and Recommendations, part II.I Observations concerning reports on ratified Conventions, Indigenous and tribal peoples (Co. 169), Norway*

- International Labour Conference, 104th Session 2015, *Application of International Labour Standard 2015 (I), Report of the Committee of Experts on the Application of Convention and Recommendations, Report III (part 1A), Norway, Indigenous and tribal peoples Convention, 1989 (No. 169) (ratification: 1990) s. 496.*
- International Labour Organisation (ILO), Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (CEACR), *Individual Observation concerning Convention No. 169, Norway*, Published: 2004
- International Labour Organisation (ILO), *Indigenous & Tribal Peoples' Rights in Practice – A Guide to ILO Convention No. 169*, 2009
- Kanadisk Høyesterett, *Tsilhqot'in-saken*, 2014
- NJA avd. 1 s. 1–253, *den svenske Högsta Domstolens avgjørelse i Skattefjällsmalet*, 29. januar 1981
- NJA 2020 s. 3, *den svenske Högsta Domstolens avgjørelse 23. januar 2020*, Girjas sameby
- Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples, James Anaya – *The situation of the Sami people in the Sápmi region of Norway, Sweden and Finland*, 6. juni 2011
- Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples, *The human rights situation of the Sami people in the Sápmi region of Norway, Sweden and Finland*, 9. august 2016
- UN Human Rights Committee, *Communication No. 1023/2001 (Länsman II)*, 2005
- UN Human Rights Committee, *Communication No. 547/1993, Apirana Mahuika et al. v. New Zealand*, 2000
- UN Human Rights Committee, General Comment No. 23, CCPR/C/21/Rev.1/Add.5, 8. april 1994
- UN Human Rights Committee, *Jovsset Ánte Sara v. Norway*, CCPR/C/141/D/3588/2019, 12. september, 2024
- UN Human Rights Committee, *Jonassen et al. v. Norway*, Communication No. 942/2002
- UN Human Rights Committee, *Pereira og Benega mot Paraguay*, CCPR/C/132/D/2552/2015, 21. september 2022
- Lovforarbeider mv.**
- Innst. 247 L (2013–2014) *Innstilling fra energi- og miljøkomiteen om lov om fiskeretten i Tanavassdraget (Tanaloven)*
- Innst. 256 L (2024–2025), *om endringer i reindriftsloven og jordskiftelova.*
- Innst. 336 L (2011–2012) *Innstilling fra næringskomiteen om endringer i deltakerloven, havressurslova og finnmarksloven (kystfiskeutvalet)*
- Innst. O. nr. 37 (1977–78) *Innstilling om lov om reindrift*
- Innst. O. nr. 80 (2004–2005) *om lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (finnmarksloven)*
- Innst. S. nr. 158 (1991–92) *om omorganiseringen av Direktoratet for statens skoger*
- Innstilling fra komiteen til samling og revisjon av fiskeriloven, avgitt i desember 1949
- NOU 1978: 18 A *Finnmarksvidda – Natur – Kultur*
- NOU 1984: 18 *Om samenes rettsstilling*
- NOU 1988: 16 *Rådsegn 14 Eigedomsgrensen og administrative inndelingsgrenser*
- NOU 1993: 34 *Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark*
- NOU 1994: 21 *Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv*
- NOU 1997: 4 *Naturgrunnlaget for samisk kultur*
- NOU 1997: 5 *Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett*
- NOU 1999:9 *Til laks åt alle kan ingen gjera?*
- NOU 2001: 32 *Lov om tvisteløsning (tvisteloven)*
- NOU 2001: 34 *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger*
- NOU 2001: 35 *Forslag til endringer i reindriftsloven*
- NOU 2005: 10 *Lov om forvaltning av viltlevende marine ressurser (Havressursloven)*
- NOU 2007: 13 *Den nye sameretten*
- NOU 2008: 5 *Retten til fiske i havet utenfor Finnmark*
- Ot. forh. (1977–78) *Odelstingets forhandlinger for stortings-sesjonen 1977–1978*
- Oth. prp. nr. 21 (1848) *om udferdigelse af en Lov om Ophævelse af § 38 i Lov af 20de August 1821 om det beneficerede og Statens Gods*
- Oth. prp. nr. 27 (1887) *Om udferdigelse af en lov angaaende fjeldfinnerne i Finmarkens amt*
- Ot. prp. nr. 2 (1957) *Friluftsloven*
- Ot. prp. nr. 3 (1962–1963) *Om lov om laksefisket og innlandsfisket*
- Ot. prp. nr. 9 (1976–77) *Om lov om reindrift*
- Ot. prp. nr. 21 (1903–1904)
- Ot. prp. nr. 25 (2006–2007) *Om lov om reindrift*
- Ot. prp. nr. 28 (1932) *Om utferdigelse av en lov om reindriften*
- Ot. prp. nr. 28 (1994–95) *Om lov om endringer i reindriftsloven, jordskifteloven og viltloven*
- Ot. prp. nr. 30 (1965–66) *Om lov om hevd*
- Ot. prp. nr. 32 (1973–74) *Om lov om utnyttning av rettar og lunnende m.m. i statsallmenningane (fellova)*
- Ot. prp. nr. 51 (2004–2005) *Om lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)*
- Ot. prp. nr. 53 (2002–2003) *Om lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark (Finnmarksloven)*
- Prop. 58 L (2013–2014) *Lov om fiskeretten i Tanavassdraget (Tanaloven)*
- Prop. 63 L (2024–2025) *Endringer i reindriftsloven og jordskiftelova*

- Prop. 70 L (2011–2012) *Endringer i deltakerloven, havressurslova og finnmarkslova (kystfiskeutvalet)*
- Sametinget, *Arbeidsdokument (1) for konsultasjonene*, 24. juni 2004 (13876_1_P)
- Sivillovbokutvalet, *Rådsegn 5 Om særlege råderettar over fremmand eigedom*, 1960
- Sivillovbokutvalet, *Rådsegn 6 Om hevd*, 1961
- St.Forh. 1830, *Syvende Deel*, s. 572, gjengitt i NOU 2008:5
- St.mld. nr. 108 (1972–73) *Om et utbyggingsprogram for Nord Norge*
- St. prp. nr. 52 (1991–92) *Omorganisering av Direktoratet for Statens skoger*
- St. prp. nr. 102 (1989–90) *Om den 76. internasjonale arbeidskonferanse i Genève 1989*

Litteratur mv.

- Aikio, Samuli, *Davvisámi báikenamat*, 2017
- Arnholm, Carl Jacob, *Passivitetsvirkninger*, 1932
- Askheimer, Maria og Bull, Kirsti Strøm, *Konsekvenser for reindrifta etter grensestengingen mellom Norge og Finland, og relasjonen mellom fastboende og flyttsamene – Kommissjonsprotokoll fra 1852, 1857 og 1909*, 2005
- Banks, Nigel, *Land Claims Agreements in Arctic Canada in light of International Human Rights* [i] Yearbook of Polar Law, 2009
- Barlindhaug, Stine og Pedersen, Steinar, *Deanodat/Vestertana gjennom 12 000 år – en kulturhistorisk guide*, 2017
- Barth, Jacob, *Om skovforholdene i Finnmarken*, 1858
- Berg, Borgar Høgetveit, *Hevd*, 2005
- Berg, Borgar Høgetveit, *Hevd*, 2. utg., 2025
- Bertelsen, Reidar, Hansen, Lars Ivar og Olsen, Bjørnar, *Mellom tradisjon og modernitet: Vern av kulturminner i Nord-Norge*, 2001
- Bing, Lars Hess, *Beskrivelse over Kongeriget Norge, Øerne Island og Færøerne, samt Grønland (...)*, 1796
- Bjørklund, Ivar, *Den norske kolonialismen i Sápmi – metafor eller realitet*, [i] Nytt Norsk Tidsskrift 2024, vol 41, nr. 3 – 4
- Blix, Erik Schytte, *Karasjokslekter*, 2. utg. med tillegg, 1989
- Blix, Erik Schytte, *Nesseby- og Polmakslekter*, 1967
- Brandt, Fr., *Brudstykker af Forelesninger over Tingsretten*, 1863
- Brandt, Fr., *Tingretten fremstillet efter den norske Lovgivning*, 1867 (2. utg. 1878, 3. utg. 1892)
- Brenli, Erik, *Et liv med sjølaksefiske – en samtale med Reidar Larsen* [i] Tana årbok 2019
- Brækhus, Sjur og Hærem, Axel, *Norsk tingsrett*, 1964
- Bull, Kirsti Strøm, *Finnmarksloven – Finnmarkseiendommen og kartlegging av rettigheter i Finnmark* [i] Hans-Kristian Hernes og Nils Oskal (red.), *Finnmarksloven*, 2008 s. 153–156
- Bull, Kirsti Strøm, *Fisket i saltvann – betraktninger rundt rettighetsspørsmål*, [i] Kart og Plan 2005
- Bull, Kirsti Strøm, *Kystfisket i Finnmark – en rettshistorie*, 2011
- Bull, Kirsti Strøm, Oskal, Nils og Sara, Mikkel Nils, *Reindriften i Finnmark. Rettshistorie 1852–1960*, 2001
- Bull, Kirsti Strøm og Winge, Nikolai K, *Fast eiendoms rettsforhold*, 2009
- Bull, Kirsti Strøm, *Reinbyer i Finnmark på begynnelsen av 1900-tallet*, 2005
- Bull, Kirsti Strøm, *Reindriftens rettshistorie i Finnmark 1852–1960*, [i] NOU 2001:34 s. 243
- Cobo, José Martinez, *Study of the problem of Discrimination against Indigenous Populations*, 1983
- Dahl, Irene og Endalew Lijalem Enyew, *Sjøsamenes rettigheter til fiske i det tradisjonelle samiske bosettingsområdet: En sammenstilling av det eksisterende kunnskapsgrunnlaget – Rapport til sametinget UiT Norges arktiske universitet*, 20. oktober 2025
- Dikkanen, Siri Lavik, *Residence and work organization in a lappish-speaking community*, 1965
- Eidheim, Harald [i] Asbjørn Nesheim (red.), *Erverv og kulturkontakt i Polmak*, 1958
- Eidheim, Harald [i] Asbjørn Nesheim (red.), *Polmak og Manndalen – to samebygder*, 1958
- Eriksen, Gunnar, *Alders tids bruk*, 2. utg., 2008
- Eriksen, Gunnar, *Norsk lovkommentar*, note 44 og 45 til hevdsløva, 14. august 2023
- Ersland, Geir Atle og Holm, Terje H., *Norsk forsvarshistorie. Bind 1: Krigsmakt og kongemakt 900–1814*, 2000
- Falch, Ingvald, *Bygdelagsrettigheter til laksefisket i vassdragene i Finnmark*, 1988
- Falkanger, Aage Thor, *God tro*, 1999
- Falkanger, Thor, *Allmenningsrett*, 2009
- Falkanger, Thor, *Lokal sedvanerett – knyttet til fast eiendom*, [i] TfR 2017 nr. 1 s. 68 flg.
- Falkanger, Thor og Falkanger, Aage Thor, *Tingsrett* 9. utg., 2022
- Fellman, Jacob, *Anteckninger under min vistelse i Lappmarken, III og IV*, 1906
- Fleischer, Carl August, *Vurdering av dokument offentliggjort 3/11-2003 om «Folkerettslig vurdering av forslaget til ny finnmarkslov»*, februar 2004
- Forsdahl, A, Red., *Utdrag av medisinalberetninger for Tana legedistrikt 1865–1928*
- Frette, Tharald, *Oppgave, siidaers oppholdssteder/reinbestand, Polmak, 1932–1933*
- Gauslaa, Jon, *Eigedomshistoria i Finnmark*, [i] Hans Sevatdal v/Per Kåre Sky og Erling Berge (red.), *Eigedomshistorie*, 2017

- Gauslaa, Jon, *Kommentarer til Lappekodisillen 2. oktober 1751* [i] Norsk lovkommentar, note 41 til 44 til kodisillens § 30 med videre henvisninger, revidert 2023
- Gjelsvik, Nikolaus, *Norsk tingsret. Forelesninger*. 1919, 2. utg. 1926
- Gjelsvik, Nikolaus, *Norsk tingsrett*, 3. utg. v/Erik Solem, 1936
- Gjerde, Arild, *Tanas befolkning år 1900*, 1984
- Gjerde, Willy, *Samet og nordmenn i Tanafjorden 1769–1875*, 1999
- Graver, Hans Petter og Ulfstein, Geir, *Folkerettslig vurdering av forslaget til ny Finnmarkslov*, 2003
- Guttormsen, Anders, *Minner fra gamle dagers Tana*, [i] Tana historie- og museumslags lokalhistoriske tidsskrift 1979
- Hansen, Lars Ivar og Olsen, Bjørnar, *Samenes historie fram til 1750*, 2004 og 2. utg. 2022
- Hanssen, Einar Richter, *Bruken av naturressursene i Finnmark fra 1918 til ca. 1970* [i] NOU 1994: 21
- Helander, Elina, *Samiska rättsuppfattningar i Tana og Rätt i Deanodat*, [i] NOU 2001:34
- Helland, Amund, *Norges Land og Folk, Topografisk-statistisk beskrivelse over Finnmarkens amt*, bd. I, II og III, 1906
- Hernes, Hans-Kristian og Oskal, Nils (red.), *Finnmarksloven*, 2008
- Hirsti, Gunvor, *Holmen med de tre navn – Norskholmen-Pekansaari-Darusuolo*, [i] Tana årbok 2011
- Holti, Thormod, *Lufjokdalen – der bureisere slo seg ned*, 2013
- Holti, Thormod, *Norskholmen og slekta Hjelt*, 2015
- Hov, Jo, *Rettergang*, 2010
- Jebens, Otto, *Om eiendomsretten til grunnen i Indre Finnmark*, 1999
- Jernsletten, Regnor, *Befolkningsutviklinga i Finnmark på 1800-tallet*, 1989
- Johansen, Olav E., *Vestertana fiskarlag – glimt fra protokollen*, [i] Tana årbok 2019
- Juvkvam, Dag, *Historisk oversikt over endringer i kommune- og fylkesinndelingen*, [i] SSB-rapport 99/13 s. 84–85
- Kalak, Line, *Samenes rett til fiske i saltvann*, masteroppgave 2008
- Karlsson, Dr. Karl Henrik og Dr. Gustav Storm, *Finmarkens Beskrivelse af Erkebiskop Erik Walkendorf*, 1901
- Keilhau, Baltazar Mathias, *Reise i Øst- og Vest-Finmarken samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen Aarene 1827 og 1828, 1831*
- Knag, Niels, *Matricul oc Beschriueelse ofuer Findmarchen for Anno 1694*, [i] Martha Brock Utne, *Finnmark omkring 1700*, 1932
- Korpiaakko-Labba, Kaisa, *Om samernas rättsliga ställning i Sverige-Finland*, finsk utgave 1989, svensk utgave 1994
- Kratteng, Ivar, *Fiskeri i Indre Tanafjord etter krigen*, [i] Tana-årboka 2017
- Kristensen, Allan, *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger – med utgangspunkt i studier av tingbøkene fra Finnmark for perioden 1620 – 1770* [i] NOU 2001: 34
- Larsen, Dag A. og Rauø, Kåre, *Dombok Torneå lappmark 1639–1725*, 1999
- Larsen, Dag A. og Rauø, Kåre, *Dombok Torneå Lappmark 1736–1751*, 1999
- Locke, John, *The Two Treatises of Government*, 1689
- Lundmark, Lennart, *Samernas skatteland*, 2006
- Nordtveit, Ernst, *Høgsteretts rolle ved utvikling av rettar til fast eigedom*, [i] Schei, Skoghøy og Øie (red), *Lov Sannhet Rett – Norges Høyesterett 200 år*, 2015 s. 765 flg.
- Olsen, Kjell Meinich, *Norsk Almenningsret*, 1928
- Oskal, Nils og Sara, Mikkel Nils, *Reindriftssamiske sedvaner og rettsoppfatninger om land* [i], Kirsti Strøm Bull m.fl., *Reindriften i Finnmark. Rettshistorie 1852–1960*, 2001
- Pasqualucci, Jo, *International Indigenous land Rights; A Critique of the Jurisprudence of the Inter-American Court of Human Rights in Light of the United Nations declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, [i] Wisconsin International Law Journal 51, 2009
- Pavel, Sverre, *Finnmark jordsalgskontors (tidligere Finnmark jordsalgskommisjons) forvaltning av statens jakt og fiskerettigheter i Finnmark*, 1986
- Päiviö, Nils-Johan, *Från skattemannarätt til nyttjanderätt – En rättshistorisk studie av utvecklingen av samernas rättigheter från 1500-talet till 1886 års renbeteslag*, 2011
- Päiviö, Nils-Johan, *Lappskattelandens rättsliga utveckling i Sverige*, [i] Diedut nr. 3:2001
- Pedersen, Steinar, *Assimilasjon/Fornorskning – Næringer – Tanadalen. Fra rundt 1899 til i dag*, utredning for Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2022
- Pedersen, Steinar, *Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv* [i] NOU 1994: 21
- Pedersen, Steinar, *Bruken av land og vann i Finnmark inntil første verdenskrig*, [i] NOU 1994:21
- Pedersen, Steinar, *Fra bruk av naturgodene etter samiske sedvaner til forbud mot jordsalg til ikke-norsktalende*, [i] NOU 2001: 34 s. 289 flg.
- Pedersen, Steinar, *Laksen, allmuen og staten: fiskerett og forvaltning i Tanavassdraget før 1888*, [i] Diedut nr. 2: 1986
- Pedersen, Steinar, *Lappekodisillen i Nord 1751–1859 – Fra grenseavtale og sikring av samenes rettigheter til grensesperring og samisk ulykke* [doktoravhandling], 2006 [i] Diedut 3:2008
- Pedersen, Steinar, *Momenter om Lappekodisillen og samiske rettigheter i Finnmark* [i] NOU 1997: 5
- Pedersen, Steinar, *The Coastal Sámi of Norway and their rights to traditional marine livelihood*, [i] Arctic Review on Law and Politics vol. 3, 1/2012, s. 51–80
- Pontoppidan, *Det Finnmarkske Magazins Samlinger*, 1790

- Prestbakmo, Hans, *Bruken av utmarksressursene i Finnmark i dette århundret*, [i] NOU 1994: 21
- Qvigstad, Just, *Lappene i Finnmark*, [i] Den norske turistforening (DNT) årbok 1938
- Rathke, Jens, *Afhandling om de norske fiskerier og beretninger om reiser i aarene 1795–1802 for at studere Fiskeriforhold m.v.*, 1907
- Rauø, Kåre og Larsen Dag A., *Fogderegnskap for Torneå Lappmark og «Wästersjöfinnmarken» 1602–1605*, 1996
- Rauø, Kåre og Dag A. Larsen, *Jorde och uppbördsbok for Torneå Lappmark 1731 – 1756*, 1995
- Rauø, Kåre og Dag A. Larsen, *Jorde och uppbördsbok for Torneå Lappmark 1716 – 1752*, 1999
- Ravna, Ragnhild (red.), *Året rundt i Tana. Tiden før 1914, John Olsen forteller*, 1978
- Ravna, Øyvind, *Finnmarksloven – og retten til jorden i Finnmark*, 2013
- Ravna, Øyvind, *Kongelige disposisjoner på 1600-tallet og betydningen for bygdefolks adgang til å eie og forvalte utmark i Nord-Norge*, [i] Ottar nr. 300, 2014
- Ravna, Øyvind, *Nye bidrag til eiendomshistorien i Finnmark*, [i] Heimen nr. 1:2017
- Ravna, Øyvind, *Rettslige disposisjoner som grunnlag for bortfall av rettigheter*, [i] Tidsskrift for eiendomsrett, nr. 1/2016 s. 51 flg.
- Reusch, Marianne, *Allemannsretten. Friluftslivets rettsgrunnlag*, 2012
- Richardsen, Karl M., *Den store rovviltkrigen. En undersøkelse av Lov om Udrydding af Rovdyr og om Freding av andet Vildt (1845)*, 2012
- Rode, Fredrik, *Optegnelser fra Finnmark. Samlede i Aarene 1826 – 1834*, 1842
- Sandli, A., *Glimt fra århundreskiftet*, [i] Tana årbok 1989
- Sandnes, Jørn og Stemshaug, Ola, *Norsk stadnamleksikon*, 1980
- Sandvik, Gudmund, *Om oppfatninger av retten til og bruken av land og vatn i Finnmark fram mot slutten av 1960-åra*, [i] NOU 1997:4
- Sandvik, Gudmund, *Statens grunn i Finnmark. Et historisk perspektiv* [i] NOU 1993: 34 s. 333 flg.
- Sara, Mikkel Nils, *Reindriftnæringens tilpasning og reindriftpolitikk*, 1993
- Sara, Mikkel Nils, *Siida ja siiddastallan*, 2013
- Saraksen, P, *Silnotfangsten ved Tanamunningen 1905–1941*, [i] Tana historie og museumslags lokalhistoriske tidsskrift Dædno-Teno-Tana, 1979
- Sámediggi/Sametinget, *Sámediggi 25 jagi – Sametinget 25 år, 1989–2014*, 2014
- Scheel, Herman, *Forelæsninger over Norsk Tingsrett, Andet Hefte*, 1902
- Schei, Skoghøy og Øie (red.), *Lov Sannhet Rett – Norges Høyesterett 200 år*, 2015
- Schnitler, Peter *Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*, Bd. I, ved Kristian Nilsen og Ingolf Kvammen, 1962
- Schnitler, Peter *Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*, Bd. II, ved Just Qvigstad og K.B. Wiklund, 1929
- Schnitler, Peter *Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*, Bd. III, ved Lars Ivar Hansen og Tom Schmidt, 1985
- Schou, *Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og aabne Breve samt andre trykte Anordninger som fra aar 1670 af ere udkomne: tilligemed et nøiagtigt Udtog af de endnu giældende, for saavidt samme i Almindelighed angaae Undersaatterne i Danmark og Norge: forsynet med et alphabetisk Register. 7: Som indeholder K. Christian VII Frr. fra 1778 til 1780, 1795*
- Selfors, Aila Biret Henriksen, *Anerkjennelse av samiske landrettigheter*, doktoravhandling, 2023
- Sevatdal, Hans, *Eigedomshistorie. Hovedlinjer i norsk eigedomshistorie frå 1600-talet fram mot nåtida*, 2017
- Simonsen, Povl, *Den norske bosetning i Finnmark*, [i] Ottar nr. 58, 1968
- Skag, Miriam, *Tålt bruk*, [i] Lov og Rett 2004, s. 553 flg.
- Skogvang, Susann Funderud, *Retten til fiske i fjorder og kystnære farvann*, 2012
- Skogvang, Susann Funderud, *Samerett*, 3. utg., 2017 og 4. utg. 2022
- Solbakk, Aage, *Buolbmát boazosuohkan – Polmak reinsogn. Utviklingen av reindriften i Polmak reinsogn, Hovedtrekk*, 2017
- Solbakk, Aage, *Deanuleahki – sogat – historjá/ Tanadalen – slekter – historie*, 2001
- Solbakk, Aage, *Den samiske bosettingen i Tanadalen*, [i] Finnmarken 21. november 2014
- Solbakk, Aage, *Polmak anneks – Polmak kommune. Bosetting og ressursutnytting etter 1751*, 2021
- Solbakk, Aage, *Utviklingen av den elvesamiske bosettingen og næringslivet i øvre Tanadalen 1800–1970*, 2019
- Solberg, O., *Finnmark omkring 1700. Aktstykker og oversikter. Tredje hefte. Lindenow-kommisjonen 1685, 1935*
- Solberg, O., *Finnmark omkring 1700: Aktstykker og oversikter. Fjerde hefte: Henrich Adelaer i Finnmark 1690, 1938*
- Solem, Erik, *Lappiske rettsstudier*, (1933), 1970
- Solhaug, Trygve, *De norske fiskeriers historie*, del 2, 1976
- Sommerfelt, Ole Hannibal, *Kort beskrivelse over Finmarken*, [i] Topographisk Journal 1799–1800
- Sommersest, Hilde Leikny, *Spedbarndødeligheten i Tana i perioden 1840–1914*, 2003
- Spilling, Knut, *Av Finnmarkens skogret*, 1919
- Steinsholt, Håvard, *Allemannsrett- og galt*, [i] Tidsskrift for landbruk, miljø og samfunn 4/95, s. 5

- Steinsholt, Håvard, *Oreigning* [i] Hans Sevatdal v/Per Kåre Sky og Erling Berge (red.), *Eigedomshistorie. Hovudliner i norsk eigedomshistorie frå 1600-talet fram mot nåtida*, 2017
- Stockfleth, Nils Vibe, *Dagbog over mine Missionsreiser i Finnmarken*, 1860
- Sunde, Jørn Øyrehagen, *Fiskerettar i saltvann og Lex Non Scriptum i norsk rett og retts historie*, [i] Tidsskrift for Rettsvitenskap, vol 119, 2/3, 2006
- Tana historie og museumslag, *Lokalhistorisk tidsskrift*, Dædno-Teno-Tana, 1979
- Tanner, Väinö, *Antropogeografiska studier inom Petsamo-området I. Skolt-Lapparna*, [i] Fennia 49, No. 4, 1929
- Tønnesen, Sverre, *Eiendomsforhold og bruksretter*, 1973 [i] NOU 1978: 18 A
- Tønnesen, Sverre, *Retten til jorden i Finnmark*, 1972/1979
- Utgård, Karl Arne, *Bruk i alders tid* [i] JV 2002 s. 253 flg.
- Utne, Martha Brock, *Finnmark omkring 1700, Aktstykker og oversikter*, 1932
- Utne, Martha Brock og O. Solberg, *Finnmark omkring 1700. Bind I: Aktstykker og oversikter*, 1938
- Vorren, Ørnulv, *Finnmark samenes nomadisme*, Bind I og II, Tromsø museums skrifter, 1962
- Wahlenberg, Göran, *Geografisk och ekonomisk beskrifning om Kemi lappmark i Vesterbottens höfdingdöme*, 1804
- Wahlenberg, Göran, *Utkast til en geografisk och ekonomisk Beskrifning om Kemi Lappmark*, 1804
- Westrheim, Sonja, *Seterdrift i Finnmark*, 1978
- Ytreberg, Nils A., *Finnmark landbrukselskap 1859–1959*, 1959
- Ågren, Maria, *Att hävda sin rätt – Synen på jordägandet i 1600-talets Sverige, speglad i institutet urminnes hävd*, 1997
- Åhrén, Mathias, *Indigenous Peoples' Status in the International Legal System*, 2016
- Annet¹**
- Campbell, Maia & S. James Anaya, *The Case of the Maya Villages of Belize: Reversing the Trend of Government Neglect to secure Indigenous Land Rights*, [i] Human Rights Law Review 8:2, 2008
- Det Statistiske Centralbureau, *Jordbrukstelingen i Kongeriget Norge*, 30. september 1907
- Det Statistiske Centralbyrå, *Jordbrukstelingen i Norge, 1. januar 1918, annet hefte*, 1921
- Det Statistiske Sentralbyrå, *Jordbrukstelingen i Norge, 20. juni 1939, første hefte*, 1940
- Direktoratet for vilt og ferskvannsfisk, *Brev til Finnmark jordsalgskontor*, 11. januar 1980
- Finansdepartementet, *Beskrivelse over Statens Eiendomme, forfattet dels i Aaret 1825 og dels i 1826, 1827*
- Finnmark fylkes skolenemnd, *Anmodning*, 27. mai 1975 i sak nr. 13/75
- Finnmark jordsalgskontor, *Brev til Regjeringsadvokaten* 27. april 1988, ref. sak nr. 47/88/PS
- Finnmark jordsalgskontor, *Melding til Finnmark fylkesting om lover for skrifter og retningslinjer som gjelder for jordsalgsorganenes virksomhet*, udatert, 1975
- Finnmark jordsalgsstyre, *brev til kommunene og Finnmark fylkeskommune*, 4. januar 1978
- Finnmark jordsalgsstyre, *Jordsalgsstyresak 32/02*, 16. desember 2002
- Finnmark jordsalgsstyre, *Jordsalgsstyresak 34/99*
- Finnmark Jordsalgsstyre, *protokoll i sak 87/78*, 22. september 1978
- Finnmarken, 18. juli 2000, s. 15, *Befolkningen på Norskholmen*, av Kjell Ballari
- Finnmarken, 5. august 2005 s. 23, *(S)gammekroken i Mien-najávri*, av Josef Varsi
- Finnmarken, 9. januar 2010, *Norskholmen på 1800-tallet – et sentrum i det gamle Tana*, av Dag F.
- Simonsen
- Finnmarks Commissionen, *Forhandlingsprotokoll*, Gullholmen, 1826
- Finnmarks Commissionen, *Rettsprotokoll for tinget på Gullholmen i Tana* 6. juli 1776
- Finnmarkseiendommen (FeFo), *Ansvar for sakens opplysning iht. finnmarksloven § 32 og innspill fra FeFo knyttet til ytterligere dokumentasjonsbehov*, 7. oktober 2011
- FeFo, *Bestandsplan for elg. Tana-Váranger bestandsplanområde perioden 2023–26*, 2023
- FeFo, *Direktørens saksfremlegg*, styrevedtak sak 18/09
- FeFo, *Etterspurt statistikk for elgjakt i 2024 og 2025*, vedlegg til e-post 2. juli 2025
- FeFo, *Historiske kvoter og fellinger, elg*, vedlegg til e-post 2. juli 2025
- FeFo, *Opplysninger om byggverk i utmark i Tana kommune*, e-post 2. juli 2025
- FeFo, *Opplysninger om Julelva i Austertana*, brev 3. juni 2026
- FeFo, *Oversikt vedutvisninger på Norskholmen 2000–2006*
- FeFo, *Protokoll fra styremøte 20.–21. juni 2016*
- FeFo, *Regler for tildeling av lakseplasser*, fastsatt 15.09.2020, revidert 25.02.2025
- FeFo, *Saksframlegg til styresak 47/11*
- FeFo, *Sanksjonsregimer for «kontraktsløse byggverk*, 27. april 2024
- FeFo, *Sjølakseplasser i Tana*, e-post til FK 10. november 2022
- FeFo, *Styresak 33/2013*

¹ Oversikten omfatter ikke korrespondanse mellom kommisjonen og private parter og interesserepresentanter, og heller ikke hjemmelsdokumenter, festekontrakter, forpaktningbrev og lignende materiale som det er vist til i rapportens fotnotehenvisninger (særlig kapitlene 8 til 60).

- Finnmarkskommisjonen (FK), *Intervju med Alfred Helander*, 25. oktober 2023
- FK, *Intervju med Anders Persen Gaup*, 2. november 2015 og 23. februar 2016
- FK, *Intervju med Anna Katrine Tobiassen*, 16. april 2013
- FK, *Intervju med Birgit Sonja Ingeborg Gaup*, 29. mai 2018
- FK, *Intervju med Bjarne Hirsti*, 9. april 2013
- FK, *Intervju med Einar Pavelsen Varsi*, 12. april 2023
- FK, *Intervju med Eivind Pettersen og Arnulf Pettersen* 26. juni 2024
- FK, *Intervju med Erik Andreas Trosten*, 21. september, 18. oktober og 9. november 2021
- FK, *Intervju med Gunvor Hirsti*, 8. september 2021
- FK, *Intervju med Henry Samuel Olsen*, 21. desember 2021
- FK, *Intervju med Idar Torgrim Olsen*, 2. november 2022
- FK, *Intervju med Ingvald Laiti*, 9. september 2024
- FK, *Intervju med Jan Atle Samuelson*, 21. april 2023
- FK, *Intervju med Johan Anders Vilhelm Erke*, 13. august 2013
- FK, *Intervju med Johan Fredrik Ingvald Guttorm*, 15. august 2023
- FK, *Intervju med Johannes Erik Alfred Varsi*, 24. mai 2018
- FK, *Intervju med John Anders Anti*, 13. november 2019
- FK, *Intervju med John Aslak Johansen*, 15. januar 2024
- FK, *Intervju med John Peter Persen Gaup*, 22. februar 2016 og 14. februar 2024
- FK, *Intervju med Jon Erland Balto*, 20. juni 2024
- FK, *Intervju med Josef Nils Pedersen Varsi*, 4. november 2013
- FK, *Intervju med Klemet Guttorm*, 26. juni 2014
- FK, *Intervju med Kristine Birgitte Sabbasen*, 3. juli 2023
- FK, *intervju med Magnus Varsi*, 9. og 30. januar 2024
- FK, *Intervju med Marit Anna Halonen*, 9. februar 2022 og 16. februar 2024
- FK, *Intervju med Marit Kristine Eriksen*, 11. januar 2024
- FK, *Intervju med Martha Andersen Utsi*, 12. juni 2013
- FK, *Intervju med Niilo Einar Marenius Aikio*, 8. august 2023
- FK, *Intervju med Nils Anders Nilsen Varsi*, 26. februar 2020
- FK, *Intervju med Nils Erling Skoglund*, 13. august 2015
- FK, *Intervju med Nils Ole Holm og Siri Inga Holm*, 6. juli 2016
- FK, *Intervju med Nils Ole Nilsen*, 9. september 2013
- FK, *Intervju med Nils Porsanger*, 29. oktober 2013
- FK, *Intervju med Olaf Joakim og Elin Johanne Nilsen*, 5. juli 2018 og 30. mars 2023
- FK, *Intervju med Olaf Trygve Hansen*, 7. juni 2013
- FK, *Intervju med Olav Nordstrand*, 1. juli 2024
- FK, *Intervju med Ole Bernt Lile*, 4. mai 2020
- FK, *Intervju med Ole Einar Olsen*, 4. mars 2021
- FK, *Intervju med Oskar Trosten*, 19. november 2021
- FK, *Intervju med Ottar Wigelius*, 16. februar 2024
- FK, *Intervju med Per Inge Varsi*, 19. september 2022
- FK, *Intervju med Petter Henrik Olsen Somby*, 11. april 2014
- FK, *Intervju med Ragna A. S. Johnsen*, 9. august 2013
- FK, *Intervju med Ragna Elisabet Varsi*, 16. mai 2013
- FK, *Intervju med Ranveig og Einar Sund*, 15. april 2013
- FK, *Intervju med Reidar Andersen*, 1. juli 2024
- FK, *Intervju med Reidar Andreas Varsi*, 28. desember 2023
- FK, *Intervju med Reidar Larsen*, 24. november 2022
- FK, *Intervju med Svein Henriksen*, 3. februar 2021, 22. september og 16. desember 2025
- FK, *Intervju med Svein Kollstrøm*, 20. juni 2023 og 18. mai 2026
- FK, *Intervju med Sverre Kimo Pedersen*, 9. august 2023
- FK, *Intervju med Thoralf Henriksen*, 27. mars 2023
- FK, *Intervju med Thormod Holti*, 31. oktober 2022, 20. april og 20. juni 2023
- FK, *Intervju med Valjok Biras*, 26. april 2019
- FK, *Intervju med Viktor Trosten*, 16. og 22. november 2023
- FK, *Intervju med Yngve Johansen*, 19. mars 2021
- FK, *Intervju med Åse Helisto*, 28. oktober og 2. november 2022
- FK, *Møtebok for bevisopptak*, Tana kommune, melding nr. 30, 25. september 2023
- FK, *Møtebok for høringsmøte* (innledende) i felt 7 Tana/Tanafjorden, 16. oktober 2018
- FK, *Møtebok for høringsmøte*, 6. november 2019 (Tana kommune, melding nr. 30)
- FK, *Møtebok for høringsmøte*, 2. november 2021 (Tana kommune, melding nr. 30)
- FK, Notat – *Bygder i øvre Tana. Bosettings- og eiendomshistorikk*, 18. februar 2026
- FK, Notat – *Byggingen av indre riksvei gjennom øvre Tana*, 30. mars 2026
- FK, Notat – *Eiendomshistorikk for Karasjok 1550 til 1884*, 16. august 2019
- FK, Notat – *Eiendomshistorikk frem til 1904 mellom Levajok og Sirma*, 2023
- FK, Notat – *Eiendomshistorikk i Luftjok og Seida*, 25. september 2023
- FK, Notat – *Eiendomshistorikk i Máskejohka/Masjok på 1800-tallet*, 29. juni 2023
- FK, Notat – *Eiendomshistorikk i Tana*, 1. juni 2026
- FK, Notat – *Eiendomshistorikk i Vestre Seida*, 3. oktober 2024
- FK, Notat – *Felt 4 – Melding 11, Valjok biras*, 22. september 2016
- FK, Notat – *Forpaktninger i Tana*, 24. februar 2026
- FK, Notat – *Forpaktninger i Sirpmá gilisearvis kravsområde*, 22. april 2026
- FK, Notat – *Internasjonal utvikling i forståelsen av ikke-diskriminering og retten til likestilling i relasjon til urfolks land og ressursrettigheter*, 2. juli 2017
- FK, Notat – *Kilder som belyser rettshistorien i Karasjok før 1750*, 22. november 2016
- FK, Notat – *Oversikt private eiendommer under gnr. 25 og gnr. 26 i Tana*, 13. mai 2026

- FK, Notat – Rettsprotokoller for Indre Finnmark etter 1751, 20. juli 2017
- FK, Rapport Felt 1 Stjernøya/Seiland, 2012
- FK, Rapport Felt 2 Nesseby, 2013
- FK, Rapport Felt 3 Sorøya, 2013
- FK, Rapport Felt 4 Karasjok, Bind 1 og 2, 2019
- FK, Rapport Felt 4 Karasjok, Interne rettsforhold i reindriften, Bind 1–3, 2022
- FK, Rapport Felt 5 Varangerhalvøya øst, 2014
- FK, Rapport Felt 6 Varangerhalvøya vest, 2015
- FK, Referat fra bevisopptak med Tana kommune, 25. september 2023
- FK, Referat fra høringsmøte, 11.–12. oktober 2016
- FK, Referat fra høringsmøte, 16. oktober 2018
- FK, Referat fra høringsmøte om øvre Tana, 13.–15. mars 2019
- FK, Referat fra høringsmøte om primært nedre Tana, 6.–7. november 2019
- FK, Referat fra høringsmøte, 2. november 2021
- FK, Referat fra høringsmøte, 15.–16. mars 2023
- Fiskerinspektøren, Erklæring om lakselovkommissionens udkast til lov om laks- og sjørrettfiskerierne, 1902
- Fiskerikonsulenten for Nord-Norge, Rapport 1948
- Fylkesmannen i Finnmark, Brev til Direktoratet for vilt og ferskvannsfisk om Regulering av laksefisket etter 1985, 14. mars 1985
- Fylkesmannen i Finnmark, Grunneiendomsregister Matrikkel, Tana kommune, 1984
- Fylkesmannen i Finnmark, Kunngjøring til flyttsamer tilhørende reinsognene Karasjok og Polmak med sommerbeite i distrikt 9, 10 og 13, 3. mars 1958
- Fylkesmannen i Finnmark, Referat fra møte i Sirma, 31. januar 1958
- Kgl.res. 2. november 2005 nr. 850
- Kommunal- og Byggteknikk i Karasjok, Bygdeutvikling i Våljobka – Forprosjekt, 1998
- Kronprinsregenten, Foredraget til kronprinsregentens resolusjon 10. oktober 1980, gjengitt i NOU 1984: 18
- Landbruksdepartementet, Indstilling fra den ved kongelig resolution af 8de Mai 1875 nedsatte finmarkske Fjeldfin-Kommission, 1886
- Landbruksdepartementet, Oversigt. Finmarken. Kolonisation. Fornorskning, 1914
- Landbruksdirektoratet, Ressursregnskap for reindriftsnæringen, 1. april 2023 – 31. mars 2024
- Landbruksdirektoratet, Ressursregnskap for reindriftsnæringen, 1. april 2024 – 31. mars 2025
- Leavvajohka ja Rastigaissa Samesiida, Kulturminneregistrering – Rapport 1. Leavvajoga ja Rástigáissá sámi kulturmuittut, 27.06 – 9.7.2007
- Norges nasjonale institusjon for menneskerettigheter (NIM), Temarapport 2017 – Sjøsamenes rett til sjøfiske
- NOS (Norges Offisielle Statistikk), Beretninger om Amternes Oeconomiske Tilstand i Aarene 1866–70, Finmarkens Amt [Finmarken Amts femårsberetning 1866–70]
- NOS (Norges Offisielle Statistikk), Beretning om Kongeriget Norges Oeconomiske Tilstand i Aarene 1891–1895, Finmarkens Amt [Femårsberetning for 1891–1895]
- NOS (Norges Offisielle Statistikk), Beretning om Kongeriget Norges Oeconomiske Tilstand i Aarene 1896–1900, Finmarkens Amt [Femårsberetning for 1896–1900]
- Politimester Ulve, Skriv til Amtmanden i Finmarkens Amt, 26. november 1903
- Reinbeitedistrikt 7 Rákkonjárga, Distriktsplan 2012–2016, vedtatt 27. oktober 2011
- Reinbeitedistrikt 9 Čorgaš, Distriktsplan, vedtatt 27. juni 2023
- Reinbeitedistrikt 13 Lágesduottar, Distriktsplan 2020–2023
- Reinbeitedistrikt 17 Karasjok Øst, Distriktsplan 2021–2024
- Reindriftsadministrasjonen, Reindriften i Finnmark – Lovgivning og distriktsinndeling – Forslag til ny distriktsinndeling i Finnmark, 1994
- Robberstad, Knut, Utredning, historisk del – fiskerigrensesaken, 1951
- Sagai Muittalægje (tidligere avis/tidsskrift) 15. desember 1909
- Sagát, Friluftsglede ved Smalfjorvann, 17. oktober 2006, s. 14
- Statens kartverk, Matrikkelenheter og nymatrikuleringer i Tana kommune, oversikter laget til FK i november 2022
- Statistisk sentralbyrå, Folketellingen 1825, bind 19
- Statistisk sentralbyrå, Folketellingen 1835, bind 9
- Statistisk sentralbyrå, Folketellingen 1845, bind 9 C
- Statistisk sentralbyrå, Folketellingen 1855, bind 6B
- Statistisk sentralbyrå, Folketelling 1865, Tana prestegjeld
- Statistisk sentralbyrå, Folketelling 1875, Tana prestegjeld
- Statistisk sentralbyrå, Folketelling 1900 for Nesseby herred
- Statistisk sentralbyrå, Folketelling 1900 for Tana herred
- Statistisk sentralbyrå, Folketelling 1910 for Polmak herred
- Statistisk sentralbyrå, Folketelling 1920 for Polmak herred
- Statistisk Sentralbyrå, Folke- og bolig telling 1980, 2025 Tana, 1980
- Statistisk sentralbyrå, Folke- og bolig telling 2001, Deatnu – Tana, 2003
- Statistisk sentralbyrå, Folke- og bolig telling 2001, Kárášjohka – Karasjok
- Statistisk sentralbyrå, Jordbrukstelingen i Norge 1949, første hefte, 1950
- Statistisk sentralbyrå, Jordbruksteljnga i Noreg 20. juni 1959, første hefte, 1961
- Statistisk sentralbyrå, Jordbruksteljnga i Noreg 20. juni 1969, Finnmark, 1971
- Statistisk Sentralbyrå, Jordbrukstelling i Norge 1999 Finnmark, 2001
- Statistisk Sentralbyrå, Landbruksteljng 1979, hefte V, 1979

Statsforvalteren i Troms og Finnmark, *Finnmarksskogbruket 2022*

Stene, Per, *Utvising og bortforpaktning av kilenotplasser i Finnmark, Notat nr. 1*, januar

Tana fogderi/sorenskriveri, *Pantebok nr. 1, 1817–1862*

Tana fogderi/sorenskriveri, *Pantebok nr. 6, 1896–1901*

Tana kommune, *Melding om vedtak, Retten til og forvaltningen av naturressurser innenfor Tana kommunes grenser*, 22. april 2020

Tana kommune, *Planprogram, Landbruksplan Tana kommune 2021–2030*, 2020

Tana kommune v/jordbrukssjefen, *Opplysninger om jordbruk i Tana kommune*, 2. april 2025

Tana kommune og Karasjok kommune, *Flerbruksplan for Tanavassdraget 2007–2016*, 28. juni 2007

Tana sorenskriveri, *Pantebok 1888–1896*

Tana sorenskriveri, *Pantebok 1896–1901*

Tanavassdragets fiskeforvaltning, *Fangstrappreport for Tanavassdraget, sesong 2015*, Rapport 2016-01

Tanavassdragets fiskeforvaltning, *Fangstrappreport for Tanavassdraget, sesong 2020*, Rapport 2021-02

Utenriksdepartementet, Rettsavdelingen, *Vurdering av den folkerettslige utredningen til professorene Graver og Ulfstein*, mars 2004

Vitenskapelig råd for lakseforvaltning, *Beskatningsråd for sjølaksefisket i Finnmark*, Rapport 20/2025\

Nettsteder²

Alta bibliotek, www.altabibliotek.net/finnmark/Keilhau/Reise.php

Brønnøysundregistrene, <https://virksomhet.brreg.no/nb/oppslag/enheter/823250312>

Brønnøysundregistrene, <https://virksomhet.brreg.no/nb/oppslag/enheter/912005313>

Brønnøysundregistrene, <https://virksomhet.brreg.no/nb/oppslag/enheter/917874581>

Brønnøysundregistrene, <https://virksomhet.brreg.no/nb/oppslag/enheter/922542368>

Brønnøysundregistrene, <https://virksomhet.brreg.no/nb/oppslag/enheter/988448729>

Brønnøysundregistrene, <https://virksomhet.brreg.no/nb/oppslag/enheter/992876875>

Brønnøysundregistrene, <https://virksomhet.brreg.no/nb/oppslag/enheter/993850055>

Brønnøysundregistrene, <https://virksomhet.brreg.no/nb/oppslag/enheter/995441160>

Brønnøysundregistrene, <https://virksomhet.brreg.no/nb/oppslag/enheter/996942260>

Danmarks Nationalleksikon, https://lex.dk/terra_nullius

Det norske akademis ordbok (NAOB), https://naob.no/ordbok/med_1

Digitalarkivet, <https://www.digitalarkivet.no>

Digitala samlingar, <https://digital.ub.umu.se/node/945767?fulltext-query=&page=3&preview=945767%2F130%2Fsimple%2F0>

DigitaltMuseum.no, <https://digitaltmuseum.no/0210211952136/oks>

DigitaltMuseum.no, <https://digitaltmuseum.no/0210211953912/stykke>

Finnmarkseiendommen, <https://www.fefo.no/08092022-forpaktede-vann.pdf>

Finnmarkseiendommen, <https://www.fefo.no/aktuelt-nyheter/begrensning-i-utlendingers-fiske.4986.aspx>

Finnmarkseiendommen, <https://www.fefo.no/fiske/>

Finnmarkseiendommen, <https://www.fefo.no/jakt/elg>

Finnmarkseiendommen, <https://www.fefo.no/om-fefo/retningslinjer-for-fefo/eiendom-retningslinjer/retningslinjer-kontraktlose-byggverk-i-utmark.2935.aspx>

Finnmarkseiendommen, <https://www.fefo.no/f/1f2187ba-73da-4d98-8b84-3b30ae0a54d5/2016-06-20-protokoll-lakselv.pdf>

Fiskeridirektoratet, <https://www.fiskeridir.no/Yrkesfiske/Tall-og-analyse>

Geni, <https://www.geni.com>

Heimskringla.no, https://heimskringla.no/wiki/Finmarkens_Beskrivelse

Kartverket, <https://eiendomsregisteret.kartverket.no/>

Kartverkets karttjeneste, <https://norgeskart.no>

Manndalen.no, <http://www.manndalen.no/bruksregler.47984.no.html>

MDZ digitale bibliotek, <https://www.digitale-sammlung.de/en/view/bsb10451959?page=166,167&q=finnmark>

Miljødirektoratet, <https://www.miljodirektoratet.no/tjenester/naturbase/enkelt-sok/>

Nasjonalarkivet, <https://www.nasjonalarkivet.no>

National Museum of Australia, <https://nma.gov.au/defining-moments/resources/cook-claims-australia>

Natureit.no, <https://www.natureit.no/nb/map/hunting/53?language=nb>

Norges banks priskalkulator, www.norges-bank.no/tema/statistikk/Priskalkulator

Norgeskart, www.norgeskart.no

NRK Sápmi, <https://www.nrk.no/sapmi/elkem-og-reindrifta-inngar-avtale-1.16673553>

Samiske veivisere, <https://samiskeveivisere.no>

Sivilombudet, <https://www.sivilombudet.no/kap-v-referat-av-saker-nb/88-reindrifstamers-rett-til-laksefiske-i-sjoen-betaling-til-finnmarkseiendommen-2/?highlight=-sjolaksefiske>

Statistisk sentralbyrå (SSB), <https://www.ssb.no>

² De oppførte nettstedene er sist besøkt 17. juni 2026.

- SSB, <https://www.ssb.no/a/kortnavn/fobhoved/tab-2012-06-21-01.html>
- SSB, <https://www.ssb.no/kommunefakta/deatnu-tana>
- SSB, <https://www.ssb.no/kommunefakta/karasjohka-karasjok>
- SSB, <https://www.ssb.no/statbank/table/04317/>
- SSB, <https://www.ssb.no/statbank/table/04861/>
- SSB, <https://www.ssb.no/statbank/table/08991>
- SSB, <https://www.ssb.no/statbank/table/09280/>
- SSB, <http://www.ssb.no/statbank/table/11950>
- Store Norske leksikon, https://snl.no/de_samiske%C3%A5rstidene
- Store Norske leksikon, https://snl.no/Norge_under_dansk_styre_-_1537-1814
- Store Norske leksikon, https://snl.no/okkupasjon_av_fast_eiendom
- Store Norske leksikon, <https://snl.no/Tana>
- Stortinget, <https://stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Historikk/svalbardtraktaten-100-ar/>
- United Nations, <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/declaration-on-the-rights-of-indigenous-peoples.html>
- Web.archive.org, <https://web.archive.org/web/20130812062251/http://janmon.priv.no/olehsommerfelt.html>
- Wikipedia, https://no.wikipedia.org/wiki/Freden_i_Teusina
- Wikipedia, https://no.wikipedia.org/wiki/Lemminkäinen_Group
- Wikipedia, https://no.wikipedia.org/wiki/Mal:Norges_st%C3%B8rste_kommuner_etter_areal

FINNMÁRKO-
KOMIŠUVDNA

FINNMARKS-
KOMMISJONEN

Besøksadresse:
Diggevisti – Tinghuset
9845 Tana

Postadresse:
Finnmarkskommisjonen
Postboks 24
9846 Tana

Telefon: 78 92 64 40
E-post: finnmarkskommisjonen@domstol.no

www.domstol.no/finnmarkskommisjonen